

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**GÜNDELİK HAYAT ve ÖLÜM: KAYSERİ'DE YAS
KÜLTÜRÜ**

TÜRKAN PAPUŞCUOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi AYŞEGÜL SİLİ KALEM

KONYA-2022

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Türkan Papuşcuoğlu		
	Numarası	18810301072		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem		
Tezin Adı	Gündelik Hayat ve Ölüm: Kayseri’de Yas Kültürü			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Türkan Papuşcuoğlu

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Türkan Papuşcuoğlu		
	Numarası	18810301072		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem		
Tezin Adı	Gündelik Hayat ve Ölüm: Kayseri’de Yas Kültürü			

Bu çalışma gündelik hayat gerçeği olarak ölüme odaklanmakta, Kayseri’de yas kültürünü anlamaya çalışmaktadır. Gündelik hayatın bir gerçeği olarak ölüm sıklıkla karşımıza çıkmakta ve beraberinde bir yas sürecini getirmektedir. Bu yas süreçleri her ne kadar bireysel olarak görülse de kolektif olarak yaşamakta yani ölüm kolektif bir şekilde karşılanmaktadır. Çünkü yas süreci toplumsal olarak gerçekleştirilen pek çok ritüeli bünyesinde barındırmakta, her bir ritüelde kendisini yeniden inşa etmektedir. Bu açıdan çalışmada ölüm ve yas sürecinin içeriklerinden ritüellerine yasin toplumsal ve kültürel anlamları aranmaktadır. Bu doğrultuda Kayseri yas kültürünü oluşturan yasaklama ve emirlerde, cenaze ve yas ritüellerinde, tüm bunlara eşlik eden çeşitli faktörlerde toplumsal izler üzerinde durulmuştur. Bu izlerin anlaşılması için ise nitel araştırma yöntemi kullanılarak Kayseri ili Melikgazi ilçesinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerine göre yas sürecinin toplumsal kontrol ve kınamalardan geçtiği anlaşılırken içeriği de detaylandırılmıştır. Buna göre dayanışma ve hatırlama/anmaya konu olan yas sürecinin toplumsal olarak yaşandığı ve aşıldığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: ölüm, cenaze, gündelik hayat, yas, dayanışma, hatırlama/anma

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Türkan Papuşcuoğlu		
	Student Number	18810301072		
	Department	Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem		
	Title of the Thesis/Dissertation	Everyday Life and Death: Mourning Culture in Kayseri		

This study focuses on death as a reality of daily life and tries to understand the mourning culture in Kayseri. As a fact of daily life, death often appears before us and brings with it a process of mourning. Although these mourning processes are seen individually, they are experienced collectively, that is, death is met collectively. Because the mourning process includes many socially performed rituals and reconstructs itself in each ritual. In this respect, the study seeks the social and cultural meanings of mourning, from the contents of the death and mourning process to its rituals. In this direction, the social traces in prohibitions and orders, funeral and mourning rituals, and various factors accompanying all these, were emphasized. In order to understand these traces, a research was carried out in Melikgazi district of Kayseri province by using the qualitative research method. According to the research data, while it is understood that the mourning process passes through social control and condemnation, its content is also detailed. Accordingly, it has been understood that the mourning process, which is the subject of solidarity and remembering/commemoration, is socially experienced and overcome.

Key words: death, funeral, everyday life, mourning, solidarity, remembrance/commemoration

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Özet	ii
Abstract	iii
İçindekiler	iv
Tablolar Listesi	vii
Önsöz ve Teşekkür.....	viii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri.....	5
1.1.2. Gündelik Gerçeklik Olarak Ölüm	9
1.1.3. Ölüm ve Toplumsallık İlişkisi	12
1.2. Yas Tanımı	14
1.2.1. Yas Türleri	16
1.2.2. Ölüm Yası ve İçeriği	17
1.2.3. Yas Sürecinin Sosyolojik Boyutu	23
1.3. Cenaze ve Yas Ritüelleri	25
1.3.1. Dayanışma Aracı Olarak Ritüeller	26
1.3.2. Hatırlama/Anma Aracı Olarak Ritüeller	31
1.4. Literatür Taraması.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu	50
2.2. Araştırmanın Amacı	51
2.3. Araştırmanın Önemi	51
2.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	52
2.5. Araştırmanın Yöntemi	53
2.6. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi	55
2.7. Araştırmanın Kapsamındaki Katılımcıların Özellikleri.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGU VE YORUMLARI

3.1. Gündelik Hayat ve Ölüm İlişkisi	61
3.1.1. Kefen Alma/Kefen Parası Biriktirme	63
3.1.2. Mezar Yeri Alma	67
3.1.3. Vasiyet Yazma	71
3.1.4. Ölüm Tefekkürü ve Yaşlılık-Ölüm İlişkisi	72
3.2. Cenaze İşlemleri	75
3.2.1 Ölümün Duyurulması.....	75
3.2.2. Cenaze Namazı-Töreni	81
3.2.3 Ölünün Kıyafetleri	94
3.3. Yas Süreci ve İçeriği.....	99
3.3.1 Ölüm Dışında Yas	99

3.3.2. Yas Süresi	102
3.3.3 Ağıt Kültürü-Ağıtçılık	105
3.3.4 Kaçınılması Gereken Kurallar	110
3.3.5. Yasın Sona Ermesi	123
3.4. Dayanışma ve Hatırlama/Anma Aracı Olarak Ritüeller	127
3.4.1 Dayanışma Aracı Olarak Taziye Ziyaretleri	127
3.4.2. Dayanışma Aracı Olarak Cenaze Yemeği/Ölü Aşı	134
3.4.3 Hatırlama/Anma Aracı Olarak Anma Günleri	144
3.4.4 Hatırlama/Anma Aracı Olarak Hatırlamaya Konu Olan Durumlar	149
3.5. Cenaze ve Yas Sürecine Etki Eden Faktörler	154
3.5.1 Koronavirüs Etkileri	154
3.5.2. Teknolojik Gelişmelerin Etkileri	159
3.5.3 Kuşaklararası Farkların Etkileri	167
3.5.4 Toplumsal Etkiler.....	176
Sonuç	182
Kaynakça	188
Ek- Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	195

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Araştırmada Kullanılan Kodların Kod Bulutu Görünümü	57
Tablo 2.1. Gündelik Hayat ve Ölüm İlişkisinin Bileşenleri	61
Tablo 2.2. Ölümün Duyurulma Yolları	75
Tablo 2.3. Cenaze Namazı ve Törenine Ait Bileşenler	81
Tablo 2.4. Ölünün Kıyafetlerini Değerlendirme Şekilleri	94
Tablo 3.1. Ölüm Dışında Yas Örnekleri	99
Tablo 3.2. Yas Süresinin Belirlenişi	102
Tablo 3.3. Ağıt Kültürü ve Ağıtçılığın İçerikleri	105
Tablo 3.4. Yas Süreci Yasaklama ve Emirleri	110
Tablo 3.5. Yasın Sona Ermesinin Çeşitleri	123
Tablo 4.1. Taziye Ziyaretlerinin Özellikleri	127
Tablo 4.2. Cenaze Yemeği Verilmesinin Çeşitleri	134
Tablo 4.3. Anma Günleri ve Özellikleri	144
Tablo 4.4. Hatırlamaya Konu Olan Durumların Örnekleri	149
Tablo 5.1. Koronavirüs Sürecinin Beraberinde Getirdiği Değişimler	154
Tablo 5.2. Teknolojik Gelişmelerin Beraberinde Getirdiği Değişimler	159
Tablo 5.3. Kuşaklararası Farklara Bakışın Çeşitleri	167
Tablo 5.4. Cenaze ve Yas Sürecinin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Etkilerin Çeşitleri ...	176

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Ölmek değildir ömrümüzün en feci işi

Müşkül budur ki ölmeden evvel ölür kişi

Yahya Kemal Beyatlı

Bu tezi kendi acılarımın bir tezahürü olarak yazdım. Yeni mezun bir sosyolog olarak toplumsallığın tokat gibi suratıma çarptığı ilk yer bir taziye eviydi ve orada yaşadığım sonsuz acıya eşlik eden toplumsallığı iliklerime kadar hissetmiştim. Ölüm sosyolojisi çalışmalarıyla karşılaştığım anlardan itibaren de tez konum kendi kendini var etmişti. Bu yüzden bu tez, elimden hiçbir şey gelmeyen bir konuda yapabileceğim tek şeyi yaparak kendimce bir vefa borcunu ödememin yoluydu.

Yüksek lisans yıllarım hayatımın en zor dönemlerine gebeymiş, bilememişim. Fakat yaşadığım tüm zorluklara rağmen her zaman bana destek olan ve devam etmemi sağlayan bir aileye sahibim. Bu yüzden canlarıma; anneanneme, babama, anneme, ablama, kardeşime ve Hilal'e ayrı ayrı sonsuz teşekkür borçluyum. Tezim son haline gelene kadar yol göstericiliği ve yardımları için danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem'e, tez savunmamda önerdikleri düzeltmeler ve sundukları katkılar için jüri üyeleri sayın Prof. Dr. Ahmet Koyuncu ve sayın Doç. Dr. Reşat Açıkgöz'e ayrıca teşekkür etmem gerekir. Engin bilgilerini benimle paylaşan, tez yolculuğuma eşlik eden katılımcılarım da aynı teşekkürleri hak etmektedirler.

Nihayetinde ise tezimi çocuk yaşta ölümle tanışmış ve babasız büyümek zorunda kalmış tüm çocuklara ithaf ederim.

Türkan PAPUŞCUOĞLU

GİRİŞ

Yaşam doğum ve ölüm arasında geçen bir zamana işaret etmektedir. Nasıl ki doğumlar yeni bir canlının dünyaya gelmesini ve belli bir ömür sürmesini ifade ediyorsa ölüm de bu sürecin doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Yani ölüm insanlar için kaçınılmaz bir son olarak görülmekte ve bir gün herkesin başına gelmektedir. Bu açıdan da hemen herkesin hayatında kayıplar yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü tıpkı doğum gibi ölümle de gündelik hayatın içerisinde sıklıkla karşılaşılmakta ve bu durum da ölümü gündelik hayatın nihai unsurlarından biri haline getirmektedir. Bu açıdan çeşitli aktivitelerin üzerinde gerçekleştiği gündelik hayat ölüme de ev sahipliği yapmakta, ölümü kendisinin bir bileşeni haline getirmektedir. Dolayısıyla ölüm, gündelik hayat içinde ele alınabilecek bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve bu doğrultuda ölüm sosyolojik olarak değerlendirilmeye açılabilir.

Ölümün sosyolojik olarak değerlendirilmesi ölümle beraber ortaya çıkan yas sürecini de sosyolojik odağa taşımakta, ölüm gibi yas da sosyolojik olarak ele alınabilmektedir. Yani yas süreci gerek acılı ailenin gerekse de ailenin yakınlarının yeni hayatları için belli bazı değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bu değişiklikler ölüm ve yasin nişaneleri sayılmakta ve yaşanan acının ifadesi olmaktadır. Diğer taraftan bu yeni düzenlemede sadece acıların ifadeleri değil toplumsal kontroller ve kınamaların da yer aldığı söylenebilmektedir. Şöyle ki yas süreci, içerisindeki pek çok olgu bağlamında ailenin hayatını değiştirirken bu olgular ekseninde yas sosyolojik olarak tartışmaya açılmaktadır. Bu açıdan yasin süresinden sonlanışına yas sürecindeki kılık kıyafetten yasaklamalara kadar her bir olgu toplumsal bir bağlamda anlaşılır olmakta bir anlamda yas kendisini toplumsal olarak göstermektedir.

Bir başka açıdan cenaze ve yas süreçleri içerisindeki ritüeller de sosyolojik olarak değerlendirmeye uygun görünmektedir. Bu açıdan da ölüme dair gerçekleştirilen bütün ritüeller de toplumsal bir bağlamda anlaşılmaktadır. Çünkü ölüm ritüelleri toplumdan topluma farklılık göstermekte, bir yerde uygulanan ritüelin bir başka yerde uygulanmadığı görülebilmektedir.

Bu durumda ölüm ritüellerinin kendilerine has bazı özellikler taşıdıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Yani içinde bulundukları topluma göre şekillendikleri gibi toplum tarafından şekillendirilmektedirler. Bu demektir ki ritüeller ve toplum karşılıklı bir etkileşim halinde bulunmakta ve bu anlamda da birbirlerini etkilemektedirler. Bunun için yapılması gereken ölüm ritüellerini belli bir sıra takip ederek teker teker ele almak ve her birinin ayırıcı özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu anlayış ekseninde öncelikle bir ölüm sonrasında uygulanan ritüelleri cenaze ve yas ritüelleri olarak ikiye ayırmak faydalı görünmektedir. Yani ilk olarak cenaze ile ilgili ritüeller uygulanırken yas ritüelleri bunları takip eden daha sonraki ritüeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan anlaşılan ise cenaze ritüellerinin ölümle ilgili yerine getirilmesi zorunlu denilebilecek ritüeller olmasıdır. Bir anlamda cenaze ritüelleri cenazenin yıkanması, defnedilmesi gibi mecburi işlemler olarak görülmekte ve bunların yapılmasına yönelik sürece işaret etmektedir. Bu süreç de kendi içerisinde üç aşamalı olarak anlaşılmakta, cenaze öncesi, esnası ve sonrası olarak ayrılmaktadır.

Görüldüğü gibi cenaze ritüelleri daha ölüm gerçekleşmeden başlamakta, gündelik hayat ölümüne göre düzenlenmektedir. Böylece ölüm esnası ve sonrası için hazırlık yapılarak ölüm geldiğinde uygulanacak ritüeller kolaylaştırılmaktadır. Daha sonra ölüm esnasında cenazenin defnine yönelik ritüeller görülmekte, bu ritüeller için de ayrıcalıklı özelliklerden bahsedilebilmektedir. Cenaze sonrası ise geride kalanlarla ilgili olmakta ve kendisini yas ritüelleriyle göstermektedir. Nihayetinde cenaze ritüelleri tamamlandıktan sonra yas ritüelleri görülmeye başlanmakta, bu ritüeller de iki kategoride ele almaya uygun görünmektedir. Yani yas ritüelleri birçok konuyu içine alan ve çeşitli şekillerde kendilerini gösteren ritüeller oldukları için kategorileştirmeye açıktırlar. Bu açıdan yas ritüelleri de dayanışma aracı olarak ve hatırlama/anma aracı olarak iki başlık altında toplanabilmektedir. Burada ele alınan ritüellerdeki dayanışma ve hatırlama/anma unsurlarını göz önünde bulundurarak onların toplumsallıkları açığa çıkarılmaktadır.

Gerek sosyoloji gerekse de diğer alanlarda kendine yer bulan ölüm ve yas konusu literatürde de pek çok açıdan karşımıza çıkmakta, yeni çalışmalarla desteklenmektedir. Yani ölüm ve yas sürecinin psikolojik açıdan değerlendirmeleri bulunduğu gibi ölümün dini açıdan değerlendirmelerini içeren açıklamalarıyla

ilahiyat alanında çalışmalar da bulunmaktadır. Fakat yas ritüelleri ve kültürünün söz konusu edildiği çalışmamızda ölüm ve yas sosyolojik perspektiften değerlendirilerek ele alınmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın kavramsal çerçevesinden hareketle araştırmanın konusunu Kayseri yas kültürü oluşturmaktadır. Yani Kayseri yas kültürünü oluşturan olguların her birinde ve bunlara eşlik eden çeşitli faktörlerde toplumsal izler ele alınmaktadır. Buna göre bu olgu ve faktörlerin arkasındaki toplumsal ve kültürel anlamları keşfetmek ise araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Böylelikle Kayseri’de yas kültürünün nasıl yaşandığı gözler önüne serilirken toplumun bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılması sağlanmaktadır. Bu açıdan daha toplumsal ve kültürel odaklı bir yaklaşım benimsendiği için süreç tüm detaylarıyla birlikte ortaya konmaktadır. Bu sayede alanda mevcut olan çalışmalara Kayseri’de gerçekleştirilen bir çalışmayla katkı sunmaya çalışılmaktadır.

Bunun için çalışmada nitel araştırma yöntemi seçilerek bu yöntemin tekniklerine uygun olarak çalışılmıştır. Yani nitel araştırma teknikleri olarak yarı yapılandırılmış görüşme formuyla katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde katılımcılarımızın deneyimlerinden hareketle ölüm ve yas kültürünün içerikleri anlaşılma çalışılmıştır. Konunun hassasiyeti göz önüne alındığında katılımcılarımız kendi kayıplarını hatırladıkları ve aynı acıyı duydukları noktalarda zorlansalar da görüşmeyi sonlandıran kimse olmamıştır. Bu açıdan konu çeşitli sınırlılıkları bünyesinde barındırsa da kişiselleştirmeden uzak bir şekilde Kayseri yas kültürü üzerinde durularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bir anlamda araştırmacı ve katılımcının beraber inşa ettikleri süreçte konuyla ilgili verilere ulaşılarak çalışmanın uygulama kısmı yapılmıştır. Elde edilen veriler en küçük ayrıntılarına kadar değerlendirilerek analize tabi tutulmuş ve bulgular kısmı ortaya çıkarılmıştır.

Bu açıdan çalışmada teorik ve uygulamalı olarak iki kısım bulunmaktadır. Bunun için öncelikle çalışmanın teorik arka planı aktarılarak daha sonra uygulamalı kısımda veriler değerlendirilecektir. Bu doğrultuda ölüm ve yasin tanımlarından içeriklerine ritüel çeşitlerinden önceki çalışmalara kadar pek konuyu içine alan ve çalışmanın kavramsal çerçevesini ve literatür taramasını içeren bölüm birinci bölümü oluşturmaktadır. Bu yüzden bu bölümde öncelikle ölüm ve gündelik hayat ilişkisi

üzerinde durulmaktadır. Ölüm ve gündelik hayat ilişkisinin açıklanmasından sonra yasın tanımı ve çeşitleri üzerinde durulmakta daha sonra ölüm yası detaylandırılmaktadır. Ölüm yasına eşlik eden ve cenaze ve yas ritüelleri de yine bu bölümde ele alınmakta onlar da dayanışma ve hatırlama/anma aracı olmaları noktasında ele alınmaktadır.

Araştırmanın konusundan amacına öneminden metodolojisine araştırmaya yönelik bilgilerin açıklanması ise ikinci bölümde yer almaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma hakkında açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır. Yani burada neyin; neden ve hangi yöntemle araştırıldığını gösterilirken araştırma verilerinin toplanması ve analizine de yer verilmiştir. Ayrıca araştırmaya dâhil olan katılımcıların kapsamı ve özellikleri açıklanmıştır. Böylelikle araştırmadan elde edilen bulgular ve onların yorumlarını içeren üçüncü bölüme geçilmektedir.

Bu açıdan son bölümde araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin deşifre edilmesi, kodlanması ve analiz edilmesiyle birlikte bulgular ortaya konmaktadır. Bu bulguların yorumları, yapılma nedenleri, diğer olgularla ilişkileri vs. bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki her bir olgu ve ritüelin detaylı bir şekilde anlaşılması için katılımcı görüşlerine başvurularak bu görüşler ekseninde açıklamalar yapılmıştır. Tüm sürecin ortaya konduğu geniş bir bulgu ve yorumları takip eden sonuç kısmıyla çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

1.1.Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri

Yaşamın üzerinde anlam bulduğu ve insan faaliyetlerinin ve etkileşimlerinin üzerinde gerçekleştiği gündelik hayat, sosyolojinin bir alt dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayatın sosyolojinin alt dalı olarak görülmesi gündelik olana bakışla ilgili olarak gerçekleşmektedir. Yani gündelik hayat, sosyolojinin odak noktası olarak alınmasıyla birlikte kendisini var etmekte ve bu yolla dikkate değer olmaktadır. Bu yüzden sosyolojide gündelik olana ilginin temelleri ve gelişimine kısa bir bakış atmak gerekmektedir. Gündelik hayat, içinde yaşadığımız toplumsal yapının dinamikleriyle bireyin karşılıklı etkileşimi sonucunda inşa edilen ve süreç içinde kalıplaşarak tekrar edip duran günlük hayat pratiklerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Çetin, 2020: 64). Buna göre gündelik hayatın temelinde insan etkileşimlerinin oluşturduğu ve geliştirdiği bir süreç vardır. Bu süreç içerisinde ise sıklıkla tekrarlanan ve bu doğrultuda kalıplaşan davranışlar bulunmaktadır. Bu yüzden bu davranışlar gerek alışlageldiği gerekse kalıplaştığı için sıradan olana işaret etmektedir.

Sıradan olana odaklanma ve onu sosyolojik olarak ele almanın temelde üç nedeni bulunmaktadır. Buna göre öncelikle sıradan olan ve gündelik hayatı oluşturan rutinler bireylerin hayatlarına yapı ve biçim kazandırmaktadır. Yani sıradan ve gündelik olarak nitelendirilen rutinler bireylerin hayatlarında alışık olunan bir yapı ve biçim inşa ederek onları düzenlerler. Bu düzenleme ise zamanla bir süreklilik kazanarak birey ve toplum hakkında pek çok bilgiyi içerir hale gelir. İkinci neden, bireylerin hayatlarını yönetirken ve diğerleriyle etkileşime girerken gerçekliği değiştirici davranışları nasıl ürettiklerini anlamının yolunu sunmasıdır. Buradaki vurgu gündelik hayatın bireylerin etkileşimleri ile şekillenirken bireylerin bu etkileşimlerle gerçekliği toplumsal olarak kurmalarınadır. Bir anlamda gündelik hayatta gerçeklik her ne kadar toplumsal kabullere dayansa da bireylerin kendi gerçeklikleri tarafından şekillendirilmektedir. Son neden ise mikro ölçekli gündelik

hayatın makro ölçekte toplumsal düzen ve kurumları anlama adına imkân sunmasıdır. Buradan kasıt makro ölçek düzenleme ve kurumların mikro ölçek gündelik hayata bağlı olmasınadır. Yani gündelik hayatı anlayarak toplumsal düzen ve kurumların işleyişini anlamak mümkün olacaktır. Bu doğrultuda her nedenle daha iyi anlaşılmaktadır ki gündelik ve sıradan olan ayrıca ele alınmayı hak etmektedir (Giddens, 2012: 168-169).

Bu açıdan bakıldığında gündelik hayat sosyolojisiyle birlikte gündelik ve sıradan olanın merkeze alındığı görülmektedir. Böylelikle sıradan olana yeni bir bakışın geliştiğini söylemek mümkündür. Gündelik Hayatın Sosyolojisi, hayatın görünüşte bilindik olan yanlarının nasıl başka bir gözle görülebileceğini ve yorumlanabileceğini göstermeye çalışır. Yani, Gündelik Hayatın Sosyolojisi, aşına olanın yeniden keşfedilmeye çalışılması mücadelesidir (Çetin, 2020: 63). Bu yönüyle sıradan olanın yeni bir bakışla ele alınmasıyla birlikte onun arkasındaki nedenler anlaşılmakta ve yeni keşifler yapılmaktadır. Bu keşifler sayesinde ise yeni anlamlar ve yorumlar gündeme gelmektedir. Bu yüzden gündelik hayat sosyolojisiyle birlikte yeni araştırma alanları ortaya çıkmıştır. Bu alan genellikle (ama yalnızca değil) mikro sosyolojiyle ve yaya davranışları, uyku, telefonlar, iş deneyimleri, konuşma ve zaman gibi çok çeşitli konulara el atan kalitatif gündelik deneyim araştırmalarıyla özdeş görülmüştür (Marshall, 2014: 288). Böylece yeni anlam ve yorum arayışlarıyla çeşitli araştırma alanları gündeme gelerek toplumsal olan farklı bir gözle ortaya konulmaktadır.

Bu alan araştırmalarının dayandığı temellerse kuramsal alandan beslenmektedir. Bu kuramsal alan ise pek çok isimle şekillenerek bugünkü halini almıştır. Buna göre gündelik hayat sosyolojisinin öncüleri ise Henri Lefebvre, Michel de Certeau, Agnes Heller'dir. Lefebvre, gündelik hayatın modernliğin bir ürünü olduğunu ve bu nedenle eleştirel çözümlemeye tabi tutularak sürekli sorgulanması gerektiğini savunur. Çünkü ona göre ancak bu şekilde ideolojiler ortaya çıkarılarak bireylerin tercihleri ve nedenlerinin anlaşılması mümkün olacaktır. De Certeau gündelik hayatın üretim ve tüketim boyutları üzerinde dururken insanların sadece pasif bir edilgenlik içerisinde bulunmadığını savunur (Çetin, 2020: 67). Otorite ile karşılaşan insanların bu otoriteyi aşmak için çeşitli şekillerde taktiklere başvurduğu ve otoritenin de

stratejilerle karşılık verdiği gündelik hayatla ilgilenir. Bu açıdan taktikler dolap çevirmeler, hileye başvurular vb. içerirken stratejiler daha çok otoritenin gücü ve hesaplamalarına dayanmaktadır (Certeau, 2008: 54-55). Heller ise gündelik hayatı toplumsal değişim ve dönüşümü anlama düşüncesiyle ele almaktadır. Bunun için yabancılaşmadan kurtulan kişilerle oluşacak gündelik hayata vurgu yapmaktadır. Ayrıca ulus devletlerin ortaya çıkmasının gündelik hayatı tamamen değiştirdiğine işaret etmektedir (Çetin, 2020: 68).

Öncüler dışında gündelik hayat sosyolojisinin gelişmesine katkı sağlayan diğer isimler ise belli perspektifler altında toplanmaktadır. Buna göre George Herbert Mead ve Herbert Blumer'in yer aldığı sembolik etkileşimcilikte gündelik hayatta bireylerin zihin ve benlikleriyle gündeme getirildiğini görülmektedir. Mead'e göre insan davranışları sadece biyolojik özelliklerle değil toplumsal olarak gelişen etkileşimlerle de şekillenmektedir. Blumer'e göre ise dil ve anlam toplumsal etkileşimlerle gelişip değiştiği için bunların göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Layder, 2019: 80-84). Erving Goffman ise dramaturji perspektifinde gündelik hayatın benlikler ve rollerle gelişen yanına odaklanmaktadır. Buna göre Goffman, gündelik hayat içerisinde bireylerin izlenim yöntemi ile hareket edip başkalarının düşüncelerini hesaba katarak kendi hareketlerini belirlediklerini ifade etmektedir. Böylece bireyler gündelik hayatta tiyatral davranışlarda bulunurken toplum kendini düzenlemektedir (Adler, Adler ve Fontana, 2012: 18).

Bir başka perspektifte etnometodolojiyle Harold Garfinkel karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Garfinkel, perspektifinde toplumsal düzenin oluşmasında kullanılan metotlara odaklanmakta ve bu düzenin sağduyu bilgisi ve yazısız kurallarla oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca öğrencilerine yaptırdığı ihlal deneyleri sonucunda karşılaşılan durumların kendi perspektifini kanıtladığını göstermektedir. Diğer taraftan Edmund Husserl ve Alfred Schütz tarafından temsil edilen fenomenolojide bireylerin bakış açısını dikkate alan bir gündelik hayat söz konusudur. Husserl, duyular aracılığıyla dünyanın algılanmasına odaklanırken Schütz öznel arası sağduyu bilgisine odaklanmaktadır. Buna göre Husserl daha felsefi kökenli bir fenomenoloji önerirken Schütz pratik tutum ve armağanlar üzerinden konuya yaklaşır. Diğer taraftan sosyal inşa teorisi Peter L. Berger ve

Thomas Luckmann tarafından geliştirilmiştir. Diğer perspektiflerin yanı sıra sosyal inşa teorisinde mikro ve makro arasında bir köprü kurmaya çalışan Berger ve Luckmann'ın odağında üç temel kavram bulunmaktadır. Buna göre dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme süreçleri üzerinden gerçekliğin karşılıklı olarak inşa edildiğini göstermektedirler (Layder, 2019: 112-114, 104- 108, 118-121).

Buradan hareketle araştırma kapsamında Berger ve Luckmann'ın teorilerine başvurularak yas sürecinin gündelik hayatı yeniden inşa etme sürecine odaklanılmaktadır. Şöyle ki onlara göre gündelik hayat hem bir gerçeklik olarak kabul edilirken hem de insanların eylemlerini şekillendiren bir yapıdadır. Yani gündelik hayat gerçekliği insanlar tarafından bilinçli bir şekilde kabul edilmekte, kullanılan dille desteklenmekte ve böylece de kendisini rutinlerle düzenlenmiş bir şekilde sunmaktadır. Bu sayede başkaları ile etkileşime giren insanlar için alışlagelen ortakduyu bilgilerinden bahsetmek mümkün olmaktadır. Bu ortakduyu bilgileri ve rutinlerle problemsiz bir gündelik hayat sürülürken mevcut bilgi ve rutinlerin dışına çıkılması gündelik hayat için problemli bir kısma geçildiği anlamına gelmektedir. Gündelik hayatın problemli kısmının problemsiz kısmına döndürülmesi ise ortakduyu bilgileri ve yeni rutinler sayesinde gerçekleştirilir (Berger ve Luckmann, 2018: 30-37). Yani gündelik hayatın işleyişinde bir değişiklik oluşturan ve bu doğrultuda yeniden bir düzenleme gerektiren durumlarda grubun ortakduyu bilgilerine başvurulmaktadır. Başvurulan ortakduyu bilgileri yeni rutinlerle desteklenerek yeni durum için gündelik hayat gerçekliği yeniden inşa edilir.

Bu açıdan yas süreci kendisini öncelikle gündelik hayatın problemli diğer bir deyişle yeni bir gerçekliği olarak sunsa da daha sonra gündelik hayat içerisinde yerleşiklik kazanır. Çünkü yas sürecinde bir araya gelen insanların karşılıklı etkileşimleri ve yeni düzene uyum sağlamak için oluşturdukları rutinleri sürecin içselleştirilmesini yardımcı olmaktadır. Böylece yas süreci belli bir zaman içinde grubun yeni rutinler kazanarak problemsiz bir gündelik hayatı inşa etmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında buraya kadar gündelik hayat sosyolojisi içerisinde pek çok açıdan bireyin, gündelik ve sıradan olanın ele alınmasına yönelik perspektifler ve araştırmanın temel perspektifi değerlendirilmiş olmaktadır.

1.1.2. Gündelik Gerçeklik Olarak Ölüm

Gündelik hayat, içerisinde pek çok unsuru barındıran bir yapıya sahiptir. Bu unsurların her biri gündelik hayatı şekillendiren ve onun tarafından şekillenen unsurlardır. Bir anlamda gündelik hayata dâhil olan her şey başka bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmakta ve kendisini var etmektedir. Yani gündelik hayata dâhil olan her şey bir şekilde hayatlarımızı etkilemektedir. Bu süreçte ölüm de gündelik hayatın bir gerçeği olarak karşımıza çıkmakta ve hayatlarımızın bir parçası halinde görünmektedir. Bu açıdan ölüm, gündelik hayatın doğal akışı içerisinde, alışlagelen rutinleri değiştirerek gündelik hayatta kendisine yer açmaktadır. Yani gerçekleşen bir ölümden sonra var olan gündelik hayatın düzeni değişmekte, belli bir süre yeni bir düzene geçilmektedir. İşte tam bu nokta ölüm ve gündelik hayatın etkileşimine işaret etmekte, aralarındaki karşılıklı ilişkiyi göstermektedir. Bu yüzden ölüm ve gündelik hayat ilişkisinin birbirine paralel bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.

Bu doğrultuda bakıldığında öncelikle ölümün farklı anlamlarının varlığı kendisini göstermektedir. Bir insanın inançları, dünya görüşü, içinde yaşadığı kültür ölümüne yüklediği anlamları derinden etkiliyor (Göka, 2018: 26). Fakat en nihayetinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri'nde ölüm *bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım göz önüne alındığında ölümün geri dönüşü olmayan bir son olduğu anlaşılmaktadır. Yani ölüm geldiği zaman geri döndürülemez ya da zamanı değiştirilemez olandır. Bu açıdan ölümün kaçınılmaz olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü ölüm hemen herkesin başına gelmekte ve herkes ölümle karşılaşmaktadır. Öte yandan ölüm ele alındığı farklı alanlarda farklı odaklar üzerinden değerlendirilmekte, yorumlanabilmektedir. Ölüm, tüm organizmaların tecrübe ettikleri bir olgu olarak, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar, sanata, edebiyata, felsefeye ve bilime konu olmuştur. Bu denli geniş bir alanı kapsayan ölüm olgusu, insanın bunu, sadece yaşamasına ve tecrübe etmesine olanak vermektedir (Pekergil, 2009: 11). Yani ölüm çeşitli açılardan ele alınıp farklı okumalar yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu açıdan da dün olduğu gibi bugün de üzerinde konuşulan bir alan olarak görülmektedir.

Farklı disiplinlerin ölüm yaklaşımları ile birlikte tanım farklılıkları da ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman tanım farklılıkları yaklaşım biçimlerini etkilemekte ya da bizzat kavramların kendisi, yaklaşım türlerine göre yeniden şekil alabilmektedir. Bu tanımlar ölümün gerçekleşmesi ve biçimi anlamında; biyolojik ölüm, beyin ölümü, sosyal ölüm, psikolojik ölüm, hukuki ölüm, doğal ölüm, doğal olmayan ölüm, iyi ölüm, kötü ölüm v.b şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bu tanımların dışında, ölüm ritüelleri etrafında başsağlığı, ağıt, keder, yas vb. başka kavramlar da kullanılmaktadır (Kara, 2009: 13-14).

Görüldüğü gibi ölümün tanımları ve ele alınışları yaklaşımların çokluğuyla artmaktadır. Bu doğrultuda da yalnızca bir ölüm tanımlaması yapmak mümkün olmamakta yani ölümün tanımları çeşitlenmektedir. Bu açıdan örneğin fiziksel olarak ölümü ifade eden biyolojik ölüm ya da beyin ölümünden sosyallik üzerinden değerlendirilen sosyal ölüm ya da psikolojik ölümü ayırmak gerekmektedir. Tek ayırım bununla kalmamakta, ölümün nasıl gerçekleştiğine dair ayrımlar da yapılmaktadır. Yani yaşam seyrinin sonunu ifade eden yaşlılıkla beraber gelen ölüm doğal ölüm olarak adlandırılırken bu seyrin dışında gerçekleşen ölümler doğal olmayan ölüm olarak bilinmektedir. Bu yüzden ölümün çeşitli anlamları pek çok kez göz önünde bulundurularak hareket edilmiştir (Akalin, 2006: 10-21, Pekergil, 2009: 25-26, Göka, 2018: 24-26).

Diğer taraftan hayatın süregiden akışı içindeki rutinlerle şekillenen gündelik hayatta belli bir düzenin varlığı da kendisini göstermektedir. Toplumların gündelik hayat pratikleri insanların zihniyet dünyasından bağımsız değildir (Çetin, 2017: 151). Bu yüzden gündelik hayat içerisindeki insanların hayat pratikleri bir yandan onların zihniyet dünyalarından izler sunarken bir yandan da belli bir rutini yerleştirmektedir. Böylece alışlagelen gündelik hayat bir değişiklik olmadan hemen her gün devam edecektir. İş bulmak için üniversiteyi bırakmak gibi, yaşamımızda önemli bir değişiklik yaparsak, günlük rutinlerimizde bir değişimin olması genellikle kaçınılmazdır; ancak daha sonra yeni ve daha düzenli bir alışkanlıklar bütünü oluşturabiliriz (Giddens, 2012: 168). Buradaki örneğe benzer şekilde bir ölümün gerçekleşmesi de gündelik hayatın düzenini değiştirmektedir. Değişen bu düzen ise kendisini yeniden kurarak yeni bir düzen geliştirmektedir. Bir anlamda yas sürecinin

içeriği ve rutinleri yaşanan acıyı kabul edilebilir hale getirmektedir. Yani yas süreci gündelik hayatı yeniden kurarak acılı aileyi/yakınları kendi acılarına gömülmek yerine gündelik hayata dâhil etmenin bir yoludur.

Buradan hareketle ölümün gündelik hayattaki yerinin sorgulanması ölümün kabulü ya da inkârı şeklinde değerlendirilebilecek bir noktaya işaret etmekte, ölümün dönemsel anlamlarını gündeme getirmektedir. Geleneksel topluluklarda ölüm, her zaman hazır ve nazırdı. Bu aynı zamanda ölümün gündelik hayatın içerisinde her an ve her yerde olabildiğini göstermekteydi (Sağır, 2017: 36). Yani geleneksel insanlar ölümü kabul edip onu gündelik hayatlarına dâhil etmekte, bir anlamda içselleştirmektedir. Bu içselleştirme ise ölüm gelmeden ona hazırlanmakla, ölümle her an karşılaşabilmekle ve ölüm ritüellerine katılmakla olabilmektedir. Bir anlamda geleneksel insanlar ölümü dışsal bir olgu olarak görmemekte, yaşamla iç içe geçmiş bir vaziyette kabul etmektedir. Bu sayede de ölüm gündelik hayatın gerçeği olmakta, onunla yoğrulmaktadır. Fakat modern dönemlerde ölümün inkârı gündeme gelmekte, ölüm dışsallaştırılmaktadır. Geleneksel dönem ile modern dönem arasında ölüm pratikleri üzerinde yaşanan en belirgin dönüşüm “ölümün kurumsal organizasyonları” süreçlerinde ortaya çıkmıştır ve bu durum gösterge olarak da hastane pratiklerinde yansımaları bulmuştur (Sağır, 2013b: 219). Yani modern dönemde artık ölüm kurumsal hizmetler aracılığıyla ve hastanelerde gerçekleşir olmuştur. Bu açıdan ölüm, gündelik hayattan uzak tutulmakta sanki hiç gelmeyecekmiş gibi düşünülmektedir. Ayrıca ölümün kabullenilmeyişi ve yaşlılıkla ilişkili görülmesi gibi ölümsüzlük arayışları da modern dönemlere özgüdür (Öncel, 2013: 37). Bunun için ölümün bu farklı algılanmaları onunla ilgili ritüelleri de değiştirmiştir. Örneğin ölüm öncesi hazırlıklar kişinin ölümün varlığını kabul edip, ölüm gelmeden onun için hazırlık yapmayı ifade ederken modern dönemlerde bu hazırlıklar ortadan kalkmıştır. Böylesi hazırlıklar yapılmayışı ölümün gündelik hayattan uzaklaştırıldığına örnektir. Şöyle ki, insan varlığı ölümün kaçınılmazlığını gerçek olarak görmektedir fakat; sıklıkla bunu kendilerine uygulamakta zorlukları vardır. Ölüm bugünlerde geçmiş zamanda olduğundan daha az görünür bir hale gelmiştir ve bu gerçek onun yakın zamanda olmasından kaçınmayı ve inkârını desteklemektedir (Akalın, 2006: 106-107). Böylece ölümün gündelik hayatın dışına

atılması inkârına zemin hazırlamış olmaktadır. Fakat ölümün gündelik hayattaki yerine dair değişiklikler görülse de ölüm hep bir şekilde var olagelmıştır. Nihayetinde ölüm ölmemekte, süregiden bir zaman içinde tek gerçek olarak kalmaktadır. Bu açıdan ölüm ve gündelik hayat ilişkisinin farklı şekillerde ortaya çıkıp farklı pratikleri de beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür.

1.1.3. Ölüm ve Toplumsallık İlişkisi

Kaçınılmaz bir son olan ve gündelik hayatta kendine yer bulan ölüm kuşkusuz toplumsallıkla ilişkilidir. Onun bu ilişkisini okumanın pek çok yolu vardır. Bir başka deyişle gündelik hayata dâhil olan her şey gibi ölüm de bir sosyal süreçler bütünüyle bağlantılı görünmekte, bu süreçlerden ayrı düşünülememektedir. Şöyle ki gündelik hayatın kendisi bir toplumsallık içerirken ölüm de toplumsallıkla içkin olmak zorundadır. Bir anlamda ölümün bir yüzü daima sosyalliğe bakmakta, bu sosyallik anlaşılmadan ölümün de anlaşılması mümkün görünmemektedir. Böylece ölüm geniş bir pencereden hayata açılmaktadır denilebilir. Çünkü ölümün etrafında geliştiği ortam her zaman bir toplumsallık içermekte bu doğrultuda ölüm de bu toplumsallık içerisinde anlaşılmaktadır.

Ölüm ve toplumsallık ilişkisi zamanla sosyolojinin bir alt dalı olarak kendine yer bulmuştur. Bunda hiç kuşkusuz alana artan ilginin sebebi vardır. Yani ölüm, sosyoloji disiplini içinde kendine yer bulur hale gelmiştir. Ölümün ve ölmenin sosyolojisi, bugün, bir akademik disiplinin kendi hayatta kalışını garanti altına almak için gereksinim duyduğu her şeyle –kendine özgü bir literatür yoğunluğu; üniversite adresleri, dergiler ve konferanslardan oluşan bir ağla- donanmış olarak bütünüyle olgunlaşmış bir toplumbilim dalına dönüşmüştür (Bauman, 2012: 10). Böylelikle gündelik hayatın bir gerçeği olan ve insan etkileşimlerine imkân tanıyan ölüm başlıca bir araştırma konusu haline gelmiştir. Fakat yine de konunun bazı sınırlıkları onun çalışılmasını hatta konuşulmasını zorlaştırmaktadır.

Ölüm araştırmaları, çoğu zaman ölümün mahremiyetinin bozulması olarak algılanır. Bu algının oluşumu birkaç farklı kaynaktan aynı anda beslenir. Ölümün, tüm yaşayanlar için “*kaçınılmaz bir son*” oluşu bunlardan birisidir. Ölüm aynı zamanda “*acı bir olay*”dır ve insan hayatını derinden

sarsar. Bu bağlamdan hareketle kimse acısının deşifre edilmesine yanaşmak istemeyebilir. Ayrıca “ölen kişinin” mahremiyetine ya da “geride kalanların acısına” saygının kutsallığından dolayı ölümün alanına doğrudan girmek, “birtakım yasaklamaları ve gizlilikleri” içermektedir (Sağır, 2017: 17).

Buradan anlaşıldığı üzere ölümün araştırılması çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlar hem ölü hem de yakınları için gündeme gelmektedir. Bu açıdan çalışmaların zorlukları anlaşılır olmakla beraber yine de alana ilgi devam etmektedir. Sosyoloji disiplini içinde yer alan ölüm sosyolojisi çalışmaları, artık ölümün birçok yönünü açığa çıkarmaya başlamıştır (Kara, 2009: 29). Bu yüzden zorluklarına rağmen ölümün arkasındaki sır perdesi ortadan kaldırılmakta ve ölüm daha anlaşılır hale gelmektedir. Sosyolojideki en önemli kabul ölümün ve ölmenin sosyal bir olgu olduğudur (Burcu ve Akalın, 2009: 30). Yani ölüm sosyolojisi sayesinde ölümün toplumsal anlam kodlarına inilerek onun toplumsallığı açığa çıkarılmaktadır. Böylece ölüm sosyolojisi kendi alanındaki farklılığıyla konuyu ele almaktadır.

Ölüm sosyolojisi ölümden önce mekânı ve zihni organize eden kültürel tutumlarla başlar; ölmeye yakın yapılan birtakım pratiklerle süreci anlamaya çalışır; defin sırasında ise törenlerle saha alanını genişletir (Sağır, 2017: 29). Görüldüğü gibi ölüm ve toplum ilişkisini farklı açılardan okumak mümkündür. Buna göre ilk önce ölüm öncesi ve ölüm esnasından başlayarak zihin ve mekânlar üzerinden gelişir. Daha sonra törenler ve ritüeller bağlamında daha görünür hale gelir. Bu yüzden de ölüm-toplumsallık ilişkisini en iyi açıklayan alanlardan bir tanesi törenlerdir. Çünkü törenler hem cenaze hem yas süreçlerinde görülüp ölünün yakınlarını bir araya getirmektedir. Bu bir araya geliş ise süreç içerisindeki etkileşimleri ve dayanışmayı ortaya çıkarır görünmektedir. Yani ölümün toplumsal yüzü törenler ve ritüellere bakmakta ve ölüm bu doğrultuda anlaşılır olmaktadır. Bu açıdan ölüm ve toplumsallık ilişkisinin okunabilmesi için bunlara bakılmalıdır. Bunun için de başvurulacak ilk isim Emile Durkheim olmaktadır.

Durkheim’in, “Dini Hayatın İlkel Şekilleri” adlı ünlü çalışması sembol ve onun oluşturduğu toplumsal kimlikten bahseder. En önemlisi,

cenaze ritlerinin bu konuda merkezi bir yer işgal ettiğini söyler. Biri öldüğünde gurup o kişinin kaybını hisseder ve buna tepki olarak da bir araya gelir. Kolektif duygu kendini yeniler ve üyelerine bir başka bir araya gelme duygusu aşılar (Kara, 2009: 31).

Bu sayede bir araya gelen grup ölümün toplumsallığı etrafında birleşerek bir etkileşim alanı ortaya çıkarmakta ve bu ortamda kolektif duygu ve düşüncelerle ölüm karşılanmaktadır. Böylece kaybın ardından ortaya çıkan birleştirici bir ruhtan bahsetmek mümkün olmaktadır. Ayrıca törenlerini takip eden taziye ziyaretleri ve anma günleri de bu duruma örnek olarak verilebilmekte, her birinde ölüm toplumsal bir bağlam oluşturmakta ve insanları birbirine bağlar görünmektedir. Bu bağlam, aynı zamanda bahse konu olan törenlerin ve inançların toplumsal işlevi olarak yorumlanır (Sağır, 2012: 904). Çünkü ölümün etrafında gelişen bu ortam sayesinde bir araya gelme ve düzeni devam ettirme adına eylemde bulunan insanlar için törenler, bir tutkal görevi görmektedir denilebilir.

Tüm bunlar ölümün toplumla olan ilişkisine örnekler olurken, toplumun kültürüyle de ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Yani ölümün toplumla toplumun kültürle olan ilişkisinin iç içe geçtiği bir süreçten bahsedilmektedir. Böylece toplumun cenaze ve yas törenlerinin ve ritüellerinin bağlamı toplumsal ve kültürel olarak anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda her bir kültürün kendine has törenler ve ritüeller oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca ortaya çıkan törenler ve ritüeller de topluma hizmet etmektedir. Ölüm, ortaya çıkardığı ibadetler ve törensel uygulamalarla toplumsal yapının sürekliliğine katkı sunmaktadır (Sağır, 2017: 116). Bu açıdan ölüm ve toplumsallık ilişkisi ekseninde bir kez daha toplumun sürekliliğinin sağlandığı söylenebilmektedir. Böylelikle ölüm gündelik hayatın bir gerçeği olduğu gibi toplumsallığın da bir gerçeği olmakta, her iki durumda da sosyolojinin konusu olarak görülmektedir.

1.2. Yas Tanımı

Türk Dil Kurumu Sözlükleri 'ne göre *ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem* olarak ifade edilen yas kavramı sadece ölümle ortaya çıkmamakta, farklı felaketleri kapsamına almaktadır. Sigmund Freud'a göre

ise yas bir kural olarak sevilen bir kimsenin ya da vatan, özgürlük, bir ideal vb. gibi onun yerini alan bir soyutlamanın yitişi üzerine tepkidir (Freud, 2011: 15). Yani yas sadece ölümün ardından gerçekleşmemekte, geri getirilemez her türlü nesne ve ilişki kaybına da işaret etmektedir.

Bazı diller, kayıplar karşısında yaşanan matem hislerini ifade edebilmek için değişik sözlere başvurabiliyorlar. Örneğin İngilizce 'de “bereavement” (kedere ve üzüntüye yol açan her türden kayıp), “grief” (akrabası olmasa bile yakın hissettiğin birisinin kaybının ardından yaşanan yas) ve “mourning” (akrabalarını kaybeden insanların kaybın ardından yaşadıkları ve toplumsal ritüelleri olan matem ve taziye) sözleri yasla ilgili benzer ama farklı olguları ifade ediyor (Göka, 2018: 146).

Burada görüldüğü gibi yasın farklı şekillerde ifade edilmesi mümkün görünmektedir. Bu açıdan her bir ifade de bir kaybın yaşandığı ve bu doğrultuda ortaya çıkan bir yasın olduğu anlaşılmaktadır. Fakat en nihayetinde hemen hepsinde bir kayıp ve o kaybı yaşayanlar bulunmaktadır. Bu açıdan kayıplar söz konusu olduğunda kaybı yaşayanların da gündeme gelmesi kaçınılmazdır.

Sigmund Freud, psikanalizde bir dönüm noktası olan Yas ve Melankoli adlı yazısında; duygusal bağlarımızdan isteyerek vazgeçmediğimizi kaydetmiştir. Terk edilmiş olmamızın bizi terk eden kişiyle ilgilenmekten vazgeçmemiz anlamına gelmediğini açıklamış ve terk edenin duygusal varlığına yanıt vererek ilişkimizin sürmesini sağladığımızı belirtmiştir (Volkan ve Zıntl, 2010: 38). Buradan ise yasın geride kalanlarla ve geçmişle bağlantılı bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Yani aslında yas bir sürece işaret etmekte ve bu süreçteki yas ritüellerini de içeren bir dönem olarak anlaşılmaktadır. “Yas” veya “matem” dediğimizde bizim için anlamlı, sevilen, yokluğunu derinden hissedip acısını yaşadığımız bir insanın, bir organın, bir hayvanın, bir konumun vs. kaybının ardından bireysel olarak ve topluca yaptığımız tüm etkinlikleri kastediyoruz (Göka, 2018: 147). Bu açıdan yasın ortaya çıkış nedenleri ne kadar çok olsa da yasla beraber gerçekleştirilen pek çok etkinliği görmek de mümkündür. Ayrıca bu etkinlikler bireysel olabildiği gibi toplumsal olarak da gerçekleştirilebilmektedir.

Bunun için yine TDK'ye bakıldığında yas tutmanın da *duyulan acı ve üzüntüyü bazı davranışlarla belli etmek* şeklinde açıklaması anlaşılır olmaktadır. Yani bu noktada yasın farklı boyutlarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu farklı boyutlar içsel ve dışsal olarak belirtilebilecek iki türde ortaya çıkmaktadır.

Gündüz'ün belirttiğine göre “yas tutma” ve “yas etme” arasında bir farklılık bulunmakta, içerikleri bakımından her ikisi birbirinden ayrılmaktadırlar. Buna göre yas tutma yasın eylem boyutuna odaklanmakta ve bu odak üzerinden gerçekleştirilen adetlerde kendini belli etmektedir. Diğer taraftan yas etme ise kaybın ardından duyulan acı ve kedere işaret ederek eylem boyutunu dışarıda tutmaktadır (Gündüz, 2012: 1908). Bu açıdan yas tutma yasın dışsal yönünü gösterirken yas etme içsel yön olarak anlaşılabilir. Bu yüzden de çalışmada yasın beraberinde getirdiği ritüeller eksenini göz önünde bulundurulduğunda yas etmenin yerine daha çok yas tutma üzerinde durulduğu açıkça görülmektedir.

1.2.1. Yas Türleri

Yukarıda da görüldüğü üzere yasın ortaya çıkmasına neden olan pek çok durum söz konusu olabilmektedir. Söz konusu tüm durumlarda yas tutulabileceği görülmekte ve bu nedenle çeşitli yas türlerinden bahsedilmektedir. Bu açıdan yasın türü ne olursa olsun belli bir kayıptan bahsedildiği göz ardı edilmeden değerlendirmek gerekecektir. Bu doğrultuda bakıldığında çoğunlukla büyük ayrılıklarda ya da insanların hayatını derinden etkileyen durumlarda yas tutulabileceği görülmektedir.

Farklı yas türlerine örnekler veren Gündüz'e göre gurbet bir yas etkisi oluşturabilmektedir. Yani ailesinden ve sevdiklerinden uzak kalan kimseler için bir nevi yas tutulabilmekte, bu ayrılık yas nedeni olarak görülebilmektedir. Bir başka örneğinde gelin yasından bahseden Gündüz, bu defa evliliğin bir yas sebebi olabileceğine işaret etmektedir. Ona göre evlenecek kız hem evliliğin getirdiği mutluluğu hem de ailesinden ayrılmanın acısını yaşamaktadır. Bu yüzden bu acının tarifi olarak bir gelin yasından bahsedilebileceğini söylemektedir. Öte yandan sadece evlilik mutluluk ve acıyı barındırmamakta, tıpkı evlilik gibi askerlik de iki farklı duyguyu bünyesinde taşımaktadır. Askerlik her ne kadar vatan borcu olarak görülüp

kutsal sayılsa da askerin ve yakınlarının belli bir süre ayrı kalmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle de acı ve üzüntülü geçecek olan bir ayrılığa işaret etmektedir. Bunun için de askerlik yasından bahsetmek mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda askerlik yası da bir yas çeşidi olarak kabul edilmektedir. Son olarak en bilinen yas çeşidi olan ölüm yasından bahseden Gündüz, bu yas çeşidinin de geri döndürülemez bir kayıp olduğundan bahsetmektedir (Gündüz, 2012: 108).

Buradan anlaşıldığı üzere diğer yas türlerinden farklı olarak ölüm yası tamamen bir kaybın yaşanması demektir. Bu açıdan diğer örneklerin farkı hem halen iletişime devam edilebilecek olunması hem de bir kavuşma umudunu beraberinde taşımalarıdır. Fakat burada var olan her iki ihtimal ölüm yası söz konusu olduğunda ortadan kalkmakta ve hatta hiçbir umut bulunmamaktadır. Bu yüzden bahsedilen her bir yasin acısını kabul etmekle beraber ölüm yasının kuşkusuz en büyük yas olacağı söylenebilir. Çünkü burada ölüm geri getirilemeyi ya da hiçbir zaman tekrar eski düzenin devam ettirilemeyeceğini açıkça gözler önüne sermektedir. Diğer bir deyişle ölüm yası söz konusu olduğunda kaybın yerinin hiçbir zaman doldurulamayacağını kabul etmek gerekecektir. Bu sebeple ölüm yasının ister istemez kendisini farklı bir yere koyacağı da aşikâr görünmektedir.

1.2.2. Ölüm Yası ve İçeriği

Ölüm yasının diğer yas türlerinden farklılığına istinaden ayrı bir başlık altında ele alınması uygun görünmektedir. Çünkü genel itibarıyla yastan bahsedildiğinde de akla ilk olarak ölüm gelmekte ve ölüm sonrasına dair konuşulmaktadır. Bu açıdan da ölüm yası kaçınılmaz bir şekilde kalanlarla yani ölenin yakınlarıyla ilişkili görünmektedir.

Yas, toplum tarafından bizim için “önemli” olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmektir (Alois’den aktaran Örnek, 1971: 81). Yani yas kendisini toplumla birlikte göstermekte ve toplumsal olarak gerçekleşmektedir.

Tryjarski’ye göre ise “yas” kavramı yakın birinin kaybindan sonra üç farklı semantik alanda görünür: Acı, üzüntü veya ikilem; yakın kişinin kaybını anlatan

giysiler ya da uygun aksesuarlar (takılar); yakınlarla yönelik özel yasaklar, sınırlamalar ve bunların geçerli olduğu zaman aralığı (Tryjarski, 2012: 147). Yani bu alanların her birinden bahsederken yastan bahsedilmekte, yasın bir sürece işaret ettiği yeniden vurgulanmaktadır. Çünkü yasa dâhil olan üzüntüden kaybı anlatan çeşitli giyiniş ve davranışa kadar her bir içerik belli bir süreyle yakınların hayatlarını değiştirmektedir. Bu yüzden de yasın belli bir süre boyunca kalanların hayatlarını değiştirdiği söylenebilmektedir.

Yasın en önemli olguları; yas süresi, görevlerin içeriği, yasak ve emirlerin içerikleri, giyim, renk ve yasın sona erdirilmesi törenleridir (Tryjarski, 2012: 148). Yani yas tüm bunlarla beraber ele alınmakta ve her bir olgu kendi içerisinde çeşitli özellikleri barındırmaktadır. Bu açıdan her birinin ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak yas süresine bakıldığında yas tutmanın kesin kurallarla belirlenmiş, genel geçer bir zamanının olmadığı görülmektedir. Bu anlamda yasın süresini belirleyen pek çok faktörden bahsedebilmenin mümkün olduğu gibi toplumdan topluma görülen değişikliklerden de bahsedilebilmektedir. Yani yas süresi günler, aylar ve yıllarla ifade edilebilecek şekilde değişiklik gösterirken çoğunlukla kırk gün olarak kabul edilmektedir. Bu kırk günlük süre ise hem kırk sayısının kutsallığından hem de ölümden dolayı bulaştığı düşünülen kirlerden arınmak için gereklidir (Örnek, 1971: 81-82, Örnek, 1974: 400, Tryjarski, 2012: 149).

Bu ortalama sürenin aşılması diğer bir deyişle yas süresinin daha uzun olması ölenin kimliğiyle ilişkili görünmektedir. Buna göre ölenin yaşı, cinsiyeti, sosyal konumu ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen taziyeler yas süresinin uzamasına neden olmaktadır. Çünkü her biri faktöre bakıldığında yası doğrudan etkileyebilecek faktörler olduğu görülmektedir. Örneğin ölenin yaşı ölüme bakışı değiştirmekte, bu doğrultuda da yas süresini de etkilemektedir. *Modern toplumda ölüm yaşa göre planlanmıştır*. Buna göre genç, ölüme en az yakın olandır; ölüm ona hiçbir zaman yakıştırılmaz. Yakıştırılmadığında da birçok defa genç yaşta ölenin yarattığı derin üzüntü, keder ve acı mezar taşlarına ya da ağıtlara yansıtılmıştır (Sağır, 2017: 27-28). Böyle bir durumda yasın süresi de ister istemez uzamakta, ortalama sınırı aşmaktadır. Hatta burada ortalama sınırın aşıldığı gibi hiçbir zaman bitmeyen yaslardan da söz

etmek mümkündür. Sigmund Freud, kızı Sophie'nin ölümünden sonra arkadaşı Dr. Ludwig Binswanger'a yazdığı mektubunda, bir çocuğun ebeveyninden önce ölmesinin ne derece korkunç bir şey olduğunu belirtmiştir. Çocuk ölümü, insanların yasını tuttukları en zor kayıptır (Volkan ve Zıntl, 2010: 125). Bu açıdan çocuk ve genç ölümlerinde yasin süresiz olarak görülebilmesi de yaş faktörüyle ilişkili olarak anlaşılmaktadır.

Cinsiyetlere eşit davranılmadığı yas sürelerinden kolayca anlaşılabilmektedir. Örneğin bir kadın kocasının ölümünden sonra uzun bir süre yas elbisesi giymek durumundayken, bir koca karısının ölümünden sonra hiçbir şekilde yas giysisi giymekle yükümlü değildir (Tryjarski, 2012: 150). Bu yüzden yas süresinin değişikliğine sebep olan cinsiyet ayrımının cinsiyet eşitsizliğine neden olduğu görülmektedir. Çünkü kadınlar ve erkekler arasında yas süresi farklılaşmakta, kadınlar bu sürede özel giysilerle yaslarını ifade ederken erkekler böylesi bir yükümlülüğün muaf tutulmaktadır. Diğer yandan ölenin statüsü de taziye ziyaretlerini uzatan bir faktör olarak görülmektedir. Yani ölenin statüsüne bağlı olarak taziye ziyaretleri yoğun bir şekilde gerçekleştirildiğinde yasin tamamlanması mümkün olmamakta, yine sürenin uzaması yönünde değişiklik görülmektedir. Özetle yasin çeşitli sürelerini ve bu süreyi etkileyen çeşitli faktörleri görmek mümkündür. Böylelikle buraya kadar hem yas süresi hem de yas süresinin belirleyicileri açıklanmış olmaktadır.

Yas sürecinde ortaya çıkan ve bir görev niteliğine bürünen ağıtlar da sürecin bir parçası olarak görülmektedir. Ölünün arkasından yakılan ağıt, ölümden hemen sonra başlayan ölü gömme ritüeli sürecinin başlangıç noktası olarak değerlendirilir. Merasimle yapılan taşımaya kadar sürer ve gömme sırasında yenilenir. Yalnızca acının ve yaşanan ikilemin doğal bir ifadesi değil, aynı zamanda bir görevdir (Tryjarski, 2012: 158). Acının dışı vurumu olarak görülebilen ağıtlar bu yönleriyle de yasin görev ve içerikleri arasında yer almaktadır. Yas törenlerinde söylenen ağıtlarda ortak bir tema vardır. Bunlarda ölen kişiye övgü, onun için kederlenme ortaktır (Kara, 2009: 153). Yani ağıtlarda hem ölen kişi için ağlanırken hem de onun iyi yönlerinden bahsedilmektedir. Diğer taraftan ağıtlarda acının boyutuna göre ağıta dövünme, saç baş yolma eşlik edebilmektedir. İslâmiyet'te ağıt yakma, kaderi

kınama, ilahi takdire karşı gelme, ölünün özelliklerine dövünerek, ağlayarak ağıt söyleme hoş karşılanmamıştır (Kara, 2009: 153). Bu yüzden de acı ne kadar büyük olursa olsun belli bir ölçünün olması da beklenmektedir. Diğer taraftan ağıt yakmanın bir meslek olarak görüldüğü şekli ise paralı ağlayıcılık/ağıtçılıktır. Köylerde bu işi yapan ağıtçı kadınlar vardır. Bunlar, cenaze evinde ölenin giysilerini odadakilere göstererek, ölenin iyiliklerini, güzelliğini, yiğitliğini anlatarak ağıtlar söylerler. Etrafta bulunanları ağlatırlar (Başçetinçelik, 2009: 5). Bu açıdan da yas sürecinde ağıtların önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.

Yasın; yasak ve emirlerine gelince bunlar genellikle yakın çevrenin dâhil olduğu çerçevede uygulanan düzenlemeler olarak görülmektedir. Yas kurumunu oluşturan adetler, inanmalar ve işlemler başka toplumlarda olduğu gibi yurdumuzda da ölü sahiplerini bir süre toplum ve cemaatin öteki üyelerinden farklı bir biçimde davranmaya ve yaşamaya zorlamaktadır (Örnek, 1974: 408). Bu açıdan bu yasak ve emirler ölü sahiplerini diğerlerinden ayırarak onların yaşlı olduklarını belirtmektedir. Diğer taraftan bu yasak ve emirler farklı şekillerde görülebilmektedir.

Günümüz Türkiye’inde yas süreci nasıl işlemektedir? Ölüm elbette ölen kişinin bağlı olduğu sosyal çevreyi, özellikle de aile birliğini etkilemektedir. Bu nedenle akrabalar ve komşular tarafından yaslı aileye saygı gösterilir ve aile bireylerine yardımcı olunmaya çalışılır. Yas sürecinde kadınlar, tıpkı evin reisi erkek ve diğer aile bireyleri gibi davranışlarda bulunmazlar ve gündelik yaşam biçimlerini sınırlandırır. Renkli elbiselerden kaçınırlar ve takılar kullanmazlar. Gezmeye gidilmez, sosyal etkinliklere katılmaz, radyo dinlenmez ve tıraş olunmaz. Bu arada nişan, düğün ve sünnet gibi etkinlikler varsa bunlar ileri bir tarihe ertelenir ya da sessiz sedasız yapılır (Örnek’ten aktaran Tryjarski, 2012: 156).

Görüldüğü gibi yas sürecindeki yasaklama ve emirler tüm sosyal çevreyi etkilemekte, herkesi etkileyen bir yasaklama ve/veya emir bulunmaktadır. Komşular ve akrabalar yaslı aileye destek olmakla görevli iken yaslı kadınlar da acılarını gösterecek davranışlarda bulunmaktadır. Bu davranışların en bilineni renkli giysilerden ve gösterişten kaçınmadır. Bunun yanı sıra renkli giysi ve gösterişleri

içeren gezmeler, günler gibi etkinliklere katılım gösterilmez. Yani yas süresince bir nevi sosyal hayat kısıtlanır. Yas süresince ölen kişinin yakınları tarafından düğün ve eğlence yapılmaz. Daha uzak akrabalar veya komsular ise kırk günün dolmasını beklemeden düğün yapacaklarsa cenaze sahiplerine bu durumu nezaketen bildirir ve bu şekilde bir çeşit izin almış olurlar (Kara, 2009: 151). Yani düğün, nişan gibi etkinlikler yapılacaksa da bunlar yaslı aile gözetilerek izinlerle yapılmaktadır. Bir başka yasaklamaya ve/veya emre göre gerek cenaze töreninde gerekse yas süresince yasa uygun kıyafetler giyilmesidir. Bu doğrultuda yaşanan üzüntünün ifadesi olarak genellikle siyahın tercih edildiği/karalara bürünmenin görüldüğü ifade dileyebilir.

Kara niçin ölümün sembolü olur? Modern Avrupa’da siyahtır; çünkü veba ölüm getirdiği için bu adı almıştır. Aslında hastalığın belirtileri kararmaktır. Ölüncü insan kararır, beden kararmaya yatkındır. Bu bağlamda siyah rengi toplumsal alan içerisinde uğursuzlukla ilişkilendirilen taraflarıyla sıklıkla gündeme geldiği görülür. Bu içeriğe uygun bir şekilde değerlendirilirse aslında kara “ölümün rengi” olarak birçok toplumda kabul edilmiştir. Çünkü kara içerisinde, *acı, yas, dert gibi pek çok olumsuz duygular* barındırır (Sağır, 2017: 161).

Bu bağlam göz önüne bulundurulduğunda içinde bulunulan acıyla birlikte siyahın tercih edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Böylece siyah geçmişten günümüze yasın rengi olarak bilinmektedir.

Çok seyrek olmakla beraber kara yerine ak giyildiği de olur. Örneğin İnevi’nde “yas rengi aktır, ama ekonomik koşullar özel yas giyimi diktirmeye her zaman elverişli değildir. Onun için “giyimlik takımı (işliği, çintiyarı çok şalvar) ters çevirip içini dışına getirirler. Giyimlerinin de astarı üstüne gelmiş olur. Başlarına da ak çember bağlarlar. Böylece baştan ayağa ak giyinmiş olurlar”(Özalp’dan aktaran Örnek, 1971: 83).

Buradan anlaşıldığı üzere siyahla beraber beyazın da yas rengi olarak kullanılabildiği görülmektedir. Burada dikkat çeken bir başka nokta ise giysilerin ters çevrilip giyilmesidir. Şamanizm’de ölüm sonrası hayatın, dünyada yaşanan hayattan ters olacağına inanılmıştır. Yas törenlerinde sergilenen ters motif ve davranışlar, bu

inanç dolayısıyladır (Rasonyi ve Kalafat'tan aktaran Hacıgökmen, 2013: 401). Yani yas süresince giysilerin ters çevrilip giyilmesi de yasin ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buraya kadar yasin beraberinde getirdiği yasak ve emirlerden bahsedilmiştir. Tüm bunlar yas süresince uyulması gereken kurallar olarak görülmektedir. Ayrıca bu kurallar çeşitli yerel düzenlemelerle değişiklik gösterebilmektedir. Yastan kaynaklanan emirlerin ve yasakların içeriği ve sayısı ifade biçimlerinin çeşitliliğini ve zenginliğini göstermektedir (Tryjarski, 2012: 147). Bu yüzden her bir farklılığın sürecin çeşitliliğini ortaya koyarken zenginliğini de gösterdiği unutulmamalıdır.

Yas sürecinin sona ermesi olarak yastan çıkarma ya da yas kaldırma yasin son olgusu olarak görülmektedir. Yasin sona ermesi için daha önce belirtilen sürelerin tamamlanması yeterli değildir, aynı zamanda bazı (geleneksel) şartların yerine getirilmesi de gerekir. Yasla birlikte ailenin izolasyonunu da ortadan kalkar; bunun anlamı sosyal hayata geri döndürür (Tryjarski, 2012: 156). Yani yası sonlandıran belli birtakım şartlar vardır ki ancak onların yerine getirilmesiyle birlikte yas sona erer. Bu şartlar da tıpkı yasin beraberinde getirdiği emir ve yasaklar gibi çeşitlenmekte, farklı şekillerde görülebilmektedir.

Bu şartlardan ilkinde yas süresinde dini olarak kabul edilen Ramazan ve Kurban bayramlarının geçmesi beklenir. Yani yas süresi boyunca yaslı aile iki bayramı kutlamadan geçirmeli o bayramları yaslı, kederli, acılı ya da karalı bayramı olarak ifade etmelidir. Ayrıca yaslı bayramda bayram ziyaretleri yapılmamalı, yaslı ailenin yakınları onları ziyaret etmelidir. Buradaki maksat hem bayram ziyaretiyken hem de bir kez daha baş sağlığı dileyerek ailenin yanında olduğunu göstermektir. Yasin sona ermesiyle birlikte yas süresinde kullanılan siyahlar ya da ters giyme de sonlandırılır. Yani yasin belirtileri olan işaretlere de son verilerek yas kaldırılmaktadır. Bunların yerini renkli ve düz giysiler alırken yas tutan herkes yastan çıkmış olmaktadır. Buna ek olarak yaslı ailenin hamama götürülerek yasin acısından kurtarılması için yapılan yas hamamı da yas kaldırma olarak bilinmektedir. Yas hamamında gerek yaslı aile gerekse de yaslı yakınlar bulunmaktadır. Bu anlamda yaslı aile için son kez baş dilenirken çeşitli ikramlar da baş sağlığına

gelenlere sunulmaktadır. Böylece yastan çıkarılan aile yas öncesi hayatına devam edebilmektedir (Örnek, 1974: 84-86).

Tüm bu süreç göz önüne alındığında yasin başından sonuna kadar pek çok farklı uygulamanın yapıldığı görülmektedir. Her biri ayrı ayrı sürecin bir noktasına işaret ederken kendisine has yönleriyle de dikkat çekmektedir. Fakat başta da belirttiğimiz gibi hepsinin birleşiminde bir yas sürecinden bahsetmek mümkündür. Bu açıdan yasin; süresi, içeriği ve sonlanışı şeklinde bir betimlemeyle nasıl bir süreç işi olduğu da daha iyi anlaşılır olmaktadır. Ayrıca bu sayede ölüm yasinin da neden farklı bir başlıkla değerlendirilme ihtiyacı güdüldüğü görülmektedir. Böylece yas süreci değerlendirilen ölüm yasinin sosyolojik arka plana bakmanın zamanı gelmiştir.

1.2.3. Yas Sürecinin Sosyolojik Boyutları

Ölümün ve ölmenin sosyolojisinin kapsamına giren yas süreci de tıpkı ölümün kolektif karşılanması gibi kolektif bir şekilde karşılanmakta ve yaşanmaktadır. Yani yas süreci de ölenin yakınlarının dâhil olduğu çevrede gelişmekte, süreç bu yakınların da gündelik hayatlarını şekillendirmektedir. Bu açıdan yas süreci de aslında toplumsal olarak yaşanmakta, ölümün etkilediği herkes bu süreçten etkilenmektedir.

Bir insanın biyolojik ve sosyal bağlarla bağlanmış olduğu yaşam çevresinden ayrılması birlikte yaşadığı insanları sadece bir boşluk ve kedere değil, toplumsal yaşamda iki yönlü bir yalıtım yaşayacak olan aileyi hoş olmayan ve üzüntülü bir duruma sokmaktadır. Yakın birinden ayrılmaktan duyulan üzüntü ve karşı konulamaz kadere karşı itiraz, aile içinde ve sosyal yapılanmadaki ifadesini, insanın içsel duygularının toplumun gerekliliklerine ve kurallarına tabii olduğu yasta bulur (Tryjarski, 2012: 148).

Yani yas sadece üzüntü ve kederi içeren içsel bir tepki olarak görülmemektedir. Bu içsel tepkilerin kendisine yer bulduğu alan olarak toplumla ilişkilidir. Yasin bir yüzü daima topluma bakmakta ve yas toplumsal bir süreç olarak anlaşılmaktadır. Çünkü yas süreci kaçınılmaz olarak toplumla iç içe bir şekilde

yaşanmaktadır. Bir anlamda yas süreci toplumun gereklilikleri ve kuralları çerçevesinde işlemektedir. Bu açıdan yasın topluma dönük tarafı da kendisini daha önce de yas tutma olarak ifade edilen eylem yönünde göstermektedir. Yas çevresinde toplanan âdetler, üyesini kaybetmiş ailenin ve cemaatin yaşama düzenini toplum adına yönetmektedir. Söz konusu ailenin yerini ve değerini koruyabilmesi için, başka şeylerin yanı sıra yasla ilgili âdetleri de elden geldiğince yerine getirmesi gerekmektedir (Örnek, 1971: 106). Yani yas sürecinde bir anlamda yaşlı ailenin yaşamı yeni bir düzene geçmekte ve bu düzenin sağlayıcısı toplum olmaktadır. Yaşlı aile de ancak toplumun sağladığı bu yeni düzene uymakla toplumsal sürekliliğini sağlamış olmaktadır. Çünkü her ne kadar üzüntülü olursa da toplumsal yaşamın düzenine uyumun sağlanmasını beklenmektedir. Bu açıdan aslında sürecin toplumsal kontrollere de ev sahipliği yaptığı söylenebilmektedir. Yani toplumun sağladığı yeni düzen sayesinde hem yaşlı aileye destek olunurken hem de onların acıları sınırlandırılmaktadır. Böylece yaşlı ailenin acılar içinde kaybolması önlenirken toplumdan tecrit edilmesinin de önüne geçilebilmektedir (Aires'ten aktaran Sağır, 2017: 109). Bu doğrultuda yas süreci ve toplum sıkı bir ilişki içinde görünmektedir.

Bu ilişkinin görülebileceği bir başka nokta ise toplumsal destekle anlaşılır olmaktadır. Yani yas süreci toplumsal desteğin hiçbir zaman kesilmediği, daima ötekilerle ilişki içinde olunan bir süreçtir. Törenler ve âdetler yas sürecinin toplumsal sağaltım düzenekleridir. (Göka, 2017: 169). Ki bu düzenekler de yas sürecinin toplumla sıkı ilişkisini göstermektedir. Çünkü cenaze töreninden taziye ziyaretlerine kadar pek çok anda bulunan yakınlar, aileyle tam bir dayanışma içinde görünmektedir. Bu yüzden de toplumsal sağaltımın varlığı da yas toplum ilişkisine işaret etmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında yas sürecinde var olan gereklilikler, kurallar ve destekler yasın tek yönlü olmadığını göstermektedir. Yani yas süreci bizatihi toplumsallıkla iç içe geçmiş durumdadır ve ondan da ayrı düşünülememektedir. Bu doğrultuda Tryjarski de yasın içsel-bireysel olduğu kadar dışsal-sosyal işlevleri de bulunduğunu belirtmektedir (Tryjarski, 2012: 148). Böylece yas ve toplum ilişkisine dair bahsederken yasın dışsal-sosyal işlevlerinden bahsedildiği anlaşılır olmaktadır. Bu çerçeveden hareketle yas ve toplum ilişkisini

okumanın mümkün olduğu noktalar gösterilerek konunun açıklaması sağlanmış olmaktadır.

1.3. Cenaze ve Yas Ritüelleri

Buraya kadar ölüm ve yas konuları gündeme alınarak gerek içerikleri gerekse de sosyolojik yönleri ele alınmıştır. Bu izahlar göz önünde bulundurularak devam edildiğinde sıranın ölüm ve yasla ilgili ritüellere geldiği görülmektedir. Yani ölüm ve yas ritüelleri çalışma bağlamında ele alınacak olup temelde iki başlık altında toplanması uygun görülmektedir ki her iki başlık da ayrı ayrı değerlendirilecektir. Ancak ilk olarak ritüeller üzerinde durulması gerekmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde *ayin* olarak ifade edilen ritüel çalışma boyunca da yer yer ritüel yer yer de ayin olarak kullanılmaktadır.

Sosyoloji Sözlüğü'nde ise *ritüel*, *uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabildiği, sık sık tekrarlanan bir davranış modeli* olarak ifade edilmektedir (Marshall, 2014: 623). Bu açıdan ritüeller belli zamanlarda yapılmaları ve belli semboller içermeleri nedeniyle diğer davranışlardan ayrılmaktadır. Hatta sadece bu ayrımlarla değil sık sık tekrarlanmaları nedeniyle de kendilerini farklı bir yere koymaktadırlar. Yani kendine has bir takım içeriklerle devamlı yinelenen ve bu yönde bir süreklilik kazanan davranışlar ritüeller olarak görülmektedir.

Bir ölümün gerçekleşmesiyle birlikte ortaya çıkan süreçte de çeşitli ritüellerden bahsetmek mümkündür. Ağlama, yas, kişinin yokluğuna duyulan üzüntü her kültürde ortaktır. Ancak toplumsal sağaltma/iyileştirme mekanizmalarının farklı biçimlerde karşımıza çıkması söz konusudur. Yani törenlerin ve ritüellerin uygulama biçimleri topluluklardan topluluklara değişebilmektedir (Sağır, 2017: 104). Fakat belli başlı ritüellerin hemen her ölümle birlikte yerine getirildiği söylenebilir. Buna göre ölümün gerçekleşmesiyle birlikte ölü üzerinde yapılan ilk işlemlerden ölünün gömülmesine kadar pek çok benzer aşamadan geçilmektedir. Şöyle ki ölümün gerçekleştiği ilk anda ölünün gözlerinin kapatılması, çenesinin bağlanması gibi ölü üzerinde yapılan ritüellerin yanı sıra ölünün yıkanması, kefenlemesi ve gömülmesi gibi ölünün etrafında gelişen ritüeller de bulunmaktadır. Tüm bu ritüeller belli bir

zamanlama ve belli anlamlar etrafında şekillenerek gerçekleştiği için cenaze ritüelleri altında toplanabilmektedir (Örnek, 1971: 41-61, Tryjarski, 2012: 145-278).

Diğer taraftan yas süreci de kendi içerisinde çeşitli ritüelleri barındırdığından dolayı ele alınması gereken bir süreçtir. Yani yas süreci sadece emir ve yasaklarıyla dikkat çekmemekte aynı zamanda hatırlama/anma ritüelleriyle de gündeme gelmektedir. Bu ritüeller ölümün gerçekleşmesinden sonra belli günlerde gerçekleşmekte ve kendi içerisinde de çeşitlenmektedir. Emile Durkheim de Dini Hayatın İlkel Biçimleri adlı eserinde yas ritüellerini ele alırken onlardan acı ve felaketlerle ilişkilendirildiği için kefarete edici ritüeller olarak bahsetmektedir. Bu ritüellerin amacı bir felakete karşı koymak olabileceği gibi bir felaketi hatırlamak/anmak da olabilmektedir. Durkheim'e göre bu adı kullanmasının nedeni ise acı ve felaket gibi durumların bir kefarete gerektirdiği ve bu açıdan hastalık ya da ölüm törenlerinde kullanılmasının doğru olacağıdır (Durkheim, 2005: 457-458).

Bu doğrultuda bakıldığında bir ölüm gerçekleştiğinde cenaze ve yas ritüellerinin her ikisinden de söz etmek gerektiği açıktır. Yani yas ritüelleri öncelleri olarak cenaze ritüellerine bağlı görünmekte hatta cenaze ritüellerinin tamamlanmasıyla beraber ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan cenaze ritüellerinin ölü bedeni ile ilgili görünen ve mecburi ritüeller olduğu söylenebilirken yas ritüelleri ölünün yakınlarını ilgilendiren ve değişkenlik gösterebilen ritüellerdir. En nihayetinde her ikisinde de çeşitli ritüeller görülmekte ve bu ritüeller ölümle ilişkisi içerisinde belli anlamlar içermektedir. Bunun için ritüellerin yapılaş amaçları göz önünde bulundurularak dayanışma ve hatırlama aracı olarak ikili tasnife gidilmiştir. Yani ritüeller ölünün yakınları arasında bir dayanışma sağlamalarıyla nedeniyle gündeme gelebildikleri gibi hatırlama/anmaya da yardımcı olabilmektedirler. Bu açıdan daha derli toplu bir açıklama sunabilmek adına böylesi bir tasnif uygun görünmektedir.

1.3.1. Dayanışma Aracı Olarak Ritüeller

Ritüellerin farklı amaçlarla yapılabildiği gibi kuşkusuz akla ilk gelen onların dayanışma aracı olarak ele alınmasıdır. Temel karakterleri itibarıyla kolektif bir nitelik taşıyan ritüeller grubu bir arada tutmakta, dayanışmayı artırmakta, topluluğun

kolektif şuurunu güçlendirmektedir (Karaman, 2010: 232). Yani ritüeller söz konusu grup için bir dayanışma sağlamakta, grubu bir araya getirirken onları birbirine bağlamaktadır. Bu açıdan cenaze ve yas ritüelleri esnasında da grup dayanışması olarak kendilerini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Durkheim'dan beri ritüelin tanımı ve işlevlerine ilişkin olarak ortaya çıkan literatürde sık sık toplumsal yapıya, uyum ve dayanışmaya vurgu yapılır. Ritüelde içkin olan yaratıcı coşkunluk, gerçekliği ve yinelemeyi sürekli takviye eder. Öyle ki bu ısrar, kendiliğinden, kesintisiz bir süreklilikle geçmişî yarına taşır. Böylelikle ritüeller aracılığıyla toplumsal sistem açıklığa kavuşur, derinlikli toplumsal yapılar sembolikleşir, gizil bağlar güncellenir. Bu nedenle ritüel kavramına odaklanıldığı her seferinde bir tekrara, bir bütünselliğe ve her zaman yapısal özerklik taşıyan özgün bir formun varlığına dikkat etmek gerekir. Çünkü her bir ritüel, doğası itibariyle hem bir tutarlılık hem de bir devamlılık peşindedir (Kara, 2009: 128-129).

Buradan anlaşıldığı üzere ritüeller sıklıkla Durkheim'e atıfla anlaşılır olmaktadır. Yani Durkheim çalışmasıyla göstermiştir ki ritüeller grubun uyumu ve dayanışmasına hizmet etmekte, bu doğrultuda grupta bir birliktelik ortaya çıkarmaktadır. Böylece hem grup bir araya gelmekte hem de grubun devamlılığı sağlanmaktadır. Çünkü ritüellerin etrafında geliştiği durumlar göz önüne alındığında grubun bir araya gelmesinin ne denli önemli olduğu da anlaşılır olmaktadır. Bazıları öldüğünde, ait olduğu aile grubu, azalmış olduğunu hisseder ve bu kayıba mukabele etmek için toplanırlar. Ortak bir talihsizlik, mutlu bir olayın yaklaşımıyla aynı etkiye sahiptir; sonra fertleri birbirlerini arayıp bulmaya ve bir araya gelmeye götüren müşterek hisler yenilenir (Durkheim, 2005: 469). Cenaze ve yas süreci de toplumsal olarak bireyler için zorlayıcı bir durum olabilecekken süreci grupça karşılaşmanın bu zorlayıcı etkileri azaltacağı açıktır. Yani grup bir kaybın ardından bir araya gelerek bu yeni durumu birlikte karşılamakta ve hatta yeni duruma alışma sürecini birlikte yaşamaktadırlar. Bu konuda Durkheim şu izahı oldukça açıklayıcı görünmektedir:

Yasın temeli, grubun üyelerinden birini kaybettiğinde hissettiği bir kaybın etkisidir. Ancak, bu etki fertleri bir araya getirmeyle, onların

birbirleriyle daha yakın ilişki kurmalarıyla, hepsini aynı zihni durumda birleştirmeye ve böylece de asli kaybı karşılayan bir teselli duygusunu salıvermeye sonuçlanır. Birlikte ağladıkları, birbirlerine değer verdikleri için, maruz kaldığı darbeye rağmen grup zayıflamaz. Tabii ki, bu durumda onlar yalnızca, genel olarak hüznü duyuları paylaşırlar, ancak hüznün sebebiyle birbirleriyle iletişim kurmaları, yine de bir iletişimdir ve hangi şekilde olursa olsun her zihinlerin iletişimi, toplumsal canlılığı artırır (Durkheim, 2005: 471).

Görüldüğü gibi yas hâlihazırda grubun bir üyesinin kaybının ardından ortaya çıkmakta yani yasin grupla ilişkisi kayıpla beraber başlamaktadır. Bundan sonra kaybı yaşayanların yakın ilişki kurmalarıyla birlikte grup bir anlamda kaybın etkisini en aza indirecek bir dayanışma içine girmektedir. Burada grubun birlikte ağlayıp acıyı paylaşması kayba rağmen devam edebilmeyi sağlamaktadır. Çünkü grup bu yakınlık sayesinde aslında grup dinamiğini güçlendirmektedir. Bir kimse, acı çekerken olduğu gibi hiçbir zaman ailesine yakın olmamıştır. Bu ilave enerji, ilk önce hissedilen kesintinin etkilerini daha tam bir şekilde siler ve böylece ölümün her zaman kendisiyle birlikte getirdiği soğukluk hissini dağıtmış olur (Durkheim, 2005: 471-472). Böylelikle de ölüm grubun yararına olacak bir etki sağlamış olmaktadır.

Allan Kellehear da ölümle birlikte ortaya çıkan kaybın boşluğuyla ilgilenmiştir. Kellehear bu süreçte grubun bir dizi hazırlık sayesinde yaşanacak üzüntülerin önüne geçtiğini belirtmektedir. Yani grup bir anlamda bu süreçteki pürüzlerin önüne geçmeye çalışmakta ve bu doğrultuda hareket etmektedir. Tüm bunlar grubun ölümle karşılaşmasındaki acısını hafifletirken aynı zamanda grubun dağılmasını da önlemektedir (Kellehear'dan aktaran Sağır, 2017: 104-105). Buraya kadar ritüellerin süreç içerisindeki birleştirici ruhu ele alınmaktadır. Bu ruh kendisini her an gösterebildiği gibi taziye ziyaretleri esnasında da yoğun olarak göstermektedir.

Ölüm olayını duyan akraba, komşu ve dostların, bu olaydan duydukları üzüntüyü ölen kişinin birinci derece yakınlarına bildirmesi olayına “taziye” denmektedir. Bu olayın bir diğer adı da başsağlığıdır ki bu da ziyaret

sırasında gelenlerin ölenin yakınlarına hitaben söyledikleri “başınız sağ olsun” ifadesinden kaynaklanmaktadır (Kara, 2009: 157).

Yani bu ziyaretler sayesinde acılı aile yakınlarıyla bir araya gelmekte, acısını paylaşma olanağı bulmaktadır. Başsağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yası azaltmaya yönelik bir âdettir (Örnek, 1971: 92). Bu yüzden de ailenin yanında olduğunu belli etmek isteyen yakınların bizzat başsağlığına katılmaya önem verdiği görülmektedir.

Öte yandan dayanışma aracı olan ritüellerin tek faydaları grup içi bütünleşmeyi sağlamaları değildir. Bu ritüeller aynı zamanda grubun süreç içerisindeki diğer ritüelleri yerine getirebilmesini sağlamaktadır. Yani dayanışma aracı olarak ritüellerle grupta işbölümü ile hareket edilerek yaslı aileye maddi anlamda da destek olmaktadır. Bu açıdan sürecin işbölümü barındıran noktaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Şöyle ki bu işbölümünü sürecin başından sonuna kadar pek çok ritüel aracılığıyla görmek mümkündür.

Ölüm yaklaşınca en yakın akrabalar, kimi zaman bütün topluluk ölüm döşegindeki kişinin başında toplanır, ve ölme, bir insanın hayattaki bu en özel olayı herkesin katıldığı bir soy olay haline gelir. Kural olarak hemen bir ayrışma doğar, kimi akrabalar ölmekte olanın başında beklerler, kimileri yaklaşan sonun ve sonrasının hazırlıklarına başlarlar, başka birileri de belki kutsal bir yerde dini eylem yaparlar (Malinowski, 2002: 38).

Burada olduğu gibi ölüm gerçekleşme anıyla birlikte bir toplumsallık oluşturmakta, daha ilk andan itibaren grubu bir araya getirmektedir. Dahası, grup o an itibarıyla bir işbölümüne girişmekte, bir anlamda kolları sıvamaktadır. Bu açıdan ölümle birlikte herkesin yapacağı bir iş ortaya çıkarken aynı zamanda sürece yayılan bir işbölümü de oluşmaktadır. Yani ölünün başında beklemekten ölü için son anma günü ritüellerine kadar işbölümü görülebilmektedir.

Bu doğrultudan hareketle gerçekleşen ölümü başkalarıyla paylaşmak işbölümünün uygulandığı ilk ritüeller arasında sayılabilmektedir. Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyla olur. Olayı duyan

komşular ölü evine toplanarak, ölünün yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Bu arada ölü sahipleri ya da komşular gerekli yerlere olayı haber verirler (Örnek, 1971: 41). Böylece acılı aileye gerek haberin verilmesi konusunda gerekse de ölümün gerçekleşmesiyle birlikte yapılacak ilk işlemlerde yardımcı olunmaktadır. Cenaze törenleri, bir anlamda acıyı bireysel olmaktan çıkarıp, toplumsal kılma eylemdir (Kara, 2009: 29). Yani bir anlamda acılı ailenin iş yükünü azaltmak için onlar adına eylemde bulunularak süreç toplumsal olarak yönetilmektedir. Bu durumu yine yıkama, kefenleme ve defin işlemleri için yapılan yardımlarda görmek mümkündür. Burada her bir işlem yakınlar arasında paylaşılarak yapılmaktadır. Örneğin bir kişi yıkama ve kefenleme için görevlilere yardım ederken bir başkası definle ilgili mezarlığın açılması için gerekli işlemleri yapabilmektedir. Böylece hemen herkesin işbölümü aracılığıyla sürece dâhil olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ölü yemeği verilmesinde gerçekleşen işbölümü de dayanışma aracı olarak görülen ritüellerden biridir.

Ölü yemeği, cenaze süresince cenaze evi dışından gelen yemekleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Buradaki işbölümü de yemeklerin ve günlerin paylaşılmasında görülmektedir. Yani cenaze evi için yemeği yapacak komşular ya da yakınlar kendi aralarında belli günlerde belli yemekleri yapmak üzere anlaşmaktadır. Bir anlamda cenaze evi için bir hafta on gün gibi bir süre içinde her gün yemek yapılmakta, işbölümü buradaki yığılmaların önüne geçerek yapılacak yemekleri zamana yaymaktadır. Böylelikle cenaze evinde bu süre zarfında hemen her gün yemek bulunduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Bu durum aynı zamanda ölü evinde yemek pişmez inancı göz önünde bulundurulduğu cenaze evindeki yemeklerin açıklanmasını sunmaktadır. Komşuların ve yakınların bu işbölümü sayesinde acılı ailenin acısı hafifletildiği gibi cenaze evi yemeksiz bırakılmamakta, gelenlere de yemeklerden ikram edilmektedir. Tüm bunlar cenaze sürecinde komşuluğun ve yakınlığın önemini gösterirken dayanışmanın da yararlarına işaret etmektedir (Örnek, 1971: 91, Kara, 2009: 161, Pekergil, 2009: 61-62).

Buradan anlaşılıyor ki ölü yemeği aileyi grubuyla daha da yakınlaştırmaktadır. Çünkü aile bu sayede yakınlarıyla bir dayanışma içinde olduğunu görmektedir. Yemeklerin getirilmesi bir anda bir yandan toplumsal

dayanışmanın ve komşuluk ilişkilerinin bir ifadesi, ama aynı zamanda, kendi ihtiyaçlarını düşünecek halde olmayan insanların yaşamlarına devam etmelerine yardımcı olan soğukkanlı bir davranış şeklidir (Tryjarski, 2012: 387). Bu açıdan da ölü yemeği sadece gelenlere ikram edilmekle kalmamakta, bundan da evvel ailenin temel ihtiyaçlarından uzak kalmasının önüne geçmektedir. Bu sayede yakınlar acılı ailenin hayata devam edebilmesi için de adım atmış olmakta, onları her açıdan desteklemektedir. Böylece bir yemeğin cenaze sürecinde ne denli önemli işlevlerinin olduğu gözler önüne serilirken bu işlevlerin nasıl dayanışma aracı olarak görüldüğü de anlaşılır olmaktadır.

1.3.2. Hatırlama/Anma Aracı Olarak Ritüeller

Cenaze ve yas sürecinde yapılan ritüellerin kiminin dayanışma aracı olarak kullanılabilirdiği görülmektedir. Diğer taraftan kimi ritüeller de vardır ki bunlar bir araya gelen grubun geçmişlerini yani ölülerini anmalarını sağlarken aynı zamanda onların unutulmamasına da imkân tanımaktadır. Sözlükte ölmüş bir insanı hatırlamak için yapılan tören, ihtifal (anma töreni) olarak ifade edilen anmalar, çoğunlukla ölümün belirli günlerde anılması üzerine toplanmalar için kullanılmaktadır. Ölünün anılması da gelişigüzel olmamakta, belli günler seçilmekte, anmalar ritüel bir nitelik taşımaktadır (Örnek, 1971: 105). Bu ritüeller kuşkusuz hatırlama/anma aracı olarak hizmet etmekte ve süreç içinde kendilerini göstermektedir.

Hatırlama kültürü özellikle geçmişle ilişki kurmaksa ve geçmişle ilişki, dün ile bugün arasında bilinçli bir ayırım yapılarak kuruluyorsa, o zaman ölüm, bu ayırımın ilk deneyimidir ve ölülerin anılması, kültürel hatırlamanın ilk biçimidir (Assmann, 2018: 69). Yani ölüm geçmişle bugün arasında bir bağ kurarak bu bağ sayesinde ilişkinin sürmesini sağlamaktadır. Bunun için de çeşitli ritüeller anmaların devamlılığı için süregelmektedir. Ölülerin anılması normal insani bir biçim olarak “iletişimsel”dir ama aynı zamanda, anma törenlerinin belli biçimi, kurumları ve ayini yürüten kişileri nedeniyle “kültürel”dir (Assmann, 2018: 69). Bu açıdan ölülerinin anılmasının iki boyutu olduğu söylemek mümkündür. Şöyle ki ölülerin anılması için bir araya gelen insanların varlığı süreci iletişim boyutuyla ele almayı mümkün

kılarken buradaki törenler, törene katılanlar onu kültürel bir boyuta da taşımaktadır. Böylece anma ritüelleri de bir kez daha eylemi ön plana çıkarmaktadır.

Durkheim'e göre de ayin yalnızca, geçmişini hatırlatmaktan ve bir şekilde gerçek dramatik temsiller vasıtasıyla onu bugün haline getirmekten ibarettir (Durkheim, 2005: 439). Bu yönüyle de aslında ritüeller sayesinde geçmişle bağ asla kopmamaktadır. Çünkü ritüellerin tekrarlanmasıyla devamlı olarak bu bağ korunmaktadır. Halbwachs da geçmişle bağın anılar üzerinden gerçekleştiğini söylemekte, bu bağın olmadığı durumlarda geçmişin unutulduğunu vurgulamaktadır. Yalnızca anısı her zaman canlı olan ataların isimleri aktarılır ve akılda tutulur, çünkü hayatta kalanlar onları bir referans noktası haline getirmiştir ve en azından kurgusal olarak bu insanlarla ilişki içinde kalırlar. Diğerlerine gelince, anonim bir yığına karışırlar (Halbwachs, 2016: 213). Bu yüzden ancak geçmişle olan bağlar sayesinde unutmanın önüne geçilebilmektedir.

Connerton ise anma törenlerinden bellek destekleyiciler olarak bahsetmektedir. Burada onun vurgusu bu törenlerin belli biçimlerde düzenlenmesi ve uygulamalar yoluyla desteklenmesi üzerinedir. Yani anma törenleri kendilerine has ritüeller içermekte ve bu doğrultuda anmaya katılanlar tarafından uygulanmaktadır. Bu sayede anmalar bellekte yer edinebilmekte hatta kendisini diğer törenlerden de ayırmaktadır (Connerton, 2014: 106). Assmann'ın Schmidt'ten aktardığına göre de ölümlerin anılması belleğin "ortaklık yaratmasına" karakteristik bir örnektir. Topluluk, ölümlerini anarak kimliğini onaylar (Assmann, 2018: 71). Yani söz konusu anmalar grubu bir kimlik etrafında toplayan bir nitelik de taşımaktadır. Böylece hem ortak bir bellekten hem de ortak bir kimlikten bahsetmek de mümkün olmaktadır.

Bunların yanı sıra hatırlama/anma aracı olarak ritüeller grup üyeleri için bir sağaltım imkânı sunmaktadır. Yani ölümün getirdiği acının üstesinden gelebilmek için grupla yapılan anmalar önemli görülmektedir. Aynı şekilde cenaze veya anma törenlerinin işlevsel yönü, insanlara yaşanan kayıptan ötürü duygularını ifade etme olanağı vermek ve duyguların biçimsel olarak dışarı vurulmasına aracı olmaktır. İnsanların, yas törenlerine, sevdiklerinin anısını yâd edeceklerine ve kendilerini rahatlatacaklarına olan inançla sahip çıktığı görülmektedir (Constance'den aktaran

Sağır, 2017: 103). Bu yüzden hatırlama/anma ritüelleri bu yönüyle de dikkat çekmektedir. Çünkü bu sayede acılar peyderpey azaltılabilmektedir.

Bu doğrultuda bakıldığında hatırlama/anma aracı olarak ritüeller iki şekilde gündeme gelmektedir. Bunlardan ilkinde belli anma günleri ve bu günlere eşlik eden ritüellerle ele alınırken ikincisinde anmaya konu olan durumlar değerlendirilmektedir. Bu açıdan ilk olarak ölü yemekleriyle birlikte gerçekleşen ölü anma günlerine bakılabilir.

Ölüm gerçekleşikten sonra ölünün anılması için belli bazı günler bulunmaktadır. Ölünün bu dünya ile vedalaşması ve ölünün hayrına ortak bir yemekte yiyeceklerin tüketilmesi ölüyü anma merasimlerinin, baş unsurudur (Tryjarski, 2012: 348). Bu yüzden de anmalar, genellikle ölü yemekleriyle bir kabul edilmekte yani anma günleri ölü yemeği verilen günler olarak da bilinmektedir. Aslında belli sayıların karşıladığı bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek bir takım âdetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleşmişlerdir (Örnek, 1971: 78). Bunun için de bugünler ölünün kırkı, elli ikisi gibi sayılarla anılmaktadır. Bu açıdan ölü yemekleri de nasıl ki grubu bir araya getiriyorsa ölünün anılmasına da hizmet etmektedir. Yemek, ölüm olayının üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerinde verildiği gibi; yıldönümünde, mezar dönüşünde (daha çok köylerde görülüyor), mezar kaldırma sırasında, ilk perşembesinde ya da ilk akşamında da verilmektedir (Örnek, 1971: 91). İşte bu günlerde ölü anılırken aynı zamanda onun adına yemekler de yedirilmektedir. Bu yemeklerden yiyenler de ölüyü anarken onun hatırasını canlı tutmaktadır.

Çok incelikli ve farklı geleneksel hükümler, ölüyü anma merasimlerine ve özellikle ölü yemeğine kimlerin katılacağını belirler. Başta aile fertleri, cenaze töreninin her aşamasında yardımcı olanlar doğal katılımcılardır. Yakın ve uzak akrabaların yanı sıra arkadaşlar, komşular ...vb. rastlanmaktadır (Tryjarski, 2012: 350). Böylece anma yemekleri tanıdık pek çok insanın katılımıyla gerçekleştirilen kalabalık törenler olarak görülmektedir. Bu anmalara eşlik eden yemeklerin seçimi de yöresel etkilerle değişiklik gösterebilmektedir. Bu doğrultuda yemeğin çeşidinden

miktarına farklılıklar oluşurken en önemli yemekler de ölünün sevdikleri olmaktadır. Çünkü en nihayetinde bu yemekler ölünün ruhu için verilmektedir (Örnek, 1971: 90).

Gerçekte ölünün ailesinin toplumsal konumu ve ailenin maddi zenginliğine bağlı olan bu şölen yemeklerinin maddi tarafı da oldukça ilginçtir. Bu törenlerin (öncelikle üçüncü ve kırkıncı günlerinde ve yıldönümlerinde) çok büyük etkinliklere nasıl dönüştüğünün yanıtı, “yoktan var etmek” deyiminde bulunabilir (Tryjarski, 2012: 353). Yani ölünün ruhu için verilen yemeğin önemine binaen acılı aile tüm olanaklarını kullanarak bu ritüeli gerçekleştirmektedir. Bu noktada da zaman zaman aşırılığa giden durumlar görülse de aile için ölü yemeği verilmesi olmazsa olmaz görülmektedir. Böylece ailenin maddi durumuna göre verilen yemeklerde sınıfsal farklılıkları gündeme getirebilmektedir. Kuşkusuz burada ölümle ilişkilendirilen yemeğe atfedilen değer, simgesel bir güç ve statü göstergesine dönüşmesi olmaktadır (Sağır, 2016: 15). Bu açıdan da ölü yemeklerinin çeşitli anlamları bünyesinde barındığını söylemek mümkündür.

Anma günlerinde sadece yemekler yedirilmemekte aynı zamanda çeşitli başka ritüeller de yapılmaktadır. Bu ritüeller genellikle ölünün arkasından kuran ya da mevlit okumalar şeklinde olabilirken kimi zaman da ölü adına hatimler indirme şeklinde olabilmektedir. Cenazenin ardından mevlide okutma, bir dini gereklilik olarak görülür ve cenaze törenlerindeki diğer uygulamalar gibi bu da ölen kişinin ruhunu huzura erdirmeyi amaçlar (Kara, 2009: 164). Tüm bunlar da ortak olansa bir sebeple ölünün anılması için hareket edilmesidir. Yani grup ölüyle ilişkisini bir şekilde devam ettirmekte böylece de geçmişinden kopmadan yaşamaktadır.

Anmaya konu olan diğer durumlara gelindiğindeyse yaşanan kimi olaylarla birlikte ölünün anıldığı görülmektedir. Yani burada anma törenlerinden farklı olarak TDK’ye göre *birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, hatırlamak şeklinde ele alınan anmaktan* bahsedilmektedir. Gündelik hayat içerisinde ölüyle ilişkilendirilen olaylarda veya yaşarken ölünün yapıp ettiklerinin hatırlanarak onun adının anılması böylesi durumlara örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan ölü adına hayır hasenat yapılması da ölüyü anmak için yapılan ritüeller arasında görülebilmektedir. Burada da ölünün canı için hareket

edilerek onun anısı yaşatılmaktadır. Böylece pek çok yoldan ölünün anılması için ritüeller gerçekleştirilmek bu ritüeller hatırlama/anma aracı olarak işlev görebilmektedir.

1.4. Literatür Taraması

Yukarıda da görüldüğü gibi ölüm ve yas hakkında konuşulacağı zaman pek çok disiplin söz almaktadır. Yani her disiplin kendi yaklaşımından hareketle konuyu ele almakta ve bu doğrultuda kendi literatürünü oluşturmaktadır. Bunun için ölüm ve yasin sosyoloji literatüründe ele alınış biçimlerini değerlendirmek adına bu bölümde konu üzerine sosyolojik literatür hakkında bilgi verilecektir.

Ölümün ve yasin geçmişten günümüze değişmeyen olgular olduğu için hemen her dönemde ele alındığı söylemek mümkündür. Bu yüzden bu çalışmalar eski Türkler üzerinden başlamakta, modern dönemlere kadar gelmektedir. Bu süreç içerisinde de kitaplardan makale ve tezlere kadar çok sayıda eserle birlikte literatür şekillenmiştir. Çalışmalar teorik şekilde gerçekleştirildiği gibi uygulamalı olarak da gerçekleştirilenler mevcuttur. Çünkü ölüm ve yasla ilgili düzenlemeler yöreden yöreye değişiklik göstermektedir ki bu değişiklikleri uygulamalı çalışmalarla ortaya koymak daha makul görünmektedir. Bunun için uygulamalı çalışmalar yöreye özgü farklılıkları ortaya koyarken aynı zamanda da literatürü zenginleştirmektedir. Bu doğrultuda ölüm sosyolojisinin kendisine has bir alanın oluşturduğu görülmektedir.

Bilinen en eski çalışmada Orhan Acıpayamlı (1962) ilkelerde ölü gömme pratikleri üzerinde durmaktadır. Ona göre ölü gömülürken eşyalarından yakınlarına pek çok husus gündeme gelmekte ve her birine ayrı bir ihtimam gösterilmektedir. Çünkü onların ölüm anlayışlarına göre ruhlar yaşamakta ve bu doğrultuda ruhların hoşuna gidecek pratiklerde bulunulmalıdır. Bu farklı anlayışın neden olduğu pratikleri Brezilya, Avustralya, Afrika gibi ülkeler üzerinden örneklendiren Acıpayamlı konuyu farklı bir noktadan ele almaktadır.

Sedat Veyis Örnek (1971) ise konunun merkezini Anadolu toprakları üzerine çekerek Anadolu'daki ölüm ve ölü pratikleri üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda Örnek çalışmasında Anadolu'da gerçekleştirilen pratikleri ölüm öncesinden

başlamak üzere her bir aşamasıyla ayrı ayrı ele almaktadır. Yani ölüm öncesi, esnası ve sonrası olarak üç bölümden oluşan kitapta her bir bölüm örnekler ve izahlarıyla genişletilmiştir. Bunun için Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden 115 kişi ile görüşmeler yaparak yöresel pratikleri anlamak üzerine çalışmıştır. Örnek ayrıca kaynak kişilerden yer adlarına soru listesinden resimlere kadar eklere yer vererek çalışmasını daha da zenginleştirmiştir. Bu yüzden Örnek bu çalışmasıyla konuyla ilgili Anadolu'da gerçekleştirilen ilk metni hazırlayarak temel teşkil etmektedir. Çünkü onun çalışmasının alanla ilgili başvuru ilk kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek (1974) bir bildirisinde de bir önceki yayınından hareketle Anadolu'daki yas üzerinde durmaktadır. Ona göre Anadolu'da yas kendisine has bazı özelliklerle anlaşılır olmaktadır. Bu açıdan yaslı ailenin yapıp etmeleri üzerinde duran Örnek, yasin süresi ve içeriği gibi konuları izah ederek yasla ilgili bütüncül bir açıklama sunmaktadır. Öte yandan Anadolu pratikleri ve din ilişkili üzerinde durarak ikisi arasında bir anlaşmazlık olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için de etnoloji, sosyoloji gibi bilimlerden faydalanılması gerektiğine işaret etmektedir.

Jean Paul Roux (1999) çalışmasının eksenini Altay Türklerine yönlendirmiştir. Roux üç gruba ayırdığı Altay topluluklarını ölüm, ruh ve ölüm, cenaze törenleri üzerinden ele almaktadır. Bu yüzden onun çalışması zaman ve mekân açısından geniş çaplı bir çalışma olarak kabul edilebilmektedir. Ölüme karşı duyulan korku ve yaşama isteğini aktaran Roux daha sonra atalara tapınma ve cenaze törenlerinden bahsetmektedir. Tüm bunlar ekseninde Altay topluluklarında ölüm meselesini değerlendirmiş olmaktadır.

Zygmunt Bauman (2000), ölüm üzerine yazdığı kitabında ölümün yanı sıra ölümsüzlüğü gündeme getirmektedir. Ölümle yaşama sorununu çözmek üzere ölümsüzlük çabasında olan insanın hangi yollara başvurduğunu, neler yapabildiğini göstermektedir. Ayrıca modernite ve postmodernitede ölüm ve ölümsüzlük üzerine açıklamalarda bulunan Bauman, ölümlülük ve ölümsüzlüğün yapısını sökme çabasıyla iki tür stratejiden bahsetmektedir. Bu doğrultuda hastalıklardan savaşlara

ortadan kaybolmadan kalımsız ile kalımlı arasındaki karşıtlığa pek çok konuyu ele almaktadır.

Jean Baudrillard (2002) simülasyon teorisinin temellerini ortaya koyan kitabında ölüm üzerinde de durmaktadır. Buna göre modern dönem öncesinin simgesel değiş tokuşunun kalmadığı modern dönemlerde köklü değişiklikler yaşandığını belirtmektedir. Emek, moda, şiir gibi konular üzerinde duran Baudrillard, ölümün yaşamla karşıtlığının batı toplumlarına ait olduğuna ifade eder. Simgesel değiş tokuşun olduğu ilkel toplumlarla bu değiş tokuşun kalmadığı modern toplumlarda ölümün karşılaştırmasını yaparak ölümün gözlerden kaybolduğunu gösterir. Ölümün yanı sıra ölümsüzlük üzerinde duran Baudrillard, ölümsüzlüğün hesap edilebilirlik yanına odaklanıp onu aşan noktalarına işaret etmektedir. Böylece ilkel ve modern toplumlar üzerine geniş çerçevede bir karşılaştırma sunarken batı toplumlarının baskıcılığını göstermektedir.

Ölüm ve yas konusunda Anadolu’da oldukça çeşitli pratikler bulunmaktadır. Aleviler de kendilerine has pratikleriyle dikkati çekmektedir. Hamza Karaoğlu (2003) da çalışmasını Kahramanmaraş Pazarcık ilçesi Alevileri üzerinde yürütmüştür. Çalışma kapsamında 15 kişi ile görüşen Karaoğlu ölüm uygulamaları üzerinde yöreye özgü farklılıkları ortaya koymuştur. Bu farklılıklar mezara yatak, yorgan koymaktan üç rakımı ekseninde gelişen uygulamalara, kırk günlük yas süresi boyunca farklı komşulara yemek vermekten ölünün mezar yapımının bir yıl sonra gerçekleştirilmesine şeklinde olmaktadır. Ona göre bu farklılıklar farklı kökenlerden kaynaklanmaktadır. Yani kimi pratikler eski Türklerden alındığı gibi kimi pratikler de din etkisi ile gerçekleştirilmektedir.

Mustafa Keskin (2003) Tunceli Sarısaltık Alevileri üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Başta din sosyolojisi olmak üzere farklı alanların yardımıyla yürütülen çalışmada 10 kişi ile mülakat yaparak Sarısaltık Alevilerinin ölüm inanç ve pratiklerini ele almaktadır. Bu açıdan Sarısaltık Alevileri ve Sünni gelenek arasında bir karşılaştırma yapma imkânı da bulan Keskin tasvir ve yorumları kullanıp bulgularını aktarmıştır. Buna göre yöreye özgü farklılıklardan ilki ölüme dair kavrayıştır. Araştırma sahasında ölümün hakka yürümek olduğu düşünülürken ilk

farklılık da hakka yüründükten sonra görülmektedir. Yani ölünün başında üç mum yakılmakta, böylece öteki dünyanın aydınlatılacağı inanılmaktadır. Diğer taraftan kefenleme, cenaze namazı ve hayır yemeğinde de gerçekleşen farklılıklar ele alınırken, bunların Sünni gelenekle öz itibarıyla aynı fakat biçimsel olarak farklı oldukları ifade edilmiştir.

Alevilerle ilgili bir diğer çalışma Harun Yıldız (2004) tarafından yapılmıştır. Alevilerde ölüm kavramının kullanılmadığı belirten Yıldız bunun yerine hakka yürümek, emaneti teslim etmek gibi çeşitli deyimlerin kullanıldığını belirtmektedir. Tahtacılar olarak bilinen Alevilerde ölü ile vedalaşmanın ardından dede tarafından cenaze namazı kıldırılarak defin gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra hazırlanan yemeklerden ölünün ruhu için de ayrıldığını belirten Yıldız bunların eksildiğinin anlatıldığını söylemektedir. Ayrıca sadece Alevilerde görülen ölü dârı erkânı/dârdan indirme ayinin önemini vurgularken bu ayinin yalnızca düşkün olanlar hariç hemen herkes için yapıldığını da belirtmektedir.

Ölüm sosyolojisiyle ilgili ilk tez Ayşe Emel Akalın'a aittir (2006). Akalın yüksek lisans tezinde Türkiye'de ölüm sosyolojisinin kapsamlı bir çalışmasını sunmaktadır. Çalışmada ölüm sosyolojisi teorik bir çerçevede ele alınırken psikoloji ve felsefe gibi alanlara da başvurulmuştur. Bu doğrultuda ölüm; temel sosyolojik, felsefi ve psikanalitik perspektiflerden ele alınmaktadır. Daha sonra ölümün çağdaş sunumları olarak ölümün inkârı tezi ve medikal teoriler gibi başlıklar üzerinde duran Akalın, her açıdan ölümün sosyal bir olgu olarak ele alınmasını vurgulamaktadır. Tüm bunlar ekseninde Türkiye'de bu alanda var olan eksikliği gidermeyi amaçlayan yazar alana önemli katkıda bulunmaktadır. Çünkü hâlihazırda alana dair başvuru olan ilk tez olduğu gibi içeriğiyle de alanda önemli bir yer edinmektedir.

Ölümle ilgili konulardan biri olarak taziye gelenekleri de ölüm sosyolojisi içerisinde kendilerine yer bulmaktadır. Bu doğrultuda Ahmet Cihan (2006) Diyarbakır taziye gelenekleri üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Cihan çalışmasını geleneksel ve modern kültürün izlerini taşıdığını söylediği Diyarbakır'da uygulamalı bir şekilde yapmıştır. Çalışmada toplam 149 kişiyle anket yapılmış, ayrıca katılımlı gözlemlerle de çalışma desteklenmiştir. Buna göre Diyarbakır'da

taziye süresi 3-60 gün arasında değişirken, 20 farklı çeşit mal ve eşya götürüldüğü görülmektedir. Aynı şekilde yas süresi de 3-40 gün arasında olurken ölenin ardından en çok kuran okuma ya da okutma yapılmaktadır. Bu ve benzeri tüm pratiklerde geleneksel kültürlerin modern kültürden daha zengin olduğu görülürken, çalışmadaki birçok pratiğin kökeninin de batıl halk inanışlardan geldiği anlaşılmaktadır.

Alevilerle ilgili çalışmalarda olduğu gibi farklı grupların ölüm ve ölüm ritüelleri üzerine çalışmalar yapılagelmıştır. Güney Sibirya'da yaşayan Hakaslar üzerinde çalışan Gülsüm Killi Yılmaz'ın (2007) belirttiğine göre ölüm eskimek ya da aşınmak olarak anlaşılırken ruh da kılıfından kurtularak öte dünyaya uçmaktır. Bu açıdan Hakaslarda ölüm için farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan ölü üzerindeki kıyafetlerle gömülürken ölü'nün ölümler ülkesine kabulü için bu kıyafetlerin kesilmesi gerekmektedir. Bunlar Hakasların geleneksel törenlerinin unsurları olmakla beraber Rus ve Hristiyan etkilerine maruz kaldıkları da olmaktadır. Fakat kimi etkiler görülse de kendi geleneklerinden tamamen bir kopuşun olmadığı anlaşılmaktadır.

Fuzuli Bayat ve Muhammet Nurullah Cicioğlu (2008) çalışmalarında cenaze törenlerinde mevlit okuma geleneğine odaklanmakta, bu gelenekteki değişimleri ele almaktadır. Buna göre mevlit Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan manzum eser olarak görülürken İslamiyet'in etkisiyle zamanla etki alanı genişleyerek cenaze törenlerinin de vazgeçilmezlerinden olmuştur. Yani cenaze törenlerinde verilen ölü yemeklerine eşlik eden mevlitler bu geleneğin yaşatılabilmesini sağlarken mevlitler de Sünni İslam geleneğinin bir parçası olarak süregelmiştir.

Alana dair yapılan bir başka tezin sahibi Chousein Bostantzi'dir (2008). Bostantzi tezinde ölüm ve ölümlle ilgili örf adetleri bir geçiş ritüeli olması bakımından ele almaktadır. Bu bağlamda Yunanistan Mehrizko bölgesinde, bölge halkıyla görüşmeler yaparak araştırmasını yürütmüştür. Araştırma için seçilen bu bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle değişimden uzak ve kendine has bir kültür barındırdığını belirten Bostantzi çalışmasında var olan kültürün korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ölümlle ilgili dini bir

kimlik taşıyan örf ve adetlerin devam ettiğini fakat büyüsel içerikli olanların yerini modernlerine bıraktığını belirtmektedir.

Esra Burcu ve Emel Akalın'ın (2008) çalışması ölüm olgusunu sosyolojik açıdan tartışmaya açmaktadır. Yazarlar çalışmalarında ölümü üçü temel biri çağdaş olmak üzere dört yaklaşımla ele alıp, her bir yaklaşımla birlikte ölümün sosyal olarak nasıl açıklanabileceği üzerinde durmaktadırlar. Bu bağlamda ölüm; sosyal yapı, güç ilişkileri, sembollerle belirlenen anlamlar ve reddedilme temelleri noktasında tartışılmıştır. Nihayetinde her biri sayesinde ölümün sosyalliği vurgulanırken ölüm konusunun geçmişten günümüze süregeldiğinden bahsedilmiştir. Fakat bu konuda Türkiye'deki literatür eksikliğine işaret edilerek alanın zenginleştirilmesine dair ihtiyaç dile getirilmektedir.

Ölümü Türk folkloru üzerinden ele alan çalışma (2008) Özlem Ölmez'e aittir. Özlem bu çalışmasında eski Türklerde ölüm olgusunu araştırmaktadır. Buna göre eski Türklerin ölüm anlayışlarını etkileyen Türk dinlerinden öte dünya anlayışına, atalar kültüründen İslamiyet'teki ölüm anlayışına kadar pek çok konuyu gündeme getirmiştir. Bu temel üzerinden de eski Türklerin ölüm ritüellerine ve mezar kültürüne bakmıştır. Buradan hareketle eski Türk inançlarının günümüz ritüellerinde batıl olarak uygulandığını söylerken atalar kültürünün ve mezarlık anlayışının devam ettiğini göstermektedir. Bu açıdan kültürel bir devamlılığın olduğunu belirten Ölmez, bu sayede sosyal ilişkilerin de daha sağlıklı olacağını düşünmektedir.

Ölümle beraber ortaya çıkan yas tutma ve ağıt söyleme başlı başına bir konu olarak görülmüş ve Ayşe Başçetinçelik (2009) tarafından ele alınmıştır. Başçetinçelik çalışmasında Adana ilinde 27 kişi ile görüşerek Adana'da yas ve ağıtla ilgili verilere ulaşmıştır. Bu veriler ışığında Adana'da yasin kırk gün olduğu söylenebilirken çevre illerinde görülebilen yas hamamı geleneğinin olmadığı öğrenilmektedir. Bunun yanı sıra Adana'da ağıt yakılmakta ve bu iş için ağıtçı kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınlar ölüyü çeşitli özellikleriyle anarken ağıtlarıyla da diğerlerini ağlatmaktadırlar. Başçetinçelik bahsedilen ağıtları ölen bir çocuk, bir kardeş, bir eş, bir komşu ve bir bebek için katılımcılarının aktarımıyla birlikte örneklendirmekte, yaşanan acının ifadelerini dile getirmektedir.

Ölüm üzerine bir din sosyolojisi araştırması yürüten Zülküf Kara (2009) çalışmasında ölümün din sosyolojisi üzerinden nasıl açıklandığını psikoloji, felsefe, antropoloji vb. disiplinlerin yardımıyla açıklamakta, ölüm sosyolojisini sistematik bir biçimde ele almaktadır. Bunun için ölüm sosyolojisi ve temel sosyolojik perspektifleri ele alırken ölümün din sosyolojisini de değerlendirmiştir. Araştırma alanı olarak da Kayseri ilini seçen Kara burada 75 kişi ile görüşerek nitel bir çalışma yürütmüştür. Ayrıca çeşitli hastanelerde doktor ve hemşirelerle de görüşerek ve alana dair fotoğraf eki sunarak çalışmasını zenginleştirmiştir. Kara araştırma sonucunda ölümün; söylem analizi, sembolik etkileşimci, yapısal işlevselci ve fenomenolojik çözümlerini yapmakta, ayrıca ölümü toplumsal gösterge ve ideal tipler olarak ele almaktadır. Bu geniş hacimli çalışmasıyla Kara alana dair önemli bir katkı sunmakta ve sıklıkla başvurulana bir kaynak olarak görülmektedir.

Murat Pekergil de (2009) tıpkı Zülküf Kara gibi ölümün din sosyolojisi üzerine çalışmıştır. Pekergil'in araştırma alanı Konya olup 565 kişiye anket uygulayarak nicel bir çalışma yürütmüştür. Çalışmanın ilk aşamasında ölüm sosyal bir olgu olarak ele alınıp bu sosyallik etrafında gelişen kavramlar, merasimler ve ekonomik boyut üzerinde durulurken ikinci aşama uygulama kısmını olarak ayrılmıştır. Uygulama sonucunda kadınların ölümü erkeklerden daha fazla düşündükleri görülürken diğer taraftan yaşın ilerlemesiyle ölüm düşüncesinin arttığı ve eğitim seviyesinin ilerlemesiyle azaldığı anlaşılmaktadır. Dini bilgi düzeyinin artması da ölüm düşüncesini arttırırken hayat kavgası, ekonomik sıkıntılar gibi nedenler de azaltmaktadır. Araştırmasıyla bunlar ve benzeri daha birçok sorunun cevabına ulaşan Pekergil, nihayetinde yapılan birçok ritüelin de taklit yoluyla öğrenilen şekilde sürdürüldüğünü ifade etmektedir.

Uygulamalı çalışmaların bir başka örneğini Van ili çevresinde Metin Eren (2012) gerçekleştirmiştir. Eren çalışmasında ölüm ve toprak ilişkisini ele almakta, ikisinin iç içe olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada toprağın sadece ölümle ilişkisi bakımından değil de doğumla ilişkisi –topraktan gelme- ekseninde önemli görüldüğü ifade edilmektedir. Ölüm ve toprak ilişkisinin kendisini en belirgin şekilde gösterdiği yer ise defindir. Mezara toprak atmada acele edilmesi ya da toprak atarken küreğin

elden ele verilmemesi yöreye özgü uygulamalar olurken toprağın yası alacağı fikri de yöreye özgü bir inanç olarak görülmektedir.

Taziye geleneğini gündeme getiren ve Batman ve Anadolu arasında karşılaştırmalı bir çalışma yürüten Mustafa Hakkı Ertan'dır (2012). Batman'da cenazenin bekletilmeden gece vakti dahi defnedildiğini ifade eden Ertan, definden sonra başlayan taziye geleneğini de ziyaret seferberliği olarak nitelendirmektedir. Burada taziye ziyaretleri için özel olarak taziye çadırlarının kurulduğu gibi taziyeye gelenler de özenle karşılanmaktadır. Ayrıca definden sonraki her Perşembe de mezarlık ziyaretinin yapılması yöreye özgü bir uygulama olarak görülmektedir. Batmanla karşılaştırmak için Makedonya ve Uygur Türkleri taziye geleneklerini ele alan Ertan, aralarındaki farklara işaret etmektedir. Buna göre Makedonya'da cenaze gece vakti gömülmeyp bekletildiği gibi taziyeye gelenler de karşılanmamaktadır. Uygur Türklerinde ise yaslı aile ve taziyeye gelenler beyaz renkli kıyafetler giymekte, böylece ölünün ak âleme gideceğine inanılmaktadır. Fakat hemen hepsinde taziye birleştirici vasfıyla öne çıkmakta, bu nokta üzerinden benzerlikler görülmektedir.

Yine bir geleneğin değerlendirildiği bir başka çalışma Samettin Gündüz'e (2012) aittir ve Gündüz çalışmasında Reşadiye'de yas geleneğini ele almaktadır. Bir sözlü kültür çalışması olan ve 5 kişi ile görüşmeyle gerçekleştirilen çalışmada göç veren ve çeşitli ayrılıklara sahne olan Reşadiye ilçesinde yaşanan farklı yas türlerinin unutulmaması ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda gurbet yası, gelin yası, asker yası ve ölüm yasından bahseden Gündüz bunlara örnek olarak verilen ağıtları da aktarmıştır. Reşadiye'de ölüm yasında ise yasa katılmayanların ve yasin gereklerini yerine getirmeyenlerin kınandığını belirtmektedir. Ayrıca yasin herkes tarafından benimsendiği ve bu açıdan da gerek acıyı paylaşmayı gerekse de bir geleneği devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

Ölümü toplumsal tarihi içerisinde ele alan Allan Kellehear (2012) ölüm üzerine geniş bir çalışma ortaya koymuştur. Buna göre ölümü tarihsel süreç içerisinde taş devri, pastoral çağ ve şehir çağı üzerinden ele almaktadır. Bu doğrultuda dönem özelliklerinden ölüm şekillerine kadar pek çok konuya

değınmektedir. Diğır taraftan ölüm bilinciyle insanların hayatlarında gerçekleşen toplumsal değışikleri gündeme getirmektedir. Bu açıdan ölüm davranışlarının altındaki toplumsal ve kültürel etmenleri gösterdiği kitabıyla çeşitli dönemler ve bu dönemlerdeki anlamlar üzerinden ölümü değerlendirmiştir.

Adem Sağır (2012) ölümle ilgili hizmetlerin verildiğı belediyelerdeki kurumsallaşma üzerine bir çalışma yapmıştır. Buna göre Sağır çalışmasında modern hayatla beraber kaybolan değerleri gündeme getirirken onların yerini alan kurumsal hizmetleri açıklamaktadır. Bu doğrultuda geleneksel ve modern dönem arasında farklı ölüm anlayışlarının yanı sıra değışen mezarlık kültürü üzerinde durmuş ve bu değışimi Fatih Camisi ile Teşvikiye Camisi üzerinden aktarmıştır. Diğır taraftan kurumsallaşmalara örnek olarak çeşitli sitelerde sunulan hizmetleri değerlendirerek yaşanan değışimi gözler önüne sermiştir. Sitelerden anlaşılan modern ve basitleştirilmiş hizmetler modern hayatın getirdiğı değışiklikler olarak sunulurken önceki değerlerin kaybolması tekrar tekrar vurgulanmaktadır.

Eski Türklerde ölüm üzerine geniş hacimli bir eser veren Edward Trjarski (2012) çalışmasıyla geçmişten bugüne ölüm kültürünü ele almaktadır. Çalışmasında ölüme dair geniş izahlar sunmakta ve ölüm kültürünü ölü gömme döngüsü ekseninde değerlendirmektedir. Buna göre döngünün ilk aşamasında ölünün etrafında şekillenen ilk işlemlerden yas ve taziye gibi pek çok olguya değinen Tryjarski ikinci aşamada gömmeye dair üçüncü aşamada ise defin sonrasına dair açıklamalarda bulunmaktadır. Mezarlıklar üzerine olan son bölümle birlikte çeşitli resim, fotoğraf ve çizim eklerinin bulunduğu kitap ölüm hakkında çeşitli Türk toplulukları ve Anadolu'yu gündeme getirmektedir. Bu yönleriyle kitap bir başvuru metni niteliğindedir.

Modern döneme dair yapılan çalışmalardan biri Gülден Öncel'e ait (2013) yüksek lisans tezidir. Öncel, tezine modern dönemde ölüm ve yası konu edinmiştir. Buna göre de modern dönemde ölüm ve ölüm ritüellerinin değışen anlamları, özellikleri üzerinde durmaktadır. Modern dönemde ölüm kaçınılan ya da diğır bir deyişle inkâr edilen ve yaşamdan uzaklaştırılan bir olgu iken ölüm ritüelleri de basitleşen bir hal almaktadır. Ayrıca Öncel, değışik yaş gruplarının ölümü nasıl

anlamlandırdıkları anlamak üzere yine değişik yaş gruplarından 60 kişi ile nitel görüşmeler yapmış ve bu görüşmelerden elde ettiği verileri dokuz başlık altında toplamıştır. Fakat genel bir izah açısından 0-18 yaş grubunun genellikle ölümü ağlamak olarak gördüğü, 12 yaş üstünün doğal bir durum olarak kabul ettiği, yaşlıların ise sıkıntılardan kurtulmak olarak cevapladığı görülmektedir. Böylece ölüm çeşitli açılardan ele alınarak farklı yorumlarla açıklanmıştır.

Adem Sağır (2013a) çalışmasında ölümü kültür ve kimlik ilişkileri üzerinden ele almış ve bu ilişkileri açıklayabilmek için iki farklı bölgenin karşılaştırmasını yapmıştır. Karşılaştırmaya konu olan bölgeler Iğdır ve Meksika olarak seçilmiş ve her ikisini sırasıyla ölü bayramı ve ölü günü üzerinden karşılaştırmıştır. Sağır çalışmasında ölümün kültürel belleklerde yer edinmesiyle beraber toplumsal kimliklere işlediğini söylerken karşılaştırmada belli bazı benzerlik ve farklılıkların olduğunu da belirtmektedir. Ataların unutulmaması için mezarlık ziyaretleri ve ölü yemekleri benzerliklere işaret ederken törenlerin yapılış zamanındaki değişiklikler ve ölüm karşısındaki tavırlar farklılıkları ifade etmektedir. Fakat her ikisinde de ölüm; kültür ve kimlik üzerinden toplumda kendisine yer edinmektedir.

Adem Sağır (2013c) bir başka çalışmasında ise Safranbolu örneğinde iktisadi açıdan mezarlıkları ele almaktadır. Çalışmada temel iddia Safranbolu mezarlıklarında bulunan mezar taşlarının hem kişilerin hem de Safranbolu'nun mesleklerini yorumlanmasına imkân tanınması üzerinedir. Bu doğrultuda görsel etnografiye başvuran Sağır, Safranbolu merkez mezarlığında çektiği pek çok fotoğrafla çalışmasını gerçekleştirmiştir. Buna göre Safranbolu mezar taşlarında debbağ, semerci ve saraçlık, şekercilik gibi geleneksel ve kaybolmaya yüz tutan mesleklere odaklanarak bu mesleklerin müzeler haricinde de ele alınabileceğini göstermiştir. Ayrıca mezarlık kültürünün giderek kaybolduğu ve bu yüzden de mezar taşlarında yaşanan hasarlara dikkat çekmiştir. Böylece mezarlıkların içerisinde barındıklarını bu imkânlar doğrultusunda önemli bir konumda olduklarına işaret etmiştir.

Ölüm olgusunu sosyolojik bir bakış açısıyla gündeme getiren bir diğer tez Pelin Budak (2014) tarafından yazılmıştır. Budak tezinde Mevlana'da ölüm olgusunu sosyolojik bir yaklaşımla ele almakta ve ölüme dair farklı bir okuma yapmanın

imkânını sunmaktadır. Buna göre de modern ve post modern dönemde ölümün hayattan kopuk, kaçınılması gereken bir olgu olarak görüldüğünü ifade ederken Mevlana'nınsa ölümü arzulayan bir yaklaşım içerisinde olduğunu belirtir. Mevlana'ya göre ölüm vuslattır ve bu yönüyle arzulanan bir olgudur. Bu yüzden yazar Mevlana'nın, modern dönemlerin aksine ölümüne olumlu bir şekilde yaklaştığını ve bu açıdan da aşkın bir yönünün olduğunu ifade etmektedir.

Ölüm sosyolojisi üzerine ilk kitap Adem Sağır (2014) tarafından yazılmıştır. İkinci baskısı 2017 yılında çıkan kitapta Sağır çalışmasıyla ölüm sosyolojisine dair en temel kaynağı oluşturmakla kalmayıp konuyu enine boyuna tartışmaya açmaktadır. Bir anlamda ölüm sosyolojisinde yer alan her konuyu ele alan ve dört bölümden oluşan kitapta ölüm sosyolojisini pek çok açıdan değerlendirmektedir. Bu doğrultuda kitapta sosyolojik perspektiflerden cenaze törenlerine kültür ve kimlikten teknolojiye ölümle ilişkileri bulmak mümkündür. Bu doğrultuda kitap boyunca ölümü sosyolojik hale getirmeye çalıştığını belirten Sağır, ölümü diğer disiplinlerin egemenliğinden kurtarmakta ve sosyolojiye has bir yere koymaktadır.

Tahtacı Türkmenlerinin ölüm ve ölüm ritüellerini ele alan Şeref Uluocak (2014) çalışmasını Çanakkale ilinde 9 kişi ile odak grup görüşmesi yaparak gerçekleştirmiştir. Burada yazarın ifade ettiğine göre Tahtacı Türkmenler etnisite ve inanç yönünden kolektif bir kimlik taşımakta, bu yönleriyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu açıdan onlara göre beden ölmekte, ruh ise hakka yürümektedir. Hakka yürüyen kişinin cenaze erkânı ve nefesleri okunarak döşek, yastık, yorgan, havlu, mevsim çiçekleri vb. ile defnedilmektedir. Dede ziyaretleri ve mezarları başlarındaki ulu ağaçların kesilmemesi de yine Tahtacı Türkmenlere ait ritüeller olarak görülmektedir. Böylece kendi kimlikleri etrafında ritüeller sergileyen Tahtacı Türkmenler kendi geleneklerini de devam ettirmektedir.

Ali Aktaş (2015) ölüm, yas ve ritüelleri Aleviler üzerinden ele almakta, Alevilerin ölüm ve etrafında gelişen ritüellerine bakmaktadır. Şeref Uluocak gibi Aktaş da Alevilerin ölümü hakka yürümek olarak gördüğünü belirtmekte, cenaze törenlerinin de hakka yürüme erkânı olduğunu ifade etmektedir. Bu erkânlar dedeler tarafından yürütülürken yine dedenin cenaze esnasında çeşitli zamanlarda –helallik

alınırken, defin gerçekleştirilirken vb.- dualar ettiği görülmektedir. Bu duaları geniş izahlarla örneklendiren Aktaş bu sayede Alevi ölüm anlayışını da ortaya koymaktadır.

Kasım Karaman (2016) çalışmasında Kayseri Uygur göçmenlerinde ölümü bir geçiş ritüeli olarak ele almaktadır. Uygur göçmenleri 1960'larda zorunlu göç neticesiyle Kayseri'ye gelmiş olup burada bir mahallede bir arada yaşamaktadırlar. Fakat göç etkisiyle kültürel değişikliklerin yaşandığı, asimilasyon gibi konuların gündeme geldiği görülmektedir. Yazara göre göçmenlerin ilk ve ikinci kuşağı göç öncesi inanç ve ritüellerini devam ettirmeye çalışırken üçüncü kuşak değişimlerden etkilenerek aynı çabayı göstermemektedir. Karaman, bu değişimlerin kaynağını ilk kuşak büyüklerinin vefatıyla ve dış evliliklerin çoğalmasıyla Uygur kültürün de dış etkenlere maruz kalması olarak belirtir. Bu sebepler göz önüne alındığında ölümün de içerisinde bulunduğu geçiş ritüellerinin göç öncesi halleriyle devam ettirilmediği anlaşılmaktadır.

Adem Sağır'ın (2016) ölüm ve yemek ilişkisini tartışmaya açtığı çalışması hem ölüm sosyolojisini hem de yemek sosyolojisini birlikte ele almaktadır. Sağır çalışmasında ölümün etrafında gelişen ölü yemeklerini grubun bütünleşmesine imkân tanıyan pratikler olarak ele alırken bunları kurbanlar, festivaller ve bayramlarla örneklendirerek değerlendirmektedir. Bu örnekler arasında Türkiye'de Hıdırellez ve nevruzdan bahsederken doğu kültüründen mitolojiye kadar çeşitli örneklerle de başvurmuştur. Ona göre ölüm ve yemek varlık-yokluk, mutluluk-hüzün gibi ikilikler içermekte fakat her ikisi de toplumu bir araya getiren özellikler taşıırken toplumsal kimlikleri de inşa etmektedir. Bahsi geçen örneklerde de kurbanlar ve yemeklerle ölümlerini anan topluluk hem ruhsal sağaltım yaşamakta hem de doğadan ve/veya ölümlerden gelebileceği düşünülen kötülüklerden kendilerini korumaktadır. Bu kapsamda ölümün ve yemeğin iç içe geçtiği çalışma ölüm sosyolojisine dair farklı bir okuma sunmaktadır.

Ölüm algısı ve gündelik hayat ilişkisi üzerine bir çalışma yürüten Ensar Çetin (2017) , ölüme karşı takınılan tavrın gündelik hayatı da etkilediğini, bu yüzden de ölümü gündelik hayat sosyolojisi bağlamında ele aldığını belirtmektedir. Bu

doğrultuda çalışmasına üniversite öğrencilerini konu edinmiş ve iki farklı üniversite ile iki farklı bölümden toplam 402 denek üzerine anket uygulayarak karşılaştırmalı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında ölüm algısı ölçeği ve Beck depresyon ölçeği ile çalışan Çetin elde ettiği bulgulara göre iki bölüm öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Buna göre bu farklılıklar ölüm algılarını üzerinde ileri düzeyde görülürken depresyon durumları farklılık göstermemekte, her iki bölümün öğrencileri şiddetli depresyon düzeyinin başlangıcında yer almaktadır. Böylece Çetin, ölüm algısını sosyal çevre, fakülte/bölüm ve dindarlık gibi çeşitli faktörler ekseninde değerlendirmiş olup nasıl farklılaşabileceği göstermiştir.

Elmalı yöresi ölüm inanç ve uygulamalarını sosyolojik açıdan ele alan Şaban Erdiç (2017) çalışmasını din ve kültür ekseninde ele almaktadır. Çalışma kapsamında 10 kişi ile görüşen Erdiç, Elmalı'da ölüm inanç ve uygulamalarının dini açıdan etkilere açık olsa daha çok folk nitelikler taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca modernleşme etkileri nedeniyle değişimler gösteren inanç ve uygulamaların varlığı yadsınamasa da ölüm karşısında her zaman belli uygulamalar geliştiğine işaret etmektedir.

Kırgız Türklerinde ölüm inanışı, ölüm öncesi ve sonrası üzerinde duran çalışma Ali Ünal'a (2017) aittir. Ünal çalışmada gelenek ve din ekseninde gelişen Kırgız Türklerinin ölüm anlayışını ele almaktadır. Kırgız Türklerinde ölüm; acı ve keder içerdiği için kullanımından kaçınılmakta yerine çeşitli örtmece sözcükler kullanılmaktadır. Ölüm söz konusu olduğunda örtmecenin kullanılması onun acısını hafifletmek, ölümü daha makul/anlaşılır hale getirmek içindir. Ayrıca örtmece sözcükler sadece ölüm için kullanılmamakta, ölüm pratiklerinde de kendisini göstermektedir. Bu yüzden yazar örtmecenin ölümün getirdiği korku, kaygı gibi olumsuzlukların önüne geçmek için başvurulan bir çare olduğunu ve bu doğrultuda da inanç ve pratikleri de etkilediğini belirtmektedir.

Taziye geleneklerini farklı bir bakış açısı ile ele alıp taziye evlerini odak noktası haline getiren Hüseyin Balık (2019) tezini Batman sahasında gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Batman'da 14 kişi ile mülakatlar yaparak nitel bir

çalışma yürütmüştür. Ayrıca çalışma Batman'da bulunan taziye evleri listesi ve alana dair fotoğraflarla desteklenmiştir. Yazar Batman'ın modernleşen bir kent olmasının yanı sıra geleneksel değerlerini de sürdüren bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Fakat yaşanan değişimlerden düğün, taziye gibi olgular etkilenirken taziye evlerinin, ziyaretlerin yapıldığı yeni mekânlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre taziye evleri hem modern yapılanma hem de geleneksel özellikleri bünyesinde barındıran mekânlardır. Taziye evindeki ziyaret, yemek gibi düzenlemeler taziye evinin modern yönünü gösterirken akrabalık, cemaat ilişkilerinin devamlılığını sağlaması geleneksel yönünü göstermektedir. Böylece yazara göre yaşanan değişim ve dönüşüme rağmen geleneksel değerler korunduğu gibi aynı zamanda da yeniden üretilmektedir.

Modern dönemin beraberinde getirdiği dijitalleşme ekseninde anma ve yas tutmayı ele alan Duygu Karadon (2019) bir sosyal paylaşım ağı olan Facebook üzerinden tezini yürütmüştür. Karadon tezinde 9 Facebook hesabı ve 2511 paylaşım ekseninde ölüm ve ölüm sonrası ritüeller üzerine içerik analizi yapmıştır. Yazar bu analiz kapsamında ölüm ilanı, mevlit duyurusu gibi haber verme odaklı tek yönlü ve ölünün anılarının ve ona özlemin paylaşıldığı çift yönlü iletişimlerden bahsedilebileceğini belirtmektedir. Diğer taraftan cinsiyet, sosyal ve siyasal yönelimler ekseninde farklı paylaşımlardan da bahsedilebileceğini ifade eden yazar ayrıca paylaşımlarda metinler, resmi olmayan dil ve emojilerin tercih edildiğini eklemektedir. Tüm bunlara ek olarak paylaşımların dinsel ve seküler unsurlar taşıdığını da söyleyen yazar böylece Facebook'u siber kamusal alan olarak görmektedir.

Büşra Tunçsan (2019) kendileri ötekileştirilen ve yasları da egemen kamusal alandan dışlanan LGBTİ+ bireylerin yas tutma pratiklerini Boysan'ın Evi ekseninde ele almaktadır. Tunçsan tezinde 12 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yaparak nitel bir çalışma ortaya koymuştur. Tezde ele alınan Boysan Yakar LGBTİ+ birey olup vefatının ardından evi LGBTİ+ örgüt ve STK'ları için bir merkez konumuna gelmiştir. LGBTİ+ bireylerin yası heteronormatif unsurlarla ilişkilendirdiği için reddettiğini söyleyen yazar bunun yerini queer yas tutma pratiğinin aldığını belirtmektedir. Buna göre queer yas kendisini bazı özellikleri itibarıyla yastan ayırırken bir alternatif olarak görülmektedir. Bu alternatif ve Boysan'ın Evi

sayesinde LGBTİ+ bireyler acılarını mücadeleleri doğrultusunda yatıştırmakta, bir araya gelmekte ve bir mekân üzerinden kamusalılık yaratmaktadır.

Ölümü bir son değil başlangıç olarak gören Cem Zafer (2019) ölüm-din-toplum ilişkisini ele aldığı çalışmasında dinin ölümün korkutucu etkilerinin azalttığı gibi ölümün de toplumsal olarak işlevsel olduğunu belirtmektedir. Zafer'e göre dini inanca bağlı olarak ölümden sonra çeşitli yaptırımlarla karşılaşma düşüncesi insanların öz denetimli olmasına sağlamakta, bu durumsa topluluğun yararına katkı sunmaktadır. Öte yandan ölüm sonrası ritüeller de topluluğun bağlarını güçlendirdiği gibi bütünlüğün dağılmasını da önlemektedir. Bu doğrultuda ölümün sosyolojik etkileri din ilişkileri üzerinden ele alınmış olmaktadır.

Fazilet Ahu Özmen Akalın (2020) gençlerde ölüme bakış açısı üzerine yaptığı çalışmada alturist ve mutlu ölüm kavramlarını gündeme getirmektedir. Durkheim'e atıfla güçlü toplumsal bağlarla ortaya çıkan ve çeşitli biçimlerde kendisini gösteren alturizmin üniversite öğrencileri üzerinde farklılıklar gösterip göstermediğini araştıran Özmen Akalın çalışmasında farklı bölümlerden 25 öğrenci üzerinden nitel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmanın verilerine göre 20 öğrenci ölümün toplumla ilişkili ve birleştirici olduğunu ve vatan için alturist ölümün varlığını kabul etmekte, bunu da mutlu ölüm olarak adlandırabilmektedir. Geri kalan 5 öğrenci ise ölümün olumlu bir anlamının olamayacağını ve alturist ölümleri anlamsız eylemler olarak görmektedir. Bu açıdan bakıldığında yazar gençlerin vatan ve millet aidiyetlerinin olduğunu ve toplumun kolektif bilincini koruduğunu belirtmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu Kayseri’de yas kültürüdür. Yas süreci, içeriğindeki pek çok ritüelle birlikte kendisini farklı bir yere koymakta ve ayrıca ele alınmayı hak etmektedir. Bu açıdan bakıldığında yas süreci, ayırıcı özelliklerinden yasin başlaması ve bitmesine kadar çeşitli konuyu bünyesinde barındırmaktadır. Yani yas süreci ölümle birlikte başlamakta, ölüm de ölüm öncesi hazırlıklara da kadar geriye götürülebilmektedir.

Bu doğrultuda ölüm öncesi hazırlıklardan başlayarak ölüm esnası ve sonrasında ortaya çıkan ritüellere bakılmaktadır. Bu yüzden sürecin belli bir sıra içerisinde geliştiğini ve bu sıra gözetilerek ilerleneceğini söylemek mümkündür. Böylece öncelikle ölümü ele alarak yas sürecine geçilebilmektedir.

Ölüm gündelik hayatın bir gerçeği olarak ölüm sosyolojisi içerisinde ele alınabilmekte ve ölüm-toplumsallık ilişkisi açığa çıkarılabilmektedir. Diğer taraftan yas süreci de belli bir toplumsallığı içermekte ve bu toplumsal bağlamda anlam bulmaktadır. Yani yas süreci ölümle karşılaşan aile için belli bir süreyle yeni bir toplumsal düzenleme sunmakta ve aslında tek bir kişiyi değil aile ve hatta yakınları ilgilendirmektedir. Bu yüzden yas sürecinin yakınların dâhil olduğu çerçevede gelişmekte ve düzenlenmekte olduğu ifade edilebilmektedir. Bu açıdan çalışmada ölümün ve yasin toplumsal yüzü Kayseri bağlamında ele alınmaktadır. Bunun için de Kayseri’de cenaze ve yas süreçlerine dâhil olan düzenleme, yasaklama ve ritüeller gibi pek çok unsur gündeme getirilmektedir.

Söz konusu unsurlar gerek içerikleri gerekse de işleyişleri bakımından Kayseri’nin yas kültürünü ortaya çıkarmaktadır. Yani ölümün duyurulmasından cenaze törenine yas döneminin yasaklamalarından ölünün anılmasına kadar her bir nokta Kayseri yas kültürünün anlaşılmasını sağlayacak ayrıntılar içermektedir. Bu ayrıntılar ışığında ölümün gerçekleştiği ilk andan itibaren toplumsal olarak yürütülen bir sürece girildiği anlaşılmaktadır. Bu süreç de yakın uzak herkesi bünyesine

katmakta ve topyekûn olarak acının üstesinden gelindiğini göstermektedir. Tüm bunlar ekseninde Kayseri'nin yas kültürü değerlendirilmeye açılmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada bir ölüm gerçekleşikten sonra yaşanan yas sürecinin ve bu süreçte uygulanan ritüellerin arkasındaki nedenleri Kayseri ili bağlamında keşfetmek amaçlanmaktadır. Yani kayıpla karşılaşan bir toplumun yas sürecini nasıl geçirdiğinin ve bu sürecin gizli dinamiklerinin ortaya konması amacı taşınmaktadır. Bu açıdan örnek olarak seçilen Kayseri ilinde yas kültürünü oluşturan unsurlara odaklanılmakta ve her bir unsurun genel çerçeve açısından önemine dikkat edilmektedir. Bunu yaparken gerçekleştirilen davranışların hangilerinde sosyolojik izlerin görülebileceği ve bu izlerin de hangi anlamlar taşıdığı keşfedilmeye çalışılacaktır. Çünkü her bir ritüelle birlikte Kayseri'deki yas kültürü anlamlı hale gelebilmektedir.

Bu doğrultuda aslında ölümün ve yas sürecinin anlamsal sınırlarına dâhil olarak onları bir mevzu haline getirmekte, böylece üzerinde konuşulmayan bir alanı sosyolojik açıdan tartışmaya açmaktayız. Böylece hem konuşulmayanları konuşmak hem de onların ardında gizlenen temel anlam kodlarını açığa çıkarmayı amaçlamaktayız. Bu sayede bir toplumun yas sürecini çok boyutlu bir şekilde gözler önüne sermek mümkün olurken aynı zamanda toplumun bilinmeyen yönlerinin de anlaşılması sağlanacaktır.

2.3. Araştırmanın Önemi

Ölüm ve yas süreci tıptan psikolojiye ilahiyattan edebiyata kadar pek çok alanda çalışılmakta, her bir alan da konuya kendine özgü perspektiften yaklaşmaktadır. Bahsedilen alanlarda çeşitli şekillerde ele alındığı görülen konunun sosyolojik olarak çeşitli makalelerle değerlendirildiği fakat bitirme tezleri göz önüne bulundurulduğunda sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Bu açıdan çalışma kendisini sosyoloji literatüründe önemli bir yere koymakta, kendi önemini içinde taşımaktadır.

Geçmişten beri Türklerde ve Anadolu’da ölüm ve yas ritüelleri ilgi çeken bir konu olmuş ve bu açıdan bugüne yönelik çalışmalar yapıldığı gibi geçmişe ışık tutan çalışmalar da yapılmıştır. Literatür taraması sonuçlarından anladığımıza göre de çalışmamızın konusu ülkenin farklı bölgelerinde de çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Yani doğudan batıya güneyden kuzeye çeşitli illerde ölüm ve yas süreci sosyolojik olarak ele alınmış ve bu doğrultuda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Fakat yine de bu çalışmaların makaleler şeklinde düzenlendiği ve nispeten sınırlı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bu açıdan çalışmamızda gerek teorik gerekse de pratik bir şekilde çalışılması konuyu derinlikli bir biçimde ele almayı sağlarken çalışmayı da güçlendirmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında çalışmanın Anadolu şehirlerinden biri olan Kayseri’de gerçekleştirilmesiyle de literatüre yeni bir katkı sunması umulmaktadır.

2.4. Araştırmanın Kapsamı Ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, tamamı Kayseri’de ikamet eden ve Kayseri yerel kültürüne hâkim olan katılımcıları kapsamaktadır. Katılımcıların tamamı ya Kayseri’nin yerli halkından olup ya da uzun yıllar boyunca Kayseri’de yaşamıştır. Araştırmada Kayseri’de yas kültürü üzerine geçmişten bugüne bilgi birikimine sahip olan katılımcılar seçilmiştir. Bu açıdan araştırmanın tamamı Kayseri merkezinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında seçilen katılımcılar Kayseri’nin yerlilerini oluşturmaktadır. Bu yerlilik şehrin bir iç kale ile bağlantısı üzerinden anlaşılır olmaktadır. Şöyle ki Kayseri şehir meydanında şehrin iç kalesi bulunmaktadır ve şehir bu kale etrafında gelişerek büyümektedir. Henri Pirenne’nin *bourglar* olarak ifade ettiği bu yapılar genellikle korunma ihtiyacıyla yapılmakta, hendekler ve surlarla çevrilmiştir. Bourglar zamanla askeri ve ticari açıdan merkezi konumlar haline gelirken yapılan dış burçlara nazaran şehrin yerlilerinin toplanma yeri olarak kalmıştır (Pirenne, 2018: 53). Bu açıdan sur içi yerlileri olarak da adlandırılan yerliler, kendilerine has bir kültürle dış surdan ve dış surda yaşayanlardan ayrılmaktadır. Bu doğrultuda yerliler çoğunlukla yerlilerin bulunduğu gruplar içerisinde yer almakta, makam ve mevki fark etmeksizin dışarıdan yerlilik elde

edilememektedir. Öyle ki yerliler şehrin büyümesiyle azınlık haline gelmekte ve şehrin eski cami, mezarlık gibi yapıların kullanılmasında da ayrışmalar görülebilmektedir. Bu açıdan Kayseri’de hem maddi hem de manevi surlarla çevrili bir yerliliğin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu kapsamdan hareketle araştırmada 14’ü kadın 11’i erkek olmak üzere toplam 25 katılımcı ile görüşülmüştür. Araştırma koronavirüs sürecinin getirdiği zorlu süreçlerde gerçekleştirildiği için katılımcı sayısı 25 olarak sınırlandırılmıştır. Araştırma boyunca verilerin dengeli bir şekilde elde edilmesi için kadın erkek katılımcı sayıları dengeli tutulmaya çalışılmıştır. Fakat yas süreci daha çok kadınların hayatlarını değiştirdiği için kadın katılımcı sayısı daha fazladır. Bu doğrultuda çalışmanın bulguları görüşülen 25 katılımcıdan elde edilen verilerle sınırlıdır.

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma sosyolojide alan araştırmaları için kullanılan nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi mikro ölçekli çalışmalarda tercih edilen ve daha çok araştırmacı ve katılımcılar arasındaki etkileşimler üzerine kurulan bir yöntemdir. *Kompleks* bir konuya ayrıntılı bir anlayış getirmek için nitel araştırma yapılır (Cresswell, 2016, s. 48). Yani buradaki temel nokta araştırmacının belli bir konuyu derinlikli bir şekilde ele almasına dayanmaktadır. Buradan anlaşılan ise nitel araştırma yöntemiyle çalışılacak olan konunun yüzeysellikten uzak ve çok boyutlu bir yapı içerdiği durumlarda başvurulacak bir yöntem olduğudur. Bir başka deyişle nitel araştırmalar esasında basit ya da tekdüze görünen durumların aslında çeşitli anlamları bünyelerinde barındırabileceğini göstermek üzerine kurulur. Araştırmacı günlük sıradan hayat pratiklerini incelemeye dalarak, bunlar içinde yer alan birey deneyimlerinden yola çıkar. Bireylerin sosyal dünyayı nasıl gördükleri onların bakış açılarından bu dünyayı nasıl değerlendirdikleri önemlidir (Kümbetoğlu, 2015, s. 47). Sıradan olanın dahi anlam içerdiğini ve bu anlamların o insanlar üzerinden anlaşılabilirliğini gösterir. Bu açıdan anlama ve bireye vurgu yapan daha mikro düzey çalışmaları ifade eder. Nitel yöntemi kullanan araştırmacı, tümele ait genelleyici ve yordayıcı ‘kesin bilgi’ peşinde değildir; tikele ait, onu bütün derinliği ile anlamamıza yardımcı olacak bilgiyi edinmek ister (Dikeçligil, 2002, 113).

Böylece makro düzey bir çalışmanın aksine grupların ya da toplulukların gündeme geldiğinde başvurulmuş yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda ele alınan mikro yapıya daha çok odaklanarak onunla ilgili detaylı bilgilere ulaşmaya çalışılmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere nitel araştırmalar temelde mikroyu, bireyi ve anlamı öne çıkarmakta ve hareket noktasını buralardan belirlemektedir. Çalışmak üzere seçtiğim konu göz önüne alındığında çalışmanın nitel araştırma üzerinden yürütülmesi kaçınılmaz görülmektedir. Çünkü gerek ölüm gerekse de yas derin anlamları içermekte, en nihayetinde bireyin merkezde olduğu konular olarak anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Yas sürecinde hangi ritüeller uygulanmaktadır?
2. Uygulanan bu ritüellerin kültürel olarak anlamları ve işlevleri nelerdir?
3. Uygulanan bu ritüellerde geçmişten günümüze ne gibi değişiklikler olmuştur?

Bu temel sorulardan hareketle araştırma için Kayseri yerel kültürüne hâkim ve bu kültürün geçmişten beri süregelen ritüellerini deneyimleyen katılımcılar seçilmiştir. Katılımcıların seçimi kartopu veya zincirleme örneklem türü ile belirlenmiştir.

Tabir-i caizse bu yöntemde "kervan, yani örneklem yolda düzülür". Aynı zamanda, bir cinayet karşısındaki, dedektifin kullanmış olduğu yaklaşıma çok benzediğinden bu yönteme dedektif yöntemi de denmektedir. Bilindiği gibi, dedektif cinayeti çözümlemek için bir takım kişilerle görüşür ve bu görüşeceği kişileri genellikle hep bir önceki görüştüğü kişilerin söylediklerinden hareketle tespit eder. Yani, bir önceki birey onu bir sonrakine yönlendirir. Bu, cinayet çözümleninceye kadar devam ettiği gibi, bazen geri dönüşler olur ve daha önce görüşülenlerle tekrar görüşülebilir (Baştürk ve Taştepe, 2013, s. 146).

Yukarıdan da anlaşıldığı gibi bu örneklem türünün seçilmesinde gözetilen fayda araştırmayla ilgili olabilecek kişilerin araştırmacıyı elde etmek istediği bilgilere ulaşabileceği diğer katılımcılara yönlendirmeleridir. Araştırma kapsamında yer alan ve kendi içerisinde bir grup olan Kayseri yerlilerine ulaşmanın yolu da

katılımcıların yönlendirmeleri ile olacağı için bu örneklem türü seçilmiştir. Ölüm ve yas kültürü üzerine görüştüğümüz ilk katılımcı bizi bir başkasına yönlendirerek hem bize yol göstermiş hem de yeni bilgilere ulaşmamız için kapı aralamış olmaktadır. Bu doğrultuda hem bilgiler katlanarak ilerlemekte hem de kaynak kişilere ulaşım kolaylaşmaktadır. Ayrıca farklı sosyal tabakalardan insanlarla da görüşülerek örneklemin zenginleştirilmesi sağlanmıştır.

Bu açıdan araştırmada belirlenen ilk katılımcının yönlendirmeleriyle diğer katılımcılara ulaşarak Kayseri ili Melikgazi ilçesinde örneklemin tamamlanması sağlanmıştır. Araştırma örnekleminde Melikgazi ilçesinin seçimi ise Kayseri ilinin hem en eski hem de en büyük ilçelerinden biri olmasından ötürüdür. Bu yüzden Melikgazi ilçesinde diğer ilçelere göre ilin yerel halkına ulaşmak daha kolay görüldüğü için araştırma bu ilçe sınırlarında yürütülmüştür.

2.6. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın teorik arka plan ve literatür taramasının ardından başlayan veri toplama aşamasında ilk olarak görüşmelerde kullanılacak görüşme soruları oluşturulmuştur. Görüşme sorularının, araştırmanın niteliğine uygun olarak yarı yapılandırılmış şekilde hazırlanması tercih edilmiştir. Görüşme formu, görüşme süresince görüşmecinin başvuracağı bir kontrol aracıdır. İncelenen konunun ilgili boyutlarının kapsandığı bu form, bir anket formu değildir. Herhangi bir yapılandırılmış biçimden çok, kelimelerin ve soruların ardıllığının her görüşülen için değiştiği esnek bir rehber formdur (Kümbetoğlu, 2015: 75). Bu açıdan gerek görüşme esnasında sorulmayan sorunun kalmamasını sağladığı için gerekse de katı bir kesinlik yerine esnekliğe imkân tanımasından ötürü, araştırma yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu içeriği itibarıyla temelde kişisel bilgilerin alındığı birinci ve konuyla ilgili bilgilerin alındığı ikinci bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm de kendi içerisinde cenaze öncesi, esnası ve sonrası yönelik soruların olduğu üç bölüm içermektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlanmasından sonra ise nitel araştırma yönteminde kullanılan tekniklerden derinlemesine görüşmeler seçilmiştir.

Veri toplama teknikleri arasında yer alan derinlemesine görüşmeler, görüşme formundaki soruların sorulması ve ilave soruların eklenmesiyle ele alınan konunun detaylarıyla ortaya konmasını sağlamaktadır. Araştırmacı oldukça titiz ve empatik bir anlayışla yerel aktörlerden veri toplama çalışır (Miles ve Huberman, 2019: 6). Bu yönüyle derinlemesine görüşmeler görünür olanın arkasındaki keşfetmeye çalışırken araştırmacı ve katılımcı arasında bir ilişki kurulmasını da sağlamaktadır. Yani derinlemesine görüşmede araştırmacı ve katılımcının birlikte inşa ettikleri bir süreçten bahsedilmektedir. Burada araştırmacı katılımcının cevaplarını dikkatli bir şekilde dinlemekte ve katılımcıyı her daim görüşmeyle alakadar etmektedir. Yani yeri geldiğinde yeni sorularla görüşmeyi genişletirken görüşmecinin görüşmeden kopmamasını da sağlamaktadır. Buna ek olarak araştırmacının kendisini ve araştırmasını tanıttığı görüşmeciyle zaman içinde gelişen bir süreçten söz etmek mümkündür. Bu süreçte iki tarafın güven ve samimiyetiyle ilişki sağlamlaştırılarak görüşmenin verimliliği arttırılmaktadır. Tüm bunlar ekseninde derinlemesine görüşme, günlük konuşmalardan kendisini ayırarak farklı bir yere koymaktadır. (Kümbetoğlu, 2015: 71-73, 82-83).

Böylelikle yarı yapılandırılmış görüşme formuyla yapılan derinlemesine görüşmeler 25 katılımcı ile 3 Şubat-1 Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 25 katılımcı ile yapılan görüşmelerin süreleri çeşitlilik gösterirken görüşmeler ortalama 45-50 dakika sürmüştür. Ortalama sürenin üstünde olan görüşmeler olduğu gibi bu sürenin altında kalan görüşmeler de bulunmaktadır. Fakat araştırma kapsamında kullanılabilecek olan bilgiler aktarıldığı için ortalama sürenin dışında kalan diğer görüşmeler de araştırma verilerine dâhil edilmiştir. Görüşmelerde katılımcılar araştırmaya destek olma adına istekli iken görüşme talebini geri çeviren de olmamıştır. Bu açıdan katılımcılar kişisel bilgilerini paylaşmaktan çekinmemiştir. Fakat araştırma etiği açısından bu bilgilerin paylaşılması daha uygun görülmüştür. Niteliksel araştırmalar küçük örneklem grupları üzerine odaklandığından, derlenen verilerin kişisel toplulukları içindeki konumlarını sarsıcı, kimliklerini zedeleyici ipuçlarını içermemesine dikkat edilmelidir (Kümbetoğlu, 2015: 181). Bu yüzden de bilgilerin paylaşılması talebi olmamasına rağmen kullanılmaması tercih edilmiştir. Bu açıdan her bir katılımcı en

baştan sona kadar K-1, K-2, ... , K-24, K-25 şeklinde numaralandırılarak kullanılmıştır.

Tüm bunlardan sonra ses kayıtlarıyla elde edilen veriler öncelikle deşifre edilerek metne dönüştürülmüştür. Burada ses kayıtları kelimesi kelimesine yazılmış ve her bir görüşmeci için ayrı bir metin oluşturulmuştur. Daha sonra her bir metin MAXQDA nitel analiz programı kullanılarak satır satır kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar sonucunda elde edilen kod bulutu aşağıdaki model üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1.1: Araştırmada kullanılan kodların kod bulutu görünümü

Burada görüldüğü üzere araştırmada pek çok kod oluşturulmuştur. Her bir kodun dikkatli bir şekilde ele alınması ise kodlar hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

...bazı kodlar çalışmaz, bazıları da zayıf kalır. Hiçbir saha malzemesi bu kodlara uymaz veya olgunun kesitlerini ve bilimsel yollarla görünmesini karşılamaz. Bu sorun kodun iptal edilmesini ya da düzeyinin değiştirilmesini gerekli kılar. Bazı kodlar ise gelişir ve bazen de çok fazla genişler. Gereğinden çok fazla bölüm aynı koda çıkar ve böylece bildiğimiz yığın

sorunu ortaya çıkar. Bu sorun da, kodları alt kodlara bölmeyi gerektirir (Miles ve Huberman, 2019: 61).

Buradan anlaşıldığı gibi kodların zayıf kaldığı gibi genişlediği de görülmektedir. Bu açıdan araştırmamızda her iki durumun yaşandığını da söylemek mümkündür. Yani bazı kodlar ya zayıf kaldığı ya da başka bir kod o kodu karşıladığı için iptal edilmiştir. Diğer taraftan bazı kodlar da fazlaca genişleyerek alt kodların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu açıdan çalışma boyunca aynı kod altında birleşen alt kodlara sıklıkla başvurulmuştur. Kodlamalarla araştırmanın bulgularında yer alacak veriler tekrarlı okumalara tabi tutularak seçilip belli temalara ayrılmıştır. Her bir tema kendi içerisinde de analiz edilerek analiz özetleriyle hazırlanan modeller oluşturulmuştur. Oluşturulan modeller temalar hakkında ilk ve kısa bilgileri vermesi açısından faydalı görünmektedir. Bunun için bulgular kısmında ilk olarak temaların modelleri verilip daha sonra analizlerine geçilmiştir.

2.7. Araştırma Kapsamındaki Katılımcıların Özellikleri

Araştırma kapsamında görüşülen 25 katılımcıya ait kişisel bilgilerden ilkinde onların cinsiyetleri üzerinde durulmaktadır. Buna göre araştırmada 14 kadın ve 11 erkek ile görüşülmüştür. Yas sürecindeki cinsiyetler arasındaki ayırmadan ötürü kadın katılımcı sayısı fazla tutulmuştur. Çünkü bu ayırım yas sürecinde kadınlara daha fazla yasaklama ve emir yüklerken, erkekler aynı yasaklama ve emirlerden muaf tutulabilmektedir. Bunun için de kadınların bu süreçte daha yoğun olarak yaşadıkları deneyimlerine daha fazla yer verebilmek için sayıca fazla görüşme yapılmıştır.

Bir başka kişisel bilgi de katılımcıların yaşları üzerinde durulmuş ve belli yaş grupları üzerinden bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre 30-45 yaş grubunda 2 katılımcı bulunurken 46-60 yaş grubunda 13 katılımcı bulunmaktadır. Bu açıdan en çok katılımcı bulunan grup bu ikinci grup olurken son grubu oluşturan 61 yaş ve üstünde 10 katılımcı vardır. Burada görüldüğü üzere araştırmanın orta ve yaşlı grup ile yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü ele alınan konunun yerele özgü bilgiler içermesi ve bu bilgilerin eski adet ve yaşayışlarla içkin olması, araştırmada bu grupların önemini ortaya çıkarmaktadır.

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 11'inin ilkokul, 2'sinin ortaokul, 2'sinin lise, 1'inin ön lisans ve 9'unun da lisans düzeyinde olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi konunun ele alınış biçimini bilimselleştirirken konuyla ilgili bilgi ve birikimi etkilememektedir. Yani ilkokul düzeyindeki katılımcılar daha gündelik dil kullanırken lisans düzeyindeki katılımcılar daha kavramsal bir dil kullanmıştır. Bunun dışında eğitim düzeyinin görüşülen konuyla doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Katılımcıların mesleklerinde ise 11 ev hanımı, 5 emekli, 4 öğretmen bulunurken diğer 5 katılımcının meslekleri ayrıca nitelikte olduğu için belirtilmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi katılımcıların direkt olarak tanınmasını sağlayacak bilgilerin verilmesinden uzak durulmuştur. Bu doğrultuda ev hanımları ev içi düzenlemelerle ilgili geniş bilgi sunarken diğer meslekten olanlar da yer yer ev dışı düzenlemelerden bahsederken yer yer de erkeklerin katılım sağladığı törenler vs. hakkında bilgi vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGU VE YORUMLARI

Bu bölümde araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analiz ve yorumlarına yer verilmiştir. Buna göre burada altı bölüm üzerinde durulmaktadır. Bu bölümlerden ilkinde gündelik hayat ve ölüm ilişkisi tartışmaya açılmakta ve bu başlık altında gündelik hayatta yapılan ölüm öncesi hazırlıklar değerlendirilmektedir. Burada gündelik hayata etki eden ve ölüm gelmeden önce yapılan hazırlıkların neler olduğundan bu hazırlıkların içeriği ve çeşitlenmelerine kadar çeşitli başlıklar ele alınmaktadır. Her bir hazırlığın nasıl işlediğine bakılarak gündelik hayattaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece ölümün gündelik hayatta nasıl yansımalar bulduğunun yanı sıra bu hazırlıkların geçmişten bugüne bir değişim gösterip göstermediği de sorgulanmıştır.

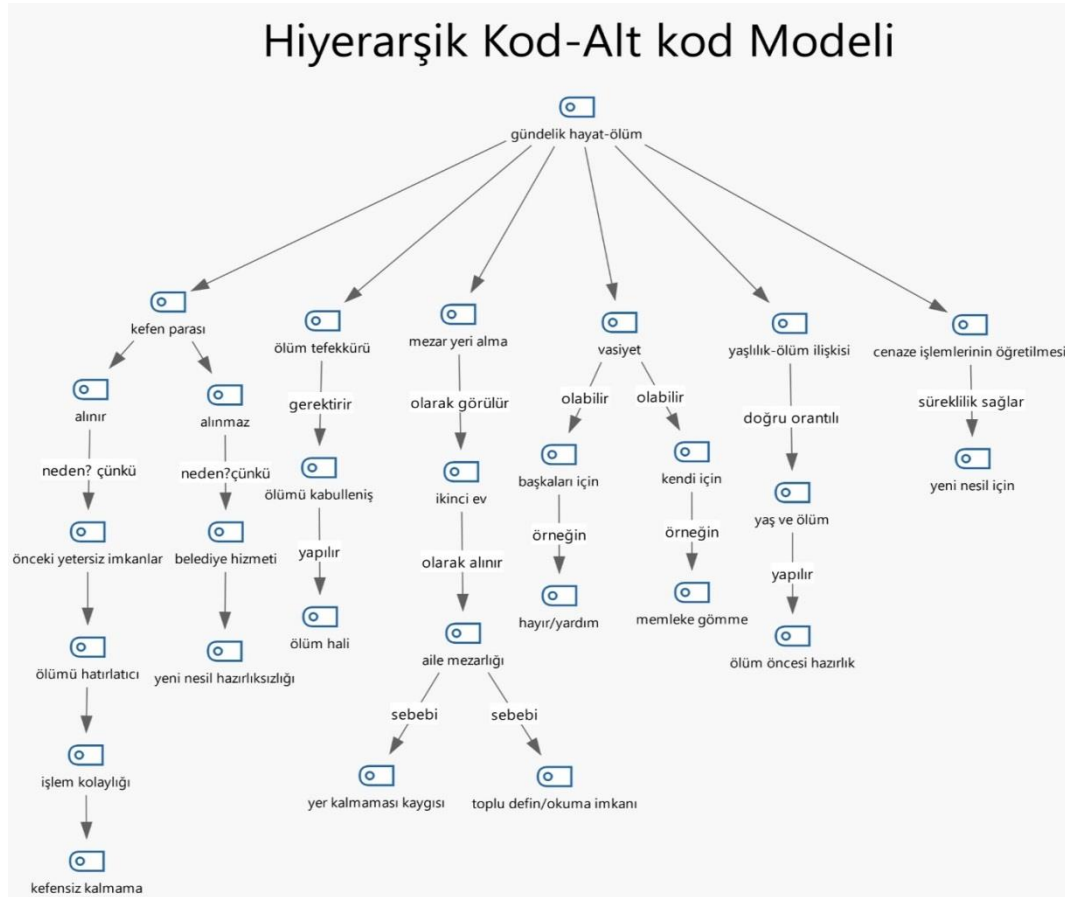
İkinci bölüm cenaze işlemlerine ayrılarak, bir cenaze gerçekleştikten sonra yapılan işlemlerin sırasıyla aktarılmasını içermektedir. Yani bu bölüm cenazenin diğerlerine nasıl haber verildiği, yıkandığı, defnedildiği, birinci dereceden yakınların ve kadınların konumlarının cenazede nasıl değiştiğini göstermektedir. Buna göre burada yapılan tüm işlemler cenazenin kaldırılmasına yönelik mecburi işlemler olurken birinci dereceden yakınların bu işlemlerde en ön sırada olduğu gibi kadınların da burada yer almadığına işaret edilmektedir.

Üçüncü bölüm yas sürecini detaylandırmak için ayrılmıştır ve bu süreç başlangıcından sonlanışına kadar gösterilmiştir. Burada yasın süresinin belirleyenleri, yas süresine dâhil olan yasaklama ve emirler, yasın sonlanışı için gerekli olan durumlar üzerinde durulmuştur. Buna göre ele alınan her bir durumda yas sürecinin kendi içerisinde toplumsal kınama ve kontrollere ev sahipliği yaptığı görülmüştür. Böylece yas sürecinin bizatihi kendisinin toplumsallıkla ilişkisi olduğu da açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ise cenaze ve yas ritüellerine odaklanılarak bunlar dayanışma ve hatırlama/anma aracı olarak ayrılmıştır. Bu ayırmada dayanışma aracı olarak görülebilecek ritüeller taziye ziyaretleri ve cenaze yemeği üzerinden ele

alınmıştır. Diğer taraftan hatırlama/anma aracı olarak ritüellerse ise anma günleri ve hatırlamaya konu olan diğer durumlardan hareketle gösterilmiştir. Son bölüm ise sürece etki eden faktörlerin ele alınmasıyla birlikte bitirilmiştir. Bu faktörler virüs, teknoloji ve kuşaklar arası farklar olarak belirlenirken her birinin cenaze ve yas sürecini nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur.

3.1. Gündelik Hayat-Ölüm İlişkisi

Tablo 2.1: Gündelik hayat ve ölüm ilişkisinin bileşenleri

Gündelik hayat ve ölüm üzerine konuşurken aslında pek çok faktörden bahsetmek mümkündür. Çünkü ölümün yeri gündelik hayattır ve gündelik hayat ister istemez onu etkilemekte ve şekillendirmektedir. Şöyle ki gündelik hayatın işleyişinde kurulu bir düzen vardır ve gündelik hayat bu düzene göre tekrar edip durmaktadır. Yani insanlar gündelik hayatlarını belirli bir rutin üzerine oluşturmaktadır. Bu rutinler arasına aile, okul, iş girebildiği gibi ölüm de girebilmektedir. Nasıl ki bir iş

yerinin kuralları, görevleri, gereklilikleri varsa ölüm de tıpkı bu şekilde rutinlere bağlıdır.

Benim ebem vardı rahmetli, gündüz ölür kalırsınız belki bir şey olur sabah evden çıkarken evi düzenleyeceksiniz, yatağın üstünü örteceksiniz, düzelteceksiniz derdi. Yatak yere serilirdi, yüklere kayılırdı. Yerdeki yatağın durmasına müsaade etmezdi. Sokakta pat diye ölürsem belki el açacak kapıyı, sen açmayacaksın derdi (K-1, Erkek, 65)

Bu örnekte olduğu gibi işte bu rutinler şeklinde ölüm de gündelik hayatta kendisine yer bulabilmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere insanlar gündelik hayatlarını henüz ölüm gelmeden sanki her an gelebilecek gibi düzenlemekte ve buna göre hareket etmektedir. Bu açıdan gündelik hayat ve ölümden bahsederken aslında ölüm öncesi hazırlıktan bahsedildiği anlaşılmakta ve bu hazırlıklar akla gelmektedir. Bu doğrultuda gündelik hayat ve ölümün kesişim noktalarına yani gündelik hayatta uygulanan ölüm öncesi hazırlıklara bakmak gerekecektir. Bu yüzden Kayseri’de ölüm öncesi hazırlıklara bakılarak ölümün gündelik hayattaki yerini tayin edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi ölüm öncesi hazırlıklardan akla ilk gelenler vasiyet yazma, kefen parası biriktirme ve mezarlık yeri almadır. Çünkü bunlar bir ölüm gerçekleştiğinde yapılacak ilk işlemlere işaret etmektedir. Bu açıdan insanlar öldüklerinde bu ihtiyaçlarının hemen karşılanabilmesi ve kalanlarını zor durumda bırakmama düşüncesiyle bu hazırlıkları yapmaktadır. Diğer taraftan ölüm tefekkürü, cenaze işlemlerinin öğretilmesi ve ölüm-yaşlılık ilişkisi de yine bu başlık altında gündeme gelen konulardır. Bu açıdan tabloda kullanılan kavramlar onlarla ilişkili olan eylemlerle birlikte verilmekte ve bir anlamda kavramın açıklamalarını da tablodan okumak mümkün olmaktadır. Örneğin tablo 2.1’deki mezar yeri alma kavramı ve ikinci ev kavramı arasındaki ‘olarak görülür’ ifadesi mezar alma ikinci ev olarak görülür şeklinde izah edilmektedir. Daha sonraki aile mezarlığı kavramı da ikinci ev olan mezar yerinin aile mezarlığı şeklinde alındığını göstermektedir. Aile mezarlığı almanın sebepleri ise mezarlıkta yer kalmaması kaygısı ve toplu

defin/okuma imkânı sunmasıyla açıklanmıştır. Bu açıdan her bir tablo bu minvalde bir okumayla anlaşılır olmaktadır.

3.1.1. Kefen Alma/Kefen Parası Biriktirme

Ölüm öncesi hazırlıklardan biri olan kefen alma, kefen parası biriktirme şeklinde de görülebilmektedir. Her iki durumda da kişinin kefenini hazır etmesi önceliği vardır. Yani kefeni alıp evde saklama ya da kefen parasını biriktirip ölüm gerçekleştiğinde hemen kefenin alınması için kullanmada ufak farklılıklar olmakla birlikte benzer fikirler vardır. Şöyle ki eskiden insanların kefenlerini alıp evde saklamalarının birkaç nedeni olduğu görülmüştür. Bu nedenler arasında ilki kuşkusuz günümüz imkânlarının henüz yerleşmemiş olmamasıdır. *Ha kefen falan şimdi eskiden ulaşım falan olmadığı için köylerde zuhur ettiği zaman cenaze falan gelip şehirden alması zor olduğu için herkes kefenini falan bulunduruyordu mesela koyuyordu (K-23, Erkek, 60)*. Bu açıdan önceden ulaşımın zor olması, yapılması gereken işlemleri geciktireceği için kefenin evde hazır bulunmasına dikkat edilirmiş. Yani böyle bir hazırlık cenaze işlemlerini hızlandırdığı gibi telaşa mahal vermeden yapılmasına imkân tanımaktadır. Diğer taraftan kefenin evde hazır bulunmasının bir başka nedeni ise kefenle birlikte evde ölümün anılmasını sağlamaktır. Ölümle yaşam iç içedir. Öyle ki her nefsin ölümlü olduğu düşüncesini de içerisinde barındıran ölümle yaşamın içiçeliği, derviş kıyafetlerine de yansımıştır. ...Ölümü yanı başında hatırlatıcı olarak tutan derviş, sarıklarını açtığı anda kefenini de açmış oluyordu (Sağır, 2017: 63). Burada durum daha çok maneviyatla açıklanmakta ve bir anlamda ölümle iç içe yaşamının örneğini sunmaktadır.

Kefen, eskiden mesela her evde muhakkak bir tane kefen olurdu. Bizim rahmetli ebemin kefeni yüklük olurdu şöyle eskiden, yüklüğün içinde yatakların altında dururdu. İçinde sabununa kadar gül atmasına kadar hazırdu, naylonun içinde her şeyiyle. Oradan bazen çıkarırdı rahmetli ebem düzeltirdi, katlardı tekrar şey ederdi. Ölümü hatırlamak için evde kefen bulundurmak şart denirdi (K-10, Erkek, 61).

Ölümün hatırlanması amacıyla evde bulundurulan kefenle birlikte ölüm gündelik hayata dâhil edilmiş olur. Böylece kişi ölümü hatırlayarak gündelik hayatını

da ona göre düzenleme fırsatı bulmaktadır. Eskiden genellikle yaşlı kadınlar bir köşeye ayırdıkları kefenlerine “sevap olur” diye yılda bir kez sarınırlarmış (Örnek, 1971: 54). Kefenin zaman zaman çıkarılıp düzenlenmesi ve yeniden yerine konması da buna benzer bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Burada dikkat çeken bir başka nokta ise kefenle birlikte yıkama için gerekli olacak diğer malzemelerin de hazırda bulundurulmuş olmasıdır. Yani burada söz konusu olan sadece kefeni alıp koymak değil tüm işlemler için önceden hazırlık yapmış olmaktır. Zaten kefen almanın ya da kefen parası biriktirmenin asıl nedeni de tam bir hazırlık yaparak geride kalanların işlerini kolaylaştırmak gibi görünmektedir.

Yani o gün sadece sandıktan çıkarılıp hiç telaşa kapılmadan yüzüne örtü lazım, sabun lazım lif lazım işte aman kefeni neredeymiş havlusu neredeymiş denmiyor. Paket açılıyor cenaze yıkıyor işte bütün her şeyi hazır sonra güzelce kapatılıp kefenlenip yüzüne de o güzel örtü (K-20, Kadın, 52).

Böylelikle hem hızlı bir şekilde hem de kolaylıkla yıkama, kefenleme işlemleri yerine getirilmektedir. Bu açıdan kefen almanın bir anlamda sorunsuz bir şekilde cenaze işlemlerini yerine getirmek için yapıldığı söylenebilir. Kefen almayıp kefen parası biriktirmede de aynı nedenler söz konusudur. Burada sadece kefen alınmamış olmakla beraber yine de kefen parası adı altında hem kefen için hem de gerekli işlemler için para biriktirme vardır.

...ister istemez işte el âlem meselesinden dolayı cenazem ortada kalmayın, çocuklar perişan olmasın diyerek bir miktar kefen parası adı altında para biriktirirler. Bir köşede gizli bir yerde devamlı her evde ne olur ne olmaz düşüncesiyle bir miktar para hazırda bekletilir. O da işte öyle acil durumlarda kullanılmak üzere bekletirler (K-2, Erkek, 60).

Katılımcının ifade ettiği gibi kalanların telaşa kapılmadan işlemleri halledebilmeleri için biriktirilen kefen parası hemen her evde olduğu gibi acil durumlara da işaret eder görünmektedir. Yani ani bir ölüm gerçekleştiğinde hazırlıksız olmamak adına da kefen parasının biriktirildiği söylenebilir. Burada önemli olan bir başka husus da cenazenin ortada kalmasını önlemek ve bu doğrultuda da el âlem meselesinin önüne geçmektir. Çünkü cenazenin ortada kalması

ayıplanacak bir durum olarak görülmektedir. Bu açıdan cenazenin gerekli işlemlerinin yapılarak kaldırılması önemli bir görevdir.

Tam bu noktada kefen almanın önemini açığa çıkaran bir örneğe bakmak yararlı olacaktır. Bu örnekte söz konusu olan, kefenin hazır edilmediği bir durumda insanların bir araya gelerek bir an önce kefenin alınması için seferber olmalıdır. Bir katılımcı bu unutamadığı anıyı şu şekilde anlatmıştır:

Eşimin, bak hiç unutmam işletmede çalışırken. Bir adam gelmiş oğlum vefat etti gece defnetmeye gideceğiz ama kefen yok demiş, hemen kefen parası toplamıştık dedi. Yani o hiç zaten havada kalmaz. Anında yani akrabada yoksa komşudan bir vicdan sahibi bunu duyduğu anda tamamını karşılayıp hiçbir de karşılık beklemeden hayrına, sadakasına o kişiye iyilik eder parasal yönden işte diğer yönden her şekilde onu defnedene kadar. Duyduğu anda yani böyle kendine görev biliyor yani insanımız, Kayseri insanı özellikle. Hemen orada defin parasını topladılar (K-20, Kadın, 52).

Anlatılan anıdan anlaşıldığı üzere kefenin alınmadığı ya da alınamadığı durumlarda yakınlar devreye girerek gerekli parayı toplamaktadır. Yani burada sadece yakınların da değil vicdan sahibi hemen herkesin bunu yapacağı ifade edilmiştir. Çünkü bu iş bir anlamda görev bilinciyle gerçekleştirilmektedir. Hatta katılımcıya göre özellikle Kayseri insanının olaya bu şekilde yaklaşması Kayseri insanının ölümü sahiplendiğini göstermektedir. Yani yakın çevrede ya da yardıma ihtiyacı olan fakat tanınmayan bir kimsenin cenazesinde dahi yapılacak tüm işlemleri Kayseri halkı kendine görev bilmekte ve bu işlemlerin yerine getirilmesi için özveriyle cenaze sürecini yürütmektedir.

Kefen meselesinde dikkat çeken bir başka husus da önceden alınan kefenlerin zemzemle yıkanması işlemidir. Burada görülen işlem insanların kefenlerini alıp ölümden önce hazır etmeleri gibi bu kefenleri hacca giderken yanlarında götürmelerini ve kutsal olduğuna inanılan zemzem suyuyla yıkamalarını içermektedir. ...mesela rahmetlik babamgil hacca gittiğinde, umreye gittiğinde tavafta kullandıkları örtüleri kefen olarak kullanılsın diye öyle söylemişler diye veya o zamandan beri götürüp getirmiş, sürmüş yıkamış zemzemle gibisinden hazırlamış bırakmıştı (K-9, Erkek, 63). Böyle bir âdetin varlığından bahseden katılımcının ifade

ettiği gibi önceden alınıp yanlarında kefen götürüldüğü gibi hacda kullanılan örtüler de aynı işleminden geçirilebilmektedir. Yani burada maksat bir şekilde kefenin zemzem suyuyla yıkanmasıdır. Bu örnekte katılımcı babasından duyduğu bir olayı aktarırken bir başka katılımcı ise hacda bu olaya şahit olmuştur ve olayı şu şekilde aktarmıştır:

...hacca gittiğimde şöyle yol boyunca hani otelden Kâbe'ye giderken boyuna beyaz beyaz bir şeylerin serili olduğunu gördüm. Çok dikkatimi çekiyordu bunlar ne acaba ne acaba uzun uzun onar metre yirmişer metre. Sonradan öğrendim ki onlar kefenmiş. Zemzem suyuna batırıyorlarmış orada kurutuyorlarmış, memleketlerine götürüyorlarmış. Hani zemzem suyuyla yıkanmış kefenlerimiz olsun diye. Onu da yapmadık yani. Onunla ilgili de düşüncem şöyle: oradan alıp da yapabiliirdik de yani esas önemli olan kefen değil de amelinin güzel olması. Kefenin zemzemli diye sana iyi davranacak degillerdir mutlaka öyle değil mi? Onu gördükten öğrendikten sonra ben de hazır Kâbe'ye gelmişken yapabiliirdim ama yapmadım. Yani o şekilde düşünmedim ben (K-3, Kadın, 60).

Burada görüldüğü gibi Kâbe'de kefenlerin zemzemle yıkanması halk arasında bilinen bir işlemdir. Katılımcılar arasında da pasajda anlatıldığı üzere bu duruma şahit olanlar olduğu gibi çevresinden duyanlar da vardır. Hac ziyareti yapanların çoğu, zemzem suyu ile ıslatılmış ve kurutulmuş kefenliklerini de beraberlerinde getirmektedirler. Ayrıca Hacca gidenlere kefen ısmarlayanlar da vardır (Örnek, 1971: 54). Fakat katılımcı özelinde bu durumun gerekli olmadığı görülmüştür. Yani katılımcıya göre kefenin zemzem suyunda yıkanıp yakınmaması kişinin amellerini değiştirmeyeceği için bir anlam ifade etmemektedir. Bu açıdan Kâbe'de bu işleme şahit olmasına rağmen kendisinin yapmadığını aktarmıştır. Bu yüzden bu işlemin kişinin inancına bağlı olarak gerçekleştirildiği söylenebilir.

Buraya kadar katılımcılar arasında kefen alan ya da kefen parası biriktirenleri ve bu hazırlıkları yapma nedenlerini görülmüştür. Yani katılımcıların çoğunluğunun kefen hazırlıkları yaptığı görülürken görece daha az bir kısmının da bu hazırlığı yapmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun en temel nedeni ise günümüzde belediyelerin bu tarz hizmetler sunarak cenaze süreçlerine dâhil olmalarıdır. Şöyle ki

belediyeler artık çeşitli hizmetlerle süreçte aktif olarak rol almakta ve bu açıdan cenaze sahiplerine yardımcı olmaktadır. Kefenleme işlemi için gerekli olan kefenlerin cenaze arabalarında bulunuyor ve belediye tarafından sunuluyor olması kefen alma ya da kefen parası biriktirme konusunu eskiye kıyasla değiştirmiş. Bu değişiklik ise artık bu hazırlıkların yapılmaması olarak kendisini göstermiştir. *Eskiden alınırdı şimdi kefen alınmıyor. Belediyenin yıkama arabasında içinde hepsi beraber, kefenle beraber her şeyi oluyormuş. Önceden alınıp yani kaygıdan kurtuluyordu, benimki hazır, şimdi belediyenin arabası geldiğinde hepsi içinde hazırmış (K-24, Kadın, 56).* Bu durum insanlarda bir rahatlık oluşturmakta ve önceki hazırlıkları ortadan kaldırmaktadır. Katılımcının da ifade ettiği gibi insanlar bu hazırlıkları yaparak bir anlamda kaygıdan kurtulmaktaydı fakat şu an zaten böyle bir kaygı söz konusu olmadığı için hazırlıklar da yapılmamaktadır.

Kefen hazırlıklarının yapılmamasında bu temel nedene dayanan ikinci nedense yeni neslin bu hazırlıklardan uzaklaşmasıdır. Nesil gençleştikçe belediye vb. hizmetlere güvenmekte ve bir hazırlık girişiminde bulunmamaktadır. Bir önceki nesil için kaygıya neden olan ve yapılmasının çeşitli nedenleri bulunan hazırlıklar bugünün imkânlarıyla hemen her an yapılabilir. Bu durum ise mevcut hazırlıkların geri plana atılmasını ve hatta yapılmamasını beraberinde getirmektedir. *...Yani bu ölüm sürecindeki defin olayındaki hazırlıklar daha önce çok belirginken malum yeni nesilde, jenerasyonda yani bizler de dâhil bu konuda özellikle bir gayret, bir hazırlık içerisine girilmiyor (K-6, Erkek, 16).* Böylelikle bu hazırlık süreçlerinde zaman içerisinde bir değişimin söz konusu olduğu görülmektedir.

3.1.2. Mezar Yeri Alma

Ölüm öncesi hazırlıklardan bir diğeri mezar yeri almaktır. Mezar yeri almak da tıpkı kefen almak ya da kefen parası biriktirmek gibi ölüm gerçekleştiğinde hazırlıklı olmak ve telaşa kapılmamak için yapılmaktadır. Katılımcılar arasında kefen hazırlığı yapanlar kadar yapmayanlar olduğunu belirtmiştik. Mezar yeri alma hazırlığında ise hemen her katılımcının bu konuda hemfikir olduğunu, bu hazırlığı yapmayanların sayısının birkaç kişiyle sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu tablo göz önünde bulundurulduğunda mezar yeri alma hazırlığının daha çok önemsendiği ve bu doğrultuda da harekete geçildiği anlaşılmaktadır.

Yani hemen her katılımcı bir mezar yeri almış ya da ayırtmıştır. *Bizim âdetimiz ezeli ezelden Kayseri'nin âdeti başka yerlerde var mı yok mu bilmiyorum mezarlığı önceden alınır. Daha ben doğduğumda elli bir doğumluyum ben, babam benim babam elli bir de almış (K-14, Kadın, 70).* Doğumuyla beraber mezarının alındığını aktaran katılımcının belirttiği üzere Kayseri'de mezar yeri alma adettir ve çok eski zamanlardan beri yapılagelmektedir. Buradaki doğumla beraber mezar yerinin alınması ifadesi de oldukça dikkat çekicidir. Çünkü buradan anlaşılan doğum ve ölümün bir anlamda birlikte ele alınması ve ayrı düşünülmemesidir. Tıpkı bir başka katılımcının *ölüm ömür, bunun arasındayız (K-4, Kadın, 73)* dediği gibi burada da doğumdaki ana kucacıyla ölümdaki mezarlık aynı şekilde görülmektedir. Bu açıdan da mezar yerinin alınması doğumla başlayan bir hikâyedir. Doğumla başlayan bu hikâye en nihayetinde ölümle birlikte gündeme geldiği için mezarlık ölünün yeni evi olarak düşünülmektedir. *...mezarlığını ölmeden yani düşünüyorsun o da ikinci evimiz bizim. Hemen hemen herkes de alıyor şimdi. Allah imandan ayırmazın her dakika ölüm var gibi hazırlık yapacağız aslında (K-24, Kadın, 56).* Bu düşüncelerle insanlar ikinci evlerini ölmeden önce hazır etmekte ve aslında bu hazırlıkları her an yapmaktadır. Yani ölüm öncesi hazırlıklar her an ölüm gelebilecek şekilde düşünülmektedir ve ölüm gelmeden yapılmaktadır.

Buradaki hazırlık kefen hazırlığında olduğu gibi sadece tekil olarak bireyi ilgilendirmemektedir. Yani mezar yeri alma hazırlığında kişi sadece kendi mezarlığını düşünmemekte, aile mezarlığı da almaktadır. Bu aile mezarlıkları aile üyelerinin hepsi için alınmakta ve tüm ailenin bir arada gömülmesine imkân tanımaktadır. Ölüm, topluluğu bir arada tutar, onların kültürel belleklerini yaşatır. Ölümün kültürel bellek ile kimlik arasında kurduğu ilişki biçimi büyükşehirlerde (İstanbul, İzmir, Diyarbakır, Ankara vs.) aile mezarlıklarının oluşmasına da kaynaklık eder (Sağır, 2013a: 128). Bu sayede yaşayanlar ve ölenler arasındaki bağlar korunmakta ve geçmiş yaşatılabilmektedir. *Yani mesela falanca büyüğümüzün üzerine koyabiliriz eğer alınmadıysa ama bizim çevremizde Kayseri çevresinde buna çok önemsendiğini söyleyebilirim. Hatta o kadar önemseniyor ki yani dörtlülük beşli mezarlar bütün sülaleye yetecek büyüklükte almaya özen gösterildiğini görüyorum (K-20, Kadın, 52).* Katılımcının da ifade ettiği gibi sadece aile mezarlıkları da değil sülaleye yetecek kadar mezarlıkların alınması da söz konusudur. Böylelikle hemen

her aile üyesinin bir arada olması sağlandığı gibi mezar yeri bulma kaygısının da önüne geçilmektedir. Burada önemli iki mesele karşımıza çıkmaktadır. Mezar yeri bulma kaygısı büyükşehirlerde yer alan mezarlıkların dolmasıyla ortaya çıkan ve mezar yeri bulamama durumuna götüren bir kaygıdır. Her geçen gün mezar yerleri dolmakta ve aynı mezarlıkta alınacak yeni mezar yerleri bulunamamaktadır.

Benim eşim büronun cenazecisi ve düşüncüsü olduğu için o gidiyor. Her hafta iki cenazeye gidiyor ve sürekli olarak aynı asri mezarlıkta ölülerin gömüldüğünü gördükçe şeyin kaygısına düştü: mezar yeri kalmadı ha. Ay bu konuda da gülünmez ama benim çok gülesim geliyor. Eşim bunun kaygısına düştü dedi ki kalmıyor almak lazım. Bir kere de bu kadar çok cenaze bu kadar çok ölümle haşır neşir olunca eşim şey demişti bana annemle babam ölürse, biz onları, ölecek ölünce biz onları köye mi gömeceğiz yoksa buraya mı gömeceğiz? Bak buraya gömeceksek eğer yer kalmıyor ha ayarlamak lazım şimdiden (K-16, Kadın, 38).

Katılımcının aktardığı üzere Kayseri'nin en bilinen mezarlığı olan Asri Mezarlık'ta sürekli yeni mezar yerlerinin açılmasıyla birlikte mezar yeri kalmayacak kaygıları baş göstermeye başlamıştır. Katılımcının eşi de kendi aile üyeleri için yer ayarlamasının gerektiğini düşünmektedir. Çünkü kendisi devamlı olarak mezarlığa gidip geldiği için mezar yerlerinin dolduğunu bilmekte, zamanla mevcut yerlerin de dolacağını düşünmektedir. Bu yüzden bir an önce mezar yeri almak gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü mezar yerlerinin dolmasıyla birlikte mevcut mezarlıkta yer bulamayan aileler mecburen başka mezarlıklara başvuracaktır. Böyle bir durumda ise aile üyelerinin farklı mezarlıklarda bulunması söz konusu olacaktır. İşte bu durumun önüne geçmek için de aile mezarlıkları alınmaktadır.

Zaten mezarlıklar daha eskiden 56 senesinde kurulmuş bizim asri mezarlık. 56 senesinde rahmetli babam hemen oradan Ahmet amcamla beraber üç tane mezar almışlar, üstüne yazdırmışlar, ... aile mezarlığı diye. Mezar öbür dünyanın evi, bu dünyada kirada da olsan önemli değil. Ama şimdi günümüzde adam vefat ediyor, mezarı yok. Hemen başındaki kalabalık derde düşüyor, belediyeden mezar alınıyor. Biri ta İldem'e düşüyor, biri Anbar'a düşüyor, biri başka bir uzak bir yere düşüyor (K-10, Erkek, 61).

Katılımcının aktardığına göre bir aile mezarlığı alınmadığı zaman belediye bu durumda mevcut boş mezarlıklara yönlendirmekte ve bu boş mezarlıklar zamanla değişiklik gösterdiği için aile üyeleri farklı mezarlıklara gömülmektedir. Katılımcı da böyle bir durumun önüne geçmek için kendi ailesinin Asri mezarlık kurulduğunda kendileri için hemen mezar aldığını belirtmiştir. Bu yapılmadığında farklı semtlerin, uzak yerlerin mecburen kabul edildiğini ve böylece ailenin dağıldığını da eklemiştir.

Burada aile mezarlığının önemini bir başka katılımcı da şu şekilde açıklamıştır: *En azından gidince toplu hepsi bir yerde oluyor, hepsine birden okunabiliyor (K-3, Kadın, 60)*. Yani aile üyelerinin bir arada olması toplu ziyaretlere ve toplu okumalara imkân tanıdığı için genellikle aile mezarlıkları tercih edilmektedir.

Aile mezarlıklarını tercih edilme sebepleriyle birlikte ele aldıktan sonra seçilen mezarlar ele almak mümkündür. Burada söz konusu olan sadece mezar yerinin alınması değil mezarın ve mezar taşının özellikleridir. Çeşitli mezar taşlarının ve süslemelerinin devreye girmesiyle beraber mezarlıklar meselesinde yeni bir boyuta geçilmekte ve bundan böyle mezarlığın ihtişamı konuşulmaktadır.

Yani mezar yeri alınır dediğim gibi hatta çok süslü ihtişamlı mezarlar yapılıyor böyle mermerden işte kenarları mermer çevriliyor. Aman işte kuşlar için sadaka taşlara su konması için o tarz şeylere önem veriliyor. Yani mezarın da tabii biraz gariban, daha böyle gösterişsiz mütevazı olması beklenir. O anlamda bir gösterişe de kaçılmıyor değil yani yerin tespit edilmesinden çok bu gösteriş biraz fazla geliyor bana da (K-20, Kadın, 52).

Katılımcının da belirttiği gibi gösterişe kayan bu tür uygulamalar yapılabilmektedir. Mezarlıklar, içerisine girildiğinde zengin ve fakir arasındaki sınıfsal farklılıkların anlaşıldığı ya da “şurada zengin biri yatıyor olmalı” repliğinin çok sık tekrarlandığı mekânlar olmuştur (Sağır, 2017: 276). Böylece burada ikinci ev olan mezar yerleri için asıl amaçtan uzaklaşmakta, gösteriş ön plana çıkmaktadır. Yine de mezarlığın gariban olması beklendiğini söyleyen katılımcı bu tarz gösterişi fazla bulmaktadır.

3.1.3. Vasiyet Yazma

Vasiyet yazma hazırlığına bakıldığında insanın kendisi öldükten sonra yapılmasını istediği yani vasiyet ettiği konular gündeme gelmektedir. Bu konular genellikle fakirlere yardımda bulunma, hayır yapma gibi olarak karşımıza çıkmıştır.

Vasiyetimi yaptım bunu iyi bir yere koydum ama ben bu bileziği bozdurdum, herkese dağıttım yetime, öksüze, ihtiyacı olana verdim vasiyetim bitti. Ha onu da hallettim burada. Birine verip de şuradan dövüş nizam çıkarmasınlar azıcığını verelim de azıcığını harcayalım demesinler. Vasiyeti gönüllerine bırakmam, o benim kabrimin badanası, boyası, cilası (K-4, Kadın, 73).

Vasiyetiyle birlikte ihtiyacı olan insanlara gerekli yardımda bulunan katılımcı bir yandan da vasiyetini ölümünü beklenmeden gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Yani katılımcıya göre vasiyeti başkalarının gönüllerine bırakılmaması gereken önemli bir iştir ve bunu kendisi hayatta iken yapmayı tercih etmiştir. Bu örnek de ölüm öncesi hazırlıklarından vasiyetin önemini göstermektedir. Diğer taraftan yakınlarla ve kişinin kendisi adına yapılan vasiyetler de vardır. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir: *Yani böyle şeyleri kimisini çocuğuna yapar bu vasiyetini insanlar, kimisini işte kapasitesine göre dini eğitim almış insana mesela iki tane hatim indirtir ben öldükten sonra okunması onu vasiyet eder (K-1, Erkek, 65).* Burada görüldüğü üzere vasiyet sadece diğerlerine yönelik değildir ve kişi kendisini de dâhil ederek vasiyet yazabilmektedir. Bunun bir başka örneği ise memlekete gömülme isteğidir. Yani günümüzde kentleşme ve göç gibi olgulardan sonra memleketlerinden uzakta yaşamak zorunda kalan insanlar için böyle bir vasiyet fikri ortaya çıkmış görünmektedir. *Benim annemin vasiyeti var mesela bu konuyla ilgili beni Konya'ya gömün der aman buralarda bırakmayın kızım der (K-16, Kadın, 38).* Bu açıdan kişinin memlekete gömülme isteği de bir vasiyet konusu olabilmekte ve bu tarz vasiyetler de görülmektedir.

Vasiyetlerin içeriklerinin farklı olabileceği gibi uygulamada da farklıların olabileceği görülmüştür. Yani katılımcıların bu konudaki görüşleri dikkate alındığında vasiyet yapanlar kadar yapmayanlar da dikkat çekmektedir. Vasiyet

yazmama da çeşitli sebeplerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. *Vasiyetim işte zaten yani bıraktığım şeyleri çocuklarım kendi arasında eşit şekilde paylaşacaklar, onun bir vasiyetini yapmayı düşünmüyorum (K-17, Kadın, 46).* Katılımcı özelinde kişinin arkasında bıraktığı mal mülke işaret eden bu durumda miras yoluyla paylaşım olacağı için bunun vasiyetini yapmaya gerek görülmemiştir. Yani burada kişi vasiyetini çocukları üzerinden düşünmekte ve bu işin vasiyetle değil de miras paylaşımı yoluyla halledileceğini düşündüğü için vasiyet yazmamıştır. Vasiyet yazmama için bir başka sebep de yine mal mülkle ilgilidir fakat bu defa söz konusu olan bunların yokluğudur. *Arkamda para koymadıysam yakınlarım parasızsa durumum müsait değilse Allah'a sığınırım vasiyet de etmem borcum harcım varsa da yakınım olsa öder. Ben de ölümümü bildiğim için borç yapmam (K-22, Kadın, 64).* Bu açıdan mal mülkün yokluğu da vasiyet yazmamayı açıklamak için bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.4. Ölüm Tefekkürü ve Yaşlılık-Ölüm İlişkisi

Ölüm tefekkürü de tıpkı diğer ölüm öncesi hazırlıklar gibi kişinin ölümü hatırlaması için yapılmaktadır. Burada kişi öncelikle ölümü kabullenerek ölümün gündelik hayatın bir gerçeği olduğunu kabul etmektedir. *İnsanın ölümü her zaman düşünmesi için ölüm tefekküründe bulunması lazım, tefekkür çok önemli. Yani şimdi insan devamlı ölümü tefekkür ettiği zaman insan karşısındaki kişiye de kötülük yapamaz yaşantısını da ona göre yönlendirir yani yönlendirmeye çalışır (K-23, Erkek, 60).* Bu sayede hem gündelik hayatını düzenlerken hem de ölümle iç içe bir hayat sürmek mümkün olmaktadır. *İnna lillahi ve inna ileyhi raciun. Her nefis ölümü tadacaktır. Bu inançla hayatımıza devam etmekteyiz (K-25, Kadın, 51)* diyen katılımcı bu anlayışa örnek gösterilebilmektedir. Bu doğrultuda ölümün kabulüyle gelen ölüm tefekkürü de anlaşılır olmaktadır. Diğer taraftan ölüm tefekkürü için ölüm hali yapıldığını söyleyen katılımcıysa bu ölüm halini şöyle açıklamaktadır:

...takva kişilerde, müritten mürit olan, mürşitlerden olan kişiler ölüm hali tefekkürü mevt diye her gün ders çekilir. Derse başlarken ölüm hali yapılır, ölüm hatırlanması için, oraya gideceğiz muhakkak, Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz diye onu hatırlamak için ölüm haline, rabıtaya girer kişi.

Bu müritse yapar bunu, yoksa mürit olmayan kimse bunu yapmaz (K-10, Erkek, 61).

Ölümü düşünmek olarak kabul edilen tefekkürü mevt belli bir mürşide bağlı olan kişilerce yapılmakta ve böylece ölüm sürekli olarak hatırlanmaktadır. Müritliğe bağlı olarak yapılan bu hal aslında hemen herkes için de ölümün hatırlanmasını sağlasa da müritliğin dışında yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Burada katılımcının ifadesi her ne kadar ölüm tefekkürünü müritliğe bağlasa da aslında ölüm tefekkürü gündelik hayat içerisinde bir cemaate bağlı olmadan da yapılabilmektedir. Şöyle ki nasıl ki ölüm tefekkürü ile ölümün hatırlanmasını sağlanıyorsa gündelik rutinler de buna imkân tanıyabilmektedir. Örneğin kişinin yapıp ettikleri üzerinden kendini hesaba çekmesi ya da sarsıcı olaylar da ölümün hatırlanmasına hizmet edebilmektedir. Bu açıdan ölüm tefekkürünün farklı şekillerde gündeme gelmesi mümkündür. Fakat nihayetinde *yani nefse ölümü hatırlatmaya çalışıyoruz kısacası bu (K-7, Erkek, 60)* diyen katılımcı durumu özetlediği gibi ölümle iç içe bir yaşam anlayışına da işaret etmektedir.

Buraya kadar gündelik hayatta akla ilk gelen ölüm öncesi hazırlıklara bakılmıştır. Bu hazırlıkların her biri belirli özellikler içerdiği gibi hepsinin ortak bir noktası da bulunmaktadır. Araştırma kapsamında görüldüğü üzere bu ortak nokta yaşlılık ve ölüm ilişkisidir. Yani katılımcılara göre bu belirli hazırlıkları yerine getirme durumu yaşlılıkla ilişkilendirilmiş ve yaşlıların yaptığı hazırlıklar olarak görülmüştür. Şöyle ki ölümün ilerleyen yaşlarda geleceğine dair bir fikir vardır. *Ölüm daha çok yaşlanınca gelecek gibi düşünüyor insanlar. Yani kendini daha hazırlamıyor sanki ölüme (K-3, Kadın, 60)*. Böyle olunca da ölüm öncesi hazırlıklar da yaşlılar tarafından gerçekleştirilir olmaktadır. Örneğin bir mezar yeri almak, kefen parası biriktirmek yaş ilerledikçe düşünülecek bir tasarım gibi durmaktadır.

Şimdi bunu yapanlar belli bir yaşın üzerindeki gruplardır. Şimdi genç neslin hiç aklına gelmez ölüm, orta yaş grubu yani bizler de deriz ya beraber çalıştığımız şu arkadaşımız şu arkadaşımız gitti diye. Biz hissediyoruz yani artık sıranın yavaş yavaş bize geldiğini biliyoruz. Ama benim çevremde böyle bir şeyi yapan ya bilmiyorum veya haberim yok. Ben şu anda ben de

yapmadım, ne vasiyetimi yaptım ne kefen parası. Ha eski insanlar yaparlarmış belli bir yaş bu kefen param bu vasiyetimdir, mezar yerini ayarlar. Ama şu anda nesil gittikçe gençleşiyor (K-5, Erkek, 60).

Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere genç nesil ölümü aklına getirmezken yaşlılar ölüm hazırlıklarını yapmaktadır. Çünkü onlar ölümle ilişkilendirilen ve bu doğrultuda adım atması gereken grup olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan yaşlılar çeşitli hazırlıkları hesaba katarak hareket ederken gençler ve orta yaş grubundan farklılaşmaktadır. Bu farklılık gençler ve yaşlılar arasında büyük bir pay olarak karşımıza çıkarken orta yaş grubuyla aynı durum geçerli değildir. Çünkü orta yaş grubu yaş almanın beraberinde getirdiği ölüm fikrinin farkındadır ve sıranın kendisine geldiğini de bilmektedir. Yaşlı kuşak, ölümün geleneksel biçimlerini en yoğun yaşayan kimliksel dışavurumlara sahiptir; orta kuşak ise yarı geleneksel roller yarı modern rollerle ölümü melezleştirmiştir (Sağır, 2017: 135). Bu durumda kendi grubundan insanların kaybıyla da bu fikre alışmaktadır. Fakat diğer taraftan ölüm öncesi hazırlıklara da sıkı sıkıya bağlı olmadığı görülmektedir. Çünkü bu iş yaşlılar tarafından gelenek haline getirilmekte ve uygulanmaktadır. *Mesela mezar yeri, kefen olayı bunların hepsi eğer yaşlıysa hani kendisine mutlaka kefen alınıyor da bir de defin için içine altın, para konuluyor. Mutlaka bizim ihtiyaçlarımız yapardı, mutlaka (K-20, Kadın, 52).* Böylece bu hazırlıkların yaşlılar açısından önemi ortaya çıkarken aynı durum orta ve genç kuşak için geçerli değildir.

Ölüm öncesi hazırlıkların hemen hepsi göz önüne alındığında kiminin süregelen bir şekilde yapıldığı kimisinin yapılmaktan vazgeçildiği görülmüştür. Bu son başlığı da böylesi bir vazgeçişin önüne geçmek için bir fırsat değerlendirmek mümkündür. Çünkü burada söz konusu olan ölüm öncesi hazırlıkların yanı sıra cenaze işlemlerinin yeni nesle aktarılmasıdır. Yani nasıl ki ölüm öncesi hazırlıklar ölümle yaşamı iç içe geçiriyorsa cenaze işlemlerinin öğretilmesi de ölümü yeni neslin gündelik hayatına dâhil etmektedir.

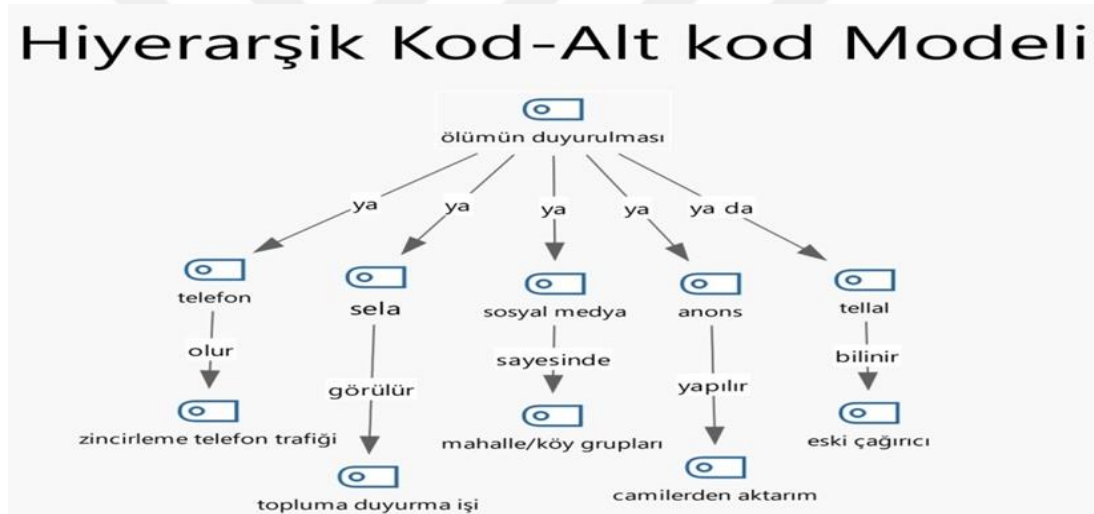
Hatta kendi kardeşine de şey yapmış nasıl desem hani böyle benim elim varmazsa diye hani böyle işte cenaze işlemi için mesela morgdan o kaydı

almak birkaç böyle resmi işlem yapılması gerekiyor ya ölü gömülmeden önce. Onlarla ilgili kardeşini de eğitmiş benim elim varmazsa ben yetişemezsem sen bunları becerebil, yapabil falan diye (K-16, Kadın, 38).

Burada görüldüğü gibi ölümün gündelik hayata etkisine dair yeni bir örnek verilmiştir. Öyle ki kişi ölümle ilgili işlemleri öğrenip hayatına dâhil etmekle kalmamakta, kendi yakınlarını da bu süreç için hazırlama adına çaba göstermektedir. Böylece ölüm hazırlıkları nesiller boyunca aktarılırken, süreklilik de sağlanmış olmaktadır.

3.2. Cenaze İşlemleri

3.2.1. Ölümün Duyurulması

Tablo 2.2: Ölümün duyurulma yolları

Ölümünden önce yapılan hazırlıklardan farklı olarak bir ölüm gerçekleştiğinde ilk önce ölümün duyurulması gerekmektedir. Yani burada ölümün, diğerlerine ilan edilmesi süreci başlamaktadır. Bu konuda zaman içinde farklı yollara başvurulduğu görülmektedir. Fakat burada ilk olarak ölüm, komşulara haber verilerek, yakın çevre gelene kadar komşuların desteği alınmaktadır. *Yani komşuluk bizde cenazede muhakkak ön plandadır. Hemen ilk haber komşuya yapılır, karşıdaki komşuya. Erkekse vefat eden o evin erkekğine hanımına haber verilir, o erkek evine gelir, cenazenin bulunduğu eve (K-1, Erkek, 65).* Böylece cenaze evi ölüm gerçekleştiği ilk andan itibaren yalnız bırakılmamış olur. Katılımcının da ifade ettiği gibi ön planda

olan komşuluğun yardımıyla cenazenin diğer yakınlarla haber edilmesi sağlanır. Şöyle ki burada aile kendi ölüsüyle ilgilenirken komşu, ailenin yakınlarla haber vermektedir. Bunun için de sürecin önemli bir kısmında yer alan komşu ölümün duyurulmasında ilk basamak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde kullanılan ölümün duyurulma yollarından ilki telefondur. Hatta teknolojik gelişmelerin hayatımıza dâhil olmasıyla birlikte en çok kullanılan yol olduğu da söylenebilir. Çünkü telefon sayesinde kısa sürede pek çok kişinin ölüm haberini alması sağlanmaktadır. Bu açıdan da cenaze sürecinde telefonun kullanılmasının işlevsel bir yönü vardır.

Eskiden mesela bir önceki jenerasyon dernekler kuruyormuş şehirlere, bilmem ne köyü güzelleştirme ve yaşatma derneği falan gibi. O derneklere mesela kırk yaşın üstünde, orta yaşın üzerindeki sürekli uğradıkları için ölen kim? Cenaze nerede var? Onun haberini alıyormuş yani. Kimin kızı evleniyormuş, kimin oğlu eşinden boşanmış bu tür her şeyi duyuyorlar. Ama şimdi daha hızlı haberleşme var (K-16, Kadın, 38).

Bir önceki jenerasyon üzerinden örnek veren katılımcının da belirttiği gibi eskiden haberleşmeler için farklı yollara başvurulmaktaydı. Burada görüldüğü üzere dernekler bu tarz haberlerin duyulduğu ve yayıldığı yerlerdi. Fakat bugünün hızlı haberleşme yolları cenaze süreçlerine de dâhil edilerek kullanılmaktadır. Kayseri’ de ise telefonla ölümün duyurulmasında da gözetilen birkaç nokta söz konusudur.

Bu hususlardan ilki telefonla haber ulaştırmanın zincirleme bir ileti şeklinde gerçekleştirilmesidir. Yani bir kişiden alınan bir haberin diğerlerine ulaştırılmasıyla devam eden süreci bir katılımcı Milli Eğitim Bakanlığı sistemine benzeterek şu şekilde ifade etmiştir:

...mesela anne tarafından, diyelim ki annem vefat etti, kime telefon edeceğim, hemen yeğenimi ararım, o anne tarafındaki haber verileceklere o verir. Baba taraflara haber verileceklere babamın tarafından birini ararım yakınımı, eşe dosta haber ver derim. O ona, o ona, o ona telefon zinciri gibi Milli Eğitim’de bir telefon zinciri olayı vardı, üstten en alta doğru, aynı onun gibi en yakın akrabadan en uzağa doğru haber verilir, falanı kaybetmişiz denir (K-1, Erkek, 65).

Böyle bir zincirleme telefon trafiği ile en yakından en uzağa doğru ölüm haberinin iletilmesini sağlanmakta ve böylece de haberin ulaştırılmadığı kimse kalmamaktadır. Burada dikkat çeken husus ilk elden duyulan haberin daha sonra bu yolla hemen herkese ulaştırılmasıdır.

Şimdi bizdeki kültürümüz ölü sahibi çocukları herkesi aramaz, o birkaç kişiye haber verir o etrafına yayar. İş yerinden bir kişiye haber verdin mi o verdiği haberi iş yerine dağıtır. Bir komşusu bütün komşusuna yayar. Mesela yeğenini aradığı zaman yeğeni amcalarına, dayı çocuğuna, teyze çocuklarına yani herkes birbirlerini arar. Ölü sahibi sadece üç beş kişiyi arar gerisini aramaz (K-5, Erkek, 60).

Yani görüldüğü gibi cenaze sahibi ölümün duyurulmasıyla uğraşmamakta, haberi birkaç kişiye verdikten sonra bu birkaç kişi dağıtmaktadır. Aile, akraba, iş gibi çeşitli çevrelerde bir anlamda bir temsilciye ulaştırılan haber bu kişiler tarafından o çevrede zincirleme bir şekilde yayılmaktadır.

Burada bu zincirleme telefon trafiğinin gerçekleştirilmesindeki bir başka sebepse cenaze sahibinin o anki üzüntüsü ile haber iletimiyle uğraşmaması içindir. Yani cenaze sahibi ölünün yanında kalırken ya da cenaze işlemleri için gerekli prosedürleri uygularken bir de haber iletimiyle ilgilenmek zorunda kalmasın diye böylesi bir haberleşme yolu uygulanmaktadır. Bu sayede acılı günlerinde cenaze sahibine yardımcı olunduğu gibi ölümün duyurulması da hızlandırılmış olmaktadır. Bu durumun sağladığı bir başka kolaylık ise farklı illerdeki ya da ülkelerdeki yakınların durumdan bir an önce haberdar olup gelebilmeleridir.

Yani düğünlerde falan mesela artık kart dağıtma kalktı. Aynı şekilde ölüm de zuhur ettiği zaman eşe dosta telefon açılıyor duyuruluyor. Tabii onların daha yakınları hemen geliyor. Uzaktakiler de eğer ki çabuk gelme imkânı olursa yarına eğer uzaktaki eş dost gelecekse oğlu, kızı veyahut da daha yakın böyle kardeşi gelecekse morga koyularak orada bekletilip ondan sonra o kişiler de toplandıktan sonra cenazeye kadar onlar da yetişmiş oluyor (K-23, Erkek, 60).

Görüldüğü gibi haberin ulaştırılmasının ardından hemen gelebilme imkânı olacaklar için cenazenin bekletilmesi söz konusudur. Eskiye nazaran daha hızlı haber

verildiğinde daha hızlı bir şekilde ulaşım da sağlanacağı için belli bir süre cenaze bekletilebilmektedir. Daha önceden haberin duyurulmasının daha zor olmasıyla ve bu nedenden ötürü dönüşlerin de gecikmesiyle böyle bir durumun pek mümkün olmadığı söylenebilmektedir. Bu açıdan da hızlı haberleşmenin önemi açığa çıkmaktadır. Bir başka katılımcı da bu haberleşme sistemini bir benzetme kullanarak *zincirleme, suya düşen bir damlanın yayıldığı gibi (K-5, Erkek, 60)* diyerek ifade etmiştir. Bu benzetmede de tek bir telefonla yayılan ve giderek genişleyen bir yelpazenin söz konusu edilmesiyle durumun anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

Telefonla ölümün duyurulmasının yanı sıra bir başka seçenek de yine teknolojinin sağladığı imkânlardan olan sosyal medyaların kullanılmasıdır. Sosyal medya üzerinden ölümün duyurulması son dönemlerde kullanılan bir uygulamadır. Burada çeşitli sosyal medya uygulamaları kullanılarak ölüm haberini anında duyurmak mümkün olmaktadır. *...artık sosyal medyada da şimdi şey grupları var mahalle grupları köy grupları oraya yazılarak duyuruluyor bildiğim kadarıyla (K-18, Erkek, 52)* diyen bir katılımcı sosyal medyalarda yer alan grup örneklerine yer vererek buralardan haber alındığını aktarmıştır. *Duruma koyuyorlar mesela, oradan herkes görüyor. İşte gruplar oluşmuş, sosyal medya grupları, oradan duyuruluyor (K-1, Erkek, 65)* diyen katılımcı da bu gruplar sayesinde bu sayede hiç haberi olmayan ölümleri de duyduğunu eklemektedir. Bu sayede ölümün duyulmaması gibi bir durumun da önüne geçildiğini söylemek mümkündür.

Telefon ve sosyal medya dışında ölümü duyurma yollarından bir başkası da camilerden yapılan anonslardır. Burada sadece en yakınlarla değil de daha geniş bir çevreye haberin ulaştırılması için cami anonsları yapılmaktadır. *Yani eskiden mesela bir cenaze olduğu zaman, daha küçük topluluklar halinde yaşadığımız için şehirlerde, belediyeden, camilerden anons edilirdi (K-16, Kadın, 38)*. Bu anonslar sayesinde de hemen herkesin ölümden haberi olurdu. Yapılan bu anonsların ölümün duyurulmasının en eski şekillerinden olduğu söylenebilir. Çünkü zamanla ortaya çıkan teknolojik gelişmelerle birlikte anonsların daha geri planda kaldığını görülmektedir.

Bilinen bir başka duyurma şekli de sela yoluyla ölümün duyurulmasıdır. Selalar en bilinen ve en çok kullanılan ölüm duyurma yoludur. Ayrıca teknolojik

gelişmelerle selalara eklenilen başka duyurulma yolları olsa da selalardan bugün de vazgeçilmediği söylemek gerekir. *Cenaze vuku bulduğu zaman ilk etap bizim Kayseri’imizde ilk iş, akşam vuku bulduysa akşam, gündüz vuku bulduysa gündüz ilk önce bizim vazgeçilmezimiz camiye gidilir, cami görevlisinden sela vermesi, topluma duyurması istenir (K-2, Erkek, 55)*. Yani selalar topluma duyurmada ilk iş olarak görülmektedir. Küçük yerlerde salâyı duyan kimse, birinin öldüğünü anlayarak, ölenin kimliğini soruşturur (Örnek, 2017: 42). Çünkü bu selalar sayesinde bir ölüm gerçekleştiği ilan edilmiş olmaktadır.

Selanın arkasından verilen bilgilerle ise ölünün kim olduğu da öğrenilmektedir. *Hoca seladan sonra ismini mutlaka söyler. İsmi, lakabını veya işte kimin kızı, geliniyse bir şekilde onu tanıtacak bir titri yani orada mutlaka söylenirdi (K-20, Kadın, 52)*. Bu şekilde ölenin kimliğiyle birlikte duyurulması sağlanır. Bu bilgilerin devamında ise cenazenin nereden ve ne zaman kaldırılacağı duyurulur. *Hemen bu arada büyüklerle bir konuşulur istişare edilir ne zamana diyelim Camikebir’den kaldıracağız. Camide söylenir, işte rahmetlinin adı soyadı söylenir, öğlen namazına Camikebir’den kalkacak, cenaze Camikebir’de diye (K-10, Erkek, 61)*. Böylelikle cenazeye ilgili gerekli tüm bilgilerle birlikte sela verilir. *Selanın verilmesindeki amaç da toplumun duyması (K-2, Erkek, 55)* diye ifade eden katılımcı da bu doğrultuda selanın toplumsallığına vurgu yapmaktadır. Selanın bu yönünü gösteren bir başka örneği de bir diğer katılımcı şöyle anlatmıştır:

Her gün camiye giderdi babam mesela, bugün sabahtan gelmedi, o gelmediyse ya hasta ya öldü gibi bir zihniyet vardı. Hemen eve gelirdi bir arkadaşı, Abdullah Bey gelmedi camiye, hasta denir veya öldüyse camiye giden birine haber verilirdi hemen karşı komşuya o camide hocaya söyler sela verilirdi (K-1, Erkek, 65).

Görüldüğü gibi cami cemaatine dâhil olan kişinin yokluğu onunla ilgili hastalık veya ölümü akla getirmektedir. Bu zihniyete göre de ölümün gerçekleştiğini öğrenen kişi bu defa sela haberi için camiye gitmektedir. Yani hocaya ölüm haberini vererek onun da sela yoluyla topluma iletmesini sağlanmaktadır.

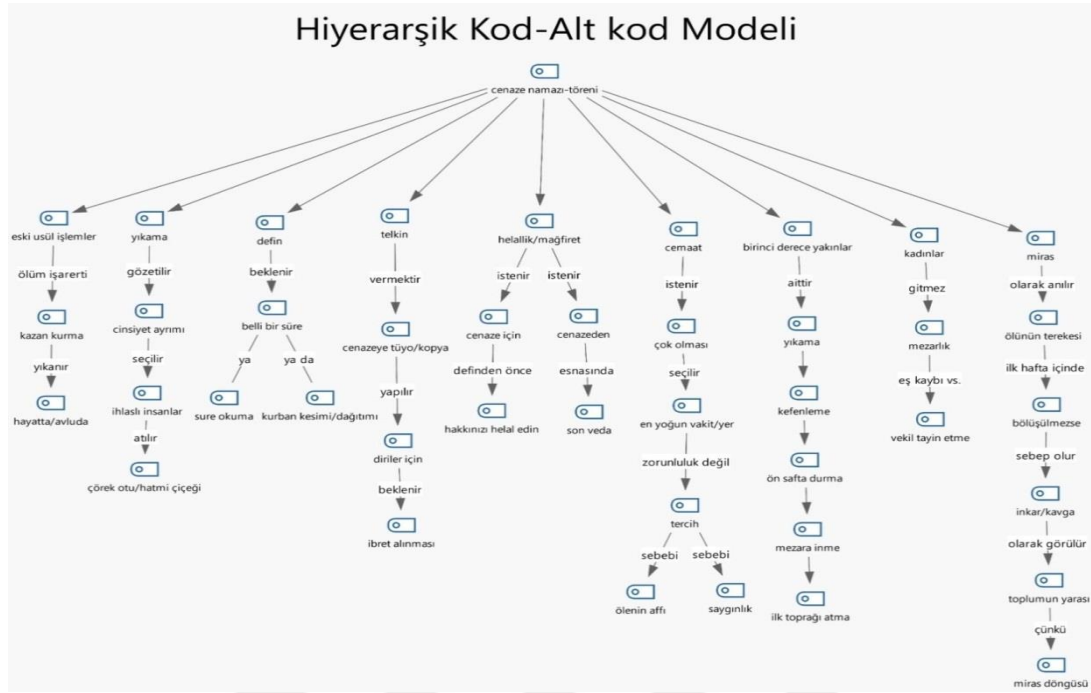
Teknolojik uygulamalar öncesi bir başka duyurma şekli ise tellal olarak bilinen çağırıcılardır. *Tellallar ölümün duyurulmasıyla görevli kişilerdir ve belli bir*

konumda hemen herkesin gerçekleşen ölümü duyacağı zamana kadar cenazenin adı, soyadı, lakabı gibi bilinen özelliklerini söyleyerek ölümü duyurmaktadırlar.

Eskiden şey yaparlardı benim bildiğim ben çarşıda çalışırken tellallar vardır, onlara üç beş kuruş para verirlerdi. Camikebir'in oradan gelir çarşıda pazarda o köşede bir bağıırır, o çarşıdaki esnafın haberi olması için. Çoğu Kayseri insanının orada dükkânı olduğu için eşraftan biri de öldüğü zaman genelde zaten öyle yaparlardı eşraftan biri öldüğünde. O çağırır işte ismini söyler falan kişi ölmüş duyurur, üç beş adım gider orada çağırır. Çarşının içinde dolaşır o şekilde haber verirdi eskiden (K-19, Erkek, 52).

Katılımcının aktardığı gibi belli bir ücret karşılığında yapılan tellallık eskiden bilinen ve kullanılan bir uygulamadır. Yani tellallar bu işi görev bilerek yapmakta ve buradan bir kazanç elde etmektedir. Çünkü onlar herkesin yapamadığı bu işle görevli kişilerdir. Çarşılar da daha canlı mekânlar oldukları için ölüm haberinin orada duyurulması demek herkesin duyması gibi görülmektedir. Bu açıdan tellallar sayesinde çarşıda haberin yayılması sağlanmaktadır. Eskiden kasaba ve köylerde haber için tellallar çıkarıldığı gibi, özel habercilerin kullanıldığı da görülmüyordu. Giderek bu tür haberleşmenin, özellikle tellal çıkartmanın azaldığını söyleyebiliriz (Örnek, 1971: 41). Hatta tamamen ortadan kalktığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Fakat zamanında kullanılan bir yol olduğu için burada kısaca bahsedilmiştir.

3.2.2. Cenaze Namazı-Töreni

Tablo 2.3: Cenaze namazı ve törenine ait bileşenler

Cenaze töreni esnasında yapılan uygulamalar zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Yani özellikle cenazenin defne hazırlanmasında yapılan yıkama, kefenleme işlemleri bugün artık belediye hizmetleri tarafından karşılanmaktadır. Fakat belediye hizmetleri her ne kadar kullanılsa da eski usul işlemler herkesin aklındadır. Yani cenaze törenleri üzerinde konuşurken eski usul işlemlere de değinmek gerekmektedir.

Bu işlemler söz konusu olduğunda akla ilk gelen evlerin önüne kurulan kazanlardır. Bu kazanlar cenazenin yıkanması için hazırlanacak suların kaynatılması için kurulmaktadır. *O cenazenin kapının önünde suyun kaynaması, kapının önünde su kaynadı mı mesela gelen geçen herkes yoldan geçen bile o eve baş sağlığı verir, taziyede bulunurdu burada cenaze var diye, bilinirdi çünkü kapıda su kaynıyor (K-10, Erkek, 61).* Bu açıdan aslında kapıda kazanın kurulması, suyun kaynaması cenazenin göstergesi olarak görülmektedir. Bu doğrultuda da kazanın görülmesiyle eş, dost ve hatta yoldan geçenler de o evde bir cenaze olduğunu anlayarak baş sağlığı dilemektedir. *Kazanda suyu ısıtırken de gilamadayla ısıtılması özelliği vardı, gilamadayla ısıtılırdı. Yani ağaçları, asmayı budadığımız gilamadayla ısıtılırdı. Evde yıkanırdı, hatta falan dışarıda öldü, dışarıda yıkandı evine gelmedi gibi bir adet*

vardı. Evine muhakkak cenaze getirilir helallik alınacak denirdi (K-1, Erkek, 65). Özel yakacaklarla hazırlanan kazanlardaki sularla evlerde yıkanan cenazenin eğer dışarıda öldüyse de evine getirildiği anlaşılmaktadır. Bu yapılmadığı müddetçe bu durum insanlar tarafından konuşulmaya açılmaktadır. Yani cenazenin evde yıkanıp evden gönderilmesi tercih edilmektedir. Böylece cenazenin hazırlıkları evde yapılarak mezarlığa götürülmektedir. Bu esnada da bu işlemlere yardım eden, fakir fukara gözetilerek onlara da yardım edilmektedir. Götürüp getiren biraz gariban kılıklı insanlar olurdu onlara üç beş kuruş para bahşiş verilirdi ama o şekilde olurdu (K-6, Erkek, 60). Tüm bu işlemlerden sonra cenaze define hazır hale gelirdi.

Eski usul işlemlerinden ayrı olarak bugün cenaze töreni esnasında gerçekleştirilen ilk uygulama cenazenin yıkanması işlemidir. Bu işlemde gözetilen husus cinsiyetler arası bir ayrıma işaret etmektedir. Yani cenazenin cinsiyetine göre yıkayıcılar belirlenmektedir. Genellikle yıkama sırasında az kimse bulunmaktadır. Kadınları kadın, erkekleri erkek yıkayıcılar yıkarlar. Kadının yıkandığı yere erkek, erkeğin yıkandığı yere kadın girmez (Örnek, 1971: 49). Böyle bir ayrımla yıkama işlemi gerçekleştirilirken *yine böyle ihlasına güvendiği kim varsa yakınlarında onlar yardımcı olur (K-8, Kadın, 30)* diyen katılımcıysa cinsiyet ayrımına eşlik eden ihlas üzerinde durmuştur. Bu durumsa cenaze işlemleri sırasında dini hassasiyetlerin de göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Ayrıca yıkama suyuna da hacdan getirilen kokular ve sevap olduğu düşüncesiyle çörek otu, hatmi çiçeği gibi şeyler atılmaktadır. Böylelikle yıkama işlemi gerçekleştirilirken dönemsel bir değişikliğine de işaret edildiği görülmektedir.

Yıkama olayı eskiden her caminin gasil hanesi vardı, orada o gasil hanede caminin görevlisi o cenazeyi yıkardı. Kefenlenmesi, yıkanması hepsi orada olurdu ama şimdi tamamen hastanelere ve mezarlıktaki gasil haneye alındı. O gasil hanede yıkanıp orada yıkayan hocalar, hazır belediye tarafından görevli hocalar var, onlar yıkarlar camiye gelir namazı kılınır, oradan da defin işlemine geçilir (K-2, Erkek,55).

Büyük kentlerde yıkama işi mezarlıkların gasil hanelerinde yapılmaktadır. Daha önceden belediye cenaze işleri müdürlüğüne ödenen belli bir para karşılığında yıkama işiyle görevli kimseler ölüyü yıkarlar. Çoğu küçük kentlerde, ilçelerde ve

köylerde bu iş ücret karşılığında yapıldığı gibi “sevabına” da yapılır (Örnek, 1971: 49). Yani yıkama işleminde camilerden hastane ve mezarlıklara doğru bir kayma olmuş ve bu işlemler artık tamamen oralarda yapılır olmuştur. Bu doğrultuda da görevli hocalar tarafından yıkanan cenaze hastanede ya da mezarlıkta defne hazır hale getirilmektedir.

Defin işlemi de cenaze esnasında gerçekleştirilen işlemlerden biridir ve Kayseri’de bu işlemi erkekler yerine getirmektedir. Çünkü Kayseri adetlerinde cenaze işlemleri erkekler tarafından gerçekleştirilmekte, kadınlar bu süreci evde geçirmektedir. Bu açıdan da cenazenin defni erkek katılımcılar tarafından aktarılmakta, kadın katılımcıların da şahitliklerine dayanmaktadır.

Defin bütün gün yani sürebiliyor. İşte geliyorsun öğlene kadar bekliyorsun, defin için öğlen namazı kılıyorsun, sonra kabristana gidiliyor. O defin sürüyor geri dönüp baş sağlığı töreni derken yani tam bir gün veriliyor ve hiç kimse bundan gocunmuyor yani bir görev çünkü. Kutsal da sayılıyor sevap da sayılıyor o yüzden yapılıyor (K-20, Kadın, 52).

Katılımcının da belirttiği gibi defin ve defni takip eden işlemler için yaklaşık olarak bir günün ayrıldığı söylenebilir. Çünkü defin kendisinden önceki namazla ve sonrasındaki baş sağlığıyla ilişkilendirildiği için bunların hepsi bir bütün olarak görülmektedir. Fakat bu işlemler ne kadar sürerse sürsün hiç kimsenin bundan gocunmamasını katılımcı bu görev bilinci ve sevaba bağlamaktadır. Yani insanlar bir görev bilinciyle duruma yaklaşarak gerekli işlemleri yerine getirdiği için herhangi bir gocunma söz konusu olmamaktadır. Buna ilaveten işin sevap boyutu da düşünüldüğünde gocunma vb. durumlar tamamen ortadan kalkmaktadır. Defin süreci bu şekilde ele alınabildiği gibi yalnızca defne odaklanarak ise şu şekilde izah edilebilir:

Defninde mecburen inancımız gereği orada muhakkak imam bulundurulur, belli sureler vardır Yasin-i şerif gibi, kısa süreler gibi o surelerin okunması adettendir. Efendimiz aleyhissalatu vesselamın uygulamasında der ki bir cenazenin defninde mezarlıkta en az bir Bakara suresi okuyacak kadar, Bakara suresi de aşağı yukarı üç buçuk cüzdür yani altmış yetmiş sayfa kadardır. Ya bir Bakara suresi okunacak kadar bekleyin

veyahut da bir devenin kurban edilip yedi hisseye bölüneceği zaman kadar kabrin başında bekleyin der efendimiz. Cenazeyi, vefat eden kişiyi hemen başını, mezarı terk etmeyin hadisine dayanarak bizler de orada beklerken boşu boşuna beklenmesin, insanlar dünyalık ne konuşmasınlar diye Kuran okuruz, Yasin-i şerif ve defnin uzamasına göre akabinde Tebareke ve kısa sureler dediğimiz İhlas suresi, felak ve nas ve Fatiha suresi ile bitiririz. Bu surede aşağı yukarı bir yirmi, yirmi beş dakika yarım saat gibi bir zaman alır. O araya da defin gerçekleşmiş olur, mezar kapanmış olur (K-2, Erkek, 55).

Katılımcının belirttiği gibi defin sürecinde mezarlık belli bir süre terk edilmemelidir. Bu süre farzında kısa sürelerin okunması adettir ve bu âdete uyarak belli surelerin okunmasına kadar mezar başında beklenilir. Böylelikle hem bir adet yerine getirilirken hem de cenazenin hayrı için okumalar yapılmaktadır. Bu sürenin belirlenmesi için bir başka seçenek de kurban süresi kadar beklenebilmesidir. Burada da kurbanın kesilip, pay edileceği süre kadar beklemek gerektiği ifade edilmektedir. Yine bu süre de okumalarla geçirilerek yarım saat kadar bir vakitte işlem tamamlanmaktadır.

Burada cenazenin defnedilmesiyle beraber cenazeye verilen telkin meselesi gündeme gelmektedir. Telkin, *cenazeye tüyo ya da kopya vermek* olarak anılmaktadır. Çünkü cenaze için gelecek olan sorgu meleklerinin yanında cenazeye yardım etme amacını taşımaktadır. Bu açıdan da böyle anılarak kullanılagelmiştir. Burada kopyayı verecek kişiden verilecek kopyaya kadar çeşitli ayrıntılar mevcuttur. Bir katılımcının detaylı anlatımıyla telkin işleminin nasıl gerçekleştirildiğine bakılabilir:

Yani efendimizden gelen hadislere dayanarak ölen kişiye mezarda görevli melaikelerin soracakları sorulara cevap, dışarıdan kopya vermek gibidir. Filan oğlu, filan kızı neyse annesinin ismi hitap edilir, anne kesin olduğu için anne ile hitap edilir, babanın ismi anılmaz. Ölen kişi annesinin ismi ile hitap edilerek denir ki işte şimdi melaikeler sana biz ayrılıyor, sana görevli melaikeler kabir suali sormak için gelecekler. Onlar geldiğinde soracakları soru şudur: men rabbuke? Rabbin kimdir? Diyecekler rabbim

Allah de, peygamberin kimdir diyecekler peygamberim Hz. Muhammed Mustafa de. Kiblen neresi diye soracaklar kiblem Kâbe de. Müminler neyindir senin neyin olur diye soracaklar müminler kardeşimdir de. Diye dışarıdan bu sorulacak olan suallere cevap mahiyetinde hem diriye asıl orada hem de ölüye hitap edilir. Diriler de bunu dinlesinler, bundan bir ibret alsınlar. Çünkü bir gün o mezarın içine giren kişi gibi kendisi de girecek, kendisine de o suallerin sorulacağı hatırlatılarak telkin olayı hoca tarafından, görevli oraya giden arkadaş hoca tarafından bu telkini de yaptıktan sonra mezarlıktan ayrılır cemaat (K-2, Erkek, 55).

Katılımcının ifadelerine bakıldığında ilk olarak dikkati çeken kısım telkin işleminde cenazenin ana soyu üzerinden ele alınmasıdır. Yani burada kişi ata soylu olarak anılmamakta, babanın adı geçmemektedir. Bu durumu da annenin kesinliği üzerinden açıklayan katılımcı cenazeye sorulacak soruların örneklerine geçerek devam etmektedir. Cenazeye bu en temel dini soruların cevapları için yardım eden görevli hoca aslında bu işlemi diriler için de yapmaktadır. Şöyle ki cenazeye yardım amaçlı sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplar ibretlik olarak görülmekte ve bu ibretten dirilerin de faydalanması düşünülmektedir. Çünkü bugünün dirisi yarının ölüsü olabileceği için bu telkin dirilere de yapılmakta ve diriler için bir anlamda bu işlem prova edilmektedir. Bu açıdan da insani duyguları uyandıran bir durum olarak telkin cenaze yakınlarını da etkilemektedir. Bu duygulanmayı yaşayan bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Ama kabristana varıp da telkin getirdiğinde duygulanıyorum kimin olursa olsun niye? Çünkü hocalarımız der ki orada telkini cenazeye yani mevtaya değil sağ olan kişilere söylenmesi gerekiyor diye. Yani orada rabbim kim? Dinin nedir? Kitabın hangisidir? Peygamberin kimdir? Diye soruları sen yaşantında bunları yaşamaman gerekir diye bunları uygulaman gerekir diye sen yaşantında hayattayken bunları öğren diye bize oradan telkin getiriyorlar. O yüzden de duygulanıyorum. Oraya vakti geldiğinde ya rabbi bizleri de böyle söyleyerek çene kapamayı nasip et diye duygulanıyoruz o şekilde de orada onu yapıyoruz yani orada duygulanma oluyor biraz (K-9, Erkek, 63).

Telkinin dirilerini nasıl etkilediğinin bir örneği olarak katılımcının ifadeleri önemli görünmektedir. Çünkü katılımcı telkinde yer alan soru ve cevaplardan hayattayken ders alınması gerektiğine işaret etmektedir. Yani bu derslerin henüz yaşıyorken anlaşılmasını ve uygulanmasını önermektedir. Diğer taraftan bir gün ölüm geldiğinde de aynı derslerin verilebilmesini isterken bir duygulanmanın olduğunu belirtmektedir.

Cenaze törenlerinin en önemli yönlerinden biri cemaatle yapılan bir etkinlik olmasıdır. Yani cenaze törenleri için cemaatin olmazsa olmaz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum halk arasında da oldukça gözetilmekte ve hatta cenaze törenleri de bu hususu dikkate alarak planlanmaktadır. Şöyle ki şehrin farklı bölgelerinde ve camilerinde cenaze kaldırılabilir. Fakat çoğunlukla cemaatin çok olacağı cami ve vakitler tercih edilmektedir. *...cenazenin ilk camiye götürülürken bulunduğu vilayetin en büyük camisi nereyse oraya götürülür. Cenaze namazında kişi ne kadar çok olursa cenaze için o kadar iyi olur, sevabına nail olmak için (K-10, Erkek, 61).* Daha sonra cemaatin çok olması için seçilen en büyük camide aynı sebeple en uygun vakti seçilir.

Dediğim gibi akşam namazdan sonra akşam vakti girdikten sonra cenazenin gömülmemesi gibi bir adet var bizde. Gündüz saatlerinde özellikle öğlen veya ikindi namazına müteakip denk getirilir biraz cemaati çok olsun diye. Şöyle bir inanış var cemaat ne kadar çok olursa ölen kişinin o kadar çok cennete gideceği inanışı vardır (K-18, Erkek, 52).

Katılımcının ifade ettiği gibi adet olduğu üzere akşam namazından sonra gerçekleşen ölümlerde bile defin işlemi ertesi güne bırakılarak cenaze bekletilir. Burada asıl amaç akşam, yatsı ve sabah vakitlerinden sonra cemaatin çok olmayacağı düşüncesiyle gündüz vakitlerinde cenazenin kaldırılmasıdır. Çünkü cemaatin çokluğuyla ölen kişinin günahlarının affolunacağı, cennete gideceği gibi inanışlar vardır. Bu doğrultuda da cemaatin en yoğun olduğu vakitler olarak öğle ve ikindi namazlarından sonra cenazenin kaldırılması tercih edilmektedir. Cenaze töreninde cemaatin Kayseri insanı için özel bir önem ifade ettiğini bir katılımcı da şu şekilde açıklamıştır: *Kayseri’de cenazeye çok toplanılınca hani o içine sınıyor insanımızın. Hâlbuki mesela cenazede üç kişi varsa yeterli denir dinen ama burada biraz abartılır*

o. İşlerden çıkılır duyar duymaz hemen izin alınır cenazeye yetişmek için mutlaka hani zaman varsa yetişebilecekse (K-20, Kadın, 52). Yani burada cemaat törenin tam anlamıyla yerine getirilmiş olması için bir etken olarak görülmektedir. Çünkü aslında cenaze törenindeki cemaatin çokluğunu ölünün geride kalanları açısından sembolik bir gösterge olarak okumak mümkündür. Şöyle ki bir cenaze töreninin kalabalığı doğrudan cenaze sahibinin statüsüne işaret etmektedir. Yani cenaze sahibinin statüsü törene katılımları arttırırken aynı zamanda cenaze sahibinin itibarını da yükseltmektedir. Bu açıdan cenaze sahibinin sosyal çevresi cemaatin ve itibarın artışı beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan katılımcının da ifade ettiği gibi cenazenin duyulmasıyla iş güç bir yana bırakılarak bir an önce törene yetişmek için çaba gösterilir. Bu durum ise cenaze töreninin toplumsallığına yapılan bir vurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü aslında cenaze namazı farzı kifaye olan bir ibadet olduğu için törene katılacak bir miktar kişi bu işi yerine getirebilmektedir. Bu açıdan burada cemaatin çokluğu bir zorunluluk teşkil etmemektedir. Yani bu durum bir zorunluluk değil tercihtir. Fakat bahsi geçen inanışlar ve toplumsal sorumluluklarla beraber gözetilen bir husus olarak görülmektedir. Ayrıca cemaatin çokluğu ölen kişinin bu dünyada sevilen ve sayılan bir insan olduğunu düşündürdüğü için de önemsenmektedir. *Bir kere mesela eskiden derlerdi ki işte bir insanın cenazesi ne kadar kalabalıksa ne kadar seviliyormuş (K-16, Kadın, 38).* Bu durum da cemaatin çokluğunun çeşitli açılardan değerlendirilmeye açık olduğunu göstermektedir.

Bu çeşitli açılardan bir diğeri de yine törenin toplumsallığına bağlı olarak açıklanabilecek katılmamanın ayıplanmasıyla ilgilidir. Yani bu defa katılımla açıklanmayan durum katılmamanın neden olacağı sorunlarla açıklanmaktadır. *Mutlaka namazın kalabalık olması beklenir. Konu komşu işte yakını en yakını gelebilen herkes biraz yani gelmezsem ayıp olur gibi bakılıyor sanki. Ben öyle görüyorum yani gelmezsem ayıp olur (K-20, Kadın, 52).* Görüldüğü gibi ayıplanma durumu da cemaatin çokluğu için bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü törene katılmamak ayıplanacağı için hemen herkes gitmeye çalışmakta ve bu durumda da cemaat çoğalmaktadır.

Burada cemaatin çokluğuna dikkat edildiği gibi cenazenin hangi camiden kaldırılacağı da önemli bir konu olarak görülmektedir. Bu bağlamda cenaze namazlarının kılındığı camiler, ölen kişinin sosyal sınıfını, statüsünü ve dünya görüşünü yansıtırken, sanatçılar, sağcılar, solcular, tarikatçılar, devlet erkânı ve şehitler hep ayrı ayrı camilerde farklı törenlerle son yolculuklarına uğurlanmaktadır (Sağır, 2012: 909). Bu açıdan Kayseri’de de yerli halkın cenazesi Camikebir Cami’sinden kaldırılmakta ve Asri Mezarlığa defnedilmektedir. Yerli halk dışındakiler ise Hunat Cami’sinden kaldırılırken diğer mezarlıklara defnedilmektedir. Burada Camikebir Cami ve Asri Mezarlık merkezi ve yerel olanı temsil ederken Hunat Cami ve diğer camiler çevreyi temsil etmektedir. Bu açıdan Kayseri’nin yerli halkı merkez olarak görülebilirken göçlerle vb. ile Kayseri’ye gelenleri ise çevre olarak ele almak mümkündür. *Ama buna bir devletçe veya halkça adam misal olarak Elmalı’da ... yengenin bir akrabası vefat etse getirse Camikebir’e koysa buraya niye koyuyorsun diyen yok (K-10, Erkek, 61)*. Bu yüzden bu durumun yerleşmiş, eski adetlerce süregelen bir ayırım olduğunu ifade edilebilir.

Cenaze törenini oluşturan uygulamalardan bir diğeri de helallik ya da mağfiret talebidir. Bu talep iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi cenaze için istenen helallik talebidir. Yani cenaze töreni esnasında cemaatin cenazeye haklarını helal etmesi istenir ve bu helallik isteme üç kez tekrarlanır. *İşte hoca efendi başına geçiyor diyor ki hatun kişinin defnine başlıyoruz, siz bundan razı mısınız? Razıyız. Hakkınızı helal ediyor musunuz? Ediyoruz, hakkımız helal olsun, hakkımız helal olsun, üç kere söylendi bu (K-4, Kadın, 73)*. Burada cenazeye haklarını helal edenlerin sayısını ne kadar çok olursa o kadar iyi olacağı düşünülmektedir. *On kişinin hakkını helal etmesi nerede yüz kişinin iki yüz kişinin hakkını helal etmesi nerede? (K-10, Erkek, 61)* diyen katılımcı da bu durumun önemine işaret etmektedir. Bu açıdan cenaze törenlerinde cemaatin önemi bir kez daha ortaya konmaktadır. Bunun dışında cenaze için mağfiret talepleri cenazenin mezarlığa kadar taşındığı süreçte de yapılmaktadır. *İşte bu arada da herkes mesela o işi daha iyi bilenler yürüdükçe mağfiret talep eyleyin der. Allah rahmet eyleye, hemen cemaat cenazenin arkasında gidenler Allah rahmet eylesin der. İşte biraz daha gidilir başka biri seslenir mağfiret talep eyleyin*

diye (K-10, Erkek, 61). Bu şekilde cenaze için hem cenaze namazında hem de defnedilene kadar helallik ve mağfiret taleplerinde bulunulur.

Helallik ya da mağfiret talebinin ikinci şekli ise vedalaşmalar sırasında görülmektedir. Cenaze ile son vedaya dayanan bu helalleşme definden önceki esnada gerçekleştirilir. Yakınlar son kez cenazelerini görmekte ve onlardan helallik dilemektedir.

Gasıl hane denir cenazenin yıkandığı yere ya orada ya da böyle cenaze kefenlenmeden önce son haline gelmeden önce en yakınları girer. Mesela bir babaysa bir anneyse vefat eden evlatları, torunları tabii ki o sırayı bozmayacak şekilde onlar girerler, ellerini öperler cenazenin elini öperler ve helallik isterler ondan (K-8, Kadın, 30).

Görüldüğü gibi son veda kefenlenmeden gerçekleştirilmekte ve sadece helallik istemeyi içermemektedir. Burada bir de cenazenin elini öpme durumu söz konusudur. Bir başka katılımcı da sadece el öpmeyi içeren son vedasını şu şekilde aktarmıştır: *...benim hatırladığım tam kefenlenmesi bitmeden evlatları başına toplanıp ellerini öperlerdi cesedin biz babaannemin yüzünü öpmüştük, buz gibiydi ama öpmüştük (K-20, Kadın, 52).* Böylece hem el öpmeyle hem de helalleşmeyle veya sadece birinin gerçekleştirilmesiyle birlikte vedalaşma gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Cenaze işlemleri söz konusu olduğunda bu işlemlerin gerçekleştirilmesinde ilk akla gelen kişiler birinci dereceden yakınlardır. Yani birinci dereceden yakınlar cenaze sürecinde çeşitli işlemlerle özel olarak ilgilenmektedir. Bu işlemler ise genellikle en temel işlemler olarak gördüğümüz cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve mezarlıkla ilgili olan işlemlerdir. *Cenazeyle ilgili yıkanması, kefenlenmesi, defnedilmesi, mezarın açılması o birinci derecede yakınlarına aittir. Onlar kim yıkayacaksa onu ayarlayacak, nerede yıkanacaksa onu ayarlayacak, yıkandıktan sonra işte kefeni alınacak, kefenlenecek (K-2, Erkek, 55).* Bunlar birinci dereceden yakınların yapması gereken temel işlemler olduğu gibi cenaze namazında da birinci dereceden yakınlar özel görevler bulunmaktadır. *Cenaze namazında birinci ve ikinci derece yakınlar düşen görevler genellikle başta dururlar, cenazenin ön saflarda dururlar. Ondan sonra cenazeyi taşıırken yardım ederler evet ilk toprağı atarlar*

atmak isterlerse tabii evlatları büyükleri atar toprağını yardım eder atmalarına (K-25, Kadın, 51). Tüm bunlar birinci dereceden yakınların yapması gereken işlemler olarak görülmektedir. Fakat burada bahsedilen birinci dereceden yakınlar zaman zaman ikinci dereceden yakınları da içerebilmektedir. Yani ikinci dereceden yakınların da birinci dereceden yakınların yaptığı işlemleri yapması mümkündür. Bu durumun temelde iki nedeni olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan ilki kan bağı dışında gelişen ve birinci derece olarak görülebilecek yakınlıktır. *Kendi aslında oğlu falan yapıyor da eğer ikinci dereceden daha yakınlar varsa onlar da yardım eder. ...Kim yardım etmek isterse, yani ikinci derece oluyor kendi çocuğu gibi yakın oluyor o da yardım ediyor yani (K-17, Kadın, 46).* Bu açıdan derece farkı gözetmeksizin birinci dereceden yakınların da bu işlemleri üstlendiği söylenebilir. Diğer taraftan birinci derece yakınların cenazenin yanında bulunamama/uzakta olma gibi nedenlerle yapmadığı veya yapamadığı işlemlerde de ikinci dereceden yakınlar da duruma müdahil olmaktadır. Fakat bu durum birinci dereceden yakınlar açısından istenmeyen bir durum olarak görülmektedir. Çünkü bu işlemler birinci derece yakınlarla aittir ve onlar da bunu görev bilmektedirler. Bu açıdan kendisi evde yokken vefat eden kaynanasına komşusunun bu işlemleri yaptığını duyan birinci dereceden bir yakının üzüntüsüne şahit olan bir katılımcı yaşadığı olayı şu şekilde aktarmıştır:

Dövüne dövüne giriyor evden, evin hanımı kaynanan öldüğü bütün emeklerimi elime verdin anne diyerek ağlamış ben sana yedi yıl ipekler gibi baktım da çeneni eller çekti, komşular çekti diye. O kadar kıymetli bir görev ki o. Bütün emeklerimi elime verdin ben seni uğurlayacaktım, ben seni işte yatağına alacaktım yani acıyla yapıyor bunu. Bu tarz şeyler var mesela aileye düşen (K-20, Kadın, 52).

Burada görüldüğü gibi cenazenin ilk ve temel işlemlerini yapamayan birinci dereceden yakının üzüntüsü bu işlemlerin kendisine özel olduğunu düşündüğünden kaynaklanmaktadır. Yani bu özel işlemleri yerine getirememesini bir sorun olarak görmekte ve bu yüzden de dövünmelerle yakınmaktadır. Fakat en nihayetinde bu örnekten de anlaşılabileceği gibi ikinci dereceden yakınların da bu sürece katılımı görülebilmektedir.

Birinci dereceden yakınlarla özel görevlerden bir başkası da mezara inme esnasında görülmektedir. Bu görevi genellikle birinci dereceden erkekler yerine getirmekte ve bu durumun sebebi olarak da mahremiyet meselesi gündeme gelmektedir. *Ben şunu biliyorum mezarlığa indirirken mahrem olmayan kişiler indirmesi gerekiyormuş. Mesela annemse annemin oğlu olabilir, damadı olabilir hani nikâh düşmeyen kimseler indirirse onlar mezarın içine iniyormuş. Çünkü kefene sarılmış halini gördüm ölünün, elleyince hissediyorsun yani (K-3, Kadın, 60).* Bu durum da kadın cenazelerinde birinci dereceden yakının olmasına dikkat edilmekte ve bu işlem onlara bırakılmaktadır. Hatta hanımı vefat eden eşlerin de bu işlemi gerçekleştirmeye yetkisinin olmadığı yalnızca erkek çocuk ve kardeşlerin yetkisinin olduğunu katılımcı şöyle açıklamaktadır:

Yalnız mezara inen cenazeyi indirmek için oğlu, kendi en yakın oğlu iner. Oğlu yoksa mesela hanımını defnetmeye erkek inmez. O hanımın kardeşi iner, mesela annem öldü. Bizim çocuklar yok, erkek çocuklar yok dayım inecekti onu defnetmek için oraya. Cenaze öldükten sonra erkekle nikâh akdi fes oluyor. Yani erkek kadına dokunamıyor İslam'ın kurallarına göre, buna uyarlardı (K-1, Erkek, 65).

Bu kural gereğince erkek çocuk olmadığına erkek kardeşe başvurarak mezarlık işlemi yerine getirilmektedir. Böylece hem İslami kural gözetilirken hem de birinci dereceden yakınlarla özel görevler gözetilmiş olmaktadır.

Cenaze sürecinde kadınlar ve erkekler üzerinde belli bazı ayrımlar yapmak mümkündür. Bu ayrım genellikle kadınların mezarlığa gitmeyişi, kendilerine düşen görevlere vekil tayin etmeleri şeklinde kendini göstermektedir. Bu doğrultuda baktığımızda ilk olarak Kayseri'de kadınların mezarlığa gitmeyişi dikkat çekmektedir. Şöyle ki Kayseri'de kadınlar ataerkil aile yapısının beraberinde getirdiği toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içi işlemlerle ilgilenmekte ve cenaze sürecinde evde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle kadınların evden ve çocuklardan sorumlu olduğu bu yapıdan cenaze süreci de etkilenmekte ve kadınların cenaze sürecinin tek mekânı olarak ev olmaktadır. Bu açıdan cenaze işlemleri erkeklerin yapacağı işlemler olarak görülmektedir. Yani erkekler cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, defnedilmesi ile ilgili süreci yönetip mezarlık gibi dış mekânlarda da

bulunurken kadınlar bu süreci evde kalarak geçirmektedir. *Dediğim gibi kadınlar hep evin içinde. Cenaze olduğu zaman dışarıda kadın göremezsın yani kadınlar dışarıda değil (K-16, Kadın, 38)*. Bu yüzden de gerek mezarlıkta gerekse de taziye evinin dışında kadınlar görülmemektedir. Fakat cenazede kadınların görülürse nasıl bir tepki oluştuğunu bu durumu yaşayan bir katılımcı şöyle anlatmıştır:

Biz sadece halamınkine gitmiştik o da Almanya'dan geldiği ve bütün torunları falan gitmek istediği için ve herkes çok şaşırmıştı oradaki erkekler bizi kınamıştı hatta ilk sizdiniz, çok şaşırdık niye bunlar geldi dedik deyince ben açıklama yaptım çok severdik hani. Yasak değilmiş zaten dediler hani gitmemesi tercih edilir yasak değil yoksa dendi. Kadın gitmez genellikle, şimdi gidiliyor defin için gidiliyor. Yani başladı tek tük giden duyuluyor. Hani böyle yasak olmadığı da kesinleşince hani dini açıdan biz öyle şeyleri çok merak edip acaba benim burada gitsem vebali var mı diye merak edip bakmadığımız için duyunca a iyi gidilebiliyormuş vebal değilmiş diyerek hani o saikle gidiliyor. Öbür türlü gidilmezdi (K-20, Kadın, 52).

Burada katılımcı cenazeye gitmesiyle karşılaştığı kınamayı ifade etmektedir. Cenazedeki erkeklerin kendilerinin orada bulunmasına şaşırmaları ve ilk olduklarını söylemeleri üzerine bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Katılımcının da belirttiği gibi kadınların cenazeye katılması aslında dini bir zorunluluk ya da yasak olarak görülmemekte Kayseri'de âdet olarak yapılmaktadır. Bu durumun izahıyla da bir anlamda daha rahat bir şekilde cenazeye katılabildiğini belirtmektedir. Öyle ki eskiye nazaran kadınların cenazeye gitmeleri de yaygınlaşmakta, bu adet bir değişim sürecinden geçmektedir. Küçük yerlerde kadınların cenaze alayına katılmaları hoş karşılanmaz. Buna karşılık büyük kentlerde artık bu geleneğin dışına çıkıldığı, kadınların cenaze alayına katıldıkları ve mezarlığa kadar gittikleri görülmektedir (Örnek, 1971: 58). Çünkü kent hayatının gelişmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin aşılma başlanması kadın ve erkeklerin mekanlar üzerinden ayrışmalarını da azaltmaktadır. Yani daha önceden cenaze sürecini sadece evde geçiren kadınlar için bu durumun esnediğini söylemek mümkündür. *Kayseri'de yok bu ama yeni yeni başlıyor artık (K-24, Kadın, 56)* diyen katılımcı da bu değişim sürecine işaret etmektedir. Yine bir başka katılımcı da baba-kız ilişkisi üzerinden durumu

değerlendirerek cenazeye katılımları onayladığını göstermektedir. ...*bence şu vardır ki eğer bir babaysa vefat eden kız evladı olarak mesela tabutunu görmek istersin, mezarlığını görmek istersin uzaktan da olsa sen de bulunmak istersin* (K-8, Kadın, 30). Böylece sürecin çeşitli nedenlerin ortaya çıkmasıyla belli bir değişim sürecinden geçtiğini söylemek mümkündür.

Cenaze sürecinde kadınlarla ilgili bir başka mesele de vekil tayin etme meselesidir. Yukarıda da bahsedildiği gibi cenaze işlemleriyle erkekler ilgilenmekteydi. Vekil tayin etme durumu ise kadının eşini kaybetmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yani kadın, eşinin cenaze işlemleriyle ilgilenemediği için kendisine düşen görevleri bir başka erkeğe tayin etmekte ve cenaze işlemleri o erkek tarafından yapılmaktadır. *Bir erkeğine en yakınına dersin gereken neyse onu hani vekil tayin edersin o yapar her şeyi. Ona da güveniriz ne yaptı ne etti ona paramızı verirdik yani öyle yaptık dayında* (K-21, Kadın, 60). Yani burada kadın gerekli işlemlere karışmamakta, vekil tayin ettiği erkeğe güvenerek işlemlerin yerine getirilmesini beklemektedir. Bu durum da kadınlarla ilgili her ne kadar bir değişim süreci olsa da bu değişimin kısmi bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

Burada ele alınacak bir başka önemli konu ise miras meselesidir. Ölen kişinin mal ve mülkünün paylaşılması olan mirasta kalanların belirli hakları olmakta ve bu hak eksiksiz bir şekilde sahiplerine verilmektedir.

Eğer diyelim ki bir evin aile reisi ölmüşse, vefat etmişse onun mirasının paylaşımı var. Onun aslında hemen yapılması elzem biliyorsun yani cenazenin akabinde, birinci olmaz belki ama üçüncü dördüncü beşinci gün neyse altıncı gün yas bittikten sonra o işte ölünün terekesi, işte arkasında bıraktığı şeye tereke deniyor ya, terekesi mirasçılar arasında pay edilir. Herkes hissesine düşen neyse o şekilde bir uygulama var. Sıcağı sıcağına yapmak en güzeli çünkü beklemek o iyi bir şey değil, çünkü o cenazeye eziyetmiş. Hemen yapılması gerekiyor (K-7, Erkek, 60).

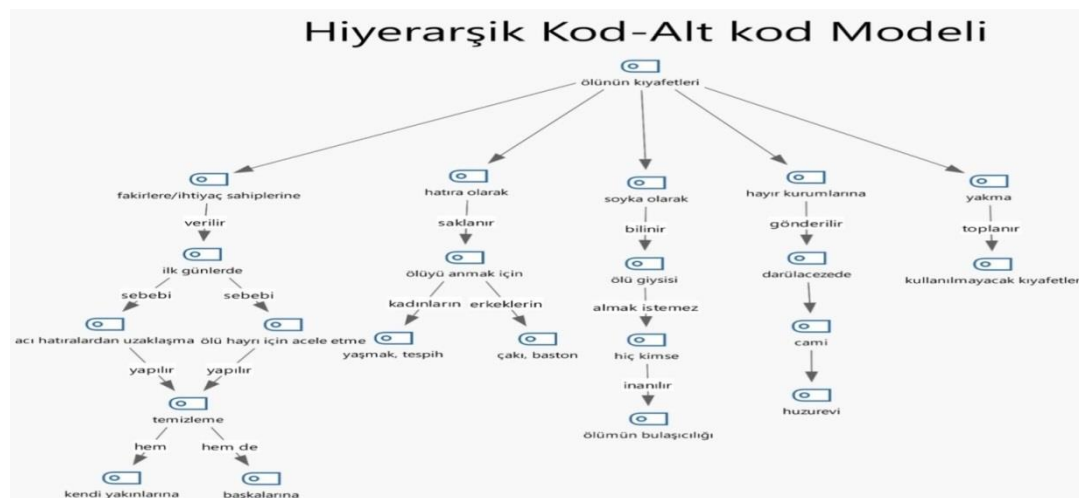
Burada görüldüğü gibi ölünün terekesi olarak ifade edilen mirasta öncelikle dikkat edilmesi gereken nokta bu işin sıcağı sıcağına yapılmasıdır. Çünkü işin sonraya kalmasını katılımcı cenazeye eziyet olarak ifade etmekte ve bu işin hızına dikkat çekmektedir. Yani ilk gün olmasa da ilk hafta içinde bu işlemin yapılması

gerektiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bir ifade kullanan başka bir katılımcı da şöyle demektedir: *Yani ileri sayfaya ertelendiği zaman yani bir inkâr gibi durumlar oluyor. Yani güvendiği kişiler adaletli davranmıyor mesela. Karşıdaki kişiler yani hakkını vermemek gibi durumlar meydana geliyor. En yani bu toplumun yarası bu (K-23, Erkek, 60).* Bu açıdan mirasın toplum yarasına dönüşmeden bir an önce halledilmesi gerekmektedir. Çünkü bu işlemin yapılması kaçınılmazdır. Yani gündelik hayatın bir gerçeği olan ölüm var oldukça miras meselesi de gündeme gelecektir. Bu yüzden tekrar eden bir uygulama olarak mirasın en doğru şekilde gerçekleştirilmesi her dönemin sorunu olarak görünmektedir. Bu konuda katılımcının ifade ettikleri yorumumuzu destekler niteliktedir:

Sen malı aldın senin malını da alacaklar. Bu değirmen dünyada dönüyor. Ha vahdaniyet, vaktine niyet ettik. Eh benden de çocuklarım alacak, döndü geldi geldi benden de çocuklarım aldı. Döndü geldi geldi çocuklarım alacaklar. Bu devran böyle sürecek, ölüm hak miras helal. Bu da böyle olacak (K-4, Kadın, 73).

Katılımcının örneğinden anlaşıldığı gibi miras hiçbir şekilde son bulmamakta her nesil bir öncekilerin mirasını almaktadır. Yani bugün miras alan nesil bir sonraki nesle kendi mirasını bırakacaktır. Bu açıdan malların döngüsü ortaya çıktığı gibi bir döngü de devam etmektedir. Fakat bu döngünün içinde ölüm hak, miras helal olarak kalacaktır.

3.2.3. Ölünün Kıyafetleri

Tablo 2.4: Ölünün kıyafetlerini değerlendirme şekilleri

Ölünün geriye kalan kıyafet ve eşyalarının çeşitli şekillerde değerlendirilmesi mümkündür. Bu değerlendirmeler farklı başlıklar altında ele alınabilirken hatıra olarak ayrılanlar dışında hemen hepsinde bir anlamda bunlardan kurtulma fikri vardır. Aslında eşyalarla ilgili bu tür uygulamalar, tamamen ölünün eşyasına temas eden bir kimsenin ölüye de temas etmiş olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır (Sağır, 2017: 219). Yani ölünün geriye kalan kıyafet ve eşyaları ölümü çağrıştırmakta ve bunlardan ölümün bulaşacağına dair bir inancın olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden de hatıra olarak saklananlar dışında diğerleri dağıtılmaktadır. Bu doğrultuda da dağıtma işleminde en yaygın olarak fakirlere/ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı görülmüştür. Dağıtma işleminde ilk dikkat çeken şey ise bu işlemin bir an önce yerine getirilmesidir. Yani cenazenin ilk birkaç günü geçtikten hemen sonra kıyafetler toplanarak dağıtım için hazırlanmaktadır. Bu işlemin hızlı bir şekilde yapılmasının temelde iki nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki ölümün acısının hatırlatılmamasına yönelik çabadır. Yani cenazenin yakınlarını acı hatıralardan uzaklaştırmaktır.

Kayseri insanında hani bakıp bakıp da ağlama diye, evet bütün eşyası veriliyor. ...hani bir an önce o acının üzerine kar yağsın anlatabiliyor muyum? Yani genelde eşyası o da zaten ölünün çok yakını, birinci dereceden yakınlarının değil de genelde böyle ikinci dereceden mesela gelini, yengeleri, amcasının hanımları, kadının eltileri onların düşünüp yaptığı bir şey ki bu belli etmezler zaten. Görmeden hadi, görmeden toplayalım bunları diye. İzin vermeyecek, üzülecek, bir daha o acıyı yaşamasın diye (K-16, Kadın, 38)

Burada görüldüğü gibi bu işlemde ikinci dereceden yakınlar görev almaktadır. Bu açıdan hem hızlı bir şekilde hem de en yakınlarına gösterilmeden kıyafetler toplanarak acının tazelenmesi önlenmek düşünülmektedir. Diğer taraftan bu işlemin hızlıca gerçekleştirilmesinin bir diğer nedeni ise ölü için yapılan hayırda aceleci davranmaktadır. *Hemen çamaşırlar yıkanıp kurutulup tez elden hani orada hani bir hayrı olsun gitti artık kendine hayır yapan kalmadı bir hayrı olsun düşüncesiyle çabuk yapılır ya da birkaç gün içerisinde o iş halledilir (K-20, Kadın, 52)*. Böylece hayır yapma düşüncesinin de süreci hızlandırıldığını söylemek mümkündür. Fakat Örnek'in ifade ettiğine göre burada amaç hayır yapmaktan ziyade ölünün geri

geleceği korkusundan dolayı onun kıyafet ve eşyalarından kurtulmaktır (Örnek, 1971: 71). Yine de kaynağı her ne olursa olsun ölünün kıyafetleri bir şekilde evden uzaklaştırılmaktadır.

Burada dikkat çeken bir başka husus da dağıtılacak kıyafetlerin mevcut halleriyle değil de bir temizlik sürecinden sonra dağıtılmasıdır. Yani dağıtılacak kıyafetler bir temizlik sürecine tabi tutulduktan sonra dağıtılmaktadır. *...çok güzel yıkanır temizlenir asla kirli bir şey gönderilmez bizim burada öyle, Kayseri’de de öyle. Temizlenir, kurutulur işte kategorize edilir kime ne gidecekse kim neyi giyebiliyorsa (K-20, Kadın, 52).* Bu şekilde temizlenip kategorileştirildikten sonra fakirlere verilebilmektedir. Ayrıca bu kıyafetler arasından eskimişlerin çıkarıldığı ve yenilerin konulduğu da görülebilmektedir.

Daha üzerine de alınıyor yani eksikler de alınıyor şu anda. Önceden öyle olmazdı da şimdi alınıyor. Eskisini bile vermiyorlar atlet, külot vermiyorlar, yenisini alıp koyuyorlar. Bu şekilde yani veriyorlar. İçinden gelen mesela yeni bir gömlek almak, yeni bir pantolon almak, atletlerini, eskisini değil de yeni şeyler vermek o tür şeyler. Çorabını mesela eskisini değil de yenisini alıp vermek, şimdi onları yapıyorlar. Önceden olan verilir, hani kullanabilecek şekilde. Şimdi öyle şeyler yapıyorlar yani (K-17, Kadın, 46).

Katılımcının da belirttiği gibi daha önceden böyle bir ekleme işlemi yapılmazken günümüzde yeni kıyafetlerin de eklenerek verilmesi söz konusudur. Burada söz konusu eklemelerde kıyafetlerin evden uzaklaştırılmalarına hayrın arttırılması eşlik etmektedir. Yani ölünün geriye kalan kıyafetlerini fakirlere ulaştırmakla yapılan hayra ek olarak bu kıyafetlerin yenilmesiyle birlikte hayırda ileri gitmek istenmektedir. Böylece hem ölünün kıyafetleri elden çıkarılmakta hem de daha büyük hayra vesile olunmaktadır. Bunun için de yakın uzak demeden fakirler gözetilmektedir. Bir katılımcının durumu iyi olmayan yakınına hatıra gibi göstererek nasıl kıyafet verdiğini şu şekilde aktarmıştır:

...amcam biraz mağdurdu. Babam yeni bir takım elbise almıştı bu takım elbiseyi amcamın da giydiğine baktım amca dedim hem de hatıra olarak da dedim kalbini kırmamak için elbisen böyle böyle diyemedim abinin

bir hatırası olarak şu elbiseyi sana vermek istiyorum kabul edersen diye söyledik. O da memnun oldu (K-9, Erkek, 63).

Bu şekilde hem gönül alarak hem de fakirler gözetilerek kıyafetlerin dağıtıldığı görülmektedir.

Ölünün kıyafetleriyle yapılan bir başka işlem onların hayır kurumlarına verilmesidir. Yani ölünün geriye kalan kıyafetleri toplanarak hayır kurumlarına gönderilmektedir. *E bunu bir hafta sonra, o gün o kalabalıkta değil, bir hafta sonra onun en yakınları eşi, çocukları, hala, dayı bunlar toplanır ne varsa ortalığa getirirler dolaptakini, terektekini, içerdekini, dışardakini. Hepsini ortalığa getirirler ve bunları hayır kurumuna verirler (K-4, Kadın, 73)* Bu hayır kurumları ise camiler, huzurevleri ve darülacezedeler olarak çeşitlilik gösterebilmektedir. Fakat hepsi de ölünün geriye kalan kıyafetlerinin verileceği hayır kurumları çatısı altında değerlendirilebilmektedir.

Ölünün geriye kalan kıyafet ve eşyalarıyla ilgili onların hatıra olarak saklanması da söz konusudur. Ölenin saat, bilezik, yüzük, kalem, kordon, çakı, cüzdan, tabaka, silah vb. ufak tefek kişisel eşyası anı olarak saklanır (Örnek, 1971: 77).

Hatıra olabilecek saklanabilecek erkekse tesbihymiş, çakısıymış, eskiden çakı olurdu, çakmağıymış, tabakası olurdu öyle bir şeylerini erkek çocukları alır, saatini. Yani anıyı yaşatmak için babasının anısını. Kadınsa kız çocukları anasının yapığını alır, yaşmağını alır, tesbihini alır, namazlasını alır. Bu şekilde bir şeyler saklanabilir (K-10, Erkek, 61).

Burada görüldüğü gibi hatıra eşyaları arasına tesbih, çakı, çakmak, yapık, yaşmak gibi ölen kişinin daha önceden kullandığı ve onun anısını yaşatacak şeyler girmektedir. Buradaki maksat ölen kişinin eşyalarının saklanmasıyla onun anısını taze tutmak ve yaşatmaktır. Bireyler, ölüden kalan anı ve hatıralara ölmeyi engelleyen bir tür ölümsüzlük kalıntısı olarak anlam yüklemektedir (Sağır, 2017: 27). Bu açıdan bu eşyalar da birer anımsatıcı olarak işlev görmektedir ve ölenin unutulmamasını sağlamaktadır. Ayrıca nesiller arası aktarım için de bir imkân sağlayarak canlılığını korumaktadır. *...mesela benim evimde şu anda bir iki tane babamın bastonu var, tesbihi var bu babamdan hatıra. ...Annemin yanında da*

dedemin kül tablası, kül tablası diyorum sigara tabakası, sigara ağızlığı babam istemişti babamın hatırası diye (K-5, Erkek, 60). Böylece her bir hatıra eşya bir sonraki nesle kendi döneminden izler sunarak unutulmanın önüne geçmektedir.

Diğer taraftan hatıra eşyalar ölenle kalan arasında bir bağı ifade etmekte ve bu anlamda da saklanabilmektedir. *...mesela öyle bir heveslendiğimiz kolunda bir saat vardı saatine de ben imrendiysem mesela hacı babanın saatini ver ben takınayım da gördükçe rahmet okuyayım hatıra gibisinden. O da işte ölen adamla isteyen adam arasındaki sevgi muhabbet değil mi?(K-12, Erkek, 60).* Böylece hem bir anımsatıcı hem de bir sevgi bağı olan hatıralar saklanmaya devam etmektedir.

Ölünün kıyafetlerinin değerlendirilme şekillerinden biri de soyka olarak ele alınmasıdır. *Bizim şimdi dilimizce ne denir bu elbiseye? Soyka denirdi işin doğrusu (K-12, Erkek,60).* Yani halk ağzında ölünün geride kalan kıyafetlerine soyka denmektedir. Bu açıdan halk arasında soyka denildiğinde ölü kıyafetleri anlaşılmaktadır. Bu soykalar ölümün ardından evde bırakılmadan dağıtılmaktadır.

...ölünün bütün giysileri neyi var neyi yoksa evde toparlanır misal olarak komşunun bir tanesinin adam çalışıyor, işe gidiyor geliyor, elbisesi kötü elbise o adama verilir erkekse. Elbisesi, ceket, kazağı o adama verilir. Paylaştırılır yani hepsi bir yere verilmezdi. Ayrı ayrı ayakkabısı falana verilir ceket falana verilir pantolonu falana verilir herkese bu şekilde, yoksul olan kişilere verilir. Zaten varlıklı kişi almazdı bunu yoksul kişi alır, bu şekilde paylaştırılırdı (K-10, Erkek, 61).

Kalan kıyafetlerin hepsi dağıtılırken farklı parçalar farklı insanlara verilerek bir paylaşım gözetilmektedir. Böylece birçok ihtiyaç sahibine yardım amacı güdülerken zenginler ise bu paylaşımda yer almazdı. Çünkü ihtiyacı olmadığı gibi *bana soykayı mı veriyorsun (K-12, Erkek, 60)* diyerek soykanın olumsuz olarak görülen niteliğine de işaret ederdi. Hatta bir katılımcıya göre ölü soykasını zenginler gibi fakirler de almak istemezdi. Bu durumun nedenini ise katılımcı bir örnekle açıklamaktadır:

Mesela diyelim ki Pierre Cardin'den bir paltosu var adamın, çok kıymetli bugün beş milyar liralık bir palto. Onu bile verirken desen ki Kayseri'de bir adama bu falan ağanın soykası desen çok da kıymetli olsa

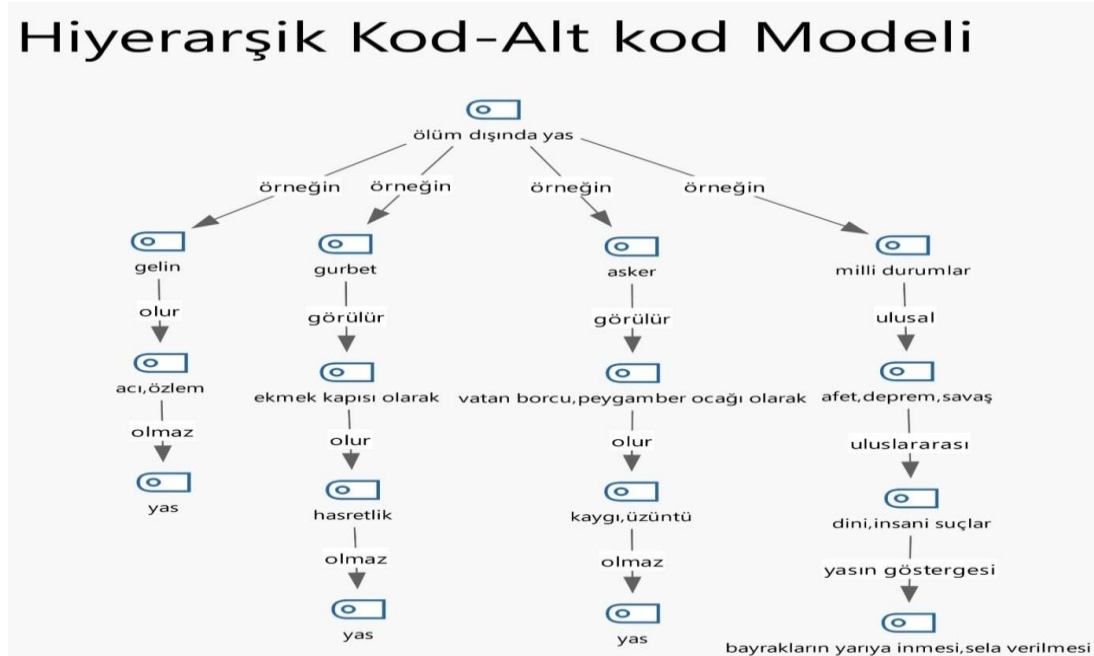
kimse onu giymez. Çünkü o giydi öldü, ben de öleceğim gibi bir düşünce var. Soykayı da kimse kabul etmek istemez yani. Mahallenin fukarası da kabul etmez (K-1, Erkek, 65).

Örnekten de anlaşıldığı gibi ölü soykası ölümle eş görülmekte ve bu yüzden soykadan kaçınılmaktadır. Çünkü soyka sahibinin ölümünün bulaşacağı gibi bir düşünce vardır. Bu durum bir anlamda soykayı değersizleştirmektedir. Yani ölü soykası maddi olarak ne kadar değerli olursa olsun bir soykadır. Bu açıdan soykanın maddi değeri hesaba katılmadan soykanın kabul edilmediği de görülmektedir. Böylece ölü soykasının alt anlamlarında gizli olan ölümün bulaşıcılığı fikri gün yüzüne çıkmaktadır.

Ölünün kıyafetlerinin değerlendirilmesindeki bir başka seçenek de yakmadır. Burada ölünün kullanılmayacak kıyafetleri yakılmakta ve ortadan kaldırılmaktadır. *İşte yakın komşumuz üç gündür yakıyorlar adamın her şeyini şuraya kümesin önüne döküyorlar ceketler, paltolar, kazaklar (K-10, Erkek, 61).* Böylece hemen her kıyafetleri ilgili bir işlemin gerçekleştirildiğini de söylemek mümkündür

3.3. Yas Süreci Ve İçeriği

3.3.1. Ölüm Dışında Yas

Tablo 3.1: Ölüm dışında yas örnekleri

Ölüm yası her ne kadar bilinen bir yas olsa da herhangi bir kayıptan sonra da yas tutulabilmektedir. Yani ölüm yası hariç de çeşitli yas türleri bulunmakta, her biri farklı kayıplar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu yas türleri arasında en bilinenleri gelin yası, gurbet yası ve asker yasıdır. Fakat araştırmamızın sonucunda bunlara ek olarak da yas türlerinin olabileceği görülmüştür. Şimdi sırayla bu yas türleri üzerinde durulacaktır.

İlk olarak gelin yasına baktığımızda bir evlilik sonrası yaşanan ayrılık göze çarpmakta ve bu ayrılığın neticesinde yas tutulabildiği görülmektedir. Fakat Kayseri’de bu durum bir yastan ziyade acı ve özlem şeklinde olmaktadır. *Ana baba ağlar ama ertesi güne haber alır tertemiz oturur. Öyle bir şey yok. Görüyor musun işte mesela ben Türkan sofrada eksik kaldı deriz otururken mesela gelseydi bak kızım şunu şöyle ederdi derdik ama öyle yas yok. Gelinde yasımız yok (K-13, Kadın, 80).* Çünkü katılımcının da belirttiği gibi ana baba gelin kızından haber alabilmekte, yeniden görüşebilmektedir. Yani gelin yası adı altında tutulacak bir yas olmamakta bu açıdan da Kayseri’de bu tarz bir yas tutulduğu görülmemektedir.

Yine gurbet yası da uzakta olmanın verdiği ayrılıkla ortaya çıkmaktadır. Burada ayrılığın nedeni gurbet olsa da bu gurbet yas niteliğine bürünebilmektedir. Gelgelim Kayseri’de gurbet yası da tutulmamakta, gurbete ekmek kapısı, vatan borcu gibi gidilme nedeni üzerinden bakılmaktadır. *Bir mesela gurbete gitmek de doğduğun yer değil doyduğun yer derler bizde ona istinaden nerede doyduysak oraya gideriz, orada çalışırız. ...ben onu kabirle bir tutmam yani. Uygun olmaz yani bence (K-9, Erkek, 63).* Bu açıdan bakıldığında gurbetliğin meşrulaştırıldığı düşünülebilmektedir. Yani gurbetin bir nedeni olduğu için kendisi de kabul edilebilir görünmektedir. Bu yüzden de gurbet yası tutulmamaktadır. *Hiç yas olarak biz onu almayız. Ama gurbet, hasret ederiz yani değil mi? Hasretlik deriz. Yas olarak onu hiç duymadım ben ve yapmadık da yani (K-15, Kadın, 71).* Buradan anlaşıldığı üzere gurbet daha çok hasretle ilişkilendirilmekte, yas olarak görülmemektedir.

Bir başka yas türü olan asker yası da aileden ayrılan gencin arkasından tutulmaktadır. Yani askerlik için evden ayrılan gencin o evden çıkışı bir yas nedeni olarak görülebilmektedir. Fakat yine de çalışmamız sonucunda Kayseri’de asker yası da tutulmadığı görülmüştür.

Ha şu ortamda Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadan dolayı askere gidenler bilhassa doğuya gittiği zaman o evde biraz hüüzün oluyor bir kaygı olabiliyor ama yas değil. Gidenlere ne derler? Allah beterinden saklasın der bir şey olunca. Ne var ya Allah'a çok şükür bu yaşı gelmiş, Allah dert sahibi vermemiş, sıhhatlik vermiş asker oluyor oğlun yani gurur duy. Üzüntü olur anne evladından ayrılıyor, öbür kardeşinden ayrılıyor, çocuk babasından ayrılıyor askere gidiyor gurbete gidiyor üzüntü olur ama bu yas değil. Çünkü böyle yas tutmak falan aklına kötü şeyler yetirme derler. Bunda ne var gidecek aslan gibi gidecek gelecek derler. Yas tutulmaz bizim kültürümüzde. Peygamber ocağına gidiyor, aslan gibi gidiyor aslan gibi gelecek. Üzüntü olur, kırgınlık olur, anne gözyaşı dökebilir. Bilhassa şu ortamda doğuya gittiği zaman biraz üzüntü oluyor şey oluyor ama yas değildir bu. Çünkü yasla üzüntü ayrı, yas tamamen kaybetmek bu nedir? Aslan gibi gidecek aslan gibi gelecek bir şey yok bunda derler. Onun için yas değildir bizde yas yok bununla ilgili (K-5, Erkek, 60).

Görüldüğü gibi ülkemizin coğrafı konumundan dolayı askerlik kaygı ve üzüntü verici olabilmektedir. Fakat yine de aileler askerliğe oğullarının sağlığı üzerinden bakmakta ve bu sorunu yas olarak kabul etmemektedirler. Yani oğullarının asker olması sağlıklı ve bu görevi yerine getirebilecek oldukları içindir. Bu açıdan da askerlik yastan ziyade daha onurlu bir iş gibi görünmektedir. Çünkü askerlik peygamber ocağı olarak anılmakta, bu mantıkla asker olunmaktadır. Hatta öyle ki *şehit olduğunda bile yas olmaz (K-11, Kadın, 74)* diyen bir başka katılımcı da durumu özetler niteliktedir.

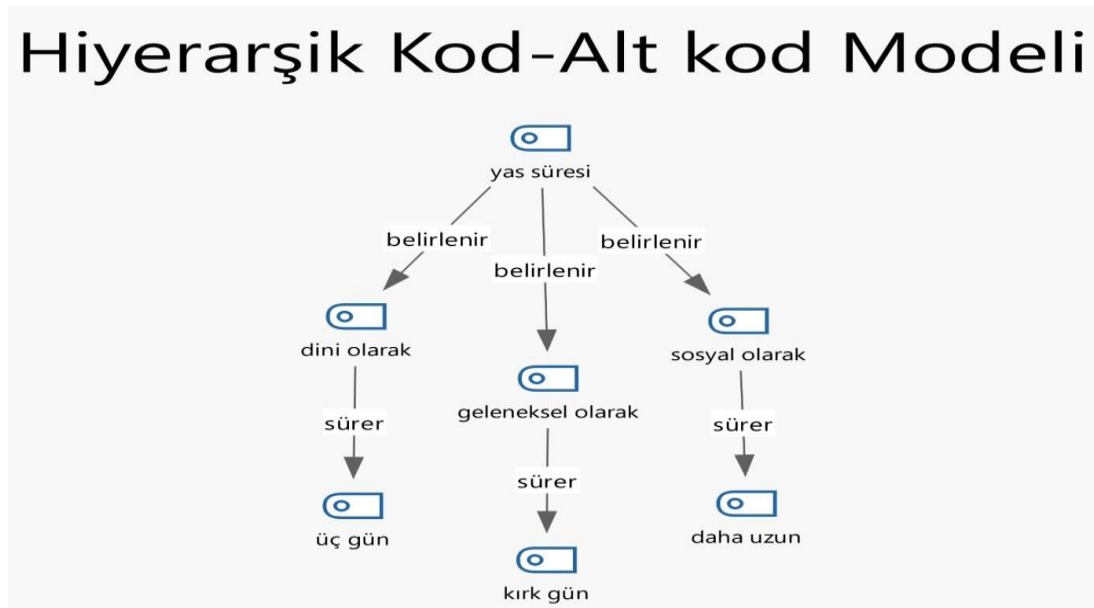
Bunlar dışında yas olarak ele alınabilecek bir başka durumsa tüm bir milleti ilgilendiren olaylar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yani ülkemizde yaşanan ve tüm milleti derinden sarsan olaylarda milli yas ilan edilerek tüm ülke yas tutabilmektedir. Bu durumu bir katılımcı örnekleriyle beraber şu şekilde anlatmaktadır:

Bizde yas afetlerde, büyük ölümlerde karşı tarafın acısını paylaşmak için milletçe tutulur. Bayraklar yarıya iner, camilerde selalar verilir kuranlar okutulur büyük ölümlerde milletlerin, afetlerde, depremlerde, savaşlarda, Müslümanların ölümlerinde devletçe yas ilan edilirse, bayraklar yarıya

inerse, camilerimizde tüm Türkiye'deki camilerimizde kuranlar okunur o ölenler için yas öyle tutulur, selalar verilir (K-25, Kadın, 51).

Görüldüğü gibi milletçe yas tutulmasının çeşitli sebepleri olabilmektedir. Afetler, depremler ve savaşlar bu sebeplerin başında gelirken, uluslararası ölçekte yaşanan dini ve insani suçlardan sonra da yas tutulabilmektedir. Fakat hepsi de büyük bir yası beraberinde getirmektedir. Hatta bu yasin ifadesi olarak bayrakların yarıya inmesi, selaların verilmesi de görülebilmektedir.

3.3.2. Yas Süresi

Tablo 3.2: Yas süresinin belirlenişi

Yas süreciyle içerisinde çeşitli özellikleri barındıran bir süreçtir. Hemen her özelliğin ayırıcı nitelikleri varken kuşkusuz ilk olarak tüm sürece ev sahipliği yapan süreye dikkat etmek gerekmektedir. Yani yas sürecinin içeriğine bakılmadan önce yas süresinin toplumsal olarak nasıl belirlendiğine bakılmalıdır. Bu süre hakkında farklı yorumlar olmakla birlikte genel geçer kabul edilebilecek yargılar da bulunmaktadır. Bu açıdan yas süresinin belirlenmesinde etkili olan faktörler dini ve geleneksel olabildiği gibi ölenin yaşı, konumu ve statüsü gibi sosyal de olabilmektedir. *Şimdi aslında dini olarak baktığımızda üç günden fazla yas tutmak görülmemiş (K-6, Erkek, 60).* Bu bir dini kural olarak halka yerleşmiştir ve katılımcılarımızın çoğunluğu da bu konuda hemfikridir. Yine bu doğrultuda başka katılımcı ise şöyle söylemektedir: *İki Müslüman küstüğünde de üç gün küslük var, cenazede de üç gün*

yas var (K-4, Kadın, 73). Bu açıdan dini hassasiyetler göz önünde bulundurulduğunda yas süresinin üç gün ile sınırlandırıldığını söyleyebiliriz. Fakat yas süresine geleneksel olarak bakıldığında bu sürenin daha da uzadığı görülmektedir. Yani yas sürecinde yapılan taziyelerden hareketle yas süresi belirlendiğinde bu süre cenazenin perşembesine hatta kırkına, elli ikisine kadar uzamaktadır. Çünkü bu süre çeşitli yas ritüellerini içermekte ve bunların uygulanması da zamana yayılmaktadır.

Dediğim gibi ilk üç gün mutlaka çok ağır yas yaşıyor, ağıt gürültü ne bileyim gürültü demeyeyim de feveran ediyor ev sahibi hani ağlama, ağıtlar üç günden sonra biraz sakinleşiyor o eskiden yapıldığı şekliyle. Üç günden sonra da o perşembesi mutlaka bekleniyor. Yas süresi zaten ağır yas ilk perşembesine kadardır, o ilk yemeğin yedirilip helvası veya şekeri, çayı dağılana kadar en yoğun hali. Ondan sonrası kırkinci güne kadar en yaslı ve işte yemek kabulleriyle devam ediyor. Elli ikinci günde de artık o zamana herkes işine gücüne dönebiliyor, bayramsa bayram yapılabiliyor. Bu ev bayram kutlamıyor ama hani o bayram havasına giriliyor. Elli ikinci günde de burun düştü derler mevtanın burnu düşer derler elli iki günde. Ondan sonra küllenmeye başlıyor acısı (K-20, Kadın, 52).

Katılımcının bu ifadeleri durumun özeti olarak görülebilmektedir. Çünkü yukarıdan da anladığımıza göre ilk üç günlük yas süresi ölümün ağırlığıyla ve acıyla geçen ve en yoğun yasin yaşandığı günlerdir. Fakat cenaze yemeği ve hayır yapma gibi ritüeller söz konusu olduğunda perşembenin, kırkın, elli ikinin ayrı ayrı önemi açığa çıkmaktadır. Buradaki günler anma günleri olarak ayrıca detaylarıyla işlenecektir. Fakat bu günler yas süresinin belirleyicileri olarak da karşımıza çıkmıştır. Yas süresinin böylesi uzaması farklı okumaları bünyesinde barındırmaktadır. Şöyle ki taziye ziyaretlerinin abartılması olumsuz olarak da görülebilmektedir. ...bizim Kayseri'de cenazenin yası üç gün değil de otuz gün de sürüyor elli gün de sürüyor. Niye biraz gezme gibi oluyor. Herkes toplanıyor, geliyor oraya varmazsam ayıp olur yârenliği var, azıcık da göz boyamaya hiç istemese bile geliyor (K-1, Erkek, 65). Yapılan taziyelerin asıl amacının dışına çıkıp gezme veya

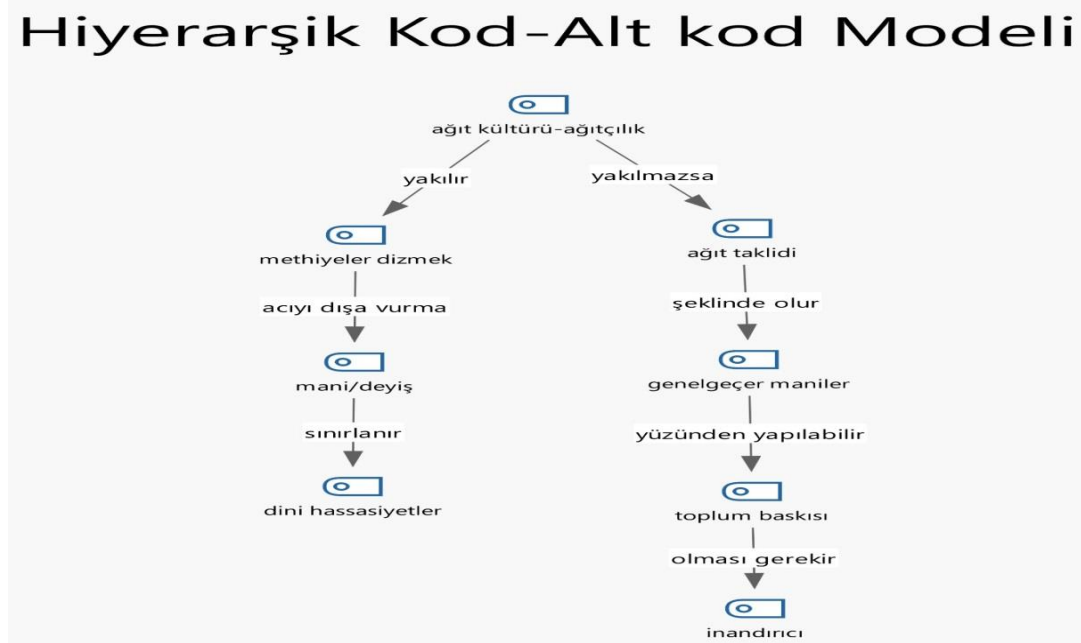
gün gibi algılanmasıyla ya da ayıplanmama düşüncesiyle gidilen taziyelerle de yas süresi uzamasını olumsuz bir durum olarak değerlendirmek mümkündür.

Bahsedilen bir başka değerlendirme faktörü olarak karşımıza çıkan ölenin yaşı, konumu, statüsü de yas süresini uzatabilmektedir. *...biraz zengin olursa biraz da şaşaalı yaltakçısı çok olduğundan dolayı Kayseri’de geleni gideni biraz daha uzun sürer. Ölen kişinin taraf etrafının durumuna ve sosyal aktivitesinin insanlar arasındaki diyaloguna göre yas süresi değişir (K-2, Erkek, 55).* Bu durumda tanınırlık ve çevre faktörü devreye girmekte ve sürenin uzaması yönünde rol oynamaktadır. Diğer taraftan bu faktörler birinci dereceden yakınlar ve diğerleri için de sürenin değişiklik göstermesine neden olmaktadır.

Ya yirmi yaşında bir evladını kaybetmiş bir ailenin yas günü kırk gün olur mu? Bunun için bayram bitmiştir, her bayramda arkadaşlarını gördüğü zaman, kızını görse on sekiz yaşında kızını görse benim kızım bunun yaşında gelinlik giyecekti diye bir gelini gördüğü zaman kızı aklına gelir. Bir arkadaş gelin oluyorsa bak kızımın arkadaşıyla o gelinliği giydi kızım giyemedi, bunların süresi olmaz bunun. Ama öbür adam annesidir babasıdır doksan yaşında yüz yaşındadır çok şükür der teselli bulur bunun yası uzamaz. Ama bu ölenin yaşı, durumu yas süresini birinci dereceye değiştirir. İkinci derece üçüncü derece unuttur, hepimiz unuturuz. Ama birinci dereceye göre yas sınırı kişiye göre değişir (K-5, Erkek, 60).

Buradan anlaşıldığı üzere hem birinci derecenin yasının süreyle ölçülemeyeceği ölümler olabileceği gibi hem de diğerlerinden daha uzun yas tutabileceği ölümler de olmaktadır. Fakat bu ihtimallerin işaret ettiği faktörler de aynı olmaktadır. Bu açıdan çeşitli faktörlerle yas süresinin nasıl değişiklik gösterdiği açıklanmış olmaktadır.

3.3.3. Ağıt Kültürü/Ağıtçılık

Tablo 3.3: Ağıt kültürü ve ağıtçılığın içerikleri

Ölümün gerçekleşmesiyle ortaya çıkan yas süreci ilk olarak ağıt yakma ve bununla beraber anılan paralı ağlayıcılarla kendisini göstermektedir. Ağıt söz konusu olduğunda cenazenin duyulmasından evden çıkmasına, gömülmesinden taziye ziyaretlerine kadar olan süreçlerden bahsedilebilmektedir. *...bir gelenek sayılır yani ağlayıp dövünmek, yırtınmak, saç baş yolmak işte arkasından methiyeler düzmek, ağıtlar yakmak, şiirler okumak, mani gibi böyle ölümün acısını anlatan şeyleri söylemek (K-20, Kadın, 52).* Bunların hemen hepsi ölümün acısıyla yapılan ve bir gelenek şeklini alan söylencelerdir. Aynı zamanda hepsi birbiriyle bağlantılı ve birbirinden ayrılmaz niteliktedir. Yani ağıt yakarken duyulan acıya dövünmeler ve saç baş yolmalar eşlik edebilmektedir. Bu açıdan ölü evinde bunların bir ya da birkaçını görmek mümkündür. *Yani ölü evi ağıt evi derler, ölüye giden ağlar düğüne gelen oynar derler. Hani bunların tamamı tecrübeyle sabit şeyler (K-20, Kadın, 52).* Bu sabite göz önüne alındığında da ağıtlar kültürünün çok eskilere dayandığı anlaşılmaktadır.

Ağıtlarda genellikle ölünün nitelikleri dillendirilmekte ve ölümden duyulan acı aktarılmaktadır. *Bağıra bağıra ağarlardı eskiden vay anam şöyleydin vay babam böyleydin genç ise kardeşimdin evlenemedin oğlum evlenemedi yuva kuramadı.*

Bebesi şebesi kaldıysa aman yavruları kaldı murat alamadan gitti diye bağıra bağıra ağlayanlar olur (K-14, Kadın, 70). Bunların yanı sıra deyişlerin söylendiği, manilerin dizildiği ağıtlar da yakılmaktadır. Bu ağıtların bir örneğini katılımcı şu şekilde aktarmıştır:

Şöyle dermiş anneannem ağıt yakarken kocasına dereliğin kara taşı yandı ciğerimin başı nasıl kıydın kadir Mevla'm daha otuz iki yaşı dermiş. Yani orada acının tarifsiz oluşu otuz yaşında vefat ediyor, iki çocuk kalıyor ki o yokluk yılları, kardeşinin yanında kalması, gidip kardeşinin yanına sığınyor. Yani onun acısını nasıl tarif edebilirsin? Bunu dile dökecek ki biraz içi soğuyacak yani. Dereliğin kara taşı yandı ciğerimin başı nasıl kıydın kadir Mevla'm daha otuz iki yaşı karısı böyle ağlıyor kocasına. Benim annem öksüz kalmış o gün mesela dayım babasız kalmış. Yani bu acının tarifi yok ki yani bir şekilde dışa vurmak aslında (K-20, Kadın, 52).

Örnekte de görüldüğü gibi bir deyiş şeklinde söylenen ve bu deyişte de ölümden ve ayrılıktan dem vuran sözlerin yer aldığı ağıtta yaşanan acı anlatılmaya çalışılmıştır. Burada bir anlamda hem ölüye hem de kalanlara ağlanmaktadır. Çünkü bir yandan ölen kişiye karşı duyulan bir üzüntü varken bir yandan da ölenin yakınlarına, geride bıraktıklarına duyulan bir üzüntü vardır. Katılımcıya göre bu ağıtın söylenmesi ise acıyı dışa vurmanın bir yoludur ve bu şekilde ölümün acısının hafifletilmesini sağlanmaktadır.

Fakat bu ağıtların ya da dövünmelerin de belli bir ölçüde olması beklenmektedir. Yani ağıtın ya da dövünmenin de ölçüyü aşmaması gerekmekte, bunlara bir sınır konmaktadır. Bu sınır da genellikle dini hassasiyetler şeklinde kendisini göstermektedir. Bir katılımcı bu durumu yaşadığı bir olay üzerinden şöyle açıklamıştır:

Benim ablamın eniştem öldüğünde büyük ablamın kocası öldüğünde kız babasına çok düşkündü, ablamdan çok babasını severdi. İki gün sonra mı üç gün sonra mı anasına kahren kendi giriyor çıkıyor ağlıyor, anasına kahren ana niye ağlamıyorsun babamdan çok mu bıkmıştın niye ağlamıyorsun deyince ablam dedi ki kızım dedi ben Allahtan hayâ ederim dedi. Babanın dedi çok şükür oğlu kalmadı kızı kalmadı çok şükür dedi üstünden de ne

yaşadıysa ömrü bu kadarmış hastalandı çekti dedi. İnşallah öte dünyada Allah daha iyi bir mükâfatlar verir dedi. Ben Allahtan hayâ ederim ağlamaya ki dedi çünkü... gelinler var dedi nur gibi kocası ölüp kalanlar dedi. Aslan gibi babayiğitler var gidenler dedi. Evi yuvası dağılan neler var dedi ben Allahtan hayâ ederim dedi çok şükür baban güle güle gitsin dedi (K-14, Kadın, 70).

Bu örnekte ağıt yakmak yerine Allah'a sığınılmakta ve bu konuda ölçüyü aşmaktan hayâ edilmektedir. Burada kadere rıza gösterilmesi söz konusudur. Dünyanın geçiciliği vurgulanır ve cenaze sahipleri sabır ve metanete davet edilirdi (Sağır, 2017: 223). Yani burada daha zor ölümler göz önünde bulundurularak şükredilmekte, böylelikle teselli bulunmaktadır. Böylelikle ağıt da yas da belli bir sınırdan tutulmakta ve acılar o sınır içerisinde yaşanmaktadır. Böylesi bir tesellinin kaynağını imanda gören bir başka katılımcı benzer şekilde şunları söylemiştir:

Tabii ki insan nasıl desem güçlü bir şekilde iman ettiği zaman ölüm onun için kaybolmuş olmuyor ki. Tek derdine düştüğü şey öbür tarafta Allah taksiratını affetsin, Allah'ım affet diye. Üzüldüğü şey de bu oluyor biliyor musun? Acaba affedecek mi? günahı vardı, benim şahit olduğum günahları vardı. Onun için onun telaşına düşüyor, dua okuyor. Ona dua okuyor ki aman öbür tarafta rahat etsin diye. Ona üzülünüyor buralarda. ...sürekli bu telkin ediliyor. Bu kadar ağlama boğulur, gözyaşının denizinde boğulur, dua et falan gibi. Birbirlerini bu şekilde telkin ediyor insanlar (K-16, Kadın, 38).

İşte bu telkinler sayesinde ağıtlar en aza inmekte hatta yerlerini dualara bırakmaktadır. Çünkü ağıtlar sadece dini hassasiyet olarak değil bir zorunluluk olarak da yasaklanmıştır. Yani belli bir ölçünün üzerinde ağıt yakmak dinen kabul görmemekte ve bu doğrultuda da yapılmaması gerektiği bilinmektedir. *Yani ağıt yaktığımız zaman yakacağımız zaman ya da o ruhunu veren kişinin sanki böyle canını yakacakmışız, kemiklerini sızlatacakmışız gibi bir hadisi şerif ulaştı bize (K-8, Kadın, 30).* Bu hadisi şeriften hareketle ağıt yakmaktan, dövünmekten vazgeçilmekte ve dini telkinlerin de yardımıyla ölüm acısıyla başa çıkılmaktadır. Bu açıdan ağıt yakmanın din boyutu üzerinden ele alınmasıyla ağıtların daha da azaldığı görülmektedir. *...sonradan tabii dini olarak bunun vebali ve günahını öğrenince şu*

anda o şekilde ağlayan kalmıyor çok acıklı cenaze bile olsa o konuda bir gelişme sağlandığını düşünürüm hep (K-20, Kadın, 52). Fakat bu gelişmenin sağlanması acıyla söylenen ağıtları azaltırken ağıt taklitlerini aynı şekilde etkilememiştir.

Burada ağıt taklitleriyle kastedilen acılı bir ortam olan taziye evlerinde diğer insanlar düşünülerek yakılan ağıtlardır. Yani acıyla yakılan değil de diğerinin gözünde acı çeker görünmek için yakılan ağıtlardır. Burada topluluğun kınamasından korkulmakta, bundan kaçınmak için ağıt yakılmaktadır. Bir katılımcı bir taziye esnasında bayılan bir kişiyle ilgili şu yorumda bulunmuştur: *sanki önemsemiyor ölümü demesin diye kendini yerlere atıp bayılma numarası yaptı. Ben onu numara olarak gördüm çünkü benim önüme bayıldı. Orada onun acısına ortak olmak için bu tarz şeyler yapması ve onu inandırması gerekti yani (K-20, Kadın, 52). Buradan anlaşılan ağıt taklitlerinin inandırma üzerinden işlediği yani inandırıcılık üzerine inşa edildiğidir. Yani ağıtların gerçekçi görünebilmesi için kişinin bunu karşısındakine inandırması gerekmektedir. Bu gereklilik gerçek ağıtla ağıt taklidini birbirinden ayırmaktadır.*

Burada dediğim gibi yani insanlar ağlarken bile sessiz sessiz ağlıyorlar. Hani böyle kendini yırtarak, kendine zarar vererek, sakinleştirici iğne vuracak kadar kötüleşen de çok görmedim. Hani nasıl desem gerçek bir acı o işte. Yani zaten ben de çok samimi bulmuyorum bu bağıra bağıra ağlamaları tamam mı böyle neden gittin? Hani bunları ben samimi bulmuyorum açıkçası. Bir gün önce o kişinin o ölen kişi hakkında dedikodu yaptığına şahit olmuşum anladın mı? Bu kadar mı seviyordun? İnanamıyorum anladın mı? Yapmacık olduğu, zaten hani o da inanmıyor o yüzden o kadar bağılıyor zaten anladın mı seni ikna etmek için, karşısındaki kişiyi (K-16, Kadın, 38).

Katılımcının ifade ettiği üzere ağıt taklidini yapan da kendi ağıtına inanmamakta, bunu gizlemek için ağıtını artırmaktadır. Hatta burada ağıt taklidi yapanlar ölen kişinin dedikodusunu yapmış kişiler de olabilmekte ve yine de ağıt taklidine başvurabilmektedir. Fakat en nihayetinde gerçek acının da sessiz olduğu göz önünde bulundurulursa ağıt taklitlerinin yapmacıklığı ya da dışarıya karşı yapıldığı da anlaşılır olmaktadır.

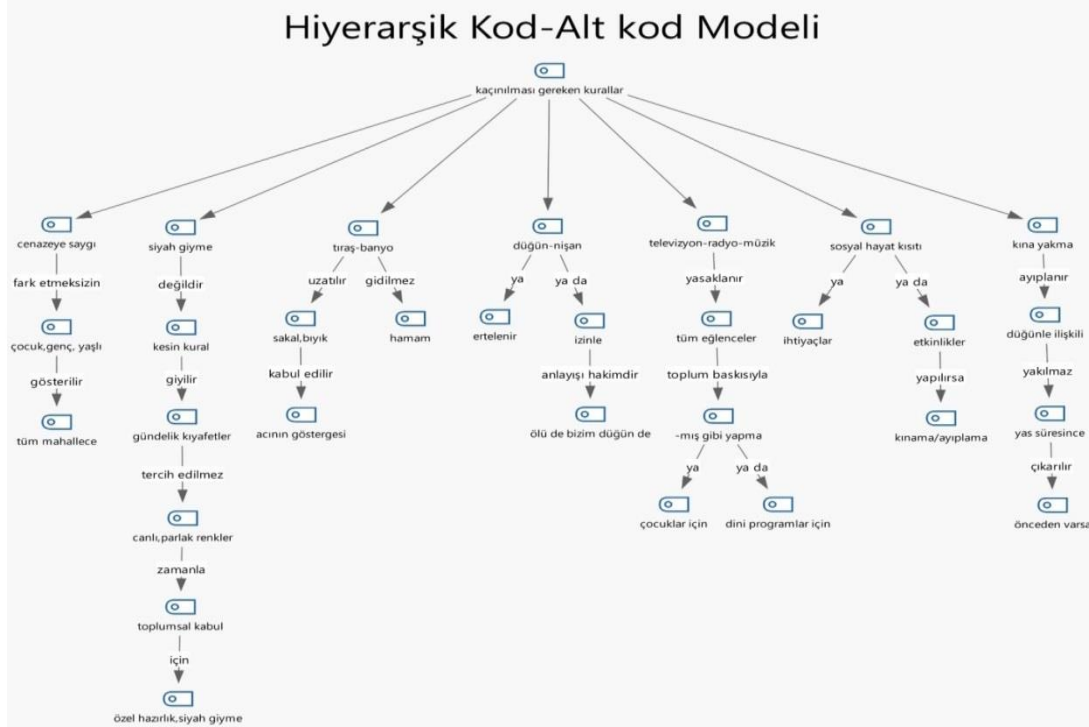
Ağıt taklitlerinin en uç noktaları paralı ağlayıcılardır ki bunlar açıkça bilinmektedir. Yani paralı ağlayıcıların ağıt taklidi yaptıkları aşikârdır fakat genel kabul gören ve yer yer uygulanan bir durumdur. Bu ağlayıcılar cenazeleri gezerek ölenin adına ağıt yakmakta ve bu işten belli bir ücret almaktadırlar. Bu açıdan ağıt taklidi ile para kazanan insanların olduğunu, belli bazı insanların bu işi meslek edindiğini söylemek mümkündür.

...şöyle bir fıkra anlatılır bizim Kayseri’de. Ölü ağıtçıları varmış biz yetişmedik ona da onları parayla tutarlarmış. Genelde Avşar kadınlarından olur, böyle deyişler falan söyleyenlerden olur. Şimdi bir Kürt ailesi gidiyor ölü ağıtçısını getiriyor. Kadın Kürtçe bilmiyor ağıtçı. Soruyor adı neydi diyorlar, anlaşıyorlar. İşte kaç yaşındaydı diyor ona göre ağıt yakacak, yine anlaşıyorlar onu da anlayamıyor. Adı neydi diyor onu da anlayamıyor. İşte kaç tane çocuğu vardı diyor ağıtta onları da söyleyecek onun vasıflarını anlatacak, naatlarda olduğu gibi peygamber efendimizi övdükleri gibi, onu da anlayamıyor. Şimdi bu bakıyor lan buraya da geldik para alacağız en iyisi ben bir ağıt yakayım diyor. Ağıtta da diyor ki aman ne diyeyim de ağlayayım da ölü bizim olmayınca, şu Kürt uşağı tükenir mi üçer beşer ölmeyince diye ağlamaya başlıyor, ağıtında bunları söylüyor (K-1, Erkek, 65).

Fıkra üzerinden aktarılan paralı ağlayıcılarla ilgili bu pasajda aslında ağıt taklidinin nasıl yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani paralı ağlayıcılar genel ağıtlara uymakta, gerçek bir acıyla yakılan ağıtlardan söyleyememektedir. Çünkü *acısıyla, hayatı birbirine geçenler ağlar (K-13, Kadın, 80)* diyen katılımcı da tam da bu minvalde bir söz söylemektedir. Bu açıdan paralı ağlayıcıların genel bir çerçeve üzerinden ağıt yaktığını söylemek yanlış olamayacaktır. Diğer taraftan bu paralı ağlayıcıları hemen her yerde görmek de pek mümkün değildir. *Bu tür olaylar nasıl desem Akdeniz tarafında daha çok görülür, gösterişin çok yoğun olduğu, özellikle bu tür durumlarda gösterişin (K-16, Kadın, 38).* Akdeniz kesimiyle anılan paralı ağlayıcıların Kayseri’de görülmediği anlaşılmıştır. Yani Kayseri’de paralı ağlayıcıların olmadığı noktasında katılımcılar arasında tam bir görüş birliği hâkim

olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan katılımcıların hemen hepsi daha önce katıldığı cenazelerde paralı ağlayıcıları görmediğini, duymadığını ifade etmiştir.

3.3.4. Kaçınılması Gereken Kurallar

Tablo 3.4: Yas süreci yasaklama ve emirleri

Yas sürecinin dikkat çeken ilk özelliği cenaze evinde siyah giymedir. Burada siyah, yasin rengi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat uygulamada farklılıklar olduğu da anlaşılmaktadır. Şöyle ki Kayseri’de cenazelerde özellikle siyah giyme gibi bir âdet yoktur. Yani Kayseri halkı ölüm haberini aldığı andaki kıyafetleriyle cenazeyi karşılamaktadır. *Şimdi arkandaki neyse o. Burada siyah giyme âdeti yok. Genel, normal, üstün başın öyle düşün yani öyle bir şey yok (K-15, Kadın, 71).* Bu durum genellikle insanların alım gücüyle açıklanmış, cenaze için ayrıca bir kıyafet hazırlığı yapılmamıştır. *...bizde mesela öyle bir şey yoktu eskiden hani koyu renk giyelim. İnsanların evinde çünkü çok fazla kıyafeti yoktu. Pembe eşarbi varsa pembe eşarbını takıp gelirdi (K-16, Kadın, 38).* Bu açıdan aslında eski dönemlerde insanların cenaze için siyahlara bürünmediğini, gündelik kıyafetleriyle cenazeye katıldığını söylemek mümkündür.

...benim bildiğim benim genç kızlığım zamanında, yas evine gidildiği zaman çok özenilmez giyim kuşama tam tersi böyle, işte ölüm olayını duyduğun anda üzerinde ne varsa o şekilde koşarsın. Yani öyle bir hazırlanayım, iyi görüneyim, banyo yapayım ne bileyim giyeneyim kuşanayım şunu mu takayım bu renk mi olsun diye bir düşünceye kapılmazdık. Yani benim annelerim o zaman duyduğu gibi yani hele öyle musibet ve genç ölüsüyse olduğu gibi bütün doğallığıyla bütün işte olması gerektiğini o zamanki kurallara göre diyeyim yani olması gerektiği gibi o günkü o nasılsa ne varsa üzerinde, en önce giyim kuşamdan geldi aklıma (K-20, Kadın, 52).

Burada görüldüğü gibi asıl olan cenazeyi bütün doğallığıyla karşılamaktadır. Yani nasıl ki ölüm gündelik hayatın bir gerçeğiye bu gerçekle karşılaşılın an, o gerçeğin tamamlayıcısıdır. Bir anlamda çabasız bir karşılaşma yaşanmakta, durum mevcut halle kabul edilmektedir. Bu açıdan da ekstra bir hazırlığın olmadığı görülmektedir. Fakat bu noktada dikkat çeken başka bir ayrım devreye girmektedir. Yani insanların siyahlara bürünmediği bir gerçek olarak karşımızda dururken yine de kıyafetlerin süslü ve parlak renklerde olmamasına da dikkat edilmektedir. *...parlak şeyler, cicili bicili şeyler giymezler. Biraz mat şeyler giyerler. Üzüntünü belli edeceksin dışarıya yani (K-11, Kadın, 74).* Bu yüzden yaşanan acıyı belli etmek için de koyu renkler tercih edilmektedir. *Yani orada bir şablon var sen orada ölü evine nasıl gidileceğini bilmelisin (K-20, Kadın, 52)* diyen katılımcıysa aslında bu şablonun hem üzüntüyü belli edecek hem de özel bir davete gidiyormuş gibi görünmeyecek kıyafetlerden seçilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bahsedilen bu şablon zamanla değişikliğe uğramış, gündelik kıyafetlerle cenaze karşılama yerini siyahlara bırakmıştır. Yani cenazelerde daha önceden olduğu gibi sadece koyu renkler tercih edip süsten kaçınmanın yerini daha çok siyahın hâkim olduğu ve birtakım hazırlıkların yapılmasını gerektiren bir giyinme tarzı almıştır. Şimdi bu konu katılımcılarımızın başından geçen örnek olaylarla açıklanacaktır.

Babaannemiz vardı daha önce de söyledim ya o babaannemizden önce oğlu vefat etmiş, kaynatam değil de oğlu olan, diğer oğlu vefat etmiş. Yengem de taze gelinmiş, o zaman ben yoktum büyük eltim vardı. O da çok hırkam, ceketim yoktu herhâlde diyor, gelin üşüyor dediler diyor. Geline de hep

kırmızı falan alınır ya kırmızı ceketim vardı onu giydim diyor. Ay ona babaannemiz nasıl laf etmiş ki ölüye sevindi de mi giyindi kırmızıyı demiş. Yani ben olmadığından başka siyah miyah olmaz taze gelinlerin biliyor musun? Hani açık renkler pembe renkler bir şeyler olur, hava da soğukmuş aman gelin üşümesin falan diyen olmuş. O da gittim kırmızı ceketimi giydim ne bileyim diyor ben laf olacağını. Ölüye sevindi de ondan mı giydi demiş babaannemiz (K-3, Kadın, 60).

İlk örnekte katılımcı cenazede siyah giymenin önemiyle ilgili bir olay anlatmıştır. Bahsedilen kişinin yeni gelin olmasından dolayı daha renkli kıyafetlerinin olduğu ve cenazede kırmızı ceketini giymek zorunda kaldığı anlatılmaktadır. Burada siyah bir ceket yerine kırmızı ceket giymenin beraberinde getirdiği kınama görülmektedir. Önceden bu durum kabul edilebilir görülürken daha sonraları kabul edilemez olmuştur. Yani cenaze evinde siyah renk tercih edilmediğinde ölüye sevindi gibi bir izlenim oluşmaktadır. Bu açıdan renge vurgunun güçlendiğini söylemek mümkündür. Sanatta edebiyatta şiirde her zaman ölüm ile siyah aynı ölçüde birbirine yakın iki kelime olmuştur. Modern kültürün içerisinde cenaze modası söz konusu olduğunda karşımıza çıkar ki şapkasından gözlüğüne, ayakkabısından eldivenine kadar üretilmiş bir moda içerisinde yer alır (Sağır, 2017: 161-162). Bu yüzden de artık hemen her kıyafetin siyah renkte seçilmesine özen gösterilmektedir. Diğer taraftan cenaze evine belli hazırlıkla gidilmesi de yaygınlaşmıştır. Yani cenaze evine özel bir ihtimamla hazırlanma ve belli bazı kıyafet ve markaların tercih edilmesi gündeme gelmektedir.

İşte cenaze evinde otururken ayağım çıplak yere basmasın, ev sahibi terlik vermesin düşüncesiyle evinde işte gezmelerde giydiği ayakkabılara kadar yani onu yanında taşıyıp taziyeye gidildiği, ayağa giyildiği görülüyor. İşte Vakko eşarplar marka kıyafetler en işte aldığın, çok böyle milletin beğenebileceği şeyler giyilip orada bir gösteriş yapılıyor yani. Hani maddi anlamda işte görgülü özellikle maddi demeyelim de çünkü maddiyeti olmayan insanlar bile görgülü gözükmek adına hani bu tarz giyinmeyi tercih ediyor, böyle davranmayı tercih ediyor (K-20, Kadın, 52).

Burada görüldüğü gibi cenaze evine artık gündelik hayatın içerisinde sınırlanıp gidilmemekte, bir hazırlıkla gidilmektedir. Yani kıyafetten terliğe kadar dikkat edilmekte, her birinin kabul edilebilir olması için çabalanmaktadır. Bu çabanın sadece maddi anlamda bir gösteriş olmadığı toplumsal kabul ya da saygınlık için de gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bir anlamda cenaze modasının sadece renkle değil tüm bir görünümle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Tam bu noktada yaşanmış başka bir örnek olay durumu netleştirmektedir.

...Bey'in dayısı vefat etmişti. Onun perşembesine gitmiştik galiba. Öyle hani gezmeye büründüğüm eşarbi değil de normal bir eşarbımı büründüm. Bir de insanlardan çekinmişim o zaman ne derler gezmeye büründüğüm eşarbi bürünüyor derler gibisinden, normal bir eşarpla gittim. Orada birisi demiş ki annem, kayınvalidem söylüyor: o başındaki büründüğüm eşarbi iyi bir eşarp mı zannediyor da acaba onunla gelmiş? Falan demiş. Onu duyduğunda bir daha o eşarpla gidebilir misin sen? Bir dahakine Vakko'yla gideceksin yani. Yani böyle bir toplumda şey var, eski falan da değil eşarbım ama Vakko değildi, öyle bir eşarpla gitmişim. O halen aklımda mesela (K-3, Kadın, 60).

Cenaze evine marka bir eşarp yerine günlük bir eşarpla giden katılımcı toplumda kınamayla karşılandığını ifade etmektedir. Bu kınamaya tepkisi ise yukarıda bahsi geçen toplumsal kabulle ilgilidir. Yani bu kınamadan sonra kendi kendine bir daha o eşarpla gidebilir misin derken aslında bir daha bu dışlanmayı kabul edilebilir misin minvalinde bir soru sormaktadır. Çünkü toplumun kabulleri dışında hareket ettiğinde bir sınırla karşılaşmakta, toplumdan ayrılacağını anlamaktadır. Bir anlamda bu toplumsal kabulün dışına çıkması da toplum tarafından kabul edilmeyeceği anlamına gelmektedir. Bunun için kendisi de bir başka cenazede bu durumu değiştireceğini söylemektedir. Bu açıdan cenaze evinde nasıl bir toplumsallıktan söz edilebileceği daha iyi anlaşılır olmaktadır.

Öyle ki bu durumun bir başka örneğinde taziye giden bir katılımcı cenaze sahibinin, kılık kıyafetine kendisinden daha dikkat ettiğini görmüştür.

Benim gençliğimde görüncemin oğlu vefat edince normal hani benim tanıdığım bildiğim anlamda günlük kıyafetimle gittim başımda koyu renk bir

yazma. Onu da özellikle sandıktan buldum ki hani çok acıklı bir ölümdü. Yanlış anlaşılırım süslenmeyeyim hani eşarp takmayayım yazma, basma etek böyle baya günlük kıyafetim tertemiz ama günlük kıyafetimle gittim oturdum. Vefat edenin hanımı da krem yazma takmış güzel pırıl pırıl giyinmiş hani komşuya gezmeye giderken gibi giyinmiş ben ev kıyafetimleym. Acısının büyüklüğüne hürmeten yapmıyorum anlıyor musun? Annem geldi o cenazeye işte oturduk içeride sonra annemle beraber aynı anda kalktık evlerimize geliyoruz. Niye bunu taktın dedi başımdaki yazmaya. Dedim öyle gelinmez mi anne cenazeye? Baksana karısı bile krem yazma takmış ve üstünü dedi komşuya gider gibi giyinmiş yarın böyle gelme kızım bunu da kınarlar dedi. O arada değişmiş gelenek millet süslenirmiş. Zaten ikinci günde öyle gitmek zorundasın çünkü ilk gün öyle gittin ikinci gün niye süslendin derler o zaman anladın mı?(K-20, Kadın, 52).

Katılımcının aktardıklarından anlaşıldığı üzere yine günlük kıyafetlerle hazırlık olmadan gidilen cenaze evinde toplumsal kabulün dışında kalınmıştır. Burada hatta toplumsal kabulün sınırlarını değiştiren cenaze sahibi olup, özel bir hazırlıkla kendisi giyinmiştir. Bu durumu *hani yaslıyız ama süslü yaslıyız gibisi ben öyle anlıyorum* diyerek açıklayan ve günlük kıyafetleriyle taziye giden aynı katılımcıysa cenaze sahibinin yanında özensiz kaldığı için kınamayla karşılaşmış, kıyafetlerini değiştirmeye zorlanmıştır. Fakat burada da başka bir sorun gündeme gelmektedir. Şöyle ki cenaze evine gidilen ilk gün giyilen kıyafetin daha sonra değiştirilip, özelleştirilmesi de süslenmek olarak yorumlanabilmektedir. Bu açıdan sonraki günlerde de aynı kıyafetlerle ya da aynı tarzla gidilmesi gerekmektedir. Katılımcı da bu sorunla karşı karşıya kalmış, geleneğin değişiminde yaşadığı şaşkınlığı bu örnekle açıklamıştır.

Yas sürecinin en önemli yasaklamalarından biri televizyon ve radyo açmamak, müzik dinlememektir. Bunların hepsi medya ile ilişkileri dolayısıyla bir arada ele alınmaktadır. Yani aslında bunlar hem medya hem de eğlenmeye yönelik araçlar olduğu için yasaklanmaktadır. Çünkü yas sürecinde eğlencenin düşünülmesi veya eğlenmeye yönelik hareket edilmesi ayıp karşılanmaktadır. Bu açıdan yas süresinde bu araçların kullanım dışı bırakılması yaygın olarak görülen bir yasaklamadır ve katılımcıların hemen hepsi de bu konuda hemfikir görünmektedir.

Ayrıca pek çoğu bu konuda yaşadığı örnekleri aktararak konunun zenginleşmesini sağlamıştır. Bu örneklerin ilkinde katılımcı uzun bir süre televizyonunu kaldırdığını şu şekilde anlatmıştır:

Bak ben kocam ölünce altı ay televizyon açmadım. Hiç açmadım, televizyonun arkasını döndürdüm öylece kaldı. Komşunun bir tanesi geldi dedi ki Allah canını alsın dedi, geberesice yalnızsın dedi şu televizyonu aç da yanına şenlik olsun dedi. Ne kız dedi ölün gelecek mi geri? Şöyle bir düşündüm altı aydır ben açmadım, herkesler ertesi gün açtı. Amma ben herhalde açılmayacak sandım, eşim evden çıkınca. Voo dedim ki dur bakayım açayım bakayım dedim. ... ona katıl oyna dedi seninle gelecek mi ölü? Sen hayatta yaşayacaksın dedi. Sen gününü gün edeceksin senin kimin var da sen yaşamana bak dedi. Doğruymuş ben tekrar televizyonumu açtım(K-13, Kadın, 80).

Görüldüğü gibi katılımcı eşinin vefatından sonra altı ay boyunca televizyonunu açmamış, hatta açamamıştır. Bu sürenin ardından komşusunun ihtarıyla yeniden televizyonunu açtığını anlatmıştır. Çünkü burada komşusu katılımcıya televizyonun açılıp açılmamasının ölüye hiçbir etkisi olmadığını hatırlatmıştır. Yani aslında televizyonun açılmaması ölüyle değil de toplumla ilişkili olan bir durumdur, *insanların baskısı diyelim, dışarıya karşı yapılan bir şey (K-3, Kadın, 60)*. Öyle ki insanlar televizyona bakıyor dahi olsa dışarıya karşı bakmıyor izlenimi vermek istemektedirler. Bu izlemin nasıl olduğuna dair bir katılımcının şu anısı faydalı görünmektedir:

...annem vefat ettim, benim babamın bacısı, bizim evde televizyon açılmadı. Niye? Cenazeden sonra televizyon açılması ayıp. Hatta biz açar, bakardık evde. Zil çaldı mı hemen televizyonu kapatın derlerdi, babam anam da bakardı. Amma zil çalar çalmaz televizyonu kapatın ayıp olmayacak gelene gidene böyle de bir yanlış bir kanaat vardı. Yani ölü sahibi de bakar televizyona, fakat millete bakmıyormuş gibi görünmek isterdi (K-1, Erkek, 65).

Görüldüğü gibi televizyona bakıldığı halde bir başkasına karşı bu belli edilmek istenmemekte, televizyon kapatılmaktadır. Bu açıdan medya ve eğlence

araçlarından uzak kalınamasa da –mış gibi yapılarak dışarıya karşı acılı ve yaslı görülmektedir. Burada televizyonun açık olmasının bir başka sebebi de günümüz çocuklarının teknoloji ile iç içe büyümesiyle onlardan uzak kalamamasıdır. Yani cenaze evinde çocukların oyalanması için televizyon açılabilmekte ve bu durum da kabul edilebilir görünmektedir.

Ama dediğim gibi yani nasıl desem televizyon, radyo açmamak bunlar artık kalmadı ya kalmadı. Cenaze evinde bile cenaze günü açılıyor, çocuklar durmuyor mesela ona da şahit oldum ben. Çocuklar durmuyor mecbur o televizyon açıldı, bağıra bağıra çizgi film izledi o çocuklar. Biraz da böyle zamanın, çağın gelişmesiyle, çağın değişmesiyle alakalı bir şey. Eskiden evlerde bir televizyon vardı bir de radyo teyp belki. Açmıyordun olup bitiyordu ama şimdiki çocuklar tabletle büyüyor. Onların elinden alamıyorsun, anlatamıyorsun ki ona (K-16, Kadın, 38).

Katılımcı eskiye nazaran artan teknolojik araçlar ve bu araçlarla büyüyen neslin bu yasaklamaya uymasının mümkün olmadığını aktarmıştır. Yani eskiden televizyon açmama kolay bir durum olarak görülebilirken bugün bu durumun pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden cenaze evinde dahi televizyonun açıldığına şahit olunabilmekte, fakat eskisi gibi ayıplama görülmemektedir. Televizyonun açılmasını meşrulaştıran bir başka sebep de televizyonda verilen dini programlardır ki burada bir anlamda televizyon eğlence aracı olmaktan çıkarılarak dua ve sohbet için kullanır olmaktadır. *Şimdi dini kanallar var üç gün sonra ben açtım mesela niye açtın dersin ben şu diyanet kanalları severim. E sohbet ediyor hoca orada, davul çalmıyor dümbelek çalmıyor. Ben de elime tespihimi aldım hem tevhidimi çekiyorum hem onu dinliyorum (K-14, Kadın, 70).* Onun için televizyonun bu anlamda kullanılması bu yasaklamayı bozmak olarak görülmemekte, aksine fayda için kullanılmaktadır.

Yas sürecindeki yasaklamaların en dikkat çekenlerinden biri de yasla aynı zamana denk gelen düğün, nişan gibi etkinliklerin durumudur. Burada genellikle cenaze ve yaslı aile gözetilerek hareket edilmekte, aileye danışılarak bir karar verilmektedir. Yani mevcut durumlar değerlendirildiğinde belli bir hazırlığın olmadığı ya da erteleme sorunu olmayacağı durumlarda bu etkinlikler ileri bir

tarihe ertelenmektedir. Fakat her hazırlığın yapıldığı, etkinlik tarihlerinin yakın olduğu durumlarda ise yaslı ailenin izni ile bu etkinlikler yapılabilmektedir. Burada dikkat edilen temel husus ailenin onayının alınması ve etkinliklerin de daha sakin bir şekilde yapılmasıdır. *O gelin evi, düğün olan evde bile yas tutulurdu yani. Yasa göre düğün yapılırdı, çalgılı çengili düğün olmazdı yani. Buruk geçerdi düğün (K-10, Erkek, 61).* Böylece hem etkinlikler yarım kalmamış hem de yaslı aile düşünülmüş olmaktadır.

Yas ve düğün, nişan etkinliklerin aynı zamana denk gelmesini katılımcılarımızın birçoğu yaşamış, her biri de bahsedilen hususları gözeterek etkinliklerini yapmıştır. Böylesi bir durumda kalan katılımcı o süreçte yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

İşte Kayseri’de eğer mecbur davetiyeler falan dağıldıysa gidersin o ölü evinden izin istersin. Mesela der ki işte benim, sizin ölüden ne haberim var, kartlarım dağıldı günüm belli eğer müsaade ederseniz biz düğünümüzü yapacağız deriz. O da der ki tabii ölü de bizim düğün de mesela bizim bir tanıdığın küçük kızın düğününde görümcemin güveysiyle kızı ikisi bir günde öldüler. Pazar gün öldü pazartesi gün kalın gidecek, kız Perşembe günü gelin gidecek. Görümceme dedik o da dedi ki ölü de bizim düğün de bizim, düğünü yaptık. Cenazeden dolayı biraz şey yapılır yani öyle gösterişli olmaz. İzin alınır ki işte bizim düğünümüz var, kartımız dağıldı, günümüz belli. İşte bizim hacı baba öldüğünde, büyük hacı babamız öldüğünde eltimin kızı sünnet ettirecekti üç gün sonra salonu falan tutmuş, yani bu başımıza gelen, olan bir şey, biz gitmedik tabii ölü bizim evden çıktığı için. Onlar gitti salonda sünnetini yaptırdı. Mecbur olunca oluyor yani o işler (K-15, Kadın, 71).

‘Ölü de bizim düğün de bizim’ anlayışıyla hareket edilen bu etkinlikte hazırlıkların da tamamlanmış olması nedeniyle cenaze evinden izin alınmıştır. Bir anlamda cenaze evinin yasına saygısızlık etmenin önüne geçilmiştir. Çünkü izin alınmadan yapılacak etkinliklerde yas yok sayılmış olarak görülebilecekken iznin alınmasıyla etkinlikler gerçekleştirilebilmektedir. *Şunu anladım ki yani ölü de düğün de durmuyormuş (K-25, Kadın, 51)* diyen katılımcı da her ikisinin bir arada olabileceğini vurgulamaktadır. Bu açıdan bu cenazede de etkinliğin usulünce

yapıldığı görülmektedir. Başka bir katılımcı da bu usulü onaylayan şu sözlerle durumu desteklemektedir:

Konu komşununki bile olmuş olsa kendini bilen adam tutup da çalgı çaldırtmıyor. Kendini bilmeyen adama da canım ne yapalım ölüyle ölünmez diyor şurada düğün olacak, şurada ölüye ağlanacak deniyor öyle oldu. Ama esas hangisi iyi? Bizim göreneğimiz iyi. Hemen davulu dümbeleği savıp yok arkadaş bak komşumuzun cenazesi var onun acılı günü. Biz onun yanında bu şeyi yapamayız, bugün onaysa yarın da bize diye onu düşünerekten, yani iyi bir kültür (K-12, Erkek, 60).

Kültürden yana olan bu yorum yas ve düğün, nişan etkinliklerinde usulün önemini ortaya koymaktadır. Ölü de bizim düğün de bizim anlayışını baş aşağı ederek çalgı çengiyle etkinliklerin yapılmasındansa göreneğin tercih edildiği bu yaklaşım aynı zamanda bir birlik ruhu ortaya koymaktadır. Yani yasin gözetilerek etkinliklerin yapılmasıyla hem yaslı ailenin acısına ortak olunmakta hem de bugün ona yarın bize diyerek yaslı günlerde yalnız kalınmayacağı düşünülmektedir.

Yas sürecinde kaçınılması gereken kuralardan bir başkası banyo yapmama, tıraş olmamadır. Burada yaslı kişi yasinin bir ifadesi olarak eski, günlük rutinlerinden uzaklaşmaktadır. Yani bir anlamda yaslı kişi, yaşadığı acı dolayısıyla banyo yapmayı, tıraş olmayı düşünmez. Burada banyo yapma meselesi yastan çıkarma konusunda bahsi geçecek olan hamamla ilgili bir meseledir. Bu açıdan aslında söz konusu olan durum banyo yapmama değil hamama gitmemedir. *Bak o nasıl var: hamama gidemezsin. Dışarıda hamam kültürünü yapamazsın. Dışarıda Türk hamamlarına gidip de yıkanırsan hani bir ay içinde iki üç ay arasında dahi dışarı hamama gitsen yıkanamazsın orada. Onu ayıplarlar (K-21, Kadın, 60).* Dolayısıyla hamam kültürünün yapılması, ayıplanmayla karşılanabilmektedir. Fakat diğer türlü banyo yapmama meselesi ise Kayseri’de görülmemektedir. Yani katılımcılar arasında da Kayseri’de banyo yapmama gibi bir yasaklama olmadığı görüşü hâkimken bunun bir yorumu olarak hamam kültürü üzerinde durulmuş ve asıl bunun olmadığı kanısına varılmıştır.

Tıraş olmama meselesinde ise genellikle bunun görüldüğü ve uygulandığı görüşü vardır. Yani yas sürecinde erkeklerin belli bir süre tıraş olmayıp, sakal uzattığı görülmektedir.

...erkeklerde de sakal bıyık hani uzatma âdeti vardı yaslı olduğunu belli etmek için. Mesela babaannem vefat ettiğinde babam sakalını uzatmıştı biz çok üzüldüğünü oradan anlamıştık annesi vefat ettiğinde. Birkaç gün sonra görebildim zaten babamı gündüz kadınlarla o komşu evinde falan. Böyle bir gün yemek geldi babamın olduğu eve yemek götüreceğiz babamın sakalları uzamıştı, bıyıkları sakalları. Epey bir kesmedi o da yasını öyle yaşadı (K-20, Kadın, 52).

Katılımcının da ifade ettiği gibi erkeklerin yasını yaşama şekli de sakal ve bıyıkları uzatarak olabilmektedir. Burada sakal ve bıyık uzatmak, acının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü tıraşın ihmalı yaslı olmakla açıklanmakta, yas sürecinde sakal ve bıyıklar uzamaktadır. Ayrı kaçınılması gereken diğer kurallarda da olduğu gibi burada da hem yaslı olma hem de ayıplanma durumu da söz konusudur. Yani tıraş olmamamın bir diğer nedeni olarak ayıplanmalar da gösterilebilmektedir. *Tıraş olmalarını hor karşılardı, acısı var adam daha kaportaya bakıyor bilmem daha süslenmenin derdinde derler. El âlem kınamasın diye bir müddet tıraş olmaz (K-2, Erkek, 55).* Bu yüzden bir anlamda dış görünüşüne özen göstermenin acının yerini almasına karşı çıkmaktadır. Çünkü asıl olan o acıyla, yasla beraber dış görünüşün önemini yitirmesidir. Bu açıdan da yas sürecinde tıraş olmama görülebilen bir yasaklama olarak karşımıza çıkmıştır.

Kaçınılması gereken kurallardan bir diğeri kına yakmaktır. Kına yakmanın bu başlık altında yer almasının nedeni tıpkı sakal, bıyık uzatmada olduğu gibi dış görünüşle ilgili olmasıdır. Yani kına daha çok nişan, düğün gibi etkinliklerle ilişkilendirildiği ve açıkça görüldüğü için yas sürecinde ele kına yakılması kaçınılması gereken bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. *...bizim kültürümüzde cenaze sahibi olan eline kına yakmaz Kayseri genelinde. ...Hani onu yaksa ayıplarlar. Eline kına vursa bir sene içinde, ayıplarlar onu (K-21, Kadın, 60).* Bu ayıplamada toplum yas sürecini sevinçli anların birer işareti olarak görülen kınadan uzaklaştırmakta, yakılmasını engellemektedir. *...voo bir de cenaze kaldırdı*

kınalanmış oturmuş denir. Günah değil de ayıba taşınıyor. Onun için elleri söyletmemek için bu olur (K-4, Kadın, 73). Bu durumda elleri söyletmemek için kına yakılmadığı gibi önceden yakılan kınanın da ayıp karşılanabileceği düşüncesiyle çıkarılmaya çalışıldığı da görülmektedir. Bu konuda yaşadığı bir diyalogu bir katılımcı şöyle aktarmıştır:

Babamın amcasının oğlu vefat etti, gençti daha kaç yaşındaydı elli yaşındaydı. Annem de bir gün önce kına yakmıştı eline hani cenaze evine gidecek elini hypolu şeyle yıkadığını bilirim ki ayıp karşılanırdı çünkü kınayla dedi. Hani bir gün önce olduğunu bilmezler onlar kızım dedi yani seviniyormuş gibi algılayabilirler dedi (K-17, Kadın, 46).

Katılımcının annesiyle arasında geçen diyalogdan anlaşıldığı gibi cenazeye seviniyormuş gibi görünmemek istenmiştir. Bunun için ise bir gün önceden yakılmış bile olsa kınanın deterjanla yıkandığı görülmektedir. Tüm bu ihtimam kınanın yas sürecinde kaçınılması gereken bir kurallardan biri olduğunu açıklamaktadır.

Yas tutmanın beraberinde getirdiği en önemli yasaklamalardan biri diğeri ise sosyal hayat kısıtlamasıdır. Yani yas tutan bir kişi sosyal hayat aktivitelerini yas sürecinde ya tamamen durdurmakta ya da sınırlandırmaktadır. Buradaki sosyal hayat aktiviteleri markete, pazara gitme gibi günlük ihtiyaçlar olabilirken gezme, gün gibi sosyalleşme etkinlikleri de olabilmektedir. *Yalnız işte sosyal hayatı, böyle lüks şeyleri yapmayı engellerler. Gezmeye gidilmez, böyle Kayseri'nin hanımlarının gezmeleri meşhur ya o gezmelere gitmez ben yastayım diye. Evinde fazla süslü yemekler yapmaz. Mesela su böreği yapılmaz cenaze evinde. Niye? Biz yastayız diye (K-1, Erkek, 65).* İşte yas tutma bu tarz etkinlikleri hatta belki yas sürecinde lüks sayılabilecek şeyleri sınırlandıran bir durum olarak görülmektedir. Bir katılımcı da bu konuda hatırladığı bir anıyı şöyle anlatmıştır: *Eskiden mesela çok net hatırlıyorum ben ortaokuldaydım, bizim mahalleden bir cenaze çıkmıştı. Gerçekten kırk gün boyunca bizim komşularımız birbirine gidip gelmedi, annelerimiz işte gün ortamı yapmadılar (K-16, Kadın, 38).* Buradan da anlaşılabileceği gibi yas sürecinde Kayserili kadınlar sosyalleşme ortamlarından uzaklaşarak bu etkinliklere ara vermektedir. Bu aran verilmemesi de çoğu kez kınamalarla karşılaşmaya neden olmaktadır. Böyle

bir kınamayla karşılaşan bir katılımcı da ikinci eşinin ölümünden sonra başından geçen olayı şu şekilde anlatmıştır:

Biz eşim öldü, bir gelinle bir yere gideceğiz, epey oldu eşim öldü. Bir de baktık ki oğlu geliyor, maşallah dedi babamın kapısına kilit vuruldu da siz gezmeye mi gittiniz dedi. Epey bir vakit geçti, kırklar çıktı elliler çıktı. Anam hasta yoklamaya gittik diyoruz, essahtan ya bir doğuma gittik ya bir hasta yoklamaya. Babanın kapısına kilit takılmamış ki aferin dedi babam öldükten sonra kapısına kilit mi takılıyor dedi. Abov efendi biz böyle böyle yerden geliyoruz biz başka bir yere gitmiyoruz dedik. Oğlu karşı geldi bize maşallah maşallah dedi babamın kapısına kilit vurulmuş dedi sizler dışarı çıkmışsınız dedi. Ama ne kadar oldu. Dedik ki efendi ya göz aydınına gittik ya hasta yoklamaya, gezmeye gidecek halimiz yok ya (K-13, Kadın, 80).

Eşinin vefatından sonra doğum ya da hasta yoklama gibi daha mecburi kabul edilebilecek bir durum için dışarı çıkan katılımcı oğlunun kınamasıyla karşılaşmıştır. Bu kınamada oğlu ölünün kapısının kilitlenmesine karşı çıkmakta, bu durumu kınamaktadır. Yani buradan anlaşılan da yas sürecinde evde olunması, sosyal hayatın kısıtlanması gerektiğidir. Çünkü cenaze sahibi bir kişinin sosyal hayatına ara vererek hem taziye gelecekle için hem de tuttuğu yastan dolayı evde bulunması istenmektedir. Bu örnekteki gibi bu durumun tersi söz konusu olup, ortalama yas süresinden sonra bile evden çıkıldığında da ölüye rağmen çıkıldı gözüyle bakılabilmektedir. Bunun için sosyal hayatın kısıtlanmasının da yine topluma yönelik bir yasaklama olduğu anlaşılmaktadır.

Buraya kadar ele alınan tüm yasaklamalara bakıldığında bu yasaklamaların cenazeye saygıdan dolayı yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani Kayseri’de ölüye ve cenazeye özel bir önem verilmektedir. Bu doğrultuda da hemen her yasaklamada bu önem göz önünde bulundurularak hareket edilmektedir. ...gideni saygıyla anmak lazım, sevmek lazım. Öldü, öldü diye üstüne toprağı atıp sıvışamazsın ki. Büyükler bir şey olduğunda yere gömdüğün pancar mı derlerdi eskiden bir şey olunca yere gömdüğün pancar mı? Öyle denmez (K-14, Kadın, 70). Çünkü ölü de yaşayanların bir parçası olarak görülmekte, bu anlamda da saygıyı hak etmektedir. İslam’da şuur ve muhabbet hem canlıya hem cansız mahlûkata, bu hizmet verilecek (K-4, Kadın,

73). Bunun için de her zaman bu düstur gözetilmektedir. Bir cenaze yaşandığında da bu cenazenin tüm mahalle tarafından benimsenmesi bu durumun en büyük örneğidir.

Bunları bir mahallede misal olarak eski evimizde, eski mahallemizde a babam vefat ettiğinde biz dışarıda ne yapıyorduk? Bir şöyle şakalaşıyor muyduk ne yapıyorduk? Arkadaşımın anası geldi bize birer tokat yapıştırdı, kocaman şurada cenaze var siz burada ne yapıyorsunuz böyle diye? Yani mahalle olarak o işi herkes benimserdi. Cenaze evinde olan acı mahallede olurdu (K-10, Erkek, 61).

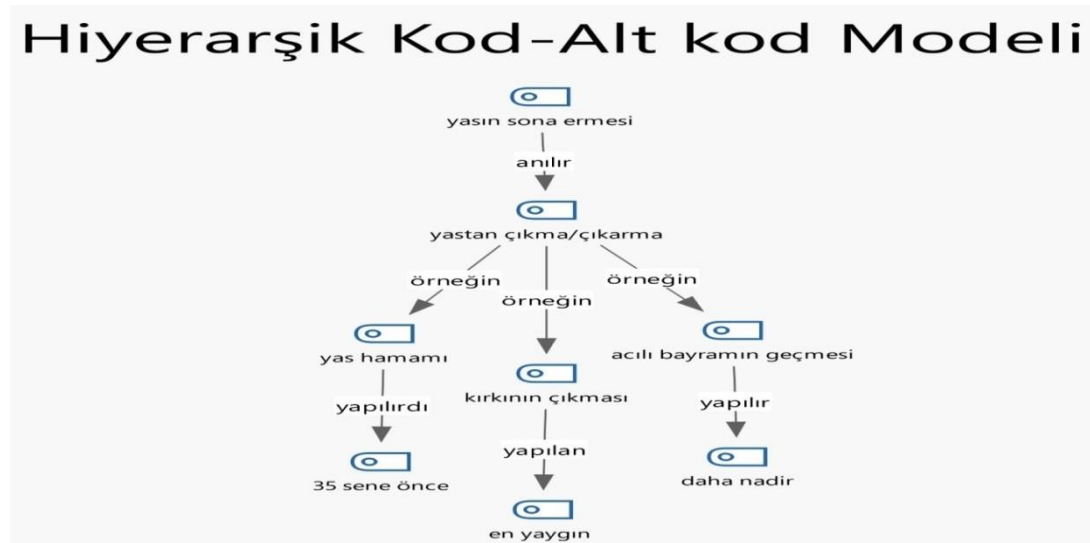
Mahallenin çocuklarının şakalaşmasının cenazeye karşı bir saygısızlık olarak görüldüğü durumda çocukların cezalandırılması, cenazeden sadece bir ailenin etkilenmediğini göstermektedir. Tüm mahalle o acıyı, cenazeyi benimseyerek yas sürecini geçirmektedir. Bu süreçte de cenazeye saygının herkes tarafından gösterilmesi beklenmektedir. Yani mahallenin çocukları dahi sürece dâhil edilerek cenazeye gerekli saygı gösterilmektedir. Burada sadece çocuklardan saygı beklenmemekte, çocuklara da aynı saygı gösterilmektedir. Bir anlamda çocuk cenazesi de büyüklerin cenazesi ile aynı şekilde karşılanmakta, aynı saygı çocuk cenazesinde de gösterilmektedir.

Çocuk cenazesine de aynı ihtimam, aynı özen, aynı önem verilir. İşte üzüntüsü, yası gereken bütün ritüelleri bir büyüğe, bir acılı ölüme, musibet ölüme normal yatağında yatan yaşlıya nasıl yapıyorsa bir çocuğa bile aynı şekilde saygıyla, önemsenerek oradan anıyorum yani cenazenin ne kadar kıymetli bir şekilde defnedilmesi gerektiğini, özenli bir şekilde daha doğrusu. Çocukluğumuzdan beri bu böyleydi yani o olayın çok önemsendiğini gördük bugüne kadar (K-20, Kadın, 52).

Burada yukarıda bahsedilen mahalli saygı her yaştan insana yapılan saygının eklenmesiyle kuvvetlenmektedir. Çünkü çocuk, genç, yaşlı her ölüye saygıyla yaklaşıldığı dikkate alındığında saygının büyüklüğü de anlaşılmaktadır. İşte bu anlayışla da hemen her ölüme süreç saygı çerçevesinde yürütülmektedir. Cenazeye saygının bir başka örneğini bir katılımcı da mezarlıkla ilgili bir anısı üzerinden şöyle aktarmıştır: *Mezarlıktan geçerken niye yüksek sesle bağırılmaz? Arabaların mesela teybi kapatılır. Benim akrabalarım hep mezarlıktan geçerken müzik dinliyorsa teybi*

kapatır. ... Yani ölüye hürmet böyle bir şey Türk insanında, Kayseri insanında ölüye hürmet bu yüzden (K-20, Kadın, 52). Bu doğrultuda da mezarlıktan geçerken müziğin kapatılması da cenazeye saygı göstermenin bir başka yoludur. Yol üzerinde bulunan mezarlıktan geçirilirken müziğe ara verilmekte ve cenaze anılmaktadır. Bu anlamda cenazeye gösterilen saygının cenazenin anılmasıyla da ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü cenazeye saygıyla yapılan her davranış, cenazenin tekrar tekrar anılmasını ve anının taze tutulmasını sağlamaktadır.

3.3.5. Yasın Sona Ermesi

Tablo 3.5: Yasın sona ermesinin çeşitleri

Yas süreci çeşitli özellikleri ve yasaklamaları barındırdığı gibi yasın sona ermesi adına da belli bazı koşulları içermektedir. Yani yasın sona erdiğini gösteren belli durumlar vardır ve bu durumların yerine getirilmesiyle yaslı ailenin, yakınların yasının sona erdiği söylenebilmektedir. Bu açıdan bu durumlar *yastan çıkarma/yas kaldırma* olarak anılmaktadır. Diğer taraftan burada ele alınan bazı koşulların geçmişte kaldığı görüldükçe bazılarının bugün halen devam ettiği görülmüştür. Bu açıdan ilk olarak bilinen en eski yastan çıkarma koşulunun yas hamamı olduğu söylenebilir. Kayseri’de kırk günlük süre bitince ölü sahipleri “acıları dökülsün” diye akrabaları ya da yakın komşuları tarafından hamama götürülürler. Hamamda meyve ve gazoz ikram edilir (Örnek, 1971: 85). Fakat yas hamamı oldukça eski bir koşul olduğundan dolayı pek bilinmemektedir. Yani katılımcıların bir kısmı yas hamamını bilmemekte, Kayseri’de böyle bir uygulamanın olmadığını belirtmektedir. Bir kısım

katılımcı da yas hamamı hakkında sadece kulaktan dolma bilgilere sahipken daha önce hiç yas hamamına katılmadıklarını ifade etmektedirler. Bunların yanı sıra yas hamamını bilen ve bizatihi yas hamamına katılmış olan iki katılımcı bulunmaktadır. Bu yüzden yas hamamıyla ilgili elde edilen veriler her ne kadar az görünse de yaşanmış örnekler üzerinden aktarıldığı için detaylı açıklamalara ulaşılmıştır.

Yastan çıkmanın gerektirdiği önemli bir âdet de yaşlı aile üyelerinin yıkanmasıdır. Bu âdet, suyun arıtıcı ve temizleyici niteliğiyle sıkı sıkıya ilişkilidir (Örnek, 1971: 85). Yani yas hamamı, acılı ailenin yasının sona ermesi için yaklaşık kırk gün sonra yakınları tarafından hamama götürülerek yastan ve kederden arınmanın eski gündelik hayata dönmenin adıdır. Yani bir anlamda o güne kadar yasla geçen günlerin sona erdiğinin ve temizlendiğinin göstergesidir. *Kayserilimiz gider gelirler yemek yaparlar bize getirirler ama kırk günden sonra bizi yastan çıkaracaklar (K-13, Kadın, 80)* diyen katılımcı burada yas hamamının önemini vurgularken kendisinin de kaynanası, kaynatası ve eşinde olmak üzere üç defa yas hamamına katıldığını belirtmiştir. Bu sayede hem yas hamamını bilen hem de yas hamamını deneyimlemiş olan katılımcı, bu yas çıkarmanın detaylarını şu şekilde açıklamıştır:

Bak şimdi akrabamızın en yakını gelir. Mesela diyelim ki benim annem, o cenaze eviyim ya. Annem gelecek diyecek ki kırk gündür evdesiniz ben sizi banyoya götüreceğim, sizi yastan çıkaracağım, bayanları erkekleri değil, kaç kişiye kaç kişi arzu ederse. Oraya gideriz banyomuzu yaparız, o bizi götüren adam bize yemek verir orada Allahısmarladık deriz yastan çıkmış oluruz. Yemek verilir, o götüren bize yemek verecek, masrafımızı karşılayacak, her masrafımızı o kişi karşılayacak orada buyurun diyecek orada yemeği yedirecek, işte kahve çay neyse artık ondan sonra herkes akşam eve gelecek. İstersen evden dışarı çık istersen çıkma yine evinde otur, yastan çıkmış olursun yani banyo yapıldı (K-13, Kadın, 80).

Yas hamamının belli kuralları ve usulleri vardır (Örnek, 1971: 86). Burada görüldüğü üzere ailenin yakınının yaşlı aileye özel bir organizasyonu olan, tüm giderlerin yakınlar tarafından karşılandığı, belli bir işleyişin hâkim olduğu yas hamamında banyonun yapılmasıyla yas sona ermektedir. Bu açıdan gerek yakınların

gerekse de yaslı ailenin bu işleyişe uyarak beraber yürüttüğü bir düzen vardır. Bu düzenle birlikte kimin ne yapacağı bilinmekte ve ona uygun davranılmaktadır. Bir anlamda yakınlar yaslı aileyi hamama götürmeyi görev bilirken yaslı aile de hamamdan önce yas sürecini yaşamaya devam etmektedir. Yas hamamından sonra *artık o açılış yapmış oluyor o hamama gidince. Ondan sonra her yere gidebilir gibi bir şey söylemişlerdi bana (K-3, Kadın, 60)* diyen katılımcının açılış olarak da belirttiği üzere artık sosyal hayata geri dönülmekte, yaslı günler geride bırakılmaktadır. Böylece yasla geçen süreçler ve yasaklamalar sonlanırken bir anlamda yasın kalktığı da ilan edilmektedir. Bu sayede de yaslı ailenin önceki düzenine dönmesi için gerekli koşullar sağlanmış olmaktadır. Çünkü aile gerek yas ve yasaklamalarla dolu belli bir süre geçirmiş ve daha sonra yastan da çıkarılmıştır. Bu yüzden de artık yasın sonlanması makul görünmektedir.

Öte yandan yasın sonlandırılması için yapılan yas hamamının geçmiş yıllarda kaldığı ve bugün devam ettirilmediği yönünde ortak bir kanının olduğu görülmüştür. Yani yas hamamını bilmeyenler veya katılmayanlara ek olarak yas hamamını deneyimlemiş olan katılımcılar da bugün artık yas hamamının yapılmadığı konusunda hemfikirdir. *Yok, yok şimdi yok, hiç yok. Otuz senedir otuz beş senedir yok (K-15, Kadın, 71)*. Buradan anlaşılan o ki yas hamamı eski neslin bildiği, yeni jenerasyonların kulak aşinası olduğu ya da hiç bilmediği bir uygulamadır. Bu durumsa yas hamamının asıl nedenine işaret ederek bugün neden devam etmediğini de açıklamaktadır. *...Öyle biz hamama gidemeyiz, eskiden banyolar evde yoktu. ...Şurada tencerede su ısıtacaksın, yüklüğün mü var leğen mi var işte orada banyonu yapacaksın (K14, Kadın, 70)*. Yani eskiden evlerde banyoların bulunmayışı, sıcak suya erişilememesinin getirdiği hamam kültürüyle yas hamamı da halk arasında yerleşip uygulanmıştır. Fakat günümüz şartlarında ise hem hamam kültürünün hem de yas hamamının kalktığını söylemek mümkündür.

Diğer taraftan bugün uygulanmayan yas hamamının yerini daha çok gündelik hayatın akışıyla ilgili uygulamaların aldığı anlaşılmaktadır. Yani yas hamamı eskiden geçerli olan bir uygulamayken kırkının çıkması ve acılı bayramın geçmesi bugün uygulanan ve yası sona erdiren koşullar olarak ele alınabilir.

Yasın sona ermesi için buradaki en büyük etken gelen gidenin azalması, zaten perşembesi falan geçtikten sonra, yemek gelmesinin işte akrabadan tanıdıktan uzak çevreden konudan komşudan yemek gelmesinin durması en büyük şeyi de kırkının çıkması. Kırkı çıktıktan sonra, aa kırkı bile çıkmadı daha işte ne bileyim kırkı çıkmadan ayakkabı giymiş. Ne bileyim kırkı çıkmadan dolanmış şehre gitmiş ihtiyacı varsa bile mümkünse şalvarla gitsin kırkı çıkmadan giymesin. Kırkı çıktığı anda biraz bunları yapabilme özgürlüğün açılmış oluyor sanırım. Burada daha çok kırk kullanılıyor, kırk yemeğinden sonra yası biraz hafifliyor yani. Millet de onun yaptığını çok göremiyor o zaman (K-20, Kadın, 52).

Görüldüğü gibi kırkıdan önce gündelik hayatta yapılan çeşitli eylemlerde aile halen yaslı kabul edildiği için bunlar hoş karşılanmamaktadır. Fakat kırkın çıkması yası sona erdirdiği için gündelik hayatı normale döndürmektedir. Yukarıda yasın sona ermesini bir açılış olarak nitelendiren katılımcı gibi burada da bir başka katılımcının bir şeyleri yapabilme özgürlüğü olarak değerlendirmiştir. Yani yasla beraber gelen kısıtlamaların ortadan kalktığı düşünüldüğünde bahsedilen yapabilme özgürlüğü daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü toplum da bu özgürlüğü kabul etmekte ve eski düzenin yeniden işleyiş kazanmasına artık hor gözle bakmamaktadır.

Kırkının çıkmasının yanı sıra yas sürecinde yaşanan ilk bayram da yasın sonlandırılması için bir koşul olarak görülmektedir. Yani acılı aile cenaze sonrası ilk bayramı bekleyip bu bayramı herhangi bir ziyaret yapmadan evinde geçirmektedir. Yasları nedeniyle bayram ziyaretlerinde bulunmayan aileyi yakınları ziyaret ederek yaslarının sona ermesini sağlamaktadır. Bir anlamda burada da yas için belli bir süre geçmiş olup yası sonuçlandırmaya yönelik bir koşul da yerine getirildiği için ilk bayramda yapılan ziyaretleri de bu başlık altında değerlendirmek gerekmektedir.

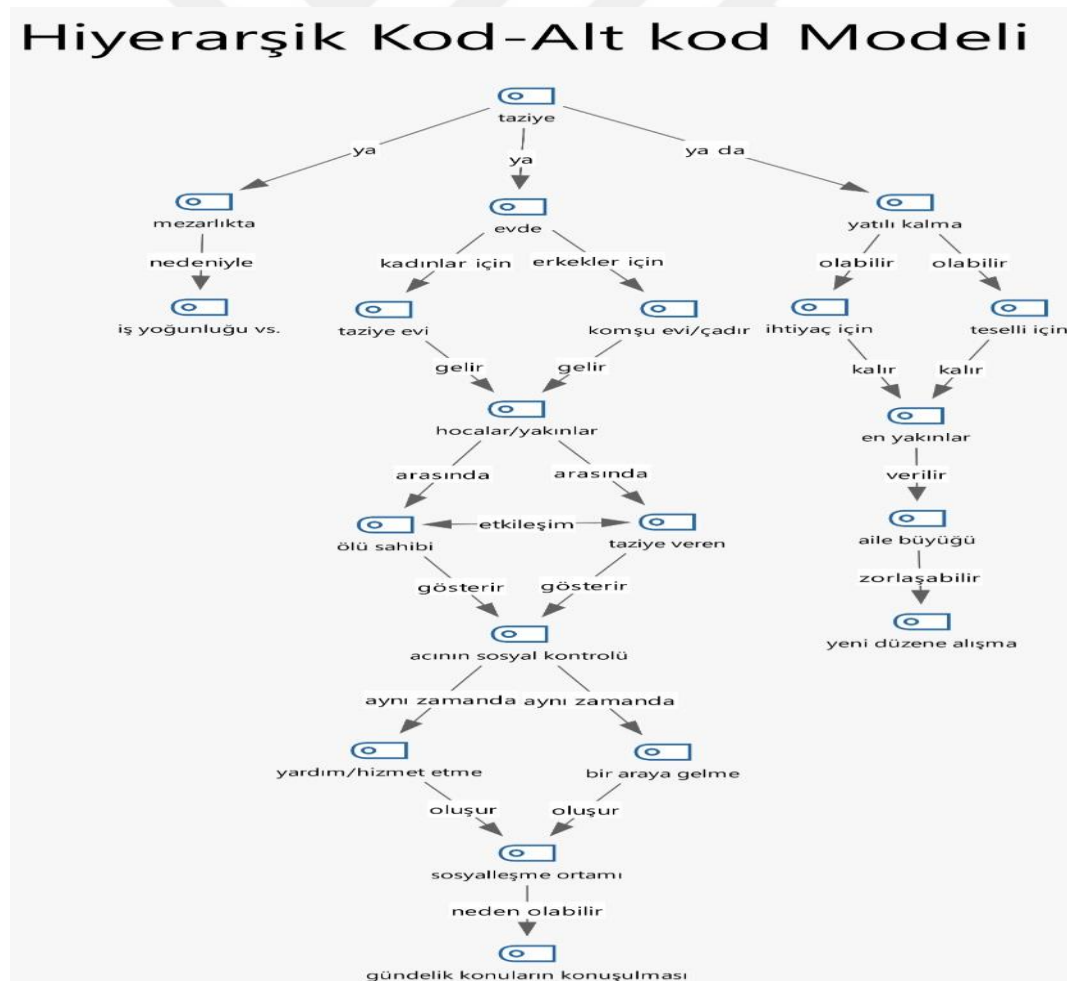
...bizde şöyle bir şey var bizim çevremizde ilk acılı bayramı deriz. Babamın rahmetlik yani yakın çevremizde de öyle oldu kayınvalidemgil rahmetli olduğunda ilk acılı bayramlarında bayram ziyaretine gidilmez. Etrafımızda da bunların ilk acılı bayramı diye yaşımız küçük de olsa herkes bizim evimize ziyarete gelir. Böyle bir geleneğimiz var. Daha sonra her şey

normale döner ama ilk acılı bayramımızda ziyaretler yapılmaz, herkes acılı bayram diye ölü sahibinin evine gelir (K-25, Kadın, 51).

Katılımcının da ifade ettiği gibi ilk acılı bayramda yaşlı aile bayram ziyaretleri yapmazken büyük küçük demeden herkes yaşlı aileyi ziyaret etmektedir. Ziyaretçiler, yaşlı aileye yeniden başsağlığı dilerler, avutucu sözler söylerler (Örnek, 1971: 84). Bu ziyaretlerle beraber yas sona ererken her şey normale dönmeye başlarken gündelik hayat da eski akışına yeniden kavuşur. Böylece nasıl ki yas süreci yakınların da dâhil olduğu çerçevede gelişip hemen herkesi etkiliyorsa yasin sona ermesi de yine yakınlarla bir arada gerçekleştirilmektedir. Tüm bunlar ekseninde Kayseri’de çeşitli yastan çıkarmaların olduğu görülmüştür.

3.4. Dayanışma Ve Hatırlama/Anma Aracı Olarak Ritüeller

3.4.1. Dayanışma Aracı Olarak Taziye Ziyaretleri

Tablo 4.1: Taziye ziyaretlerinin özellikleri

Cenaze sürecinin en önemli kısımlarından biri kuşkusuz taziyelerdir. Başsağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yas süresini azaltmaya yönelik bir adettir (Örnek, 1974: 405). Bu açıdan da cenaze sürecinde taziyelere özel önem verilmektedir. Taziyeler kişilerin tercihinine bağlı olarak mezarlıkta verilebildiği gibi cenaze evlerinde de verilebilmektedir. Yani iş yoğunluğu gibi nedenlerle cenaze evine gidemeyecek kişiler mezarlıkta da taziye verilebilmekte, cenaze sahiplerinin acısına ortak olmaktadır. Fakat mezarlıkta verilen taziyelerden evde verilen taziyelerin Kayseri’de daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Örnek de başsağlığı dilemenin en geçerli biçiminin “ölü evine” giderek yerine getirileni olduğunu ifade etmektedir (Örnek, 1974: 405). Bu yüzden evde verilen taziyelerde bir taziye ortamı oluşmakta ve bu ortam çeşitli özellikleri bakımından değerlendirilmeye uygun görülmektedir.

Taziye ziyaretleri genellikle ölüm haberinin alındığı ilk andan yasin kaldırıldığı zamana kadar sürebilmektedir. Yani taziye için belirli bir gün olmamakla beraber belli bir süreç söz konusu olmaktadır. Yine de ölüm haberinin duyulmasıyla birlikte bir an önce taziye vermeye çalışılır. *Ölüm haberini alır almaz oraya gitmemiz gerekiyor, acılarını paylaşmamız gerekiyor diye düşünüyoruz. Yani mümkün olan en kısa zamanda ölü evine gidiyoruz. Onlara baş sağlığı diliyoruz (K-3, Kadın, 60).* Çünkü burada cenaze sahiplerini yalnız bırakmamak ve yanlarında hazır bulunmak istenmektedir. Bu açıdan hemen cenaze evine gidilmekte, cenaze evi taziye için düzenlenmektedir. Yani genellikle cenazenin çıktığı taziye evi kadınların oturduğu ev olmakta, erkekler için komşular evlerini açmaktadır. *...mesela bir binada ölen olduğunda binaya en yakın komşu evini açardı, erkeklerin oturması için. Hanımlar ölü sahibinin evinde oturur, erkeklere de en yakın komşu evini açardı, karşı komşu olabilir aşağı yukarı komşu olabilir öyleydi (K-3, Kadın, 60).* Böylelikle kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı olmak üzere iki taziye evi bulunmaktadır. Bu taziye evlerinde en çok görülen uygulama mevtanın ruhu için okunan dualar, kuranlar ve çekilen tevhitlerdir.

Cenaze evinde taziye acılar paylaşılarak azalır, o nedenle o acıyı paylaşmaya çalışır eş dost tanıyan kişilerin hepsi cenaze evine gelir. Bir aşrı şerif Kuran’ı Kerim’den bir bölümde orada okunarak hem de bir dua edilir. Ölen kişi ve o aileden, o ocaktan, o haneden ahirete intihal edenlerin

hepsinin ruhu için bir Kuran tilaveti de yapılır hoca tarafından. Ondan sonra da hocanın görevi biter. Halk acıları paylaşma yönüyle taziyeler yapar (K-2, Erkek, 55).

Görüldüğü gibi taziye yalnızca tanıdıklar değil hocalar da katılmaktadır. Yani taziye ziyaretleri sırasında okunan dualar ve kuranlara eşlik etmek için hocalar da bulunmakta, onlar da ayrıca okumalar yapmaktadır. Gündelik hayatın her olayı karşısında, doğum ya da ölüm gibi heyecan verici ve kaygılandırıcı anlarda din gelir; teskin eder, teselli eder ve özellikle bir tutum, bir davranış getirir. Doğum ve ölüm karşısında ne yapılması gerektiğini söyler (Lefebvre, 2012: 229). Bu yüzden taziye evinde gerek hocaların bulunması gerekse dua ve kuran okunması dinin gereği olarak anlaşılmaktadır. Çünkü burada din yaşanan acı karşısında gerekli teskin ve teselli sunması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca taziye evinde yapılan okumalara ilaveten de hatimler yapılmakta, bunun için de herkese cüzler dağıtılmaktadır. *Orada ne kadar çok cüz dağıtılır ne kadar çok gelen alırsa ev sahibi mutlu oluyor. Orada bir mesela vazife oluyor gelene, cüz almaya çalışılıyor yani (K-20, Kadın, 52).* Bu açıdan taziye gelenler için okumalara katılmak vazife niteliği görünmektedir. Bunun için de ne kadar cüz alınırsa o kadar iyi olacağına dair bir düşünce vardır.

Hocanın yanı sıra tanıdıklar da taziye evinde bulunmakta, okumalar sonrasında da cenaze sahiplerine destek olmaktadır. Hatta bu süreçte cenaze sahiplerinin yanında olmak oldukça önemli görülmekte, bu yüzden de taziye ziyaretlerine gidilmesine dikkat edilmektedir. Yani aslında taziye ziyaretine gelen herkes bilinmekte, gelmeyenler de fark edilmektedir. *Biz bir tanesi baş sağlığına gelmesin o bizim dikkatimiz çekerdi. Falan gelmedi niye gelmedi diye. Onu sorguya çeker mesela bir tanesi, kız ben oraya baş sağlığına gittim seni göremedim sen niye gelmedin? Sen yoktun, yani o kadar şey ederdi (K-13, Kadın, 80).* Onun için herkes taziye ziyareti yapmaya çalışıp hatta cenaze sahibine görünmek istemektedir. Burada cenaze sahibine görünmenin neden önemli olduğunu bir katılımcı da şu şekilde açıklamıştır:

O yüzden cenaze sahibinin tabii ki şöyle söyleyeyim ki ne yazık ki ölen kişi ne kadar genç olursa olsun hastalıktan ölmüş olabilir, o kişi ölmeden önce ailesiyle beraber kendi de çok çekmiş olabilir. Buna rağmen niyeyse

cenaze sahibinden, evin sahibi kişiden bir karşılaması bekleniyor. Diğer etrafındakiler bak yeni gelenler var şu odaya git de hadi bir selam ver, onları da bir gör. Gelen kişi de kendini evin sahibi kişiye göstermek istiyor. Çünkü o yas süreci bittiğinde kimin gelip kimin gelmediği de konuşuluyor. O yüzden kendini sadece etraftaki komşuya gösterip gitmen de yakışık almıyor. Ev sahibinin, cenaze sahibinin seni görmesi gerekiyor. Ona birebir olarak ne kadar kötü durumda olursa olsun yanına gidip oturacaksın sadece ama o seni görecek. Başınız sağ olsun dedin o ağlamaya devam ediyor belki başka bir şey diyemedin belki ama yanında oturacaksın bir süre o seni görecek, sen onu göreceksin birebir yani temasta olacaksın. Bizde şey olarak şuna hoş bakılmıyor ne kadar acın büyük olursa olsun o öbür tarafta yatıyor rahatsız etmeyelim bu hoş karşılanmıyor. İnsanlar bunun dedikodusunu yapıyor, çıkıp da bir gelmedi, görmedi bizi. O cenaze sahibinin ne olursa olsun işte tevekkül sahibi olup, bu kadar çok üzölmeyi bırakıp biraz da misafirleriyle, artık öyle bakılıyor ya, ilgilenmesi, gelene gidene bir bakması, selam vermesi isteniyor yani. O yüzden de dediğim gibi eğer siz çok genç değilseniz, evin sahibi olarak çok genç değilseniz hoş karşılanmıyor yani yaptığınız şey. Biraz daha metanetli olmanız gerekiyor yani (K-16, Kadın, 38).

Katılımcının ifadeleri dikkatle değerlendirildiğinde cenaze sahibinin taziye gelenlerle ilgilenmesinden dolayı taziye gelenlerin de cenaze sahibine kendilerini göstermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yani nasıl ki cenaze sahibi yaşadığı acıya rağmen taziye gelenleri bir misafir şeklinde karşılayıp, onlarla ilgilenip onların taziyelerini kabul ediyorsa taziye gelenler de acılı günlerinde kendilerini yalnız bırakmadığını göstermek zorundadır. Burada bir anlamda iki taraf arasında karşılıklı bir ilişki bulunmakta ve bir etkileşime geçilmesi beklenmektedir. Bu açıdan cenaze süreci sonrasında taziye gelmeyenlerin konuşulduğu gibi cenaze sahibinin misafirleriyle ilgilenmemesi de konuşulabilmektedir. Bu yüzden kimi zaman karşılama kimi zaman da selamlama şeklinde olsa da taziye gününde cenaze sahibinden bunların beklendiği görölmektedir. Bu durum ise acının sosyal sınırlamaya tabii tutulduğuna işaret etmektedir. Şöyle ki cenaze sahibinin yaşadığı acı ne kadar büyük olursa olsun o acıya bir sınır çekip taziye gelenleri karşılaması,

selamlaması ve onlarla beraber oturması vs. beklenmektedir. Yani acı dahi sosyal hayat içerisinde emilmekte ve etkisizleştirilmektedir. Bir anlamda acı sosyal hayatla sınırlandırılmakta ve belli bir sınıra kadar kabul edilmektedir. Çünkü taziye evinde acıdan kahrolarak bir odada yalnız kalmak uygun görülmemekte, böylesi bir duruma hoş gözle bakılmamaktadır. Bu durum da tam olarak taziye evinin sosyalliğine vurgu yapmakta, aynı zamanda taziye evinin nasıl bir sosyalleşme ortamı sunduğunu gözler önüne sermektedir.

Gelen misafir de işte o cenazeye gelen kişiden de beklenen şey kendini göstermesi. Yapılacak bir iş varsa özellikle genç bir gelinse falan yardım edilecek bir şey varsa diye mutfığa gidip bakması bunlar bekleniyor. Belki o kalabalık da sen diyorsun ki benim kim görüyor burada ama görünüyorsun. Çünkü orada üç kişi gerçekten üzüliyor geri kalanlar böyle ortama bakıyor. Uzun zamandır görüşemeyen akrabaların görüşmesi için vesile olarak kabul ediliyor cenazeler. Ne zamandır görüşmüyorduk kız. Orada mesela az önce biri ağlarken yani ateş düşmüş ona, biri ağlıyor yanına oturuyorsun. Onunla beraber senin de gözüün doluyor gerçekten hissederek yapıyorsun bunları. Yarım saat sonra öbür odaya geçiyorsun kız sen nerelerdesin kız diye böyle bir muhabbet başlıyor yani olmazsa olmaz dediğim gibi. Sosyalleşme ortamı da aynı zamanda cenazeler bizim için. İlk gün mutlaka gülünür, böyle bir kural vardır yani. Kural gibi bir şey istemesen de olur. İlk gün mutlaka hem de cenaze sahibi güler, gülünür. Allah böyle ufaktan bir o ferahlığın başlangıcını verir yani (K-16, Kadın, 38).

Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere taziye gelenler ev sahibine görünmekle de yetinmemeli, yapılacak işlere yardım etmelidir. Buradaki asıl husus yardımın niteliğinedir. Yani yapılan yardımlar cenaze sahibinin işlerini bitirme düşüncesine eşlik eden, yardım ediyor gibi görünmek adınadır. Çünkü taziye evinde cenaze sahipleri dışında kalanların taziye ortamıyla ilgilendiği belirtilmektedir. Burada toplumsal birlikteliği temsil eden cenaze ve benzer törenler, karşılıklı etkileşimlerden oluşması nedeniyle bireylerin sosyalleşmesine katkıda bulunmaktadır (Sağır, 2017: 216). Bir anlamda taziyelerin görüşme vesilesi kabul edilmesi de bu gerçeği vurgulamaktadır. Şöyle ki taziye gelenler arasında ailenin yakınları ve

tanıdıkları olan pek çok kişi bulunmaktadır. Bu kişiler gündelik hayatlarında görüşemeyen kişiler olsalar da cenaze haberi onları aynı çatı altında toplamakta, bir araya getirmektedir. Onun için de taziye evinde bir odada yarım saat ağlamak ve bir başka odada bu görüşülmeyen kişilerle bir araya gelmek mümkündür. Bu bir araya gelmeler ise belli bir sohbeti beraberinde getirerek bir sosyalleşme ortamı oluşturmakta, taziye evini de sosyalleşme mekânına çevirebilmektedir. Bu durum sadece kadınlar arasında değil farklı konularla da olsa erkekler arasında da görülebilmektedir. *Çoğu zaman bakıyorsun ya siyasi bir tartışma açıyorlar, ya bir futbol bilmem şu bu şeyi açıyorlar falan. Sanki oradan hiç cenaze çıkmamış, adamlar böyle dünyevi meselelerle de maalesef meşgul oluyorlar (K-7, Erkek, 60).* Çünkü taziye evinin sunduğu sosyalleşme ortamı herkes için oluşmakta, acının hafiflediği anlar gündelik konularla dolabilmektedir.

Taziye eviyle ilgili bir başka mesele de taziye evinde yatılı kalmadır. Burada cenaze sahipleri nasıl ki acılı günlerinde yalnız bırakılmıyorsa geceleri de yalnız bırakılmamakta, ailenin yakınları taziye evinde yatılı kalmaktadır. *Mesela yakınları, çocukları erkek öldüyse onun kız kardeşleri kadın erkek hangisiyse onun kız kardeşleri, erkek kardeşleri, çocukları bir hafta on gün yatarlar. O yatma olayı var. En yakınları yatar, ev sahibini yalnız bırakmamak için yatarlar (K- 15, Kadın, 71).* Böylece herhangi bir ihtiyaç anında her an her dakika cenaze sahibinin yanında hazır bulunmaktadır. *Benim ablamın kocası öldü ben vallahi otuz gün orada yattım, bacımı yalnız koyup geledim. Yattım yani orada ki bacım yalnız mı acaba diye. Yanına şenlik olayım, bir gelen olursa bacımın yanında durayım (K-13, Kadın, 80).* Böylece hem ihtiyaç hem de teselli temelli yatılı kalmalar görülebilmektedir. Burada yatılı kalma süresi de cenaze sahipleriyle yakınlığa bağlı bir konu olarak karşımıza çıkmakta, bir anlamda herkesin yatılı kalmadığı da anlaşılmaktadır. *En yakınları yatıyor, yer olmazsa biraz uzak olanlar gidiyor sabah kalkıyor tekrar geliyor (K-24, Kadın, 56).* Yani yatılı kalma gibi gitme gelme de yapılabilmekte fakat her halükarda taziye evi boş bırakılmamaktadır. Diğer taraftan taziye evinde yatılı kalanlar arasında ailenin büyükleri de bulunmakta, ilk taziyeler onlara verilmektedir.

Diyelim ki bir evden cenaze çıktı ya o sülalenin büyüğü kimse, o sülalenin sözü geçen orada kimse o üç gün boyunca o evde devamlı oturur. O

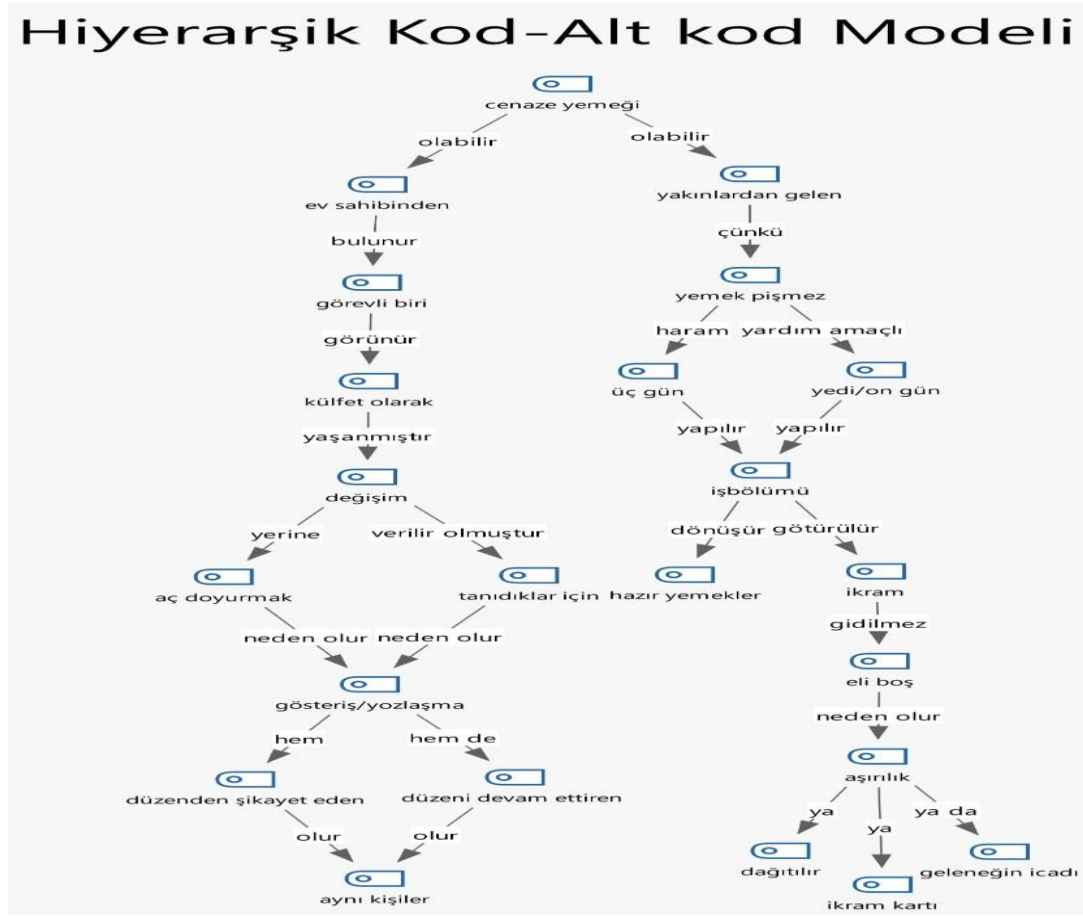
evde devamlı oturur, sürekli gelenler önce ona baş sağlığı dilerlerdi çünkü o sülalenin büyüğüdür yani. Amcalarıdır, dedeleridir, babalarıdır artık neyse o şekilde öyle bir kültür var (K-7, Erkek, 60).

Görüldüğü gibi sadece ihtiyaçları karşılayacak kişiler değil büyükler de taziye evinde kalmakta, taziye gelenleri kabul etmektedir. Burada aile büyüğünün taziye evinin başında olması kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkmakta, ona olan saygıyı ifade etmektedir. Aile büyüğünün de katılımıyla gerçekleşen bu yatılı kalma durumlarında cenaze sahiplerinin yeni hayatlarına alışması sağlanmakta, bu alışma sürecinde yanlarında olunmaktadır. Fakat bu durum bir yandan da alışma sürecini zorlaştırabilmektedir. Bu durumu bir katılımcı yaşadığı bir olay üzerinden şöyle aktarmıştır:

...mesela bu benim ilk kocam öldü, benim iki ablam da beni on beş yirmi gün beklediler. Dedim ki artık gidin de ben yalnızlığımı mı alışacağım şenliklerime mi alışacağım gidin de ben yalnızlığımı mı alışacağım dedim. Onlar da dedi ki yazık bacım senin için duruyoruz dediler (K-13, Kadın, 80).

Görüldüğü gibi yatılı kalma süreçlerinin böylesi olumsuz yanları da olabileceği gibi yine de en zor günlerin yalnız geçirilmemesi için yapılmaktadır. Bu açıdan yatılı kalmanın kendisinin olumsuz bir durum olmadığı süresinin uzamasıyla sorunların oluşabileceği söylenebilir.

3.4.2. Dayanışma Aracı Olarak Cenaze Yemeği/Ölü Aşı

Tablo 4.2: Cenaze yemeği verilmesinin çeşitleri

Taziye evindeki önemli konulardan biri cenaze yemekleridir. Bu açıdan taziye evinde cenazenin anma günleri süresince cenaze yemeği verilmesi söz konusu olmakta, fakat belli başlı bazı farklı senaryolar gündeme gelmektedir. Yani cenaze yemeğini veren taraf değişiklik göstermekte, cenaze sahibi de taziyeye gelenler de cenaze yemeği verebilmektedir. Şimdi sırayla bu farklılıklar ele alınarak konunun detaylarına geçilebilir.

Öncelikle cenazenin ilk gününde cenaze sahiplerinin kendi ölüsünün canı için yemek verdiği görülmektedir. Aynı zamanda bir “ayın” niteliğinde olan “ölü yemeği” hem “ölünün canı için” verilmekte, hem de cemaatin üyeleri arasındaki kaynaşmayı, dayanışmayı sağlamaktadır (Örnek, 1971: 106). Bu yönüyle ölü yemeğinin yakınları birleştiren bir niteliği olduğunu söylemek mümkündür. Fakat burada ölünün canı için yemek verme bir araç olmaktan çıkıp bir amaca

dönüşmüştür. Yani yemek verme, sürecin bir parçası olmaktan çok sürecin amacına dönüşmüş gibidir. *Yemek faslı asıl herkesin, asıl olay orada. Sadece eleştirmek için de söylemiyorum gerçekten böyle yani ani bir ölüm olsa bile yemek telaşı, öyle bir yemek telaşı ki etraftaki herkeste biliyor onun bir telaş olduğunu (K-16, Kadın, 38).* Çünkü yemek verme ilk olarak cenazenin defninden hemen sonra taziye evine gelenlerle başlamaktadır. Burada taziyeye gelen insanlara yine ölünün canı için, onun arkasından okumalar ve duaların olması için yemek verildiği görülmektedir.

Ölü yemeği ilk işte kabirden dönüldüğünde ilk ev sahibi yapıyor pide falan dağıtıyor. Zaten o anda ancak o yetişir hazır yemek olduğu için hazır yemek getirtiliyor. Çoğu İskender yapanlar da duyuyoruz maddi durumuna göre ama burada daha çok kıymalı pide peynirli pide durumuna göre işte ayrılmış kolaymış dağıtılıyor. İlk onu yapıyor cenaze sahibi o da işte yeni gömdük defnettik canına değsin orada aç kalmasın işte arkasından bir sadaka gibi gönderiliyor (K-20, Kadın, 52).

Burada görüldüğü gibi ilk ölü yemeği genellikle pide şeklinde olmaktadır. Bu yüzden ölü yemeğinden genellikle kısaca kıymalı verilmesi olarak bahsedilmektedir. Taziye evinin kalabalığı için hazır yemek olarak kıymalının tercih edilmesi de anlaşılır görünmektedir. Çünkü kıymalının hazırlanması için bir fırın vs. ile anlaşılmakta, kıymalı dışarıda hazırlanmakta ve pratik bir şekilde servis edilmektedir. Öyle ki taziye evi kıymalı ile birlikte anılır olmuştur. Yani hemen herkes taziye evinde kıymalı verileceğini düşünmektedir. Bunun için kıymalının hazırlanması taziye evinde önemli bir iş olarak görülmektedir. Bu önemli iş içinse kişiler defne dahi gitmeden yemek hazırlığına girebilmektedir. ...mesela ben cenaze sahibiyim. ...abine diyorum ki sen kıymalı yaptır namazdan gelmeye kıymalı yaptır, kıymalılarla sen ilgilen diyorum. Adam cenazeye gelmiyor kabre defnetmeye, fırına gidiyor (K-1, Erkek, 65). Bu açıdan cenaze sahipleri için taziyenin ilk gününde yemek vermenin –ki bu yemek çoğunlukla kıymalıdır- önemi anlaşılır olmaktadır. Çünkü cenazenin defin işlemi öncelikli bir işlemken orada bulunulmayarak yemek hazırlığı ile ilgilenilmesi durumu gözler önüne sermektedir. Bu durumun bir başka örneğini yemek işinin üstlenilmesi göstermektedir. Bir anlamda cenaze evine yapılacak en büyük yardım yemek işinin halledilmesi olarak düşünülmektedir.

... haber geldiği zaman ilk sorulan soru yakını mesela çocuğu, torunu falan aranıyor yemek işi bizde, biz yemek işini hallediyoruz diye çünkü en büyük külfet o. Çünkü herkes gelecek cenazeye, Kayseri'deki bütün torunu torbası köylüsü ucu bucu evlenip bir de öbür köye giden de akraba evliliği olan bütün köylerden altı yedi tane köyün adamı oraya gelir, onların doyurulması gerekiyor. O yüzden en önemli burada geleneksel olarak bir cenazede olmazsa olmazı yemek. Yani o kıymalı yapılacak, o ayrılan verilecek. Hatta şöyle söyleyeyim ölen kişi yaşlıysa bir süre sonra gittikten bir saat sonra falan kimin öldüğünü unutabilirsin çünkü insanlar bir süre sonra kıymalı iyiymiş hangi fırına yaptırmışlar bunu? yu konuşmaya başlıyor (K-16, Kadın, 38).

Katılımcının yemek verme sürecini külfet olarak nitelendirmesine diğer katılımcılarımızın hemen hepsi katılmakta, sürecin zorluğuna işaret etmektedir. Çünkü burada görüldüğü gibi cenaze süreciyle ilgili konuşulan konu bu olmakta, yemek verme bir kez daha cenazenin önüne geçmektedir. Yani o kıymalı yapılacak o ayrılan verilecek derken katılımcı haksız değildir. Çünkü kıymalının yaptırılmadığı bir taziye evi eksik görülmekte, bu yüzden de illa ki o kıymalı yaptırılmaktadır. Yani cenaze sahipleri kıymalının olması istemese dahi taziyeye gelenlerin doyması ya da onların istemesi üzerine kıymalı yaptırabilmektedir. Böyle bir durum yaşayan bir katılımcı olup biteni şöyle anlatmaktadır:

Şimdi ne oluyor? Cenaze vefat etti ya hemen cenazeden birinci dereceden yakınlarının bir tanesi fırını arıyor, ya bizim cenazemiz var bir kıymalı yaptıralım bir şey yaptıralım. Yemek bile cenaze sahibine düşüyor. Yaptırmazsan kınanıyorsun. Bizim kayınpederin cenazesinde ya adam bana dedi ki oğlum dedi yeğenim dedi ben cenazemde kıymalı yenmesini istemiyorum, benim adıma dedi kıymalı yedirmeyin. Tamam dedik. Cenaze oldu, birinci gün bekliyoruz hadi ya bir şey yaptırmıyor musunuz? Dedim ki ya bak adamın bana rahmetliğin bana vasiyeti var. Ben bunu yaptırmayacak durumda bir adam değilim, elhamdülillah her şeyimiz de var, yaptırırız. Ama bana vasiyeti var ben yaptırmayacağım. Birinci gün dayandık, ikinci gün yok ağa. Yaptıracaksınız dediler, yaptıracaksınız. Gittik bir yerle anlaştık adam

yemek getirdi, yemek servisi oldu. Ya yedirdik de gene de adam bana vasiyet etmişti ya böyle bir şey (K-19, Erkek, 52).

Görüldüğü gibi katılımcının yaşadığı durum bir emsal niteliğindedir. Yani cenazede kıymalı olmamasının nasıl bir sonuç doğurduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Burada mevtanın vasiyeti nedeniyle kıymalı yapılmadığı görülmektedir. Katılımcının da vurguladığı üzere bu durum maddiyatla değil vasiyetle ilişkilidir. Yani söz konusu olan cenaze sahiplerinin bu yemeği karşılama gücünün olmaması değil bu hususta bir vasiyetin olmasıdır. Fakat yine de cenaze sahiplerinin bu vasiyeti yerine getirerek kıymalı yedirmemesi çevrenin kınamasıyla karşılanmıştır. Hatta hatta bu kınamalar öyle bir noktaya gelmiştir ki katılımcı ilk günün ardından daha fazla dayanamayıp kıymalı yaptırıldığını belirtmiştir. Ancak bu kıymalı mevtanın vasiyeti çiğnenerek yapılmıştır. Bu durumsa bir kez daha cenazede toplumsallığın nasıl işlediğini, baskın hale gelebildiğini kanıtlar nitelikte görünmektedir. Çünkü zaten cenaze yemekleri aslında taziye gelenlere yapılan ikramlar olarak değil yoksunların gözetilmesi olarak düşünülmüşken kıymalı, hazır yemekler ile gelenlerin gönlünü hoş etme çabasına dönüşmüştür.

Bir sofraya kurulması cenaze sahipleri tarafından eve, çevredeki o cenazenin yaşadığı çevredeki komşuları, tanıdıkları gariban, geçimini zor sağlayan kişiler var ise garibanları çağırıp o sofraya oturtturup o ölen kişinin ruhu için bir hayır hasenat yapılmasını İmam-ı Azam hazretleri uygulatmış. Fakat bu zamanla tersine dönmüş, garibanlar hiç çağırılmaz olmuş. Nerede hatırı sayılır zenginler var onlar çağırılır olmuş. Bugün de bu yapılan uygulama İslam'ın hiçbir yerinde yoktur (K-2, Erkek, 55).

Cenaze sahiplerinin mevtanın canı için yemek yedirmesinde değişen durum burada görülmektedir. Yani cenaze yemeğinde odak, çevrenin yoksulu, fakirinden mevtanın tanıdıklarına kaymıştır. Bir anlamda cenaze yemekleri gösterişe dönüşmüş, evde yemek vermenin yerini de çeşitli lokantalarda yemek verme almıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında cenaze yemeğinde bir yozlaşmanın olduğu görülmektedir. Örnek de bu konuya İslam'ın karşı çıktığı belirtmekte ve taziye için gelenlere yemek vermenin içinde bulunulan acılı durumla bir tezat oluşturduğunu

ifade etmektedir (Örnek, 1971: 91). Bu açıdan da aslında hemen herkesin bu durumun farkında olduğu gibi bu durumdan şikâyetçi olduğu da anlaşılmaktadır.

Yani burada dediğim gibi herkes de şikâyetçi bu durumdan. Kime de sorsan kime git dışarıda istediğine sor herkeste der ki ya bu alışkanlık bitmeli. Ama bir cenaze olduğunda da o alışkanlık bitmeli diyenler kıymalı vardır orada diye gidiyor yani anlatabiliyor muyum? Başa sarıyor aynen öyle, bu da adet. Kayınvalidemle daha geçenlerde konuşmuştuk bu mevzuyu, kayınvalidem şey dedi bu da adet ne yapacaksın? Şimdi mesela hani tamam ben de sevmiyorum böyle, normalde cenaze evine yemek yaptırılmaz değil mi? öyle bir hale gelmiş ki ama cenazenin sahibi onun kaygısına düşüyor (K-16, Kadın, 38).

Buradan anlaşıldığı üzere durumdan şikâyetçi olmak uzaktan uzağa yapılan bir iştir. Yani hem bir şikâyet söz konusudur hem de yine aynı düzen devam etmektedir. Bu açıdan bir anlamda düzenden şikâyetçi olanların düzeni de devam ettiren kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Topyekûn bir değişim olmaksızın da bu durumun böyle devam edeceği açıktır. Çünkü her yeni cenazede yeniden başlayarak süreç kendini yeniden üretmektedir. *Maalesef bu da Kayseri'nin köklü, değiştiremediğimiz adetlerinden (K-8, Kadın, 30).* Bu yüzden de bu durumun sona erebilmesi için toplum olarak önemli adımlar atılması gerekmektedir.

Taziye evinde cenaze sahiplerinin yemek verdiği gibi taziyeye gelenler de yemek getirmektedir. Şöyle ki taziye evinde cenaze sahiplerinin yemek vermesinin on, on beş yıllık bir süreç öncesinde görülmediği anlaşılmaktadır. Yani önceden taziye evinde yemekler taziyeye gelenler tarafından yapılmaktadır. Çünkü taziye evinde belli bir süre yemek pişirilmesi haram olarak kabul edilmekte ve bu haramdan kaçınılmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden de *...cenaze evinde normalde İslam'a göre üç gün kesinlikle tencere kaynamaz yani yemek pişirilmez (K-2, Erkek, 55).* Ölümün, evdeki yiyecekleri bozmuş ve zehirlemiş olması inancı da, evdeki yiyeceklerin ve içeceklerin dökülmesini ya da bir süre bunlara dokunulmamasını gerektirmektedir (Örnek, 1971: 91). Bu süre İslami açıdan üç gün olarak belirtilse de uygulamada bir haftadan kırk güne kadar uzayabildiği görülmektedir. *Eskiden adetlerimiz ne kadar güzelmiş kırk gün boyunca cenaze evinde yemek pişmezmiş (K-16, Kadın, 38).* Bu

durumun nedeni ise cenazenin yakınlarının, cenaze sahiplerinin acılı günlerinde yemekle uğraşmamaları bir anlamda yemek derdine düşmemeleri içindir.

Cenaze evine kesin bir hafta on günü vardı, yani en az bir hafta on gün boyunca komşular kendi aralarında anlaşılır sırayla yemek götürürler. Niye? Ya zaten o insanların acısı var, kendi acıları içerisinde yemekle mi uğraşsınlar, geleni var gideni var yapamazlar. Ya Ayşe Hanım sen pazartesi günü işte şunları şunları yap ya da işte ne yapıyorsan yemeği sen ver. Öğlene sen ver, akşama ben vereyim, kahvaltıya ben çağırayım şöyle yapalım böyle yapalım (K-19, Kadın, 52).

Görüldüğü gibi taziye evinde yakınlar kendi aralarında anlaşarak taziye evine yemekler yapmaktadır. Acılı ve üzüntülü olan “ölü evin”nde ilk günler "kazan kaynamadığı" ve yemek pişmediği için, bu işi onlar adına komşular sıraya koyup yemek yaparlar ve “ölü evi” ne gönderirler (Örnek, 1971: 91). Burada hem cenaze sahiplerinin acılı halleri hem de taziye evinin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Yani bir yandan acılı aileye destek olmak düşünülürken bir yandan da taziye gelenlerin kalabalığından yemek hazırlığına fırsat bulunmadığı anlaşılmaktadır. Farklı Türk halkları ve farklı zamanlar için bu yaygın ölü yemeği geleneğini inceleyen biri, kendisini bunun ölünün hayali olarak beslenmesinden çok, gamın dağıtılması ve yaşayanların güçlendirilmesi ile ilgili olduğunu izleniminden alıkoyamamaktadır (Tryjarski, 2012: 348). Bu yüzden ölü yemeğinde bir yardımlaşma ve dayanışma hali bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan yakınlar da hem günleri hem de yapılacak yemekleri bölüşerek taziye evine yemek yapmaktadır.

...komşular bir arada toplanıp imece usulüyle bir takım yemek çıkarılır. O gün acilen yani mutlaka yetiştirilir akşama. Takım yemek, çorbasından tatlısından pilavından etlisinden sebzesinden varsa mutlaka hamur işinden yani beş altı çeşit çünkü o gün orada çok yoğun bir kalabalık var. Herkesin karnı doymak zorunda ve o kalabalığı doyurmak da tabii ki ev sahibi acılı olduğu için işte evin yanındakilere, yakın akrabalarda orada hani acıyı paylaştığı ve onların da üzüntüsü büyük olduğu için komşulara düşüyor dolayısıyla. Bu ritüel Kayseri’de özellikle aylarca sürebiliyor yani cenaze sahibi eğer hatırlı, ileri gelenlerden zengin ya da ne bileyim çok sevilen

biriye, etrafı da genişse. Yani bütün herkes gücü yettiğinde kimi mantısı, patlıcanı, fasulyesi, pilavı, tatlısı, hoşafı, önünde çorbası büyük bir gelenektir o. Mutlaka takım yemek çıkarılır (K-20, Kadın, 52).

Burada olduğu gibi imece usulüyle yapılan yemeklerde herkese bir görev düşmektedir. Yani herkes bir çeşit yapıp getirerek taziye evinde tüm bir takım yemek oluşturulur. Bu açıdan yemeklerin de neden bölüşüldüğü anlaşılmaktadır. Çünkü bu sayede hemen herkese işin bir ucundan tutmakta, böylece hızlı bir şekilde hazırlıklar tamamlanıp ancak bu sayede taziye evindeki yoğun kalabalık doyurulabilmektedir. Ayrıca katılımcının belirttiği gibi cenazenin hatırlı, bilinen ve sevilen bir kişi olmasıyla taziye süresinin uzayabildiği durumlar da göz önüne alınınca imece usulünün yararı açıkça görülmektedir.

Taziye ziyaretlerinde taziye gelenlerin hazırladığı takım yemekler zamanlar yerlerini hazır yemeklere bırakmıştır. Şöyle ki artık eskisi gibi çeşit çeşit yemekler yapılmamakta bunun yerine dışarıdan hazır pideler ve yemekler alınmaktadır. ...şimdi artık her şey pratiğe dönüştü, hazırda dönüştü. Kıymalı olmasa bile hazır tavuklar falan paket halde geliyor şu anda (K-17, Kadın, 46). Bu paketler hem hızlı hem de pratik bir sunum imkânı sağladığı için taziye evinin yoğunluğunda kullanışlı olmaktadır. Çünkü paket şeklindeki sunumlar kullan at mantığında olup taziye evinde bulaşık gibi ekstra bir iş yükü oluşturmamaktadır. Bu sayede de zamanla daha çok tercih edilen bir durum olmuştur.

Taziye gelenler sadece yemek yapmamakta çeşitli ikramlar da getirmektedir. Bu açıdan taziye gelenlerin yemek yapması ya da ikram getirmesi cenaze sahiplerine yakınlıkları ile ilişkili olmakta bu yakınlığa göre ya yemek yapmakta ya da sadece ikram getirmektedir. Yani uzaktan gelen misafirler yani bir gömlek dışarıdaki adamlar yemek getirmez. Onlar da gelirken misal perşembesine gelirken bir tepsi baklava alır, bir koli meyve suyu alır, kola alır, su böreği alır, tatlı alır (K-10, Erkek, 61). Bu doğrultuda cenaze sahiplerinin komşularının, yakın akrabalarının taziye evine yemek yaparken eş dost gibi tanıdıkların da ikramlarda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Şimdi misafirler bizde şey vardır, yemek pişmiyor olayı var ya bunun için böyle çok yakın tanıdık, utanılacak cenazelere boş gidilmez. Mutlaka, cenazeye gelenlere dağıtılmak üzere işte meyve suyudur, kıymalı şeklinde

yiyecektir götürülür. Orada evde yemek pişmediği için uzun süre kalacak olan yakın tanıdık misafirlerin aç kalmaması için başkalarının getirdiği şeyler, cenazeye giderken boş gidilmez. Ama bu şeye göre işte ne kadar akrabalığınız veya tanıdıklığınız, yakınlığa bağlı olarak boş giden de tabii boş gider (K-18, Erkek, 52).

Burada görüldüğü gibi taziye evine yakınlığa bağlı olarak yemek yapılmayabilmekte fakat bu durumda da ikram götürülmektedir. Yani taziye evine eli boş gitmeme gibi bir durum söz konusudur. Bir baş sağlığına gelenler için geride kalan ve ikilem içinde bulunan aileye bir hediye (sungu) getirmek bir hatışınaslık ve aynı zamanda bir görevdir (Tryjarski, 2012: 167). Bu açıdan meyve suyu, ayran, börek gibi ikram edilebilecek şeyler tercih edilerek taziye evine eli boş gidilmemektedir. Bunun yanı sıra katiyen boş gidilmez gibi bir kural da yoktur. Cenazenin uzaktan akrabaları, arkadaşları vs. de taziye evine ikramsız gidebilmektedir. Fakat yine de Kayseri’de eli boş gitmeme daha yaygın olarak görülmektedir. Hatta öyle ki bu ikramlar aşırı boyutlara ulaşabilmekte, taziye evi ikramlarla dolabilmektedir. *...inanır mısın şu koltuğun boyundan büyük koli vardı. O kolinin içi perşembesine gelen meyve suyuydu ayrandı şuydu buydu onlarla doldu (K-3, Kadın, 60)* şeklinde durumu izah eden katılımcı şaşkınlığını gizleyememekte *onları ev sahibi ne yapacak?* diye sormaktadır. Çünkü ona göre bu durum hem getiren için hem de ev sahibi için eziyet olabilmektedir. *E getirene eziyet, yani var mı yok mu işte getirmek zorundayım diye hissediyor getiriyor. Ev sahibine eziyet, o ne yapsın o kadar meyve suyunu içecek mi?* (K-3, Kadın, 60). Bu durumlar göz önüne alındığında taziye evine yapılan aşırı ikramların da yol açtığı sorunlar anlaşılır olmaktadır. Yani eli boş gitmeme durumu aşırılığa kaçtığında her iki tarafı da zor durumda bırakan bir uygulama gibi görünmektedir. Fakat bu durumun kökenden gelen bir uygulama olduğunu ve bu aşırılığın aslında nasıl yararlı hale getirilebileceğini ise bir katılımcı şöyle anlatmıştır:

Ama bu bizim âdetimiz, örfümüz bu. Benim babam da dedem de bunu yapmış. Bir oraya eli boş gidilmez cenazeye derler. Elin boş nasıl gideceksin cenazeye? Bir şey götürün bari derler. Bu bizim kökenimizde, örfümüzde ileriden gelen bir samimiyet ve destek. Ev sahibi de onu azıcık fakirlere,

öksüzlere dağıtır, onlar da oradan sebeplenir. Yetimler, öksüzler de oradan sebeplenir, oda doldu kayıldı kime verecek satacak mı? Gelen getirdi, gelen getirdi. Bu da niye geliyor denmedi o da öksüzlere, yetimlere gitti, komşulara dağıtıldı. O gün geldi bizim küçük odamız doldu, komşulara dağıtın bunu dedim. İşte falan yerde bir fakir var oraya götürün, bebeleri olanlara götürün yavrum, götürün dedim öyle oldu. Onlar da ona sebep oluyor. Sadaka, fitre nasıl fakire sebep oluyorsa bu yemek de, bu gelenler de onlara sebep oluyor (K-4, Kadın, 73).

Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı gibi aslında eli boş gitmemek bir adettir ve bu âdetin yerine getirilmesi samimiyet ve desteğe işaret etmektedir. Yani bu açıdan Kayseri’de bir adet olarak yerine getirilen bu durumda gelen ikramların fazlalığına olumsuz bir gözle bakılmamaktadır. Çünkü bu ikramlar taziye evine gelenlere sunulduğu gibi fakir fukara da gözetilerek dağıtılmaktadır. Böylece nerede bir fakir varsa bu ikramlardan götürülerek onlar da gözetilmekte, ikramlardaki aşırılık da değerlendirilmiş olmaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında eli boş gitmeme âdetinin sadece taziye evine ikramda bulunmakla sınırlı kalmadığı anlaşılmakta, daha geniş bir çerçevede hareket edildiği görülmektedir.

Taziye evindeki bu aşırılığı dengelemenin bir başka yolu da taziyeye getirilecek ikramlarda yeniliğe gitme yolunda olmaktadır. Şöyle ki taziye evine eli boş gitmeyecek kişiler ikram kartı götürme yolu seçerek bu aşırılığın önüne geçmektedir. İkram kartı mantığının nasıl işlediğini bir katılımcı şu şekilde izah etmektedir:

Şimdi onun da şeyi değişti, cenaze evinde yığılıyor diye millet kart getiriyor. Şimdi varıyor misal pastaneye parayı veriyor, bir tepsi su böreği. Karta yazıyor adam bir tepsi su böreği parası alındı diye, cenaze evine geliyor onu veriyor. Cenaze evine geliyor kartı veriyor cenaze evi ne zaman isterse gidiyor oradan, oraya bir süre koyuyor, alıyor zaman içine dağılmış oluyor (K-10, Erkek, 61).

Görüldüğü gibi ikram kartının mantığı aşırılığın önüne geçmek için ikramları zamana yaymak üzerinedir. Yani ikram getirecek kişi pastane vb. ile bir anlaşma yaparak ödeme yapıp ürünü almamaktadır. Alınmayan ürün kart üzerinde belirtilmiş bir şekilde taziye evine verilmekte, taziye sahipleri de belli bir süre içinde olmak

kaydıyla ürünü daha sonra alabilmektedir. Bu sayede hem taziye evinde yığılma olmamakta hem de taziye evinin daha sonra da ürün alabilmesi sağlanmaktadır. Bu açıdan da aslında ikram kartı tercih edilir bir yöntem olarak karşımıza çıkmakta, bu yöntemi katılımcılar da uygulamaktadır.

Biz mesela ben çoğu zaman kart alıp da gidiyorum. Kart alır oraya veririm börek mi aldım tatlı mı aldım ne aldıysam o adres yazılı ne zaman giderse o kartla gidiyor alıyor. He o kart süreli geçerli, biz öyle yapıyoruz veyahut da iki kişi beraber diyoruz ki alırken diyor mesela fazla ikram olmasın diyor. Sevim'e diyorum aman Türkan'ın bir şeyi ölmüş hadi börek alalım da yarısını sen ver yarısını da ben vereyim öyle de yapıyoruz yani (K-13, Kadın, 80).

Katılımcının belirttiği üzere kendisi sıklıkla ikram kartı yöntemine başvurmakta, taziye evlerine ikram kartı ile gitmektedir. Hatta bu yöntemi de yakınları ile paylaşarak yapmakta, o şekilde de aşırılığın önüne geçmektedir. Yani taziye evine götüreceği ikram kartını bölüşerek almakta, iki kişi adına kart vermektedir. Böylece zamana yayılan ikram, bir başka kişiyle bölüşmeyle de azaltılmaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında taziye evinde oluşan aşırılığa karşı kendiliğinden gelişen bir sistemin varlığı gözlerden kaçmamaktadır.

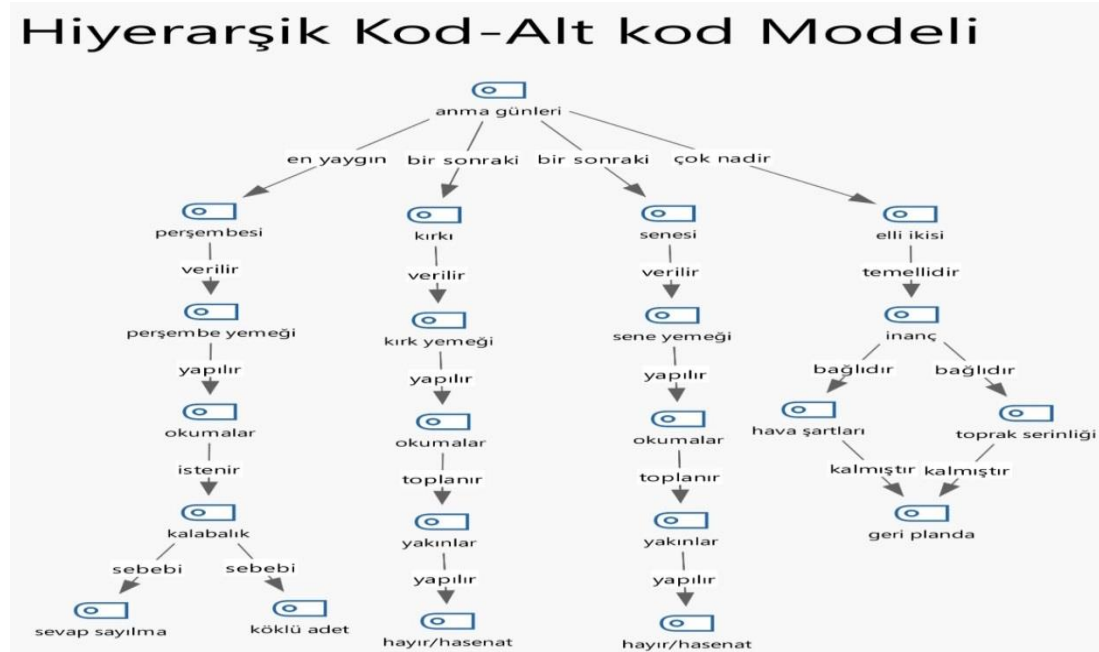
Kendiliğinden gelişen sistemin yanı sıra bir yenilik olarak önerilen bir başka çözüm yolu da vardır ki katılımcı bu yolla adeta yeni bir geleneğin icadından bahsetmektedir.

Bundan sonra da diyorum öyle bir kumbara gibi ne bileyim dernekten gelse, gelenlere de dense ki biz Perşembe günü yiyecek içecek kabule etmiyoruz. Zarfın içine para koyun hani ne kadar atıldığı da görünmesin, o kumbaraya para atılacak. Ne kadar katkıda bulunmak isterseniz bir kuyu açılacak veya işte ne bileyim hayır kurumuna verilecek dense demi ne kadar güzel olur bir önayak olmuş olunur. Böyle bir fikirlerimiz var aslında ama uygulamada daha yok. Yani yakınlarımızda önayak olabiliriz başkasına söyleyince de olmuyor (K-3, Kadın, 60).

Buradan anlaşıldığı üzere taziyelerde oluşan aşırılıkları önlemek için yeni bir yola başvurulmak planlanmaktadır. Yani mevcut sorun yeni bir gelenek icat edilerek

çözölmeye çalışılmaktadır. Çünkü burada katılımcının ifade ettiğı durum tamamen yeni olmakla beraber gerçekleştirilmesi halinde hem aşırılıkların önüne geçilebilecek hem de ölünün arkasından farklı hayırlar yapılabilecektir. *Bu gelenek nasıl yerleştiyse bundan sonraki de yine yerleşebilir* diyen aynı katılımcı bu sayede yapılabilirliğe de işaret etmektedir. Bu anlamda cenaze ve yas sürecinde de yeniliğe gidilerek süreç olumlu yönde değiştirilebilecektir. Böylece eski geleneklerin daha çok işlerlik kazanacak yenileriyle değiştirilmesi mümkün olabilecektir.

3.4.3. Hatırlama/Anma Aracı Olarak Anma Günleri

Tablo 4.3: Anma günleri ve özellikleri

Taziye ziyaretlerinin yapıldığı taziye evleri çeşitli anma günlerine de ev sahipliğı yapmaktadır. Bu anma günleri ölümden sonra geçen belli günlere işaret etmekte, bu günlerde yakınlar anma için toplanmaktadır. Anma günleri yöreden yöreye değişiklik gösterebildiğı gibi Kayseri en temel dört anma günü yapıldığı görölmektedir. Bu dört anma gününden ilki ölümden cenazenin perşembesi olarak anılmaktadır. *Yani cenazeden sonra ilk Perşembe hangi günse, ilk gelen cenazeden sonra gelen ilk perşembeye Perşembe olayı yapılır (K-6, Erkek, 60)*. Perşembeye kadar yapılan taziyelerden ayrı olarak Perşembesi bir anma günü olarak düşünölmür. Bu günde yine taziye evinde toplanarak, çeşitli şekillerde ölü anılır. Bu anmalarda genellikle taziye evi tarafından cenazenin canı için yemek verilmektedir. *Cenazenin*

kalktığı gün eğer perşembeye denk geldiyse Perşembe yemeği verilir. Eğer iki üç gün daha varsa cemaate diyecekler iki gün sonra üç gün sonra Perşembe yemeği vereceğiz diyecekler, Perşembe yemeği verecekler (K-4, Kadın, 73). Böylece Perşembe yemeğinin ardından cenazenin ruhuna okumalar yapılabilir.

...cenaze akşamları Perşembe yapılır bizim Kayseri’de. O Perşembe’de de hatimler olur. Mesela adımın çocukları üç beş hatim indirir veya yakınları kimler hatim indirdiyse. Mahallenin hocası davet edilir, yemek verilir o gün akşam. O yemeğe işte cenazenin yakınları, büyükler toplanır. Orada yemekten sonra hoca efendi bir dua eder, hatim duası olur. Ona da Perşembe deniyor (K-1, Erkek, 65).

Bu doğrultuda Perşembe olayı yemek ve dualar eşliğinde gerçekleştirilir. Bu sayede hem yemekle hem duayla ölü anılmış olur. Bunun için de perşembenin kalabalık olması önemsenir. *Perşembe günü, özellikle cenazenin Perşembe günü o gün asıl herkesin toplanıp geldiği gün (K-8, Kadın, 30).* Bu yüzden de anma günleri arasında en yoğun kalabalığın olduğu günün Perşembesi olduğunu söylemek mümkündür. Hatta cenazenin perşembesine gitmek çok sevap gibi düşünülmekte, bunun için de perşembeye katılıma özen gösterilmektedir. Bu özenin bir başka nedeni de Perşembenin Kayseri’nin köklü adetlerinden olmasıyla ilgilidir. *...ben elli dört elli beş yaşındayım, on yaşını çık kırk beş seneyi az çok hatırlıyorum. Kırk beş seneden bugüne kadar gelen dediğim gibi gelenekler şehirde Perşembe olayı kesinlikle olmazsa olmaz olaydı (K-2, Erkek, 55).* Bu olmazsa olmazlığın, âdetin herkesçe benimsenmesine ve özen göstermesine neden olduğu söylenebilmektedir.

Perşembeyi takip eden diğer bir anma günü cenazenin kırkıdır. Yani cenazenin kırkıncı günü kutsal sayıldığı için anılmakta ve bugünde de anma için toplanılmaktadır. Fakat bu seferki toplanmaya bir öncekine göre daha az kişi katılmaktadır. Yani perşembeye katılım için gösterilen özenin kırkı için geçerli olmadığı görülmektedir. Yani cenazenin kırkı daha yakınları içeren bir toplanmaya sahne olmakta, bu açıdan da daha küçük bir grupta anılmaktadır.

Yemek verilmesi olayı var, kırkıncı gününde. Bu sefer herkes çağrılmaz da herkese haber verilmez de çok yakınlarla haber verilir. Dediğin gibi işte cenazenin nispeten yakını olanlar didısının didısı çağrılmaz yani.

Öyle küçük, ufak bir yemek işte birileri çağrılır kadın ayrı erkekler ayrı böyle işte dua merasimi, yasin okunur içeride dışarıda, ilahiler okunur, bir mevlit okutulur artık meşrebince yani (K-16, Kadın, 38).

Görüldüğü gibi kırk yemeği yakınlarla birlikte yenmekte ve bu yemeğe uzak akraba ve arkadaşlar katılmamaktadır. Fakat grubun küçüklüğü yemeği ve okumaları yok saymamakta, bunlar yine yapılmaktadır. Mevlit töreni Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaşılan ortak bir cenaze ritüelidir. Mevlit töreninin icra edilme günleri Anadolu'nun değişik bölgelerinde küçük farklılıklar gösterse de mevlitsiz cenaze töreni yok gibidir (Bayat ve Cicioğlu, 2008: 151). Yani yemekten sonra yine kuran ve dualar okunmakta, ölünün canı için gönderilmektedir. Tüm bunlardan maksat bu geçen zaman içinde ölüyü anmaya devam etmek ve onun adına hayır yapmaktır. Bu durumu bir katılımcı doğum-ölüm ilişkisi üzerinden şu şekilde açıklamıştır:

Kırkına gelince, insanoğlu anne rahminden dünyaya geldikten sonra annenin temizlenmesi, annenin o doğumun etkisinden çıkabilmesi için kırk gün bir süre, tıbbi yönü öyledir. ...Öldükten sonra da bu kırk günlük süre içerisinde de cenazeyle ilgili yine hayır hasenatın devam etmesi için bu sürenin değerlendirilmesi istenmiştir. Kırkinci günü gelince yine aynı şekilde cenazeyi hatırlamak ve onun ruhu için hayır hasenat yapmak ve yine gariban, garip gurebaya da yine bir sofraya kurup yemek yedirmek bizim anane ve geleneklerimizde vardır (K-2, Erkek, 55).

Tıpkı doğumda olduğu gibi ölümden de kırk günlük süreç önemlidir. Yani nasıl ki doğumdan sonra kırk günlük süreç anne için lohusalık olarak anılıyorsa cenazenin de hatırlanma günü olarak anılmaktadır. Bu açıdan cenazenin kırkı yapılması bir adet olarak Kayseri'de görülmektedir. *Kırkinci günde o evde bir yemek pişer, işte o hoca efendiler falan çağrılır, eş dost akraba. Orada bir dua edilir, yemek yenir kırkı derler buna kırkinci gün (K-7, Erkek, 60).* Böylece o güne değin cenazenin unutulmadığı anlaşılmaktadır.

Anma günlerinin bir diğeri de cenazenin elli ikinci günüdür ve bu günde kısaca elli ikisi olarak anılır. Aslında elli ikisi bir inanç üzerinden değerlendirilmekte ve bu değerlendirmeler neticesinde yapılmaktadır. Bu inanca göre etin kemikten ayrılması için geçen süre elli iki gündür ve bu acılı bir şekilde gerçekleşir. Bu acının dualar ve

okumalar sayesinde hafifletileceği inancına dayalı olarak da elli ikisi bir anma günü olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde bu inancın sebebi de toprak ve çürümeyle ilişkili olarak açıklanmaktadır. Bu açıklamayı bir katılımcı şöyle aktarmıştır:

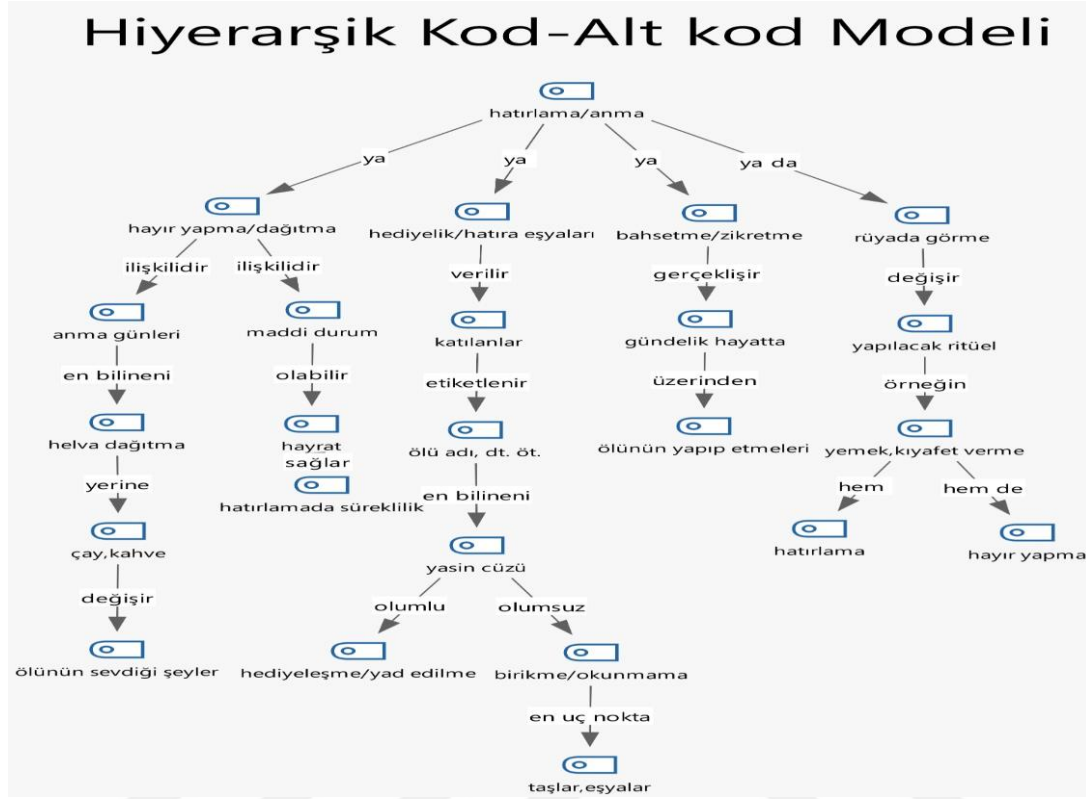
Elli ikisine gelince elli ikisi de tıbbi olarak insanların toprak altındaki etin kemikten ayrılması, etin çürüme süresi farklıdır. Bizim genelde Türkiye'miz bölgesinde elli ikinci gün dediğimiz o gün de et kemikten ayrılır inancı vardır. Yine o gün de aynı şekilde o ölen kişi için yakınları tarafından bir Kuran tilaveti yapılması ve yine aynı şekilde hayır hasenat yapılması anane olarak uygulanmaktadır. Fakat et kemik olayı ülkelerin hava şartlarına göre değişir. Arabistan bölgesinde altı aydır. Altı ay içerisinde ufak kemikler dahi insanın büyük oval kemikleri hariç diğer kemiklerinin hepsi çürür. Doğuya doğru geldikçe bizim ülkemize geldikçe bizim ülkemizde elli iki olarak inanılır ama bazen de altı sene sonra açtık bizim Bahattin abinin oğlunu trafik kazasında ölmüştü, on iki yaşındaydı. Altı sene sonra dedesi vefat etmişti çocuğun dedesini koymak için açtığımızda aynen tüm duruyordu daha çocuk. Çürümemişti ama inanç öyledir et kemikten ayrılır. Bu tabii kutuplara doğru gidersen Rusya tarafına daha soğuk yere gidersen on iki seneye on beş seneyi buluyor yani çürümesi, toprağın serinliğine bağlı 8K-2, Erkek, 55).

Görüldüğü gibi etin kemikten ayrılması hava şartlarına ve bu doğrultuda da toprağın serinliğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu sürenin ülkemizde elli iki olarak anılması elli ikisi inancını beraberinde getirmiştir. Elli ikinin geçmesine rağmen çürümenin gerçekleşmediği durumlarda bile bu inanç işler görünmektedir. O açıdan böyle bir anma gününün olması da anlaşılır olmaktadır. Fakat yine de elli ikinin bir inançtan öteye gitmediği için diğer anma günlerine göre geri planda kaldığı da görülmektedir. *Elli iki olayı evet hafızamızda var ama yakın çevremizde kırkını daha ön plana alarak ona dikkat edildiğini görüyoruz (K-6, Erkek, 60).* Bu yüzden de Kayseri'de elli iki anmalarının diğer anma günlerinde olduğu gibi toplanmalara vs. ev sahipliği yapmadığını söylemek mümkündür.

Anma günlerinin sonuncusu olarak karşımıza çıkan senesi, cenazenin üstünden bir yıl geçtikten sonra yapıldığı gibi her senesinde de yapılabilmektedir. Seneidevriye

olarak anılan bu gün tıpkı kırkında olduğu gibi yakınların oluşturduğu daha kúçük bir grupla yapılmaktadır. *Yıl dönümünde isteyen olacak olursa yakın akrabalar toplanır. Gelmek isteyenlere de gene de bir haber verilir şöyle yakınlarla da. Gelmek isteyen gelir, orada bir okunulur, üfürülür. Neyse bir çay kahve toplantı olmuş olur, bir sohbet edilir en azından (K-12, Erkek, 60).* Burada görüldüğu gibi yine bir toplanma gerçekleştirilmekte ve ölü anılmaktadır. Bu anmalarda ölünnün geçmiş günleri yâd edilmekte, anıları yeniden hatırlanmaktadır. Bunun dışında yine ölünnün canı için yemek verildiği de görülmektedir. Fakat bu yemek yine kúçük grupla yapılmakta, dışarıya açılmamaktadır. Yani daha çok ailenin kendi içinde ya da en yakınlarıyla yaptığı toplanması görülmektedir. Yakınlarla yemek yendiği gibi ihtiyacı olan birine de yemek parası verilebilmektedir. *...mesela bir fakire o yemeğin parası kadar para verirsın. Bir masraf görürsün evine, daha çok fakir ise. Gücünün yettiği o bütçene göre o fakirin evine bir masraf görürsün o ölünnün senesinde onun canı için onu da verirsın (K-15, Kadın, 71)* Böylelikle yine ölü için senesinde bir hayır yapılmış olmaktadır. Yine bu hayırlara okumalar eşlik etmekte, bunlar da cenazenin ruhuna gönderilmektedir. Bu sayede de her açıdan ölü anma günü gerçekleştirilmiş olmaktadır. Hatta tüm bunlara ek olarak çeşitli hediyelerin dağıtılmasıyla bir hayır yapma çabasının olduğu da görülmektedir ki bu durum da bir sonraki başlık altında detaylı olarak ele alınmıştır.

3.4.4. Hatırlama/Anma Aracı Olarak Hatırlamaya Konu Olan Durumlar

Tablo 4.4: Hatırlama/anmaya konu olan durumların örnekleri

Ölünün hatırlanması için bilinen ilk yol ölü adına hayır yapma-dağıtmadır. Bu hatırlama yolu genellikle ölünün anma günleriyle ilişkili olmakla beraber farklı zamanlarda da yapılabilmektedir. Burada en bilinen hayır yapma şekli helva dağıtmadır.

Ölüyü anmak için eskiden helva ekmek dağılırdı. Misal ölünün yıl dönümünde pide olurdu veya pide de sonra, daha önceden fırında ekmek pişirtilirdi leğenle. O pişen ekmeğin yarısının üstüne kalıp helva alınır, kesilirdi şöyle helva konurdu arasına ekmek şöyle ikiye katlanırdı her eve helva ekmek dağılırdı cenazenin adına. Misal ölüm yıl dönümü, bir yıl oldu cenaze sahibi helva ekmek yaptırır, ekmek pişer fırında helva gelir çarşıdan tepsi olurdu helvalar şöyle büyük büyük masa gibi tepsilerde yapılırdı, öyle helva gelirdi kesilir kesilir ekmeğin arasına konur her eve helva ekmek dağıtıldı (K-10, Erkek, 61).

Burada görüldüğü gibi örneğin yıl dönümü anma gününde yapılabilen helva dağıtma için özel pideler ve helvalar hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu pide ve helvalar tek tek her eve dağıtılarak her evin ölüyü hatırlaması sağlanmaktadır. Bu sayede ölülerin canına değmesi istenmektedir. Böylece de ölü hatırlandığı gibi arkasından dualar da edilmiş olur. Fakat zamanla helva ekmek dağıtmanın yerini farklı ürünlerin aldığı görülmektedir. Bu ürünler çay, kahve gibi daha çok paketli ürünler olmuştur. Yani bir anlamda hayra konu olan üründe çeşitliliğe gidildiğini söylemek mümkündür. Çünkü bu ürünler artık helva gibi genel geçer nitelik taşımamakta, her cenazede değişebilmektedir. ...cenaze ne severdi mesela çay seviyorsa çay babamın anamın canı için diye onları dağıtırız adet, bunu böyle adet edinmişiz Kayseri’de bizde böyle (K-14, Kadın, 70). Bu açıdan çay ya da kahvenin hayra konu olan yeni, yaygın ürünler olduğu söylenebilir. Aynı katılımcı bu konuda kendi yaptığı hayrı şöyle anlatmaktadır:

Mesela benim babam kahveyi çok severdi ben de hemen kahve veririm veya gittiğim yere kahve alıyorum şöyle pakitle, iyi oldu bakkallarda falan olması da eskiden ta çarşıya, pazara gidilirdi alınmaya kahveler. E şimdi bakkalda var uzanıyorsun beş, altı lira paketi oradan bir paket iki paket alıyorsun babam bunu severdi, sizin ananızın babanızın bizim anamızın babamızın canı için, için diye hatıra götürüyorsun yani boş gitmiyorsun yani illaki o gün için değil başka zaman da yıllar sonra da. ...Biz de ona dua ediyoruz, onlar da bize dua ediyor mesela öyle oluyor yani Kayseri’de bu adet var (K-14, Kadın,70).

Babasının kahve sevgisinden dolayı hayır yapma-dağıtma için kahveyi seçen katılımcı aynı zamanda gittiği yerlere de kahve götürmektedir. Yani katılımcıya göre kahve dağıtması ya da götürmesi hem kendi babasının hem de karşısındaki kişilerin geçmişlerinin canına değmektedir. Ayrıca katılımcı bu hayır için sadece anma günlerini değil farklı günleri de tercih ettiğini belirtmektedir. ...sürekli dağıtılır bizim aslında ölmüşlerimizin ağzında bulunsun diye sürekli arkalarından bir şey verilir yani. Diyorum ya mesela evinde bir ekmek pişirdin komşuna ikram edersin ki ölmüşlerimiz için yesin diye yani gerçekten bizim kültürümüzde var (K-17, Kadın,

46). Böylelikle Kayseri'nin bu âdeti sayesinde karşılıklı bir hatırlanmanın ve duanın olduğu da görülmektedir.

Hayır yapma-dağıtma meselesi sadece yiyecekle sınırlı kalmamakta, hayrat şeklinde de olabilmektedir. Yani bir hayrat yaptırarak da ölünün hatırlanması sağlanabilmekte, bu açıdan da hayrat yapımı da tercih edilmektedir. Hayratlar olarak akla ilk gelen çeşmelerle birlikte susuzluğunu gideren kişi de hayratın adını anarak ona dua edebilmektedir. Diğer taraftan çeşme hayratlarını okullar ya da su kuyuları gibi hayratlar da takip edebilmektedir. Bir anlamda maddi durumla ilişkili olarak diğer örneklerin de yapılabileceği görülmektedir. *Ben mesela şeyde bir kuyu açtırdım yeni mesela. Dedim babamın da annemin de benim de hayrımıza olsun diye bir su kuyusu kurdurttuk Bangladeş mi orada. Yani böyle şeyler ölmeyen bir ameldir, ...bu gibi şeyler güzel şeyler yapılabilir yani* (K-23, Erkek, 60). Ölmeyen amel olarak nitelendirilen su kuyuları da ölünün çokça hatırlanmasını sağladığı için maddi durumu iyi olan kişiler tarafından tercih edilir bir seçenek olarak görülmektedir. *Onun adına bir sadaka-i cariyeye hem isminin yaşatma, hatırlatmak ve sevabına nail olur düşüncesiyle bunlar yapılır diye biliyorum. Ruhuna bir fatiha dendiğinde o kişinin faydalanmasına sebep olur diye düşünüyorum* (K-19, Erkek, 52). Bu açıdan hayratlar hatırlamanın sürekliliğini sağlamaktadır denilebilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında da büyük küçük çeşitli hayırlarla ölünün hatırlanmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Ölünün hatırlanması için yapılan bir başka yol da hediyelik-hatıra eşyaları hazırlanmasıdır. Bu eşyalar genellikle anma günlerine katılan kimseye o günün anısına verilen ve ölünün hatırlatılmasını sağlayan eşyalardır. *Ya işte yasin cüzü dağıtılır herkese. Üstüne ismi, doğum tarihi, ölüm tarihi atılır gelene dağıtılır. ...Eline aldığında mesela şeyi yasin cüzünü bakıyorsun kimin bu diye ruhuna fatiha diyorsun oradan okuyorsun ismiyle. Onu hatırlamış oluyorsun* (K-11, Kadın, 74). Bu yüzden en bilinen hediyelik-hatıra eşyası yasin cüzleridir. Bu cüzler ölünün özlük bilgileri etiketlenmiş bir şekilde verilerek hatırlanması sağlanır. *Yani bu verilen hediyeler de biraz mevtanın hani ihtiyacı olduğu düşündüğü şeylere bağlanıyor yani mesela o çocuk yirmi altı yaşında vefat etti, namaz kılmazdı. Annesi, çocuğu vefat edince cenazesinde seccade dağıttı* (K-20, Kadın, 52). Bunun için yasin cüzünün

yerini kimi zaman seccade de alabilmektedir. Fakat ikisinde de en nihayetinde ölünün hatırlanarak arkasından dua edilmesi beklenmektedir.

Yâd edilmek adına yani bu tarz hediyeler oluyor. Yani bunları ben bilmiyorum da olumsuz olarak görmüyorum işin açıkçası. Hediyeleşiniz, peygamber efendimizin sözü var. Yani hediyeleşmek güzeldir (K-6, Erkek, 60) diyen katılımcının ölünün hatırlanması için hediye-hatıra eşyalara olumlu bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Fakat bu durumu olumsuz olarak değerlendiren bir katılımcıya şunları söylemektedir: *evde beş altı tane cüz oluyor mesela okunmuyor onları dağıtmak zorunda hissediyor insanlar kendini (K-8, Kadın, 30)*. Bu açıdan bu tarz etiketlerle cüzlerin dağıtılmasının evlerde birikmesine veya okunmamasına vurgu yapan katılımcıya göre de böylesi hediyelere gerek yoktur. Hatta hatta bu hediyeler sadece okumalara imkân tanıyan yasin cüzleri ve seccadelerle kalmamakta çeşitli taşlar vs. üzerinden de olabilmektedir. *Dediğim gibi bu kokulu taşlar, böyle üzerine isim yazdırmalar, tekrar kuranı kerim böyle deri kaplamalar yani çok farklı şekilde fantezi artıyor, fantezisi artarak geliyor (K-8, Kadın, 30)*. Bu tarz hediye-hatıra eşyaları fantezi olarak değerlendiren katılımcı da durumun olumsuzluğuna işaret etmektedir. Farklı şekillerde değerlendirmeleri bulunsa da taziye evlerinde hediye-hatıra eşyaları hazırlanmaya devam etmektedir.

Bir başka açıdan ölünün rüyada görülmesi ile hatırlanması da söz konusudur. Burada yapılacak ritüel ölünün rüyada nasıl görüldüğüne ilişkin olarak şekillenmekte, rüyaya göre hareket edilmektedir. Yani rüyada ölünün bir ihtiyacı olduğu görülürse, rüyada görülen şeye ihtiyacı olan bir kişiye yardım edilmektedir. *Mesela bakarsın ki arkası çıplak çıktıysa ona bir pijama gibi eşofman gibi atlet falan alırsın, onlar verilir rüyanda gördüğünde (K-15, Kadın, 71)*. Böylelikle hem ölü hatırlanmakta hem de ölü için hayırda bulunulmuş olmaktadır. Bir katılımcı kendi rüyası üzerine neler yaptıklarını şöyle anlatmıştır:

Şimdi rüyamda ben eşimi gördüm, mutfaktayız o şöyle bir şeyler yapıyor terekten tabak bardak bir şey alıyor, ben de yumurta pişiriyorum, oğlum da var. Sen ne yapıyorsun diyorum ben diyorum şurada hazırlıyorum sen ne yapıyorsun orada diyorum rüyamda. O da diyordu kuskus pilavı pişireceğim diyor. Sabahtan kalktım kız burada fakir var mı dedim, bir

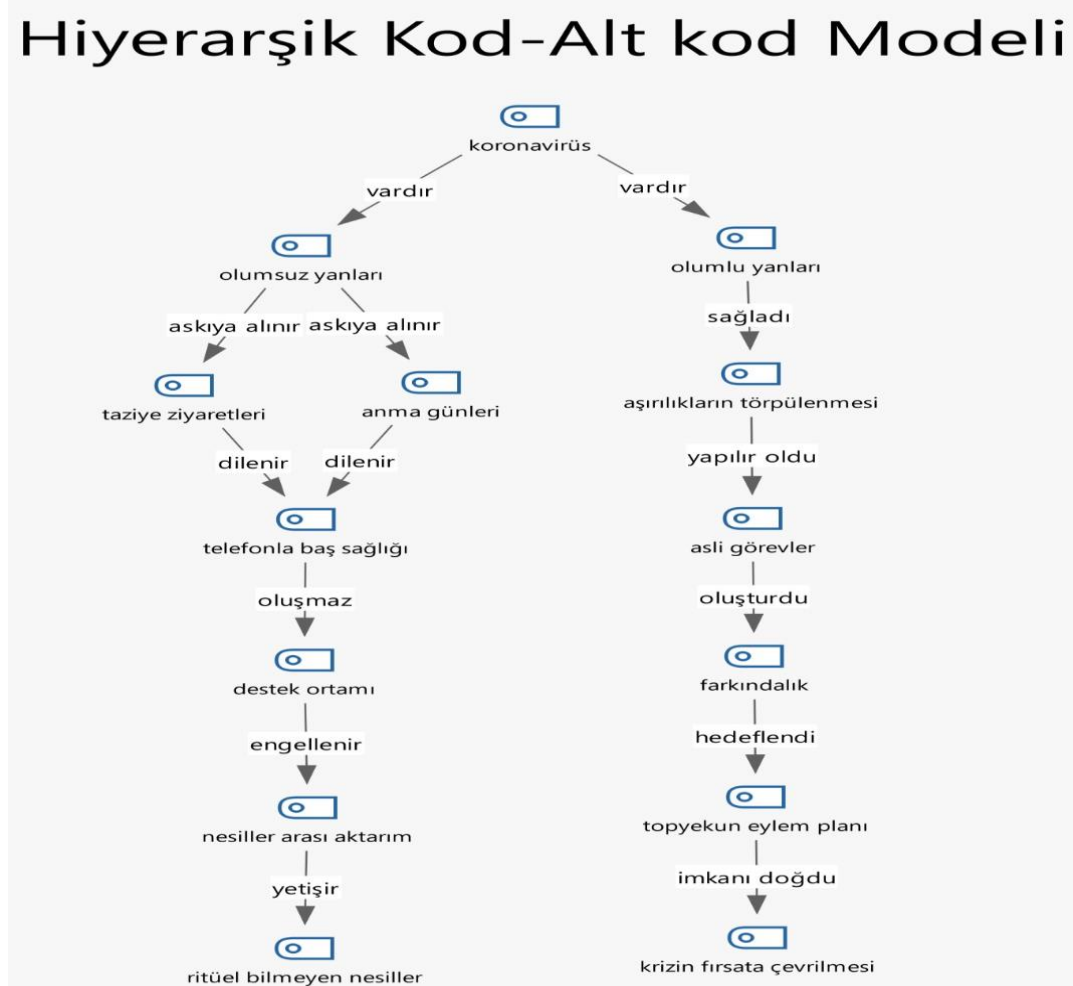
ihtiyacı olan var mı? Var anne dediler. Hemen buradan bir paket kuskus, yağını, tuzunu biberini her şeyini koydum. Deden dedim kuskus pilavı yiyecekti, babanız, kaynatınız. Bunu götürün oraya verin pişirsinler yesinler. O da dört tane çocuğu var, kocası mahpusmuş. Bak onu oraya sebep kıldı Cenabı Allah. Böyle gördüğün zaman da canı için bir şeyler verilir, bunlar yapılır (K-4, Kadın, 73).

Rüyasında eşinin yemek istediğini gören katılımcı o yemeğin malzemelerini alarak yoksul bir aileye vermiştir. Burada pişen yemeğin ölünün ağzında bulunacağı düşünülmektedir. Bunun için de bu tarz rüyalardan sonra bir şeyler alıp vermenin ya da dağıtmanın yapılageldiğini söylemek mümkündür.

Ölüyü hatırlamanın bir diğer yolu da gündelik hayatta ondan bahsetme-zikretme şeklinde olmaktadır. Burada ölüyle ilişkili anılar söz konusu olmakta, ölünün yapıp etmelerinden hareketle ölü anılmaktadır. Yani ölünün geçmişte söylediği sözler, yaşadığı olaylar hatırlanarak aslında ölü anılmış olmaktadır. *Mesela vefat eden birinin ismi geçiyor bir yerde ismi geçiyor diyor falancanın oğlu aa onlar şöyleydi, şu kadar iyiydi. Yani arkasından hep iyiliği söyleniyor. Yani onu anmak adına özellikle bir şey yapılmasa bile o anıldığında onun hep iyiliği (K-20, Kadın, 52).* Böylece ölünün hatırlanması için her zaman maddi bir şeylere ihtiyaç olmadığı anlaşılmakta, sözel olarak da ölü hatırlanabilmektedir. *Bir adı anılır, eski günleri hatırlanır şöyle ederdi rahmetlik, böyle ederdi rahmetlik. Bize şunu şöyle etmişti, ona onu öyle etmişti gibisine tekrardan bir rahmet okunmuş olur (K-12, Erkek, 60).* Bu sayede de ölünün hatırası anma günleri dışında da canlı tutularak yaşatılmış olmaktadır. Bu anlamda da aslında ölü gündelik hayata yeniden dâhil edilerek canlılık sürdürülür. *Hayatın akışı içerisinde normal yeri geldikçe mesela çay içiyoruz lan rahmetli de günde beş bardak çay içerdi yav falan diye veya o hiç çayı sevmezdi, içemezdi çayı gibi anılır (K-1, Erkek, 65).* Bu açıdan oldukça gündelik rutinler de ölünün hatırlanmasına imkân tanımaktadır.

3.5. Cenaze Ve Yas Sürecine Etki Eden Faktörler

3.5.1. Koronavirüs Etkileri

Tablo 5.1: Koronavirüs sürecinin beraberinde getirdiği değişimler

Birkaç yıldır hayatımızın her alanını etkileyen koronavirüs süreci cenaze ve yas süreçlerini de etkilemektedir. Hatta öyle uygulamalar sürece göre değişim göstermekte, yeni şekiller almaktadır. Bu değişimlerin ilki hiç kuşkusuz taziye ziyaretleri, anma günleri gibi toplantılarda görülmektedir. Şöyle ki koronavirüs öncesi en önemli uygulamalardan olan taziye ziyaretleri ve anma günleri bu süreçte yapılmamakta daha doğrusu yapılamamaktadır. Çünkü bu süreçte alınan en önemli tedbirlerden biri kalabalık bir şekilde toplanmalara izin verilmeyiştir. *Zaten yasak kendi sağlığını tehlikeye atamazsın (K-8, Kadın, 30)*. Hatta insanlar sadece kendi sağlığını değil yakınlarının sağlığını da düşünmek zorunda kalmaktadır. *Ben mesela cenaze evine gitmiyorum, telefon ediyorum. amcanın hanımı vefat etti, telefon ettim.*

Yengen rahatsız, hemen bulaşacak diye. Ben getirebilirim eve belki bana bir şey olmaz da belki ona olmayacak bana olacak onu Allah bilir tabii (K-1, Erkek, 65). Fakat yine de burada olduğu gibi tedbirli davranarak taziye için farklı alternatiflere yönelimin olduğu görülmektedir. Eskiden gitmezsem ayıp olur dediğim yerlere telefon açıp başınız sağ olsun gelemiyoruz malum sebepten dolayı deyip anlayış bekleyerek onlar işte bilmiyorum mutlu mu oluyor ille de misafirim buraya gelseydi neyse akrabam mı diyor bilmiyorum ama biz üzerimize düşeni yapıyoruz (K-20, Kadın, 52). Yani yakınlar için taziye büyük önem taşımakta, şekli değişse bile varlığını devam ettirmektedir. Bu açıdan koronavirüs sürecinde taziye ziyaretlerinin uzaktan ve telefonlar aracılığıyla yapılır olduğunu söylemek mümkündür.

Fakat bu durumun taziye süreci için olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı da görülmektedir. Yani taziye ziyaretlerinin kaybı yaşayan ailenin acısının paylaşıldığı, onlara destek olunduğu bir ortam olarak işlevsel bir yönü bulunmaktadır. Tüm bunların ortadan kalkmasıyla bu işlevlerde bir çözülmenin yaşandığı söylenebilir. *Şimdi cenazelerde eskiden olduğu gibi bir yakınlaşma ayağı olmuyor, yardımlaşma ayağı olmuyor. Gidemiyoruz gelemiyoruz birbirimizin yanına. Ne evlerde taziyeye varabiliyoruz ne dışarıdan defnetmeye gitme imkânımız olmuyor (K-12, Erkek, 60). Böylece yakınların sürece dâhil olma imkânı ortadan kalktığı için acılı aile taziye sürecini tek başına atlatmaya çalışmaktadır. Bu durumun zorluğunu ise bir katılımcı dedesinin nasihati üzerinden şöyle açıklamaktadır:*

Koronavirüste Allah kimseyi rahmetli etmesin. Çünkü her şey eşinle dostunla, rahmetlik dedem bize sık sık tembih ederdi oğlum üç yerde geri durmayın derdi: cenazede, hastada, düğünde. Başka zaman kendi kendinize olabilirsiniz, başka hayatınız tek kişiyle yürütülebilir. Ama bu üçü eşle dostla olur derdi, adamsız olmaz bunlar çevreyle olur derdi. Bunlar yani koronavirüste şimdi adam cenazem var diye mezarlığa varıyor koronadan mı öldü diyor Allah esirgesin, Allah saklasın, evet dediğinde hiç kimse gelmeyecek, sekiz kişi gelecek diyor. Yok, koronadan değilse otuz kişi gelecek cenazeye diyor, başka adam gelmeyecek diyor. Cenazeye bile mezarlıkta dâhil bu protokol, ilkinde mezarlıkta başlıyor otuz kişi çağırıyor. Ondan sonra

cenaze sahibine orada baş sağlığını diliyor, abi perşembemiz yok diyor (K-10, Erkek, 61).

Katılımcının ifadelerinde dikkati çeken ilk nokta cenazenin çevreyle olacağına dair vurgudur. Yani katılımcı dedesinden sık sık cenazede yalnız olunmayacağına, eş dost akrabasının cenazede hazır bulunması gerektiğine dair öğütler aldığını söylemektedir. Hatta başka zaman ve hallerde yalnız olursa bile bu gibi durumlarda çevreyle beraber olunması gerektiği de açıkça görülmektedir. Katılımcının koronavirüs sürecinde çevreyle olunamadığında nasıl yalnız kaldığını resmi rakamlar üzerinden anlatması da dikkati çeken bir başka noktadır. Yani koronavirüs sürecinde koronavirüs sebebiyle ölümlerde sekiz, aksi takdirde otuz kişinin cenazeye katılabilmesi söz konusudur. Bu da acılı ailenin mezarlıktan taziye evine kadar yalnız kaldığına ve süreci çevrenin desteği olmadan atlarmaya çalıştığına işaret eder. ...*mesela evden Allah muhafaza cenaze çıktığını düşünün kimse gidip onlara destek olamıyor, kimse yok yanlarında. Bir başlarına kaldırıyorlar her yükü (K-8, Kadın, 30).* Böyle bir durumsa ister istemez bizi bir kez daha cenaze süreci için kalabalığın önemine getirmektedir.

...eskiden derlerdi ki işte bir insanın cenazesi ne kadar kalabalıksa ne kadar seviliyormuş. O cenazeye gelen kişi kadar günahı affedildi diye bakılıyordu. Şimdi dört beş kişi ile bembeyaz tulumlar giymiş adamlar o ölen kişinin tanımadığı cenazeyi indiriyorlar mezara, üzerine tanımadığı insanlar toprak atıyor. Çok acı bir şey, o bile bir lüksmüş gerçekten. Ne kadar güzel bir şeymiş yani ölen kişinin cenazesinin kalabalık olması, herkesin cenazeye gidebilmesi, o yemeğin yenebilmesi, ya mezarlıkta yirmi kişinin sırayla o mezara o ölüyü indirmesi, dört kolda sürekli taşıyanların değişmesi. Bunlar gerçekten çok büyük lükslermiş, lüks oldu gerçekten (K-16, Kadın, 38).

Buradan anlaşıldığı üzere cenazelerdeki kalabalıklar yerlerini küçük bir gruba bırakmıştır. Hâlbuki eskiden beri kişinin cenazesinin kalabalık olması istenmekte, bu kalabalığın günahların affına da hizmet ettiği düşünülmektedir. Koronavirüs sürecinde ise bu durumun tam tersi olmakta hatta cenaze yabancılar tarafından defnedilmektedir. Bu açıdan katılımcı da bu durumun ne kadar acı olduğunu ifade ederken önceki kalabalıkların ve ritüellerin bugün birer lüks olarak görüldüğünü de belirtmektedir. Yani önceden farkına varılmasa da tüm bunların yapılabiliyor olması,

bugünün şartlarında ise büyük lüksler olarak karşımıza çıkması bu süreci özetler niteliktedir.

Diğer yandan sürecin bir başka olumsuz yanı da yerine getirilemeyen ritüellerin unutulmaya yüz tutması, nesilden nesle aktarılamamasıdır. Yani koronavirüs sürecinde yerine getirilemeyen görevleri ve ritüelleri görmeyen gençlerin bu ritüelleri öğrenip kendi hayatlarında pekiştirmesi mümkün gözükmemektedir.

Bizim açımızdan problem yok bir anda bitsin pandemi bitti desinler biz yine eski alışkanlıklarımıza devam ederiz. Ama bu böyle devam ederse birkaç yıl boyunca şu an on beş on altı yaşında olan gençler bundan etkilenecek. Onlar için cenaze ritüeli diye bir şey yok. Benim çocuklarım mesela bilmiyor cenaze ritüeli diye bir şey yok. Yani eğer böyle devam ederse bizim açımızdan problem yok ama bir sonraki jenerasyon onun sonrası jenerasyon cenaze ritüellerini, geleneklerini unutmuş olacaklar (K-16, Kadın, 38).

Buradan anlaşıldığı üzere koronavirüs süreci öncesi ritüelleri bilenler için sürecin olumsuz bir yanı yoktur. Fakat bu süreçte bu ritüelleri görmeyen nesiller ve sonrası için aynı durumdan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Sadece bir neslin bu ritüelleri bilmeyeceğini değil şu an kendi çocuklarının da bilmediğini söyleyen katılımcı durumun tüm gençleri etkileyeceğini düşünmektedir.

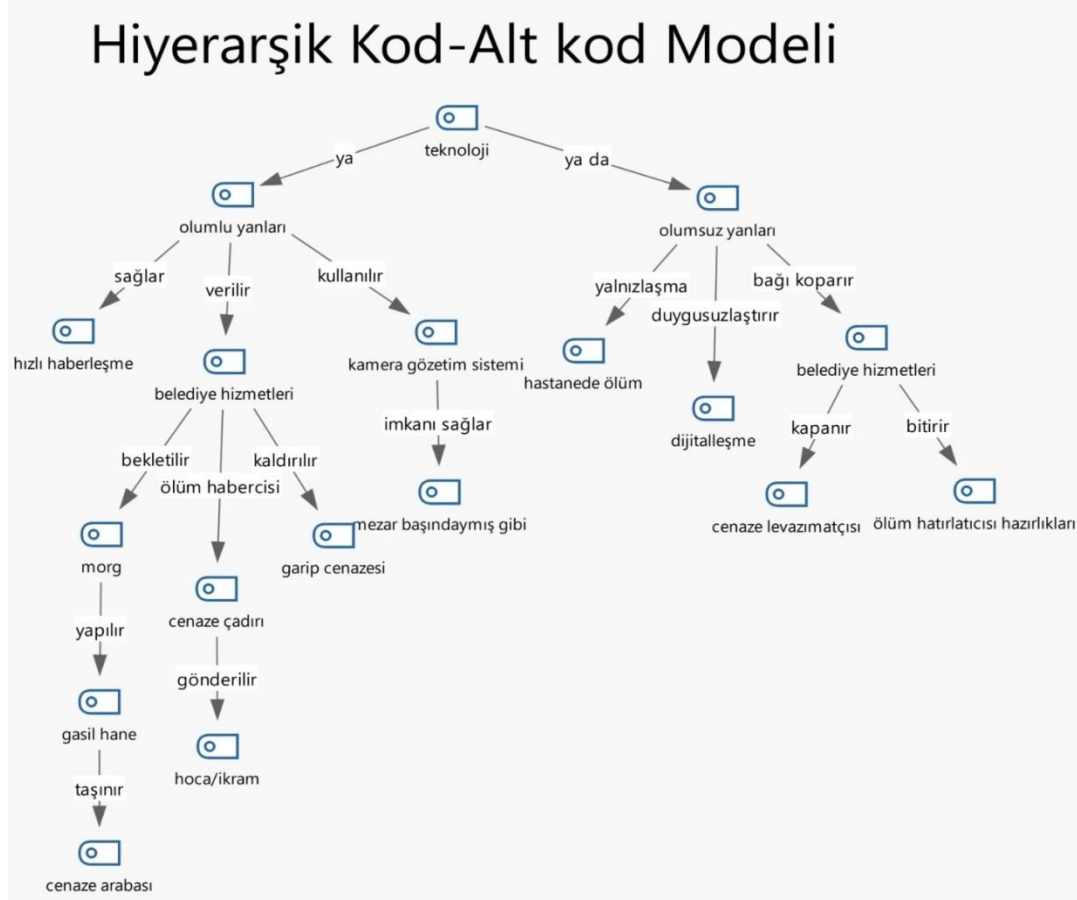
Sürecin böylesi bir olumsuz yanının olmasına rağmen olumlu görülen bazı yanları da bulunmaktadır. Bu olumlu yan taziye ziyaretlerini ve ritüellerini en aza indiren kısıtlamalardır. Şöyle ki yukarıda bahsi geçen kısıtlı sayılarda yakının katıldığı ziyaretlerde toplanma, yemek gibi ritüellerdeki aşırılıklar kaldırılarak bu konuda bir değişime gidilmiştir. Yani daha önce görüldüğü gibi taziye evlerinde sosyalleşme ortamı oluşturulmadığı, yemeklerin ve ikramların yığınlar şeklinde birikmediği bir küçülme yaşanmaktadır. Bu açıdan sürecin, böylesi olumsuz yanlarının törpülenmesi adına bir imkân sunduğu düşünülmektedir. ...bu bazen fanteziye kaçan uygulamaları diyeyim azaltmak adına bir avantaj oldu yani insanlarımızda uyanıklığa sebep oldu o anlamda. Böyle de oluyormuş yani böyle de görev yerine getirilebiliyormuş dediriyor (K20, Kadın, 52). Çünkü aslında o aşırılıklar süreç için zaruri bir önem taşımamakta yani olmazsa olmaz nitelikte

değillerdir. Bu durum göz önüne alındığında krizin fırsata çevrildiği açıkça görülmektedir. Yani cenaze için yapılan işlemler asgari düzeyde de olsa görevin yerine getirilmiş olması koronavirüs süreci sayesinde fark edilen bir durumdur. Bu farkındalık da sürecin olumlu yanını açıkça gözler önüne sermektedir. Bir katılımcı bu süreç hakkındaki değerlendirmesini şöyle izah etmektedir:

Bu pandemi döneminden sonra bunu önleyebilsek istiyorum. Hani gördünüz cenazelere hiç kimse gelemeyiz oldu. Allah Teâla belki bizi uyarıyordur bu kadar ileri gittik diye öyle değil mi? Bu şekilde buna bir son verelim demek istiyorum ama bilmiyorum Allah'ım yardımcımız olsun. Hatta bugün sabah bile düşündüm inanın ki müftülüğe gitsem müftü beyle konuşsam siz hani kürsülerde, camilerde söyleseniz bu pandemi buna vesile olmuş olsun. Bu aşırılıklar ortadan kalksa biz de halk olarak elimizden geleni yapsak bu uygulamaya son versek desem nasıl olur acaba diye inanın ki böyle kafamdan da geçiyordu (K-3, Kadın, 60).

Katılımcının değerlendirmesi söz önüne alındığında aslında bir eylem planından bahsettiği görülmektedir. Yani katılımcı konunun uzmanları ile görüşerek yukarıda da bahsedildiği üzere koronavirüs sürecini fırsata çevirmek adına adım atma taraftarıdır. Bir anlamda başta kendisi olmak üzere Kayseri halkını bu konuda eyleme davet etmekte, bir değişim sürecine girmeyi hedeflemektedir. Diğer katılımcılar da bu konuda hemfikir olduğu göz önüne alınca katılımcının eylem planının yürürlüğü için her kesimin desteğine ihtiyaç olduğu açıktır. Fakat bu plan işlerlik kazandığı takdirde taziye sürecinde yine her kesimin yakındığı olumsuzluklardan sıyrılı bilineceğini söylemek de mümkündür. Bu yüzden gerek uzmanların gerekse de halkın sürecin kolaylaştırılması adına elini taşın altına koyarak salgın sonrasında da aşırılıkları devam ettirmemesi önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eylem planının halkın tamamına yayılması sağlanamazsa da koronavirüs sürecinin sunduğu fırsat penceresi kapanmış olup, yeniden aynı aşırılıkların görülmesi kaçınılmaz görülmektedir.

3.5.2. Teknolojik Gelişmelerin Etkisi

Tablo 5.2: Teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği değişimler

Ölüm ve yas sürecini etkileyen bir başka faktör de teknolojidir. Yani teknolojinin gelişmesiyle birlikte hayatımızın her alanına giren yenilikler bu süreçleri de etkilemekte ve dönüştürmektedir. Fakat bu değişiklikler kimi zaman olumlu olurken kimi zaman da olumsuz olabilmekte, farklı şekillerde kendilerini gösterebilmektedir. Bu açıdan teknoloji faktörü her iki açıdan değerlendirilecek olup tüm boyutlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Bu doğrultuda ilk olarak teknolojinin olumlu yanları ele alınacaktır. Teknolojinin olumlu etkilerinin birkaç başlık altında ele alınması mümkün görünmektedir. Bu başlıklardan ilki kuşkusuz haberleşmede sağladığı kolaylıktır. Yani artan teknolojik gelişmeler mesajlar, aramalar gibi çeşitli seçenekler sunarak haberleşme alanında hızlanmayı sağlamıştır.

Bir kere tabii önceden ya biz duymadık deyip uzun zaman sonra böyle baş sağlığı dileyen oluyordu. İşte aylar sonra ya görüyor musun ne zaman

olmuş? Biz duymadık, ben yeni duydum diyen oluyordu ama şimdi o sosyal medyanın sayesinde bu şey kısaldı. Artık ben duyamamıştım demek doğru gelmiyor yani nasıl duymazsın? Herkesin haberi var, internette bile yazmıştık biz falan. Bu yüzden yas süresi kısaldı. Dediğim gibi duymayanların kalmayacağı veya çok kısa bir zaman içerisinde duyulacağı bir duruma geldi (K-18, Erkek, 52).

Görüldüğü gibi sadece aramayla değil sosyal medya araçlarının kullanımıyla da ölüm haberinin anında iletilmesi sağlanabilmektedir. Bu sayede ölümün duyurulmadığı kimse kalmadığı gibi taziye ziyaretlerinin de bir an önce gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Böylece haberleşme alanındaki fırsatlardan yararlanılarak süreç hızlandırılmaktadır.

Diğer taraftan teknolojinin olumlu yanları bir başka başlıkta belediye hizmetleri altında toplanmaktadır. Belediye hizmetleri cenaze sürecinde gerçekleştirilen pek çok hizmeti bünyesinde toplayarak hem süreci kolaylaştırmakta hem de hızlandırmaktadır. Şöyle ki cenaze sürecinde gerçekleştirilen işlemlerin her birine ayrı bir ihtimam gösterilmekte, her biriyle ayrıca ilgilenilmektedir. Bu açıdan da cenaze yakınları için sürecin tamamının düzenlenmesi gecikme ve aksamalara sahne olabilmektedir. Belediyenin hizmetleri de böylesi durumların önüne geçmek için teknolojik imkânları kullanarak cenaze yakınlarına yardımcı olmaktadır. Bu hizmetlerden ilki kuşkusuz soğuk hava sistemlerinin kullanıldığı morgların devreye girmesiyle görülmektedir.

Mesela cenaze evde artık akşamdan falan vefat ederse durmuyor evde morga kaldırılıyor. Cami şu yeni yapıldı ya ne diyorlar orada cenazeyi bekleten yerlere? Morgda şu şeye yapıldı ya dördüncü kapının oraya yapıldı ya. Oraya yapıldı ya şimdi orada bekletiyorlarmış evde de beklemiyor cenazeler artık. Ama önceden o imkânlar yoktu cenaze evde beklerdi, odanın birinde bekletirlerdi (K-17, Kadın, 46).

Görüldüğü gibi ölümün gerçekleşmesinden cenazenin defnine kadar geçecek sürede -ki bu süre vaktin ya da uzaktan gelecek yakınların beklenmesi kadardır- cenazenin evde bir odanın ortasında yatırılarak bekletilmesinin yerini morglar

almaktadır. Morgların yıkama, kefenleme gibi süreçler için de imkân tanınmasının avantajları olduğunu düşünen bir katılımcı da şunları söylemektedir:

Valla belediye hizmetlerini de ben son günlerde iyiye doğru gittiğini düşünüyorum. Çünkü önceden çok zahmetli bir şeydi bu. Önce doktora gelirdi, doktor raporu verirdi sonra tekrar köye, mahalleye giderdi. Orada sular ısınırdı, yıkayıcı birkaç kişi cenazeyi yıkardı. İmam çağılırdı, şimdi bu şeyin daha morglarda yıkıyor olması o cenaze hizmetlerinin götürüp getirilmesinde belediye araçlarının kullanıyor olması bu süreci biraz daha hızlandırdı, kolaylaştırdı, belediye faaliyetlerinin hakkını vermek lazım (K-18, Erkek, 52).

Bu morglarda cenazenin istenilen süre zarfında bekletilmesi soğutma teknikleri kullanımı sayesinde olmakta, bekleme işlemi sorunsuz halledilmektedir. Ayrıca önceden zahmetli görülen yıkama, taşıma gibi işlemler için de yine belediyenin morglarının yanı sıra gasil hane ve cenaze arabası hizmetleriyle avantaj sağlamasını katılımcı olumlu bir şekilde değerlendirmektedir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Şube Müdürlüğü de mezar ücreti hariç diğer tüm cenaze işlemlerinin karşılanmasını isteyen vatandaşlarına ücretsiz hizmet vermektedir. Ayrıca belediye hizmetlerinin yanı sıra aynı işlemleri yapan özel kuruluşlar da bulunmakta ve bir anlamda bunlar bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de büyük illerde özellikle farklı isimlerle hizmet veren bu tür şirketlerin oldukça yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir (Sağır, 2012: 922). Bu açıdan bahsedilen belediye hizmetleri ve çeşitli şirketlerin varlığı teknolojinin sunduğu imkânları kullanırken halktan da olumlu bir şekilde karşılık görmektedir. Burada belediye hizmetlerinin sunduğu bir başka fayda ise ölümün simgesi haline gelen taziye çadırlarının kurulmasında görülmektedir.

Ya bir kere taziye çadırı kuruyorlar şahane bir uygulama. Mesela erkekler oraya ayrılıyor en azından komşuları rahatsız etmeden. Çünkü bu birkaç gün o evin bütün düzeninin değişmesi demek. Hadi cenazenin yası var öbürü de onun adına her şeyini değiştiriyordu. Bu çok güzel bir uygulama. Yani o bir fırsat, avantaja çevrildi (K-20, Kadın, 52).

Belediye tarafından cenaze evine getirilen taziye çadırları genellikle erkeklerin toplandığı yerler olmakta, apartmanlarda taziye çadırlarının görülmesi de ölümün habercisi sayılmaktadır. Yani bir apartmanın bahçesinde görülen taziye çadırı o apartmandan bir cenaze çıktığını gelip geçenlere duyurmaktadır. Taziye çadırlarının belediyenin hizmeti olması nedeniyle de bu sürecin olumlu bir yanı olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuda belediye sadece taziye çadırı göndermemekte, taziyede görevlendirilmiş bir hoca ve çeşitli ikramları da cenaze evine sunmaktadır.

Allah razı olsun baklava, börek, yemek bir şeyler falan ihtiyacı varsa ölü sahibinin durumu zayıf ise yemeğini de temin ettiğini duyduk. Tatlısını da getiriyorlar, görevlendirmiş olduğu oranın memur arkadaşın bir tanesi elinde çantayla lokum getiriyor, şeker getiriyor, bir sure okuyor, duasını ediyor. Başkanımızın da selamı var, kendi gelmedi işi vardı diyor yani bir serinlik vermek, bir düşünmek en azından. Demek ki belediye başkanımız buraya adam savmış, şekeriyle çikolatasıyla. Demek ki bizim babamızın öldüğünden onun da haberi var gibisine insana bir memnun oluyor yani ne olursa olsun (K- 12, Erkek, 60).

Yemekten lokuma tatlıdan şekere kadar belediyenin sunduğu hizmette acılı aileye yardım etme amacı vardır. Hatta bu yardımlar sadece maddi olanakların sunulmasıyla kalmamakta, manevi destek şeklinde de olmaktadır. Bu durumsa cenaze sahibinin belediye tarafından da yalnız bırakılmadığını düşünmesini ve acısını paylaşmasını sağlamaktadır. Böylece cenaze yakınlarının taziye sürecinde bir destekçisinin daha olduğu görülmektedir. Hatta kimsesi olmayanlar için de belediyenin aynı hizmetleri sunması dikkat çekici bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yakınları olmamış olsa, bir gariban olmuş olsa yani bir sayılan seilmeyen bir adam olsa o da ortada kalmıyor. Bir gariban olmuş olsa onu da hemen belediye üstleniyor, geliyor adamlarıyla her şeyini yapıyor. Bedavaya mezarını da veriyor, otobüsünü de temin ediyor, sağ olsun. O acılı gününde yani cenaze sahibi nerede otobüs tutacak nerede ne yapacak ne edecek, adını unuttur değil mi? Kâğıt yazdırmayı unuttur bilmem ne olur yani

belediyenin böyle bir şeyler yapmasından da çok memnunuz (K-12, Erkek, 60).

Burada olduğu gibi gariplerin cenazeleri de belediye tarafından aynı şekilde sahiplenilmekte, gerekli işlemler aynen yerine getirilmektedir. Bu açıdan belediyenin ayırım göz etmeksizin cenaze süreçlerine katkısı halk tarafından da benimsenmekte, olumlu şekilde karşılanmaktadır. Belediyenin bu hizmetlerinin belki de en uç örneği mezarlıkların kamera gözetim sistemleri sayesinde ziyaret edilebilmesine olanak sağlayan teknolojileridir. *Mezarlığın sürekli gözetlendiği kamera sistemi yapmışlar. Orada Almanya'daki insanlar bir dua etmek istedikleri zaman açıyorlar internetten canlı yayın yapıyorlar, kendisi yönlendiriyor kamerayı. Dedesi mesela mezarlığı orada yasin okuyor, dedesinin mezarına bakarak (K-16, Kadın, 38).* Böylece uzakların yakın edildiği, mesafelerin öneminin kalmadığı bir zemin oluşturularak halka hizmet sunulmaktadır. Bu hizmetler sayesinde fiziki bir temasa gerek kalmadan mezarlığın ziyaret edilmesi, ölü için kuran okunması gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bu sayede gerçek bir ziyaretten farksız bir ziyaret imkânı oluşturulmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında teknolojinin ve belediye hizmetlerinin sürece olumlu yanları görülmüş olup, katılımcılarımız arasında da olumlu düşünenlerin olduğunu söylemek gerekecektir.

Diğer taraftan teknolojik gelişmelerin cenaze ve yas sürecine olumsuz yanlarının olduğu da anlaşılmaktadır. Bu olumsuz yanlar genellikle cenazeye saygının yitirilmesi üzerinden çıkmakta ve bu çerçevede de sorunlar oluşturmaktadır. Yani cenazeyle ilgili işlemlerden taziye sürecine kadar pek çok noktada teknolojinin duyguları öldürdüğü ve insanlar arasındaki bağları kopardığı görülmüştür. Bu açıdan süreç içerisindeki olumsuz yanlara teker teker bakmak yerinde olacaktır.

Bu doğrultuda baktığımızda ilk olarak ölümün hastanelerde gerçekleşmesiyle birlikte ortaya çıkan yalnızlıktan yakınıldığı görülmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse, ölmek üzere olan kişinin yeni bir alışkanlık sonucu hastaneye kaldırılması yoluyla göz önünden uzaklaştırılması son törenlerden çok önce –aslında yaklaşan ölümün ilk işaretlerinde- başlar (Bauman, 2012: 169). Yani herhangi bir hastanın öleceğine dair işaretler görülmesiyle birlikte hasta evden ayrılmakta, süreç hastanede gelişmektedir. Şöyle ki önceden evde gerçekleşen ölüm, hastane hizmetlerinin artmasıyla birlikte, yerini hastanede ve tek başına ölüme bırakmıştır. Tabii ki ölümün

hastaneye “kapatılışı” ile birlikte, ki biz buna “asıl büyük kapatılma” diyoruz, eskiyi betimlemek için kullanılan “yatakta ölüm” ve “evdeki ölüm” deki töreni ölen kişinin yönettiği bir şey olmaktan çıkmıştır (Sağır, 2017: 288). Yani ölüm artık kişinin kendi evinde ve kendi yatağında gerçekleşmemekte, farklı mekânlara taşınmaktadır. Bu açıdan ortak deneyimden çıkarılan, bilimsel erkin sınırında ve senli benli uygulamaların dışında varlığını sürdüren ölüm *ötelere* olandır (Certeau, 2008: 310). Çünkü söz konusu durumda sürecin mekânından aktörlerine kadar her şey değişmektedir. Bu doğrultuda ölen kişi ve yakınlar arasında doğrudan bir ilişki ortadan kalkmakta ve hastaneler ve doktorlar bir aracı olarak yer almaktadır. Bu durumsa ölenin yanında olamayan yakınlar için sürecin olumsuz yanı olarak değerlendirilmektedir. Bir katılımcı konuyla ilgili kendi tecrübelerini şu şekilde anlatmıştır:

Yani adam başka bir yerde hastanede vefat etse evine getirilirdi, evinden çıksın denirdi eskiden. Cenazeyi alırsın babamı biz mesela aldık, doktor dedi ki arkadaş isterseniz burada yatsın isterseniz evinde yatsın dedi, o zaman evinde yatsın dedik bir şey değişmeyecekse dedik aldık evimize getirdik. Niye? Başında çünkü yasin okunuyor, kuranı kerim okunuyor, tevhidi çekiliyor, ağzına zezem veriliyor. Amma hastanede yanına kimseyi almıyorlar, yoğun bakıma alıyor tek başına Allah'ıyla kendi orada vefat ediyor (K-10, Erkek,61).

Burada görüldüğü gibi eskiden cenazenin evinden çıkması hususuna özel önem gösterilirken artık böyle bir durum kalmamıştır. Yani ölümün evde gerçekleşmesi isteği, ölümün tek başına karşılanmaması içindir. Bir anlamda ölenin yanında olarak ona destek olunmakta, son anları beraber geçirilmektedir. Katılımcı da babasının ölümünde aynı hususu dikkate alarak hastanedense evde ölmesini tercih ettiklerini aktarmıştır. Böylelikle kuranla, tevhitle ve zezemle ölümün karşılandığını söylerken hastanede olması durumundaki sıkıntılı sürece de işaret etmektedir. Bunun için hastanedeki ölümlerin neden sürecin olumsuz yanı olarak görüldüğü anlaşılır olmaktadır. Diğer taraftan belediyenin cenaze hizmetlerinden olan kefenlerin bugün hazır sunuluyor oluşu da ölümün hatırlatıcısı olarak kefen almanın yerini aldığı için sürece olumsuz bir yan olarak eklenebilmektedir.

Eskiden cenazenin bile bak biraz önce dedim ya manevi bir havası vardı, birleştirici bir havası vardı, toplayıcı bir havası vardı. Teknoloji onları öldürdü. Herkes bir işin ucundan tutardı, camiden o kazanların gelmesi bile işti, salacanın gelmesi bile bir işti. Kefenlenmesi, hocaya yardım eden kişiler olurdu. Şimdi her şey hazır, mezarlığa varıyorsun adam kefenin var mı diye soruyor. Cenaze oluyor, cenaze sahibi kefenini götürmüyor ölünün. Kefen orada var neyse canım parasını veririz. Yani ölümü hatırlamak içi hiç kimse evinde kefen bulundurmuyor. Baştan zaten teknolojinin şeyi millet ölümü hatırlamak istemiyor (K-10, Erkek, 61).

Cenazenin birleştirici havası ölümün kolektif bir şekilde karşılanmasına imkân tanırken insanları da bir araya getirmektedir. Yani cenaze işlemleri için bir anlamda herkes seferber olup işi bölüşerek gerçekleştirirken tüm işlemlerin belediyeye tahsis edilmesiyle bu birleştirici hava da dağılmaktadır. Aynı şekilde ölüm öncesi hazırlıklardan olan kefenlerin evlerde bulundurulmasından hâlihazırda bu hizmeti veren belediyelerin varlığına doğru bir kayma yaşanmıştır. Bu durum ise insanlarda bir rahatlık oluşturarak ölüm öncesi hazırlıklardan uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Bu anlamda hazırlıkların azalması gibi ölüm de hatırlanmamakta hatta gündeme gelmemektedir.

Ölümün nerede gerçekleştiğine bakılmaksızın zaruri bir işlem olarak defin sürecinde de bazı olumsuzluklar dikkatlerden kaçmamaktadır. Buradaki olumsuzluksa cenaze arabası şeklinde görülen hizmetin cenazeyle bağı koparmasıdır. Yani cenaze arabalarının cenaze işlemlerinde kullanılmaya başlanmasıyla cenazenin evinden alınıp mezarlığa kadar omuzlarda taşınması, bu sırada taşıyanların değişmesi vb. gibi durumlar ortadan kalkmıştır. *Evden çıkarken cenazenin kırk adım atılması lazım denir. Şimdi kırk adım değil üç adım atılmıyor (K-10, Erkek, 61).* Bunun yerine cenaze kapıdan alınıp direkt mezarlığa geçilmekte ve böylece de cenazenin omuzlarda taşınması mümkün olmamaktadır. ...yani komşu, cenazenin tabutunu bile taşıyamıyor. Ya arabadan indirirken ya da arabaya bindirirken ancak taşıyor. (omuzda taşıma) aslında o bile çok önemli bir kültüdü onu da kaybettiler (K-7, Erkek, 60). Çünkü burada cenazenin omuzlarda taşınmasının ardında toplumsal bir kabul bulunmakta, ona istinaden bu işlem yapılmaktadır. Bu kabule göre ise eğer o vefat eden gerçekten bir Allah dostuysa onun dört tarafından da tutarsan diyor

salının dört tarafından da dolanarak tut yani cenazedekilerin bile affına sebep olur (K-7, Erkek, 60) şeklinde bir anlayış hâkimdir. Bunun için de cenazenin omuzlarda taşınmasına özen gösterilmekte, herkes de bunun için çabalamaktadır. Cenaze arabalarının bu kültürü ortadan kaldırması da ister istemez olumsuz bir yan olarak ortaya çıkmaktadır.

Yaşanan bir başka olumsuzluk ise cenaze işlemleri için gerekli malzemelerin satıldığı dükkânlarla ilgilidir. Cenaze levazımatçısı, ölü gömücü olarak bilinmekle birlikte her türlü cenaze ve defin işlemleri için gerekli olan malzemelerin temini ve satışını gerçekleştiren bir mesleki alandır (Sağır, 2017: 265). Fakat belediyenin tüm bu işlemleri yüklenmesi cenaze levazımatçısının kapanmasına da neden olmuştur. *Yani bu hizmet dalında görev yapan dükkân vardı. Adam bundan ekmek parası kazanıyordu yani. Orada kapandı, kapattı adam, devam ettiremedi gelenek öldü mesela. Belediye mesela bu hizmetleri, rahatlığı çıkarttıydı herkes belediyeden işini halletmeye başladı (K-10, Erkek, 61).* Bu durum göz önüne alındığında da belediye hizmetlerinin olumsuzluklarının en uç noktasının bu dükkânların kapanması olduğu söylenebilmektedir.

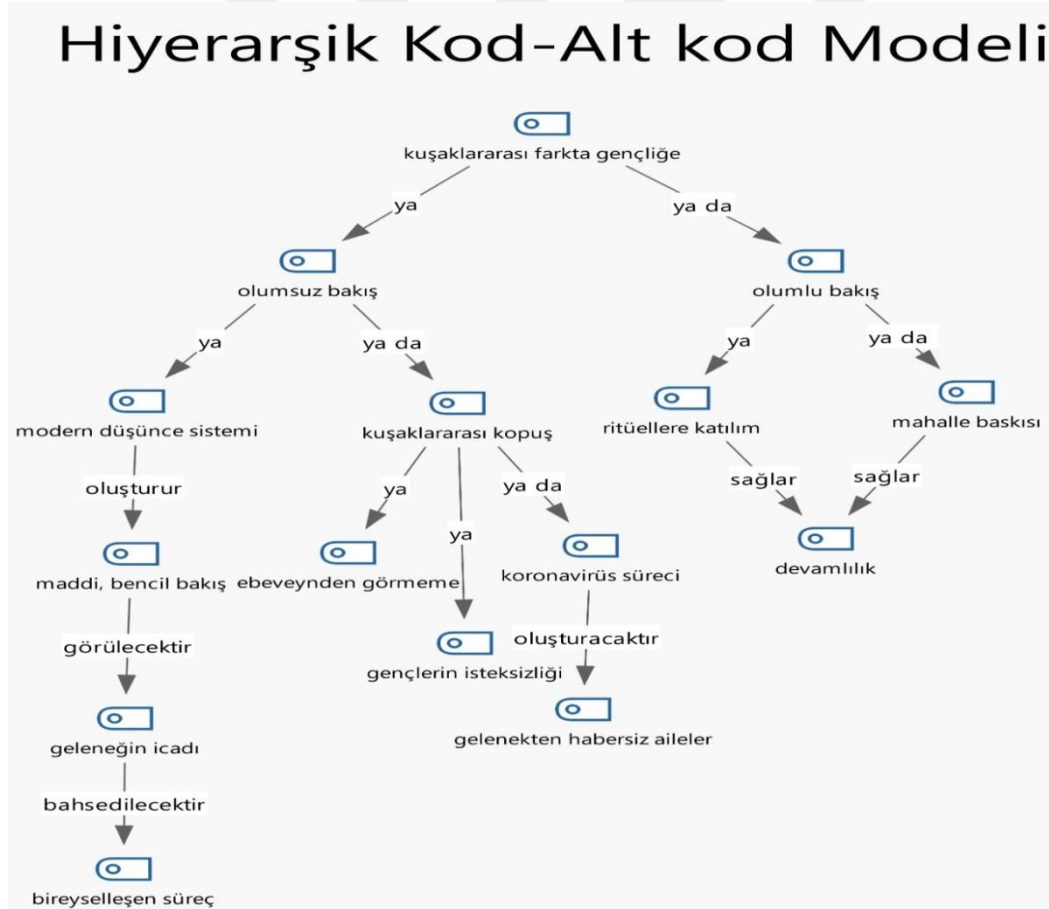
Belediye hizmetlerinin yanı sıra teknolojinin duyguları yavanlaştırması da sürecin olumsuz bir yanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki teknolojik gelişmeler sayesinde sürecin hızlandığı ve kolaylaştığı yadsınamazken yine de insanlardan alıp götürdüğü şeyler de vardır. Bir katılımcı ironik bir örnek vererek bu konudaki fikirlerini şu şekilde aktarmıştır:

Şimdi hani biraz önce de bahsettim ya teknoloji artık duygularımızı basitleştirdi, önemsizleştirdi. ...Duygular yavan, duygular yavan olunca hissetmiyorsunuz gelip geçici oluyor, kalıcı olmuyor. Bence teknoloji bu anlamda belki insanları bir araya getirmede hızlandırdı olayı ama duygusuzlaştırdı da. Yani duyguyu aldı götürdü şimdi bir kandil mesajını şundan atıyorsun Cuma mesajını şundan atıyorsun baş sağlığını şundan atıyorsun. Ya şimdi facebook da adam falan vefat etti diyor o vefat olayını beğeniyoruz. Vefat olayını beğeniyoruz orada ya. Yani tezadı görebiliyor musun? Bir yorum yapmak bile adama zor geliyor beğeniyor. Neyi

beğeniyorsun kardeşim ölümü mü beğeniyorsun? Yani bana ters geliyor, bilmiyorum (K-19, Erkek, 19).

Katılımcının örneğinden anlaşıldığı gibi teknolojinin kullanılmasıyla birlikte duygular yavanlaşmakta, gelip geçici olmaktadır. Sahip olduğumuz teknoloji kültürü yapay bir ölüm ortamı yaratmaktadır (Baudrillard, 2002: 322). Bu durumda ölüm haberlerinden baş sağlığı dileklerine kadar pek çok şey dijitale geçmekte, internet ve sosyal medyalar sayesinde yapılır olmaktadır. İnternet üzerinden de ölüm ilanlarının beğenilmesini bir tezat olarak gören katılımcı aslında ölümün beğenildiği gibi ters bir durumun ortaya çıktığını söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında gerçekten konunun ironikliği de anlaşılır olmaktadır. Çünkü ölümlerin beğeniyle karşılandığı bir devirde ne eskisi gibi duyguların gerçekliğinin ne de cenazeye saygının yeri olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bunlar göz önüne alındığında teknolojinin olumsuz yanları çeşitli açılardan ele almanın mümkün olduğu görülmüştür.

3.5.3. Kuşaklararası Farkların Etkisi

Tablo 5.3: Kuşaklararası farklara bakışın çeşitleri

Cenaze ve yas ritüellerine dair konuşulduğunda konunun kuşaklararası farklılıkları gündeme getirdiği anlaşılmaktadır. Yani farklı kuşakların bu ritüellere yaklaşımları değişiklik gösterdiği gibi aynı kuşak arasında da farklılıklar görülebilmektedir. Geleceği kültürel kalıplar şekillendirir ve kuşaklar arası bağlantıları da onlar kurar. Ölümün kültürel kimliklere etkisi söz konusu edildiğinde ölüm ve ölme deneyiminin yaşta kuşakta daha belirgindir, ara kuşaklar melezdir ve genç kuşaklarsa postmoderndir (Sağır, 2017:135). Şöyle ki yaşlılar bir ölüm gerçekleştiğinde anane ve görenekleri ile hareket ederek cenaze ve yas sürecini yaşamaktadırlar. Fakat aynı süreç gençler açısından benzer şekilde karşılanmamakta, hatta belli bazı ritüellerin yerine getirilmediği görülmektedir. Katılımcılara göre bu durum globalleşen ve modernleşen dünya görüşleri ve kuşaklar arası kopuşlar gibi birkaç nedenden ötürü yaşanmaktadır.

Buna göre ilk olarak modern dünya görüşleri ele alındığında gençlerin gelenek ve görenek etkileri yerine modern düşüncelere alıştığı ve bu düşüncelerle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Yani gençler önceki kuşakların düşünme tarzlarının dışında bir dünya görüşünden beslenmektedir. Ayrıca modern yaşam içerisinde ölümüne bakış açısının değişmiş olması da kuşaklararası kültürel pratikler açısından farklılıkların oluşmasında önemli bir bağlamdır (Sağır, 2017: 165). Bir katılımcı bu bağlamı ve bunun devamında getirdiği durumları şöyle açıklamaktadır:

Şimdi şöyle başlayayım globalleşen dünyada yani böyle kendine has kültürünü yaşatma süreci bilhassa bu sosyal medya, televizyonu buna benzer şeylerle kendi kültürlerimizi, ananelerimizi yaşatmamız bir hayli sekteye uğruyor. Dolayısıyla toplumsal çözülme mi denir bunlara? Nasıl olur, yani tabii bir önceki jenerasyonla bir sonrakine baya bir geleneklerin, örflerin çözülerek zayıfladığı görülüyor. Dolayısıyla yeni gelen nesiller tabii dediğim gibi televizyon etkisiyle, toplumsal etkiyle, okul tabii bu benzer şeylerle eski sivililikler kalmıyor. ... yani bu tarz ölüm olayında, yas olayında da farklılıkların, ne bileyim bir batı kültürünün etkisiyle de olabilir yani eski hassasiyetleri kalmıyor, yani kültürel dejenerasyon hat safhada (K-6, Erkek, 60).

Kuşaklararası farklılıkların oluşmasında kitle iletişim araçlarının etkisi önemli bir noktadır (Sağır, 2017: 165). Bir katılımcı da buradan hareketle gençlerin globalleşen dünyada çeşitli medya araçlarıyla kendi kültürlerinden uzaklaştıklarını ifade etmektedir. Hatta bu uzaklaşmayı toplumsal çözülme olarak nitelendirirken bu durumun gelenek ve göreneklere olan yansımaları da onların ortadan kalkmasıyla açıklamakta, böylece önceden yas sürecinde görülen cenazeye saygı gibi düşüncelerin bugün geçerli olmadığını belirtmektedir. Ayrıca katılımcıya göre bu durum kültürel dejenerasyonu oluşturmaktadır ki bunun da hat safhada olduğunu ifade etmektedir. Bir başka katılımcı da *gençler daha maddi bakıyorlar bu olaya (K-16, Kadın, 38)* diyerek aslında gençlerin ölüyle ilgili olarak değil de kendi vicdanlarına yönelik hareket ettiklerini ifade etmektedir. Yani bir anlamda gençlerin ölüm ve yasla ilgisinin kaynağında kendilerinin olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan da aslında gençlerin kendilerine uygun bir gelenek icat ederek onu uygulayacaklarını düşünen aynı katılımcı düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

...gençler dediğim gibi daha Avrupai düşünüyorlar, daha modern düşünüyorlar bu konuda bizden. Onlar için onlar kendi geleneklerini oluşturuyorlar açıkçası. Mesela onların bir arkadaşları öldüyse arkadaşlarını anma biçimleri bizden daha farklı. Onlar ayetel kürsü okumuyor, onlar yasin dinlemiyor. Onlar böyle işte bir araya gelip arkadaşlarıyla ilgili anılarını anlatıyorlar birbirlerine. Ya da nasıl desem hatta ben şöyle karşılaşmıştım. Geçen sene değil ondan önceki sene bir okulda çalışırken bir öğrencim vefat etti. Onun sınıf arkadaşları mezarlığa gitmişler, kızlı erkekli çocuk gömülürken ve her biri çocuğun çok sevdiği böyle bir meyve işte ne bileyim kalem bilmem ne mezara koymuşlar, atmışlar böyle oraya (K-16, Kadın, 38).

Görüldüğü gibi gençlerin Avrupai düşünce sistemleriyle ilişkileri onların geleneklere yaklaşımlarını etkilemekte ve bu anlamda onları yaşlılardan farklılaştırmaktadır. Bu açıdan gençler ölüm ve yas sürecine yeni gelenekler ekleyerek bir değişime gitmektedirler. İletişim araçlarında karşılaşılan “ölüm” temaları ki özellikle mezarlıklara çiçek götürülmesi, cenazede siyah ağırlıklı kıyafetlerin tercih edilmesi, cenaze törenlerine kısa süreli katılım gibi temalar başı çeker, farklılıkların oluşmasında etkin bir rol oynamıştır (Sağır, 2017: 165).

Katılımcının bahsettiği örneklere de dikkat edildiğinde eski gelenekler olarak sessizlik içinde dua ve okumaların yerini artık konuşmalara eşlik eden anıların aldığı görülmektedir. Diğer taraftan kız öğrencilerin de mezarlığa gitmesi ve defin esnasında ölünün yanına çeşitli eşyaların bırakılması gençlere özgü gelenekler olarak görülebilmektedir. Böylece gençlerin bir geleneğe uyacaklarsa bu geleneğin kendilerine özgü olarak oluşturdukları bir gelenek olacağı da anlaşılmaktadır.

Bu doğrultuda gençlerin yeni düşünce sistemleri ve yeni gelenekleri onları daha çok bireyselleştiren bir nitelikte görünmektedir. Yani cenaze ve yasın toplumu birleştiren ruhundan bireyselleşmeye doğru bir gidişin olduğu görülmektedir. *Genç kuşak uygulamalara çok bencil bakıyor. Yani karşıdaki insanın hatırını saymak yerine kendi egosunu tatmin edecek uygulamaları benimsiyor. Yani ben orada rahatsızım toplumun içinde ihtiyar olarak (K-1, Erkek, 65) diyen katılımcı açıkça bu durumdan şikâyetini dile getirmektedir. Katılımcının şikâyetinden anlaşılabacağı üzere de bu durum hem kuşaklar arası bir fark olarak gençleri ve yaşlıları ölüm ve yas sürecinde birbirinden ayırmakta hem de sürecin bireyselleşmesine yol açmaktadır. Bir başka katılımcı da bu durumu kendi ailesini merkeze alarak şöyle örneklendirmiştir:*

Şimdi hani biraz önce de dedim ya duygular hafifleşti, yavanlaştı. Yani babamın, annemin ölümden etkilenmeleri ölümden yaşadıkları duyguları ben üçte bir olarak yaşıyorum. Benim çocuğum benim yaşadığımın beşte biri olarak yaşıyor. Yani bu zincirleme, dedeyle torun arasında duyguları hissetmenin arasında yüzde beşlik bir orana tekabül ediyor. Yüzde beş de anlıktır yani geçici. Bir iki gün ya da orada bulunduğun süre içerisinde, ondan sonrası yok. Biraz daha içselleştirebilirsin biraz daha yaşayabilirsin ama şimdi yaşama olayı yok (K-19, Erkek, 52).

Örnekten de anlaşılabacağı gibi üç kuşağın ölüme ve yasa dair yaklaşımları farklılık göstermektedir. İlk iki kuşağın arasındaki farklılık nispeten az olurken ilk kuşakla üçüncü kuşağın arasındaki ayrımsa daha da artmaktadır. Yani son kuşağın diğer bir deyişle gençlerin ölüme yaklaşımları anlık ve geçici olurken bu durum onların süreci içselleştirmelerinin de önüne geçmektedir. Dolayısıyla gençlerin süreçten koptuğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan bu yenilikçi ve gelenekten uzak düşünceler sadece saygıyı ortadan kaldırmamakta pek çok ritüelin de uygulamadan kalkmasına neden olmaktadır. Şöyle ki gençler büyüklerinin gerçekleştirdiği ritüellere katılmamakta, katılımın olmamasıyla da ritüellerden bir haber kalmaktadırlar. Bu durumunsa temelde üç nedeni olduğu anlaşılmaktadır. İlk neden ebeveynlerden bu ritüellerin görülüp öğrenilmemesi, ikinci neden gençlerin bu ritüellere katılım isteksizliği ve son olarak koronavirüs sürecinin belli bazı ritüelleri ortadan kaldırmasıdır. Bu açıdan her bir neden ayrı ayrı ele alınmayı gerektirmektedir.

Ebeveynlerden ritüellerin öğrenilmemesi bunların görülüp içselleştirilmemelerine neden olmaktadır. Yani ebeveynler gençler için rol model iken bu ritüelleri görmemeleri bir sorun oluşturmakta, gençleri bu süreçlerden uzaklaştırmaktadır. *...dini biraz zayıf olan insanlar, cumadan cumaya camiye gidenler veya bayramdan bayrama camiye giden adamlarda bu kesinlikle yapılmıyor. Çünkü o adamın çocuğu cenazeye gelmiyor bile yani, cenaze namazına bile gelmiyor. Anneden babadan görmüyor ki kendi devam ettirsin (K-10, Erkek, 61).* Bu yüzden de süregelen zamanda gerek cenaze ritüellerinin gerekse de yas ritüellerinin tekrarlanmadığı görülmektedir. Bir başka açıdan ailenin ritüelleri uygularken gençleri sürece dâhil etmemesi de aynı soruna neden olmaktadır.

Şimdi hiçbir mesuliyeti yok varsa yapıyorsa büyüklerin üzerinde hani çocuklar bu anlamda biraz güdük kalıyor. Yani o olayın vahametini anlamak adına da hele bir de ailenin böyle alt yapıdan geçmişe dair anlatması ne bileyim bunun önemine dair bilgi vermesi yoksa çocuğa, cenazenin nasıl kaldırılması nasıl davranılması gerektiğine dair. Yani çocuk belki bilmiyor o gün orada hani telefonunda müzik bile dinleyebiliyor öyle diyeyim. ...yani üzerine sorumluluk gibi bile gelmiyor onlara soğuk bakmayı geç. Bana göre ne var ki büyükler yapar zaten diyor (K-20, Kadın, 52).

Burada görüldüğü üzere sürece dair bilgi verilmeyen veya herhangi bir mesuliyeti olmayan gençler bu ritüelleri öğrenmeden yetişmektedir. Ölümden giderek daha az söz edilmekte, bu konu kısa kesilmekte, sessiz kalınmaktadır; bu ölüme karşı saygının yitirilmesi demektir. Artık aileler şatafat ve tüm geleneklere uyan ölüm törenleri yapmamaktadır (Baudrillard, 2002: 330-331). Yani bir ölümle

karşılaşmadan önce süreç hakkında bilgilendirilmeyen gençler yetişmekte, bunun sonucunda ise nerede nasıl davranması gerektiğine dair toplumsal normlardan bir haber olarak norm dışı davranışlarda bulunabilmektedirler. Bu nedenle de herhangi bir ölümle karşılaştığında yapılması gerekenler konusunda yeterli fikre sahip olamamaktadırlar. Ayrıca ebeveynlerin hemen her işi kendi başlarına yürütmeleri de gençlerin kendilerini meşrulaştırmalarına imkân tanımaktadır. Şöyle ki hiçbir mesuliyet almayan ve norm dışı davranışlarda bulunabilen gençler zaten aile büyüklerinin her işi yaptıklarını düşünmekte, hâlihazırda bulunan işlerden kaçınabilmektedir. Tüm bunlar ailenin yetiştirme süreçlerine gençlerini dâhil etmemesiyle ortaya çıkmakta, kuşaklar arası farkları açmaktadır.

Ailenin yanı sıra gençlerin isteksizliği de bu farkı beslemektedir. Yani gençler cenaze ve yas ritüellerine ya gönülsüz olarak katılmakta ya da katılmamaktadır. Bu açıdan bu isteksizlik ya da katılım göstermeyişi de öğrenme ve içselleştirme süreçlerini sekteye uğratmaktadır. *Gençler keşke cenazeye hiç gelmesek diyor. Şimdi babasını ziyarete gitmiyor bayramda, iki bayram geliyor kabristana gitmiyor (K-13, Kadın, 80).* Bunun için de önceki neslin aşına olduğu ritüeller ya hiç yapılmamakta ya da zamanla unutulmaktadır. Bir katılımcı kendisinin katılamayacağı bir perşembeye oğlunu gönderdiğini ve oğlunun bu konudaki serzenişini şu şekilde aktarmıştır:

Ay ne kadar laf etti bana oğlan, anne işte beni tanımayan insanların içinde ne işim vardı, beni gönderdin şöyle de böyle de bu gelenek niye böyle falan filan. ...İstekli değiller çünkü yani bir eniştem beni bilen diyor orada. Ondan başka, yani eniştemin akrabaları, onlar da çok oğlumun tanıdığı kimse değil. Beni gönderdin de işte şöyle oldu böyle oldu ben orada sıkıldım şöyle oldu böyle oldu (K-3, Kadın, 60).

Burada olduğu gibi zaman zaman gençler gerek ritüellere gerekse de anma günlerine katılmak için isteksiz olmakta, katıldıklarında ise gönülsüz olmaktadır. Annesi adına anma gününe katılan gencin bu katılımında gelenekleri sorgulaması, söylenmesi ve sıkılması onun isteksizliğini ortaya çıkarmakta ve kendisine kalsa katılmayacağını göstermektedir. Çünkü ölüm artık sınır dışı edilmiş bir şeydir. ...Bu durumda yas tutmak da müstehcen ve rahatsız edici bir şey haline gelmektedir.

Doğru olan davranış ölümün gizlenmesidir; çünkü bu diğerlerinin keyfi bozabilecek bir şeydir (Baudrillard, 2002: 331). Yani ölümün kolektif karşılanması yerini bireysel karşılamaya bırakmakta, diğerlerinin sürece dâhil edilmesinin önüne geçilmektedir. Böylece diğerlerinin gündelik hayatlarını değiştiren yas süreci de değişikliğe uğramaktadır. Bu durumsa bir kez daha kuşakların ölüme ve ölüm sonrası ritüellere yaklaşımlarının nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Son olarak koronavirüs sürecinin olumsuz etkileri de gençleri önceki kuşakların anlayışından uzaklaştırmakta, kendilerine has bir süreci oluşturmalarına neden olmaktadır. Şöyle ki önceki nedenlere ilaveten bu süreçte zaten yapılamayan pek çok ritüel gençlerin bu ritüellerden uzaklaşmalarına da zemin hazırlamıştır. Bu açıdan sürecin bu olumsuz getirisinin bir başka olumsuzluğu da beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü artık diğer nedenlerden ayrı olarak bu süreçte ritüellerin hiçbir şekilde görülüp öğrenilmemesi gündeme gelmektedir. Bu da demektir ki genç kuşak ile önceki kuşaklar arasındaki fark gittikçe açılmaktadır.

Katılımcılar da bu açığın farkında olup genç kuşak hakkında belki de en uç noktalar denilebilecek durumlara işaret etmektedirler. Yani onlara göre artık sürecin yaşanılıp içselleştirilmesi için imkân bulunmamakta, bu durumsa gençleri tamamen önceki kuşaktan koparmaktadır. Bu konuda gelecekte ortaya çıkacak ailelerle ilgili çıkarımlarda bulunan bir katılımcı şunları ifade etmektedir:

Hani bazı şu son günlerdeki uygulamalar nedeniyle kimsenin cenazeye gitmeyişi, cenazenin nasıl gömüldüğünü görmeyişi, cenaze gömülürken neler yapılacağını bilmeyişi var ya çok kısa bir zaman sonra şey olacağını zannediyorum. Bazı evler çıkacak ki ya şimdi biz ne yapacağız? Bu cenazeyi ne yapayım yani ben şimdi? Mezar mı almak lazım? Götürüp gömmek mi lazım? Birine mi haber vermek lazım? Yetkililere mi söylemek lazım? İmam mı çağırmak lazım? Bak bunların hiçbirinden haberdar olmayan aileler olacak. Unutuluyor çünkü bu süreç (K-18, Erkek, 52).

Sürecin sonucunda hiçbir ritüelden haberi olmayan ailelerden bahsedileceğini düşünen katılımcı bu durumu koronavirüs süreciyle ilişkilendirmektedir. Yani bu süreç -herkesin olsa da konu özelinde- gençlerin tamamen dışında gerçekleşmektedir. Böylelikle ne cenazenin kaldırılmasına yönelik ne de daha sonrasına dair fikri

olmayan gençlerin bunları unutması kaçınılmaz görünmektedir. ...*artık onlar için cenaze işlemlerinin tamamı para verilip ya da dediğim gibi ayarlanıp koordine edilip başkalarına yaptırılan işlemler olacak belki de (K-16, Kadın, 38)*. Bu nedenle çözüm de ancak kendileri adına bu ritüelleri bilen başkalarının onlar adına hareket etmesiyle gelecek gibi görünmektedir. Çünkü yaşanan sürecin olumsuzluğuna vurgu yaparak *yani onlar için cenaze yani somut bir olaydan soyut bir olaya dönüşüyor bir hikâye dinliyor gibi işte falanca ölmüş cenazesi kalkmış (K-20, Kadın, 52)* diyen katılımcı da durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Bu açıdan kuşaklar arası farklar koronavirüs sürecinin eklenmesiyle birebir yaşanan cenaze ve yas sürecinden hikâye dinlemeye doğru evrilmiştir. Böylelikle kuşaklar arasında ortaya çıkan farkların neden olduğu olumsuzluklar farklı açılardan ele alınarak nasıl çeşitlendiği ve ne gibi sonuçlar doğurduğu gösterilmiş olmaktadır.

Fakat kuşaklararası farklardan bahsedildiğinde sadece olumsuzluklardan bahsedilmemekte, gençlerin ritüelleri devam ettirmeye yönelik çabaları da gündeme gelmektedir. Yani katılımcılar arasında kuşaklararası farklara olumlu yaklaşımların bulunduğu da görülmektedir. Bu olumlu yaklaşımın ise iki kaynaktan beslendiği anlaşılmaktadır: aile geleneğinin devamı ve mahalle baskısı.

Burada en önemli noktanın aile geleneğinin devamı olarak gençleri cenaze ve yas süreçlerine dâhil etmek olduğu görülmüştür. Bu açıdan aileler gençlerini bu tür ritüellere katılım için teşvik etmekte, onların süreci öğrenmelerini sağlamaktadırlar.

...elimden geldiği kadar bir cenazeye, baş sağlığına giderken çocuklarımı götürüyorum ben veya bir cenaze olduğunda hemen telefon açıyorum. Geçen mesela oğluma telefon açtım ki oğlum aman haberin olsun akşam gelirken bir dene uğra, gir diye. Bu şekilde benden sonraki kuşakları, yakınlarımı, çocuklarımı veya yeğenlerimi bu işe alıştırmaya uğraşıyorum. Çünkü bu geleneğin ölmemesini istiyorum, yaşamasını istiyorum (K-10, Erkek, 61).

Burada olduğu gibi eski kuşakların gençlerini cenaze ve yas ritüellerine alıştırma çabaları olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir. Ritüel, bireyin toplum içinde nasıl hareket edeceğini göstererek ve davranışlar konusunda hazır kalıplar sunarak, hem her olayda yeni arayışlar arama zorunluluğunu kaldırır hem de duygusal bir bağ ile geçmişe bağlılığı sağlar. Böylelikle yeni nesillere de nasıl

davranacakları öğretilmiş olur (Karaman, 2010: 233). Yani gençlerin ailelerinden gördüklerini yaşayarak öğrenmelerine imkân tanıyan süreçlerde gençler bu ritüelleri içselleştirerek hayatlarında uygulayabilmektedir. Bu açıdan gençlerin gerek cenazelere katılması gerek ritüelleri içselleştirmesi de geleneğin ölmemesini sağlayacak görünmektedir. Hatta birçok katılımcı yeni kuşağın bu geleneği daha özenle yaşattıklarını söylemesi bu fikri destekler niteliktedir.

Yeni gelenler daha iyisini yapıyor, daha özentiyle yapıyor, daha iyilikle yapıyordu. Yani zengin bir ayrı faaliyeti fakirin bir ayrı faaliyeti vardı. Aynı düzeyde gidiyordu, bizim kökenimiz aynı düzende gidiyordu. Ya yeni gelenler ne olacak öldüyse şuradan alın götürün denmiyordu. Aynı acılar, aynı sızılar, aynı sıkıntılar, aynı cemaat, aynı faaliyet böyle devam ediyordu. Gidiyorduk görüyorduk. Bunlar böyle yapıyordu. Ve hiç de hor karşılanmıyordu, hiç de bir genç ben bunu yapmam demiyordu. Başında büyükler daha benim gibi yaşlılar oturuyordu, kızım şu şöyle olacak kızım bu böyle olacak diyordu onlar da yapıyordu. Bizim cenazelerimiz daha yeni yakın mesela gördük hepsinde her türlü şey oluyordu (K-4, Kadın, 73).

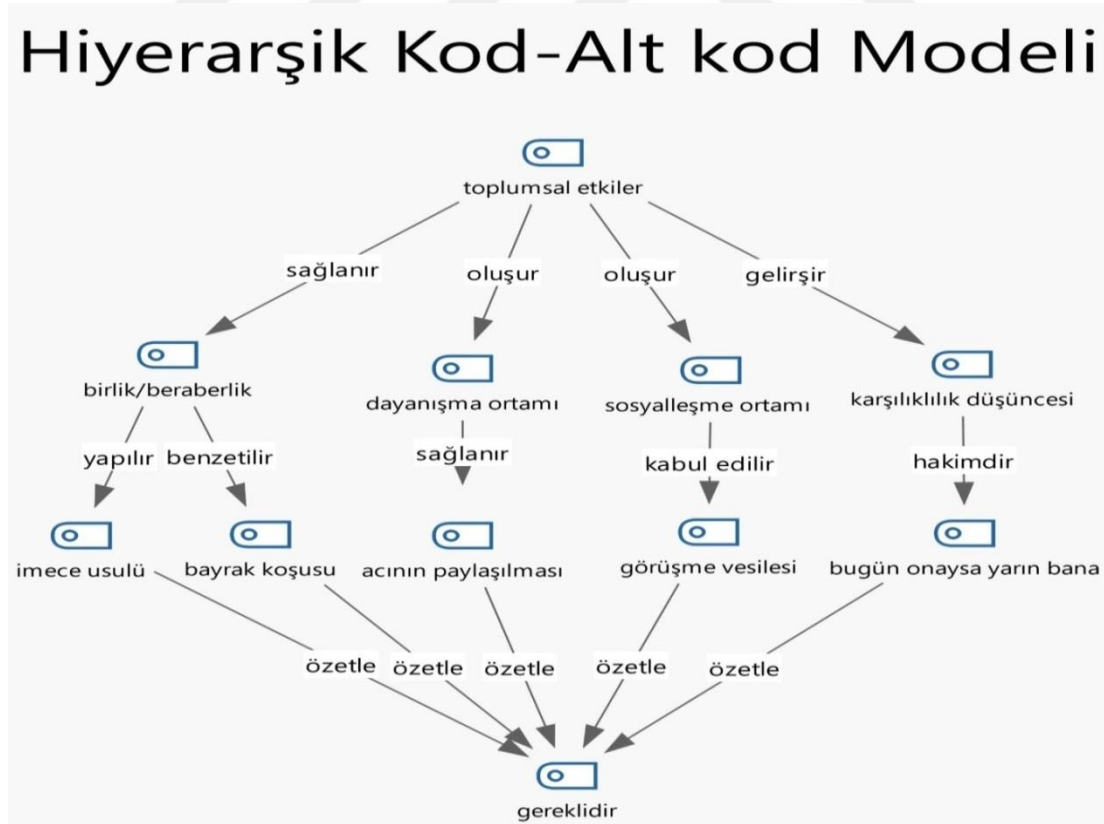
Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere aile geleneğini devam ettiren gençler hem onların yaptıklarını yapmakta hem de bunun daha iyisi için çalışmaktadırlar. Yani bir anlamda gençler öğrendiklerini uygularken en iyi şekilde yapmaya çalışmakta, gayretleri bu yönde olmaktadır. Bu açıdan da aile büyüklerinin de yardımıyla geleneği sürdürmeye devam etmektedirler. Ayrıca gençlerin bu geleneği devam ettirirken eski kuşağa karşı çıkmadığı gibi herhangi bir hor karşılanmanın olmaması da dikkat çekicidir. Çünkü katılımcılar açısından, kuşaklararası farklara olumsuz bakıştaki gençlerin isteksizliğinin aksine burada gençlerin ellerinden geleni yaptıklarını söylemek mümkündür. Öte yandan yeni kuşağın mahalle baskısı nedeniyle sürdürdüğü gelenekte de ritüellerin yerine getirildiği görülmektedir. Fakat buradaki temel kaygı topluma karşı bir -miş gibi görünmek olurken asıl olanın da toplum nezdinde kabul edilebilir çerçevede hareket etmek olduğu anlaşılmaktadır.

Aslında toplumun da bir baskısı var. Şu an mesela benim çocuğum Allah sizlere uzun ömür versin babam rahmetli olduğunda üç gün sonra çocuk bırakıp gidebiliyordu ama başıma bir şey geldiği zaman öbürü diyecek ki lan

oğlum nereye gidiyorsun? Babamın cenaze evinde dursana diyecek. Toplum baskısı da var burada, çevre baskısı. Hani sosyal medyada da mahalle baskısı deniyor ya işte bu (K-5, Erkek, 60).

Buradan anlaşılan gençlerin büyüklerinin yanında ritüellere katılırken kaçınma davranışı gösterebildikleridir. Yani gençler eski kuşağın yapacağını düşünerek ritüellerden kaçabilirken eski kuşak ölüp ritüelleri yerine getirme sırası onlara geldiğinde aynı şekilde hareket edemeyeceklerdir. Çünkü burada öncekine nazaran toplum baskısı devreye girmekte, gençleri bu baskının istediğini yapmaya zorlamaktadır. Buna göre de önceden kaçınmalara izin veren ya da göz yuman toplum baskısı bu kez gençleri kalmaya ve ritüellerini yerine getirmeye mecbur kılmaktadır. Toplum baskısını görmezden gelme ise toplumsal kınama gibi normları beraberinde getirecektir. Bu yüzden toplum baskısını da geleneği devam ettirmede görülen bir kaynak olarak görmek mümkündür. Böylece farklı nedenlerle de olsa gençlerin de ölüm ve yas sürecinde olumlu yaklaşımlar sergilediği görülebilmektedir.

3.5.4. Toplumsal Etkiler

Tablo 5.4: Cenaze ve yas sürecinin ortaya çıkardığı toplumsal etkilerin çeşitleri

Cenaze ve yas süreci toplumsal açıdan pek çok faydayı bünyesinde barındırmaktadır. Bu faydalar çeşitli şekillerde ortaya çıkabildiği gibi hemen ilk akla gelenler toplumu bir araya getirmesi ve bu doğrultuda bir birlik beraberlik ortaya çıkarmasıdır. Yani ölüm, etrafında toplanan insanlar için birleştirici bir nitelik taşımakta ve insanlar arası bağları güçlendirici bir rol oynamaktadır. Cenaze süreci içerisinde de bu birleştirici niteliği pek çok açıdan görmek mümkündür.

Tabii, şimdi toplumu bir arada tutan değerlerden bir tanesi de bu yas süreci yani. Yani düğünde bayramda nasıl bir araya geliyorsak cenazede de bir araya geliyoruz. Cenazede hatta küslükler unutuluyor, kırgınlıklar unutuluyor ya da öteleniyor diyelim. O tören bitene kadar öteleniyor, bir araya geliniyor. Zoraki de olsa o tören yapılıyor, ondan sonra devam ediliyor. O birlik beraberliği sağlıyor yani cenaze, insanları bir araya topluyor. Benim görebildiğim bu yani. Ya toplumda yardımlaşmayı devam ettiriyor (K-19, Erkek, 52).

Burada görüldüğü üzere tıpkı düğünler gibi cenazeler de insanları bir araya getirmektedir. Hatta bu süreçte herhangi bir küslük ya da kırgınlık unutulmakta, ötelenmektedir. Bu açıdan hemen her koşulda insanları bir araya getirmesi cenazelerin en önemli niteliklerindendir. Çünkü bu beraberlik sayesinde insanlar yardımlaşarak hem ritüelleri yerine getirmekte hem de acıyı aşabilmektedir. Bu noktayı göz önüne alan bir katılımcı da sürecin yakınların yardımı ile gerçekleşişini *imece usulüne (K-2, Erkek, 55)* bağlamakta, definden yıkamaya pek çok noktada herkesin hizmet etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yüzden cenaze ve yas sürecinin tek kişiyle değil toplum olarak yürütüleceğini belirtmektedir. Benzer bir şekilde bir başka katılımcı da süreci *bayrak koşullarına (K-1, Erkek, 65)* benzetmekte, bu doğrultuda ekibin kazanması için herkesin bir görevi olduğunu gibi cenazede de herkesin işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında konuyu pekiştirmesi açısından bir başka katılımcının yorumu da anlamlı görünmektedir:

Ama gerçekten de mesela şu anda etrafımda kimse olmasa ve benim başıma öyle bir şey gelse, yakınımdaki birini kaybetsem ve bunların hepsi benim yapmam gereken şeyler olsa ben nereden başlayacağımı bilmiyorum.

O kadar çok mesela resmi işlem var ki aslında bununla ilgili yapılması gereken. Hani biz zannediyoruz ki öldü, işte doktor geldi muayene etti bu öldü dedi, ondan sonra öğle namazına müteakip birileri gelip alıp götürüyor da gömüyor zannediyoruz ama öyle değil aslında. Bunların hepsini tek tek ayarlıyorsun (K-16, Kadın, 38).

Buradan anlaşıldığına üzere bir kişinin kendi başına sürecin tamamını yönetmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü süreç içerisinde pek çok farklı makamda pek çok resmi işlem söz konusudur. Bu açıdan tek bir kişinin kısa bir süre içinde-cenazenin beklemeden defnedilmesi için- bu işlemlerin hepsini halletmesi zordur. Bu doğrultuda da süreç kendisini toplumsal olmaya zorlamakta diğerlerinin işbirliğine muhtaç görünmektedir. Yani cenaze süreci tek bir kişiyle değil de yakınların dâhil olduğu bir çevreyle gerçekleşmektedir denilebilir. Bu açıdan gerek imece usulü gerek bayrak koşusu benzetmesini destekler nitelikte işbirliğinin de nasıl ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu işbirliklerinin yanı sıra acılı aileye toplumsal destek anlamında da bir dayanışma ortamı oluşturulduğu görülmektedir. Yani sadece işbölümü anlamında bir paylaşım olmamakta, süreç içerisindeki acı ve keder de paylaşılmaktadır. Bu açıdan pek çok katılımcı *sevinçlerin paylaştıkça çoğaldığını acıların paylaştıkça azaldığını* dile getirmiştir. Bu sayede de hem acılar azalırken hem de toplumsal bağlar güçlenmektedir. Böylece acılı aile yakınlarının desteğiyle teselli bulurken acıları da yatışmaktadır. Acının büyüklüğüne oranla desteğin de arttığını belirten bir katılımcıysa süreci *örgütlenme (K-8, Kadın, 30)* olarak nitelendirmekte ve hemen herkesin katılımıyla sürecin yönetildiğini ifade etmektedir.

Cenaze ve yas sürecinin toplumsal etkilerinden bahsederken ortaya çıkan bir başka husus da karşılıklılık ilişkisidir. Bu ilişki bireylerin toplumsal anlamda birbirlerine olan ihtiyaçlarını gündeme getirirken buradan hareketle birlikteliği ortaya çıkarmaktadır. Yani insanlar yaşanan acı tatlı pek çok olayda birbirlerinin yanında olurken daha sonra aynı şeyi karşılarındakilerden beklemektedir. Bu açıdan cenaze ve yas sürecine katılım ve destekte *bugün onaysa yarın da bize* fikri vurgulanmakta, herhangi bir ölümden sonra aynı katılım ve desteği görebilmek için yapılmaktadır. *Yani ne kadar bencil düşünsen de bu vardır işin içinde, karşılıklı bir ilişki var (K-8,*

Kadın, 30) diye belirten katılımcı da açıkça bu tarz düşüncelerin olabileceğine işaret etmektedir. Bir başka katılımcıysa bu düşüncelerin pek çok insanda olabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

Yani toplumsal olarak bugün onun başıyorsa yarın benim başıma deyip insanlar ister istemez gidersem gelirler düşüncesi insanlarımızda çoktur. Bu da çok yaşanmıştır mesela bazı insanlar vardır kimsenin acısını sevinçli gününü yani mutlu gününü düğünlerine gitmemiş cenazelerine gitmemiş bilmem bir şey etmemiş falan. Mezarlıktayken konuşmaya başlanır yani gelen insanların sayısı bellidir elin parmaklarının sayısı kadar azdır. Oradayken söylemeye başlarlar kendi hiç gitmediği için bak kimse yok cenazesinde diye mezardayken söylemeye başlar insanlar. Onun için mecburen komşu tanış eş dost ister istemez acısını paylaşmak için gideceksin ki o da o gün onun acılı günüyse daha sonra da senin başına geldiğinde o arkadaş da benim babama anam işte filana geldiği bu arkadaş. Ben de gideyim onun hatırını alayım diye gelip karşılığını verir, insanlar hiçbir şeyin altında kalmaz o insanın (K-2, Erkek, 55).

Buradan anlaşıldığı gibi karşılıklılık düşüncesi daha mezarlıkta başlamaktadır. Yani insanlar cemaatin az olmasını kişinin, zamanında diğerlerinin cenazesine katılmamasına bağlamaktadır. Bu yüzden de hem cemaat az olmakta hem de toplumsal kınamalar başlamaktadır. Oysa karşılıklılık düşüncesiyle hareket edildiğinde günü gelince bu durumun karşılığı verilmek istenmektedir. Böylece de aslında her iki taraf zor günlerinde yalnız kalmamakta, acılar beraber göğüslenmektedir. Bu durumu empati kurmak olarak yorumlayan bir diğer katılımcıysa bu desteğin kişiye arka/sırt çıktığını ifade etmektedir.

Cenaze ve yas sürecinin toplumsal anlamda en dikkat çeken noktası sosyalleşme ortamları sunması olarak görülebilir. Yani cenazelerde bir araya gelen insanlar için cenaze evi sosyalleşme ortamı sağlamaktadır. Şöyle ki hemen herkesin katılım sağladığı cenazelerde görüşülmeyen veya uzak mesafelerde yaşayanlar bile aynı ortama girmekte, bir anlamda sosyalleşmeye başlayabilmektedir. Bu açıdan cenaze evinde görüşmek istenilen kişilerin de olacağı bilinmekte, orada buluşulmaktadır. *Toplumdaki insanlar cenaze sayesinde birbirleriyle görüşmek zorundalar (K-18,*

Erkek, 52) diyen katılımcı da bu sosyalleşmeye işaret etmekte ve burada diğerleriyle bir araya gelmektedir. Bu durumda cenaze evi hem acının hem de sosyalleşmenin mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyu örneklendirerek anlatan katılımcı şunları ifade etmektedir:

Uzun zamandır görüşemeyen akrabaların görüşmesi için vesile olarak kabul diliyor cenazeler. Ne zamandır görüşmüyorduk kız. Orada mesela az önce biri ağlarken yani ateş düşmüş ona, biri ağlıyor yanına oturuyorsun. Onunla beraber senin de gözün doluyor gerçekten hissederek yapıyorsun bunları. Yarım saat sonra öbür odaya geçiyorsun kız sen nerelerdesin kız diye böyle bir muhabbet başlıyor yani olmazsa olmaz dediğim gibi. Sosyalleşme ortamı da aynı zamanda cenazeler bizim için (K-16, Kadın, 38).

Buradan anlaşıldığı üzere cenaze evi görüşme vesilesi oluşturmaktadır. Bu görüşmelerde bir an öncesindeki ağlamanın yerini muhabbet alabilmekte, farklı konular konuşulabilmektedir. Bu açıdan da herkesin katılmaya gayret ettiği cenazelerde sosyalleşme ortamları kaçınılmaz bir şekilde oluşmaktadır denilebilir. Bu durumsa gündelik hayatın bir şekilde devam ettiğine işaret etmektedir. Gündelik hayatta ölüm yoktur. Birisi yok olduğunda, herkes, "hayat devam ediyor ... " der. Hayatın devam etmesi gerekir: aile, atölye ve işyeri, büro, bütün toplum. Görevler süreklilik gerektirir (Lefebvre, 2015: 73). Bu açıdan hayat devam ederken hayatın rutinleri de azaltılıp ötelense bile tamamen yok olmamaktadır. Cenaze evindeki muhabbetler ve sosyalleşme ortamıysa bu durumun ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü acının merkezi olan cenaze evinde de eski gündelik hayatın rutinlerinden izler görmek mümkündür.

Tüm bunlar ekseninde cenaze törenlerinin toplumsallığı üzerinde durulduğunda katılımcılar arasındaki ortak fikir gerekli olduklarıdır. Yani katılımcılar cenaze törenlerinin toplumsallığının birleştirici ruhu sağladığı için gerekli olduğunu belirtmekte bu yüzden de devamlılığını savunmaktadır.

Biz kolektif yaşıyoruz, bizim komşumuz mesela bak gelirken yolu ararken mesela sizi hiç tanımayan bir amca size nereyi arıyorsunuz diye sordu. Çünkü biz başkalarının derdiyle dertleniriz, başkalarının sevincini paylaşıyoruz. Cenazelerde de birbirimizle muhatap olup, sosyalleşip, birbirimizin derdini

azaltıyoruz, sevincini paylaşıyoruz. O açıdan gerekli, özellikle modern çağda bence cenaze gelenekleri devam etmeli (K-16, Kadın, 38).

Cenazelerden gündelik hayata kadar pek çok alanda yardımlaşmaya ve paylaşmaya önem veren toplumda bu ritüeller gerekli görünmektedir. Çünkü hemen hepsi insanları bir arada tutan ve onların yaşanılan iyi kötü her şeyi paylaşmasına imkân tanıyan durumlar olduğu için toplumsal gereklilikleri bünyelerinde taşımaktadırlar. Bu açıdan sadece günümüzde değil gelecekte de toplumun yararına olacakları düşünüldüğü için sürdürülmesi gerekmektedir. Ayrıca bu süreçte sadece sürdürülmekle kalmamakta değişime de uğramaması beklenmektedir. *Değişmemelidir çünkü toplumdaki o birlik, beraberlik, dayanışma anlayışı bu tür etkinliklerle, bu tür faaliyetlerle daha çok güçlendiğini biliyoruz (K-18, Erkek, 52).* Bu sayede hem kültürel devamlılık sağlanırken hem de toplumsal bağlar güçlendirilebilecektir.

Tören ve ritüellerin gerekliliği için bir başka gerekçe de her birinin bir anlamı oluşunda anlaşılmaktadır. Bir anlamda yapılan her bir ritüelin toplumsal bir karşılığı olmakta ve bu yüzden yapılmaktadır. *Müslüman toplumların hepsinde bu şekilde ve çok farklı ritüeller yaşıyor, hepsi gerekli. Yani sıradan işte yalap şalap şap yıkayıp bir beze sarıp koymak değil oradaki o ritüellerin hepsinin anlamı var. O anlama binaen zaten çok kıymetli o süreç (K-20, Kadın, 52).* Bu doğrultuda bakıldığında anlamlı ve kıymetli olmasının yanı sıra toplumsal açıdan gerekli olduğunu da ifade etmek mümkündür. Özetle tüm cenaze ve yas sürecinin toplumsal bir karşılığı olduğu anlaşılmakta ve bu açıdan gerekli görülmektedir.

SONUÇ

Doğumla birlikte başlayan ve yaşamın son bulması olarak kabul edilen ölüm öteden beri üzerinde durulan bir konu olmuştur. Her dönem ve her bir kişinin kendi anlam dünyasında anlamı farklılaştığı gibi ele alındığı disiplin bakımından da farklı odaklar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu açıdan ölüm, beslendiği kaynak itibarıyla anlamını bulan ve bu yönde izahatlar alan bir konudur. Sosyolojinin bir alt dalı olarak ölüm sosyolojisi bağlamında ele alınan bu çalışmada toplum ile ilişkisi noktasında tartışmaya açılmıştır.

Ölüm ve toplum ilişkisinin üzerinde geliştiği zemin olarak gündelik hayata bakıldığında ölümün kendisine ölüm öncesi hazırlıklarla yer bulduğu görülmektedir. Ölüm öncesi hazırlıkla gündelik hayata dâhil edilen ölüm burada hem ölüm sonrası işlemler için kolaylık sağlamakta hem de kendisini hatırlatıcı bir rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda araştırma sonucunda Kayseri yas kültüründe kefen alma ya kefen parası biriktirme, mezar yeri alma ve vasiyet yazma ölüm öncesi hazırlıklarının yapıldığı görülmüştür. Elbette bu hazırlıklar geçmişten beri aynı şekilde sürdürülmemiş, belli bazı değişikliklere uğramıştır. Yine de hiçbir hazırlıktan tam anlamıyla vazgeçilmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden ölüm öncesi hazırlıkların Kayseri yas kültürünü oluşturan önemli bir parça olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bu hazırlıklar ölüm tefekkürü ve cenaze işlemlerinin öğretilmesini de gündeme getirmekte ve bunlar da ölüm öncesi hazırlıklar bağlamında anlam bulmaktadır. Bu açıdan ölüm tefekkürü ile ölümü her gün anmak mümkün olurken cenaze işlemlerinin yeni nesle öğretilmesi de yas kültürünün devamlılığını sağlamaktadır. Tüm bunlar da kendilerini yaşlılık üzerinde bütünleştirmekte ve aslında yaşlılık ve ölüm öncesi hazırlıklar arasında bir doğru orantı olduğu işaret etmektedir.

Ölüm öncesi hazırlıklarla bir ölüm gerçekleşmeden sürecin kolaylaştırılması cenaze işlemlerine yöneliktir. Cenaze işlemleri ölü bedeni ve onun etrafında gelişen işlemler olarak görülmektedir ki bunların mecburi işlemler olduğu söylenebilmektedir. Bu mecburi işlemler ise ölümün duyurulması, ölünün yıkanması, defnedilmesi, kıyafetlerinin ne yapılacağı, cenaze namazı ve töreni ile kendisini göstermektedir. Buna göre Kayseri yas kültürünün de bir parçası olan bu işlemlerin

her birinin özenle yapıldığı görülmüştür. Böylelikle bu işlemler yapılırken temel dayanak noktaları olarak dini hassasiyetlerin, cinsiyet ayrımlarının ve toplumsal düzenlemelerin gözetilmesi söz konusu olmaktadır. Bu sayede cenaze işlemlerinin her bir aşamasında konuya bağlı olarak bu dayanak noktalarından biri ya da birkaçı ile işlemler gerçekleştirilmektedir.

Cenaze işlemleri kadar önem gösterilen yas süreci de kültürün bizatihi başat aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yas süreci içeriğindeki pek çok unsurla beraber hayatın özel bir dönemini belirtmektedir. Bu bakımdan yas sürecinin kendisini gündelik hayattan ayıran özellikleri bulunmaktadır. Bunlar yasin içeriğini oluştururken onun süresi ve sonlanmasına ilişkin de söz söylemektedir. Kayseri yas kültürünü de şekillendiren yasin başlaması ile yasaklama ve emirlerin çeşitliliği gibi yasin sonlanması da çeşitli şekillerde gündeme gelmektedir. Buna göre Kayseri yas kültüründe yas süresi dini, geleneksel ve sosyal olarak üç farklı şekilde belirlenmektedir. Diğer taraftan ağıtların yas kültüründe görülebildiği fakat ağıtçılığın görülmediği anlaşılmaktadır. Yas kültüründeki yasaklama ve emirler ise yedi ayrı başlıkta ele alınmakta ve her bir başlığın kendi içerisinde toplumsal kınama ve kontrolleri barındığı söylenebilmektedir. Nihayetinde her bir unsurun toplumsallıkla ilişkili olup onun tarafından şekillenmektedir. Yasin sonlanması da yas hamamı, kırkının çıkması ve acılı bayramın geçmesiyle olabilmektedir. Böylece yasa dair tüm unsurların farklı tezahürlerinin olduğu görülürken yine de hepsi aynı bağlam tarafından içerisinde gerçekleşmektedir.

Yas süreci sadece bunlarla kalmamakta, çeşitli ritüelleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu ritüeller her bir cenazeyle birlikte tekrarlanmakta ve bu sayede hem yerleşiklik kazanmakta hem de nesiller boyunca süregelmektedir. Cenaze ve yas ritüelleri olarak ele alınan ritüellerin iki başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda taziye ziyaretleri ve cenaze yemeği/ölü aşı dayanışma aracı olarak ritüellere ev sahipliği yaparken anma günleri ve hatırlamaya konu olan durumlar hatırlama/anma aracı olarak ritüelleri içermektedir. Buna göre Kayseri yas kültüründe taziye evlerinde manevi destek ortamları oluşturmakta fakat aynı zamanda gündelik konulara da yer verilebilmektir. Cenaze yemeği/ölü aşında ise işbölümü ve yardımlaşmalar görülebilirken zamanla cenaze yemeğinin/ölü aşının bir

külfete dönüştüğü ve bu açıdan bir yozlaşma yaşandığı da anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra hatırlama/anma aracı olarak anma günleri ölünün yâd edildiği ve ölü adına yemeklerin, hayır hasenatın yapıldığı günlerdir. Kayseri yas kültüründe en çok katılım olan anma günü perşembesi, en az katılım olanı hatta neredeyse yapılmayanı ise elli ikisidir. Zaman zaman anma günlerine eşlik eden zaman zaman da onlardan ayrı olarak hatırlamaya konu olan durumlar da bu başlık altında ele alınmaktadır. Hayır yapma/dağıtma ve hediyelik/hatıra eşyaları anma günlerinde görülebilirken rüyada görme ve bahsetme/zikretme ise gündelik hayat içerisinde ölünün anılmasına hizmet edebilmektedir. Böylelikle çeşitli ritüeller bağlamında cenaze ve yas sürecini okumak mümkün olmaktadır.

Tüm bunlara eşlik eden ve cenaze ve yas sürecine etki eden çeşitli faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörler ele alınan konuyu çeşitli açılardan etkilemekte ve bu etkiler bağlamında da süreci yönlendirebilmektedir. Bu açıdan bu faktörler koronavirüs süreci, teknolojik gelişmeler ve kuşaklararası farklar olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda her bir faktörün olumlu ve olumsuz iki farklı açıdan ele alınabileceği anlaşılmıştır. Buna göre koronavirüs sürecinin uygulanan kısıtlamalar dolayısıyla destek ortamlarını ortadan kaldırması olumsuz bir yan olarak görülürken sürecin aşırılıklarını törpülemesi olumlu yan olarak görülmektedir. Yani koronavirüs sürecinde taziye ziyaretleri ve anma günlerinin ortada kalkması geleneğin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Fakat geleneğin gösteriş ve yozlaşmaya neden olan taraftarını da koronavirüs süreci ortadan kaldırmıştır.

Diğer taraftan teknolojik gelişmeler, süreci hızlandırıp kolaylaştırdığı gibi toplumsal bağları koparması yönüyle de karşımıza çıkmıştır. Bu açıdan teknolojik gelişmeler cenaze ve yas sürecini toplumsal hayatın dışına iterken aynı zamanda yapaylaştırmaktadır. Böylece teknolojik gelişmelerin de kendi içerisinde olumlu ve olumsuz yanları ortaya çıkmaktadır. Son olarak kuşaklararası farkların etkileri de gençler üzerinden değerlendirilmiş ve burada da iki yönlü bir sonuca ulaşılmıştır. Gençlerin cenaze ve yas süreçlerinden uzaklaşmaları bireyselleşen ve gelenekten bir haber nesillere yol açtığı için kuşaklararası farkların olumsuz yanı olarak görülmektedir. Çünkü bu durumda cenaze ve yas sürecinin kolektif niteliği önemini yitirmekte hatta ölümün yalnız karşılanmasına doğru gidilmektedir. Öte yandan

sürece katılım ya da mahalle baskısı sebepleriyle devam ettirilen kültür olumlu yan olarak anlaşılmaktadır. Son olarak tüm etkiler göz önüne alındığında cenaze ve yas sürecinin toplumsal etkileri de anlaşılır olmaktadır. Bu açıdan Kayseri yas kültüründe ortaya çıkan birlik beraberlikten dayanışma ortamına kadar bir paylaşım ağı geliştirmekte ve bu ağ sayesinde yaşanan acı toplumsal olarak aşılabilmektedir. Her ne kadar bu paylaşım ağı beraberinde sosyalleşme ortamı ve karşılıklılık düşüncesini getirirse de yine de toplum nezdinde tüm sürecin gerekli olduğuna işaret etmektedir. Bu sayede yıllar boyu devam eden bir yas kültüründen bahsetmek mümkün olurken topyekûn hareket etmenin de önemi anlaşılmaktadır.

Bu doğrultuda cenaze ve yas süreci en başından sonuna kadar çeşitli özellikleri, yasaklama ve emirleri, ritüelleri bünyesinde barındıran bu açıdan da zengin bir kültür olarak karşımıza çıkmıştır. Tüm bu zenginlik bir bütün olarak var olmakta ve bir arada işlemektedir. Yani bir ölüm gerçekleştikten sonra ortaya çıkan süreçte hem cenazeye hem de geride kalanlara yönelik işlemlerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan bu işlemler hem cenazenin etrafında hem de yakınların etrafında gelişmektedir. Cenazenin kaldırılmasına müteakip yakınlarla yönelik düzenlemelerle yeni bir döneme girilirken bu dönem, sıradan gündelik hayattan farklılaştığı için dikkat çekici olmaktadır. Bu yeni dönem sadece acılı aileyi değil pek çok yakını bünyesine dâhil etmektedir. Bu yüzden cenaze ve yas sürecinin toplumsal olarak yaşanan ve aşılan bir dönem olduğunu söylemek mümkündür.

Böylece toplumun ilk olarak bir dayanışma içerisine girip acıyı kaldırmaya yönelik hareket ettiği görülmüştür. Söz konusu dayanışma gerek manevi anlamda bir desteği içerirken gerekse maddi anlamda iş bölümü yoluyla yükün azaltılmasına yönelik olmaktadır. Her iki açıdan acılı aile yalnız bırakılmamakta, zor günlerinde yanlarında olunmaktadır. Bu sayede ise aile bağları güçlenip gelişme imkânı bulmaktadır. Bir anlamda hemen herkesin yaşanan ölüm gerçeği karşısında kenetlendiği anlaşılmıştır. Ayrıca anma günleri ve ritüelleri de ölünün devamlı olarak hatırlanmasını sağlarken grupta olan bağını sürekli kılmaktadır. Bunun için ölünün anılması çeşitli zamanlarda çeşitli durumlarda devam etmektedir.

En nihayetinde ise Kayseri’de yas kültürünün kendisine has özelliklerle geçmişten beri süregeldiğini ifade etmek gerekmektedir. Bu süreklilikte çeşitli

faktörlerle değişime uğrayıp dönüşümler yaşansa da tam anlamıyla bir kopuştan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Yani araştırma kapsamından anlaşıldığı üzere Kayseri yas kültüründe ölüm öncesi hazırlıklarda, ölümün duyurulma yollarında, yasaklama ve emirlerin bazılarında, ölü yemeğinin verilmesinde değişiklikler olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu değişiklikler kökten kopuş şeklinde değil tali bir şekilde gerçekleşmiştir. Öte yandan yaşanan koronavirüs süreci, teknolojik gelişmelerin ve kuşaklararası farklılıkların da olumlu ve olumsuz çeşitli yönlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan sürecinin tamamına yayılan toplumsal baskı ve kontrollerin ise hem onaylanmadığı hem devam ettirildiği görülmüştür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ise cenaze ve yas sürecinin toplumsal olarak halen yaşatıldığı ve yaşatılmasına yönelik düşüncelerle desteklendiği anlaşılmıştır.

Bu doğrultuda Kayseri’de yas kültürünün içeriği tam anlamıyla bir değişim geçirmese de yukarıda bahsedilen değişikliklerin yadsınması da mümkün değildir. İlerleyen dönemlerde yaşanan değişikliklerin artması durumunda Kayseri yas kültürünün köklü değişimler yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü mevcut değişikliklerin üzerine yenilerinin eklenmesi eski adet ve geleneklerin giderek kaybolmasına yol açacaktır. Bu durumdaysa Kayseri yas kültürünün en önemli unsurlarından olan birlik beraberlik ve ölümün kolektif karşılanması sekteye uğrayacaktır. Fakat yaşlıların ve orta kuşağın bu gelenekleri sürdürme konusundaki çabalarına genç kuşağın da destek olmasıyla yas kültürünün bugünkü haliyle yaşatılmasına yönelik düşünceler devam ettirilebilecektir. Böylelikle bireyselleşen süreç ve basitleşen ritüeller yerine ölümü kolektif karşılama ve toplumsal ritüeller korunacaktır.

Ayrıca Kayseri yas kültürünün geleceği hakkındaki bu yorumun bugünden gözler önüne serilebilmesi için metropollerdeki yas kültürleri hakkında kapsayıcı çalışmaların yapılmasını önermek mümkündür. Çünkü metropoller bireysel yaşamların ön plana çıktığı modern şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan büyük kentlerin belirli bir kalıp içerisinde muhafaza edilen birer yas kültürlerinin olup olmadığı veya yas kültürlerinde değişimler yaşanıp yaşanmadığını anlamak için ayrıca çalışmaların yapılması faydalı görünmektedir. Böylelikle bir Anadolu şehri üzerinde yürütülen bu çalışmanın yanı sıra metropollerdeki çalışmalarla yas

kültürünün karşılıklı olarak değerlendirmelerinin yapılması mümkün olacaktır. Bu sayede de toplumsal hayatın önemli bir parçası olan cenaze ve yas sürecinin toplum nezdindeki yeri ortaya konabilecektir.

KAYNAKÇA

Adler, P. A., Adler, P., ve Fontana, A. (2012). Gündelik Hayatın Sosyolojisi. (B. Balkız, Çev.). *Sosyoloji Dergisi, Sayı 27*, 115-139.

Akalın, A. E. (2006). *Ölümün Ve Ölmenin Sosyolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aktaş A. (2015). Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas İlgili İnanış Ve Ritüeller. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, Sayı 12*, 17-66.

Artun, E. (2016). Çukurova ve Kıbrıs Halk Kültüründe Ölümü Algılama. *Folklor/Edebiyat Dergisi, Cilt 22, Sayı 85*, 9-22.

Balık, H. (2019). *Modern Dönemde Taziye Geleneği: Taziye Evleri (Batman Örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya.

Başçetinçelik, A. (2009). Adana Halk Kültüründe Yas Tutma/Ağıt Söyleme.

Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve Örneklem. (S. Baştürk, Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (129- 159). Ankara: Vize.

Baudrillard, J. (2002). *Simgesel Değiş Tokuş Ve Ölüm*. (O. Adanır, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Bauman, Z. (2018). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bayat, F. ve Cicioğlu, M. N. (2008). Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği. *Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19*, 147-155.

Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. (V. S. Öğütle, Çev.). Ankara: Atıf.

Bostantzi, C. (2008). *Yunanistan Gümülcine İli Mehrikoz Bölgesindeki Doğum, Sünnet, Evlenme Ve Ölüm İle İlgili Örf Ve Adetlerin Sosyolojik Açidan*

Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Budak, P. (2014). *Sosyolojik Açıdan Mevlâna'nın Ölüm Olgusuna Yaklaşımı.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Burcu, E ve Akalın, E. (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), Sayı 8*, 29-54.

Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları.* (L. A. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni.* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal.

Çetin, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Algısının Gündelik Hayata Yansıması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Journal of Turkish Studies, Sayı 12 Cilt 13*, 151-170.

Çetin, E. (2020). *Gündelik Hayatın Sosyolojisi.* İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı Ders Kitabı.

Dikeçligil, F. B. (2002). Sosyolojide Metodolojik Farklılaşma ve Metodlar Arası İşbirliği. *Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma-Çatışma- Bütünleşme-II*, 97-126.

Duman, A. Z. (2017). Aydın İli Tahtacı Türkmenlerinde Ölüm Ve Ölü İle İlgili Rit Ve Ritüeller Üzerine. *Ordu Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Ve Türkoloji Kulübü, Cilt 1, Dil Ve Folklor*, 1-10.

Erdinç, Ş. (2017). Anadolu’da Ölümle İlgili İnanç Ve Uygulamalara Sosyolojik Bir Yaklaşım Elmalı Yöresi Örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, Cilt 21, Sayı 1*, 147-178.

Eren, M. (2012). Türk Kültüründe Ölüm Ve Toprakla İlgili İnanış Ve Ritüeller. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Sayı 1*, 259-271.

Ergun, E. (2013). Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler. *Milli Folklor*, Sayı 100, 134-148.

Ersoy, R. Türklerde Ölüm Ve Ölü İle İlgili Rit Ve Ritüeller. *Milli Folklor*, Yıl 14, Sayı 54, 86-101.

Ertan, M. H. (2012). Sosyolojik Açıdan Batman Ve Yöresindeki ‘Taziye Geleneği’ Ve Bu Geleneğin Anadolu Taziye Kültürü İle Karşılaştırılması. *Batman University Journal of Life Sciences*, Sayı 1, Cilt 1, 949-962.

Freud, S. (2011). *Metapsikoloji III Yas Ve Melankoli Haz İlkesinin Ötesinde*. (A. Yardımcı, Çev.) İstanbul: İdea.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Yay. Haz.). İstanbul: Kırmızı.

Göde, H. A. ve Türkan, H. K. (2015). Karaağaç Arap (Nusayri) Alevilerinde Ölüm İnançları Ve Ritüelleri Üzerine Bir İnceleme. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 73, 67-87.

Gündüz, S. (2012). Reşadiye Yöresinde Yas Geleneği. *Turkish Studies International-Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Cilt 7, Sayı 4, 1905-1916.

Güven, F. (2019). Ölü/Ölüm Etrafında Gelişen Kült İnançlar Ve Grubun Yeniden Bütünleşmesi (Sinop Lala Köyü Örneği). *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 27, 539-552.

Hacıgökmen, M. A. (2013). Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları. *Prof Dr. Nejat Göyünç Armağanı*. 393-422.

Karimova, R. (2017). Kreşinlerde (Hristiyan Tatarlarda) Ölüm İle İlgili Örf, Âdet, Gelenek Ve Ritüeller. *T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Araştırma Ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek, Görenek Ve İnançlar*, 195-205.

Kara, Z. (2009). *Ölüm Fenomeni Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması - Kayseri Örneği*-. (Yayınlanmamış doktora tezi.). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Karadon, D. (2019). *Dijital Dünyada Anmalar Ve Yas Tutma: Bağlantılar Ve Etkileşimler İçin Alternatif Bir Alan Olarak Facebook*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karaman, K. (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, 227-236.

Karaman, K. (2016). Kayseri Göçmen Uygur Topluluğunda Doğum, Evlenme, Ölümle İlgili İnanç Ve Ritüeller. *ZfWT, Cilt 8, Sayı 3*, 103-114.

Karaoğlu, H. (2003). Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm Ve Ölü İle İlgili Uygulamalar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 37-52.

Kellehear, A. (2012). *Ölümün Toplumsal Tarihi*. (T. Kılınç, Çev.). Ankara: Phoenix.

Keskin, M. (2003). Sarısaltık Ocağına Bağlı Alevîler’de Ölüm İle İlgili İnanç Ve Ritüeller (Tunceli Karacaköy Örneği). *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, 115-130.

Killi Yılmaz, G. (2007). Hakaslarda Ölüm İle İlgili Gelenekler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, 65-87.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam.

Layder, D. (2019). *Sosyal Teoriye Giriş*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Küre.

Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.

Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-felsefesi)*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.

Malinowski, B. (2002). *Büyük, Bilim ve Din*. (S. Özkal, Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Marshall, G. (2014). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Meriç, C. (2018). Bayramiç Yöresi Tahtacı Türkmenlerinde Ölüm Etrafında Oluşan İnanış Ve Ritüeller, *Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1*, 70-80.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2019). *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi*. (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Öncel, G. (2013). *Modern Dünyada Ölüme Bakış Ve Yas*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Örnek, S. V. (1974). Anadolu Folklorunda Yas. *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara: Başbakanlık Basımevi*, 399-409.

Ölmez, Ö. (2008). *Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Özmen Akalın, F. A. (2020). Türk Üniversite Gençliğinin Ölüme Bakış Açısı: Alturist Ve Mutlu Ölüm Olgusu. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, Cilt 1*, 1-17.

Parıltı, U. ve Uhri, A. (2018). Geçmişten Bugüne Ölüm Olgusuna Ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım. *TÜBAR-AR 2018 Özel Sayı*, 13-28.

Pekergil, M. (2009). *Ölüm Olgusunun Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi (Konya Örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Pirenne, H. (2018). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim.

Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Sağır, A. (2012). Toplu Merasimlerden Belediye Hizmetlerine Kurumsallaşan Ölüm Bağlamında Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 7, Sayı 2, 903-925.

Sağır, A. (2013a). Ölüm, Kültür Ve Kimlik: Iğdır Ölü Bayramı İle Meksika Ölü Günü Örneği. *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 98, 125-137.

Sağır, A. (2013b). Modern Dünya ve Ölüm: Batılının Ölüm Karşısında Tavrıları. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. Cilt 2, Sayı 4, 213-221.

Sağır, A. (2013c). Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi Bağlamında İktisadi Hayata Mezarlıklardan Bakmak: Safranbolu Örneği. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 8, Sayı 12, 1095-1115.

Sağır, A. (2016). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze Ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 271-298.

Sağır, A. (2017). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix.

Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm Geçmişten Bugüne Türklerde Ölüm Kültürü*. (H. Er, Çev.). İstanbul: Pinhan.

Tunçsan, B. (2019). *Duyguların Örgütlenmesi ve Yas: Queer Bir Yas Mekânı Olarak Boysan'ın Evi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uluocak, Ş. (2014). Kazdağı Tahtacı Türkmen Kozmolojisinde ‘Hakka Yürümek’. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 71, 55-82.

Uzunoglu, B. (2019). Karasay Bölgesi Alevi ve Bektaşilerinde Ölüm Üzerine Yakılan Ağıtlar. *Akademik Dil Ve Edebiyat Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 120-131.

Ünal, A. (2017). Kırgız Türklerinde Ölüm ve Ölüm Öncesi İnanışlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 42, 339-351.

Volkan, V. D. ve Zıntl, E. (2010). *Gidenin Ardından*. (I. Vahip ve M. Kocadere, Çev.). İstanbul: Oa.

Yıldız, H. (2004). Alevi Geleneginde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören Ve Ritüeller. 1-21.

Zafer, C. (2019). Ölüm Olgusu Ve Ölümün Sosyolojik Etkileri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 64-82.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 16.02.2022

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.02.2022

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 22.02. 2022

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 21.03.2022

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 22.03.2022

EK - GÖRÜŞME SORULARI

GÜNDELİK HAYATTA ÖLÜM RİTÜELLERİ: KAYSERİ'DE YAS KÜLTÜRÜ

YARI-YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI

Kişisel Bilgiler

Cinsiyet:

Yaş:

Meslek:

Eğitim durumu:

Görüşme Soruları

1. Kayseri’de bir ölüm olayına nasıl yaklaşılr? Kayseri halkının bu etkinliklerde sürdürdüğü gelenekler nelerdir?
2. Gündelik hayatınızda sizin ölümle ilgili olarak yaptığınız uygulamalar nelerdir? Bu uygulamalar gündelik hayatınızı nasıl etkilemektedir? (kefen parası, mezarlık yeri belirleme, vasiyet vb.)
3. Kayseri’de ölüm olayının duyurulma süreci nasıl işlemektedir? (direk dikmek, bayrak asmak, camilerden anons)
4. Kayseri’de cenaze namazı ve töreni nasıl gerçekleştirilmektedir?
5. Cenaze törenlerinde birinci/ikinci dereceden yakınlarla özel görevler var mıdır? Varsa nelerdir? (örneğin törende ön saflarda yakın çevrenin durması ya da ilk toprağı en yakının atması gibi)
6. Ölünün geriye kalan kıyafet ve eşyaları nasıl değerlendirilmektedir? (fakirlere dağıtma, hatıra olarak saklama)
7. Sizce yas süresi nasıl belirlenmekte ve ne kadar sürmektedir? (kutsal sayıldığı için 40. gün ya da el ve burun kemiklerin acılı bir şekilde düştüğü 52. Güne kadar bekleme gibi)
8. Yasın beraberinde getirdiğı ağıt kültürü Kayseri kent hayatında devam etmekte midir? Peki, paralı ağlayıcılar/ağıtçılar Kayseri’de var mıdır? Varsa bu konuyla ilgili düşüncelerinizi anlatır mısınız?

9. Yas sürecinde (yakınların dâhil olduğu) kaçınılması gereken kurallar/yasaklamalar nelerdir? Bu uygulamalar kadınlar ve erkekler arasında nasıl farklılıklar göstermektedir? (renkli elbise ve takılardan kaçınma, gezmeye gitmeme, radyo ve televizyon açmama, düğün/nişan gibi etkinlikleri erteleme, banyo yapmama vb.)
10. Yasın sona ermesi/kaldırılması için hangi uygulamalar yapılmaktadır? (son yas yemeği, yas hamamı, acılı/kederli bayram olarak adlandırılan bir ya da iki bayramı geçirmek gibi)
11. Taziye (başsağlığı) ziyaretlerinde ev sahipleri ve misafirler hangi uygulamaları neden yapmaktadır? Bu uygulamalarda cinsiyetler arasında nasıl bir ayrım gözetilmektedir? (yakınların yatılı kalması, siyah giyme, ev sahiplerinin kuran okutması ya da acı kahve sunmaları, misafirlerin aş pişmeyen eve yemekler/hediyeler getirmesi, taziye evinde sessiz olunması gibi)
12. Ölü/anma yemekleri hangi günlerde yapılmakta ve ne tür uygulamalar içermektedir? (7'sinde, 40'ında ya da ölüm yıl dönümünde, komşuların ölü evine yemekler yapması gibi)
13. Ölüyü anma/hatırlama adına başka hangi uygulamalar yapılmakta ve bu uygulamalar hangi temel sebeplerle yapılmaktadır?
14. Sizce ölüm dışında hangi durumlarda ve neden yas tutulur açıklar mısınız? (gelin yası, gurbet yası, asker yası vb.)
15. Teknolojik gelişmeler yas sürecini nasıl etkilemiştir? (belediyelerin faaliyetleri, sürecin hızlanması, kolaylaşması gibi)
16. Koronavirüs sürecinde değişen ya da yapılmaktan vazgeçilen uygulamalar nelerdir?
17. Yas sürecinde ortaya çıkan kuşaklararası farklar/kuşaklar arasındaki değişiklik gösteren uygulamalar nelerdir? Sizce gençler bu uygulamalara nasıl bakıyor?
18. Yas sürecinin (yakınların dâhil olduğu) toplumsal anlamdaki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz? (dayanışma gösterilmesi, birlik ve beraberliğin teşvik edilmesi vb.)

19. Sizce tüm bu yas süreci/uygulamaları toplumsal olarak önemli/gerekli midir?

Yas süreci topluma neler sağlamaktadır?

20. Benim bilmediğim, sizin eklemek istediğiniz noktalar var mıdır?

